ALAN MACFARLANE

İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri

TÜRKÇESİ ONUR İŞCİ

İNSAN VE TOPLUM

İNGİLİZ BİREYSELCİLİĞİNİN
KÖKENLERİ

ALAN MACFARLANE

VakıfBank Kültür Yayınları: 0081
İnsan ve Toplum: 009

İNGİLİZ BİREYSELCİLİĞİNİN KÖKENLERİ
ALAN MACFARLANE

Özgün Adı:
The Origins of English Individualism
Türkçesi
Onur İşci

Genel Yayın Yönetmeni
Dr. Hüseyin Yorulmaz

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulamaa
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Dr. Erdem İlgi Akter

Son Okuma
Hikmet Akyüz

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

ISBN 978-605-7947-79-6

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34403 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Ocak 2021

İNGİLİZ BİREYSELCİLİĞİNİN KÖKENLERİ

ALAN MACFARLANE

TÜRKÇESİ
ONUR İŞCİ

ALAN MACFARLANE

Cambridge'te King's College'ta öğretim üyesi olan antropolog ve tarihçi Alan Macfarlane 20 Aralık 1941'de, o dönemde Britanya İmparatorluğunun parçası olan Hindistan'da doğdu. Bugüne dek Nepal, Japonya, Çin ve İngiltere'ye dair yirmiden fazla kitap ve yüz elli civarında akademik makale kaleme aldı. Sahip olduğu birçok onursal ödülün yanı sıra, Britanya Bilimler Akademisi ve Kraliyet Tarih Topluluğu üyesi olan Macfarlane'in öne çıkan eserleri arasında *Witchcraft in Tudor and Stuart England: A Regional and Comparative Study* (Routledge & Kegan Paul, Abingdon-on-Thames, 1970), *The Family Life of Ralph Josselin: A Seventeenth Century Clergyman - An Essay in Historical Anthropology* (Cambridge University Press, 1970), *The Culture of Capitalism* (Blackwell, 1987), *The Making of the Modern World: Visions from the West and East* (Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2002), *Green Gold: The Empire of Tea* (Iris Macfarlane ile birlikte; Ebury Press, 2003) ve *China, Japan, Europe and the Anglo-sphere, A Comparative Analysis,* (Cambridge Rivers Publishing, 2018) gibi monografiler bulunmaktadır. Macfarlane'in ayrıca Büyük Düşünürler Serisi için kaleme aldığı Yukichi Fukuzawa, Malthus, Montesquieu, Adam Smith gibi entelektüel biyografi çalışmaları bulunmaktadır.

ONUR İŞCİ

2014 yılında Felsefe bölümünde tamamladığı lisans eğitiminin ardından Galatasaray Üniversitesi Siyaset Bilimi bölümünde yüksek lisansını tamamladı. Doktora çalışmasına Siyaset Sosyolojisi alanında devam etmektedir. Daha önce çeşitli yayınevleri için çeviri ve kitap düzenlemeleri yaptı. Çevirisini yaptığı kitaplar: *Parayı Tahrif Et* (Samuel Alexander), *Felsefenin İhmal Edilmiş On Klasiği* (Eric Schliesser), *İspanya İçin Savaş* (Antony Beevor) şeklindedir. Düzenlediği bazı kitaplar ise şöyledir: *Avrupa Zenginleşirken Asya Neden Yoksul Kaldı?* (Prasannan Parthasarathi), *İsrail Perspektifinden İki Devletli Çözüm* (Zafer Balpınar), *Çin Felsefesi Tarihi* (Fung-Yu Lan).

İÇİNDEKİLER

ÖZÜR VE TEŞEKKÜRLER

Dostların çalışmalarına saldırır gibi görünen bir kitap yazmak her zaman zor bir iştir. Üstüne bir de özür dilenmesi daha da incitici olur. Kendilerinden çok şey öğrendiğim, ancak bu noktada anlaşmazlığa düştüğüm kişilere söyleyebileceğim tek şey, önsözde de açıkça ortaya koyacağım gibi, uzun zamandır yanlış yolda olduğumdu. Ortaya koyduğum eleştirilerin çoğu eski çalışmalarıma karşı da yöneltilebilirdi.

Diğer yandan bu kitabı mümkün kılan kişilere teşekkür etmek büyük bir keyif. Teodor Shanin'in verdiği ilham ve tavsiyeler olmasaydı bu kitap asla yazılamazdı. Yaptığı şey yalnızca İngiliz köylülüğü üzerine yazmam gerektiği tavsiyesini veren bir katalizör olmak değildi; Shanin daha sonra genel olarak köylülükle ilgili bana çok iyi fikirler de verdi. Çalışmanın ilham kaynaklarından olan Nüfus ve Toplumsal Yapı Tarihi İçin Cambridge Grubu (Camridge Group for the History of Population and Social Structure), özellikle de Peter Laslett, Roger Schofield ve Tony Wrigley birçok açıdan çok önemliydi ve onlara müteşekkirim. Grubun, yalnızca genel destek ve teşvik sağlamayan, aynı zamanda önemli bilgiler veren ve beni yüreklendiren ismi Richard Smith'ti. Onun tutkusu ve detaylı bulguları bu çalışma için kesinlikle hayati oldu. Onun cömertliği karşısında minnettarlığımı ifade etmem imkânsız, ancak şunu söyleyebilirim ki, bu kitap, özellikle de ortaçağla ilişkili bölüm, her ne kadar vardığı sonuçlar farklı olsa da büyük ölçüde onun yazabileceği, hatta yazdığı bir kitaptır. Gelenekselliğin dışına çıkan birisi olmak yalnızlık gerektirir, hele ki bir tarihçi olarak kendi döneminin dışına çıkıyorsan. Richard

Smith'in yüreklendirmesi olmadan kısa bir makaleyi asla bir kitaba çeviremezdim. Dahası bu kitap, onun halihazırda üstünde çalıştığı işle onaylanabilir ya da çürütülebilir. Devam etmemi sağlayacak kadar beni cesaretlendiren bir diğer ortaçağ uzmanı, ilk öğretmenim de olan James Campbell'dı. Ortaçağ toplumu üzerine olan bölümün erken bir taslağını kibarca okuyarak beni aşırılıkları konusunda uyardı. Keith Thomas taslağın tam halini okuyarak yalnızca onu nasıl geliştireceğime dair önerilerde bulunmadı, çok değerli referanslar da verdi. Marx ve Weber üzerine olan bölüm, kendi çalışmalarına yaptığım yorumu onaylayan Geoffrey Hawthorn tarafından okundu ve kendisi bana genel tartışmayla ilgili gerekli manevi desteği verdi. Jessica Styles metnin tamamını biçim ve içerik bakımından okudu, Charles Jardine ise delillerin sağlamasını yaptı. Piers Videbsky notların kontrolüne yardım etti, bütün metni okudu ve yorumladı, sunumun nasıl geliştirilebileceğine dair paha biçilmez önerilerde bulundu. Mary Warith elyazmalarını hızlı ve etkili biçimde daktilo etti, Pollt Steele ise baskıda göz kulak oldu. Cambridge Sosyal Antropoloji bölümünün üyeleri, özellikle de Jack Goody, tıpkı öğrencilerim gibi fikir ve destek sağladı. King's College'taki Araştırma Merkezi, Cambridge ve Sosyal Bilimler Araştırma Kurulu,[1] metinde atıfta bulunulan örnek köyler üzerindeki ayrıntılı çalışma için mali destek sağladı. Tüm bu kişilere ve kurumlara minnettarım. Ayrıca Carlisle, Chelmsford ve Kendal'daki ilçe Kayıt Ofisleri ve Londra'daki Halk Kayıt Ofisindeki arşivcilere, yerel kayıtları bulma konusunda yardımcı oldukları için teşekkür ederim. Nihai ve en büyük teşekkür borcum ise, numaralandırmalar konusunda bana türlü şekillerde yardım eden Sarah Harrison'a. Onun yerel kayıtlar üzerinde yaptığı çalışmalar Earls Colne ve Kirkby Lonsdale bölümlerinin temelini oluşturuyor, ayrıca *manor* hukuku ve *manor* belgeleri konusundaki bilgisi zaruriydi. Onunla her

1. Günümüzde Ekonomik ve Toplumsal Araştırma Kurulu –çn.

bölüm üzerine tartıştım ve bu tartışmaların sonucunda fikirlerimin çoğu değişti. Kendisi taslağın tamamını defalarca okudu ve delillerin sağlamasını yaptı. Onun yüreklendirmesi olmadan bu kitap yazılamazdı; onun erken modern dönem arazi kayıtlarına dair rakipsiz bilgisi olmasaydı, her şey çok daha kötü olurdu.

TÜRKÇE BASKIYA ÖNSÖZ

İlk olarak 1978 yılında Blackwells tarafından yayınlanmış *The Origins of English Individualism* kitabımın, *İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri* başlıklı Türkçe baskısını yeni okurlara tanıtmak benim için büyük bir onur ve zevk. *Kapitalizm Kültürü* [*Culture of Capitalism*] kitabım Türkiye'de yıllar önce Ayrıntı Yayınları tarafından yayınlanmıştı. *İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri* aslında Ayrıntı'dan çıkan bu kitabın öncülüdür; bu da demek ki, üçüncüsü *The Invention of the Modern World* (Odd Volumes, 2014) [Modern Dünyanın İcadı] olan üçlemenin ilk iki kitabı Türkçeye kazandırıldı. Tüm bunların Türkiye'deki insanları neden ilgilendirdiği sorulabilir elbette. İşte burada, bununla ilgili birkaç önermede bulunmak istiyorum:

Bunlardan ilki, *İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri* kitabını yazarken arka planda mevcut bulunan alışılmadık metodolojidir. Pek çok tarih kitabının aksine, bu kitap, bir akıl yürütme zincirini takip ederek geriye doğru; günümüzden uzak geçmişteki kökenlere doğru ilerler. Bu fikri tarihçi Marc Bloch önermiştir. Bu tür bir yöntem, tarihi günümüze doğru ilerleterek yazmanın genel olarak sebebiyet verdiği kaçınılmazlık hissini azaltır.

Bu kitap ayrıca, benim hem bir antropolog hem de bir tarihçi olmamdan mütevellit sarahaten karşılaştırmalı bir kitaptır. Kitabın merkezinde yer alan metot geleneksel, kapitalist-öncesi, grup-temelli köylü toplumlarını; Hindistan, Çin, Meksika, Akdeniz ya da Doğu Avrupa'da olmasından bağımsız, İngiltere ve devamında Amerika'dan ciddi anlamda etkilenmiş ve benim "Anglo-alan (*Anglo-sphere*)" adını verdiğim bölgelere dair İngiliz belgelerinin gösterdikleriyle karşılaştırır.

Bu metodolojinin sonuçlarıysa beni şöyle bir şey öne sürmeye sevk ediyor: Marx, Weber ve Durkheim'dan başlayarak yirminci yüzyılın ortalarına kadar geçen sürede önde gelen yazarların fikirleri etrafında oluşan sosyolojik geleneği temel alan paradigma, Batının gelişimiyle ilgili olarak çoğunlukla geçmişe dair yanlış bir anlayış üzerine kurulmuştur. On beşinci ve on yedinci yüzyıl arası dönemde veya Karl Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* (1944) kitabında ileri sürdüğü üzere on sekizinci yüzyılda; geleneksel, feodal ve köylü bir dünyadan külliyen farklı modern, kapitalist ve bireyci bir dünyaya geçişe neden olan "kapitalist devrim" söz konusu değildir. İddiam odur ki, ekonomiyi toplumdan ve büyük ölçüde siyaset ve dinden ayırmak anlamında İngiltere, en azından on ikinci yüzyıldan itibaren "modern"dir.

Bu keşif beni oldukça sarsmıştır; bundan daha sarsıcı olan şeyse, o dönemin büyük isimlerinden olan meslektaşım Lawrence Stone'un, *New York Review of Book*'a yazdığı değerlendirme yazısının başında kullandığı, benim, şayet haklıysam, "Tarihin Einstein'ı" olduğum yönündeki ifadesidir.

Elbette bu, devamında söz konusu büyük iddiamın doğru olup olmadığını sorgulamayı gerektirir. Kitap zamanında büyük bir fırtına kopartmıştı. Bunun bir kısmı, benim karşı argümanlarımla birlikte *Kapitalizm Kültürü* kitabımın ekinde yer almıştı. Bu eleştirilere sunduğum detaylı reddiyeyi görmek isteyenler için, bu kitaba [*Kapitalizm Kültürü*'ne] koymamaya karar verdiğim bir başka yazı da mevcuttur.[1]

İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri'nin ilk baskısının üzerinden kırk iki yıl geçmesine rağmen kitap hâlâ tartışılmakta. Ancak bilgim dâhilinde, kitabın temel tezinin yanlış olduğunu gösteren ikna edici bir argüman ortaya atan da olmadı. Bunun nedeni, sa-

---

1. Bu yazıya şu adresten ulaşılabilir: http://www.alanmacfarlane.com/TEXTS/CRAFT3.pdf

nıyorum ki, metodolojinin ilgi çekebilecek bir başka özelliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu kitap, antropoloji disiplininin yeni sorular ortaya attığının düşünüldüğü ve artan zenginliğin ve kurumların şimdiye dek kullanılmamış devasa bir belge hazinesini kullanılabilir kıldığı bir dönem olan 1960'larda, toplumsal tarih alanında yaşanan devrimin tam ortasında yazıldı. Ortaya çıkartılan yeni belgeler arasında yerel kayıtlar, toprak sistemine dair arşiv belgeleri, kilise ve devlet zabıtları yer almaktaydı. Bilgi işlem sistemlerindeki ilerlemeler de, bu konuları yeni bir yolla araştırabilmeyi hayal edebilmenin önünü açtı. Son yedi yüz yıllık zaman zarfında iki İngiliz topluluğunun tarihini şimdiye kadar hiç kimsenin yapmadığı bir şekilde yeniden inşa edebilmek için farklı meslektaşlarımla birlikte çalıştım. Bunlardan bir tanesi olan, Essex'teki Earls Colne üzerine çalışmanın sonuçlarına online erişilebilir.[2] Bu kitabı okuyan ve İngiliz toplumunun on üçüncü ve on dokuzuncu yüzyıllar arasında nasıl bir düzen tutturduğunu daha derinden görmek isteyen herkes buradan ilgili malzemeye ulaşabilir.

Nepal'de gerçek bir "köylü" toplumu, başka bir ifadeyle, endüstri-öncesi, kapitalist-olmayan bir toplumda yürüttüğüm saha çalışmasının akabinde bu malzeme üzerinde çalışırken İngilizlerin ne kadar farklı olduğunun farkına vardım.

Bu genel tez, onyılları aşkın bir süredir çoğunlukla kabul edilmektedir. Kimi ortaçağcılar, bu alandan olmayan kişilerin kendi alanlarına müdâhil olup kimi hatalarının yüzlerine gösterilmesinden rahatsızlık duymakta ve bu anlamda itirazlarını sürdürmektedir. Tanınan bir Tudor tarihçisi olan Geoffrey Elton'ın işaret ettiği üzere, pek çok ortaçağ tarihçisi, sıklıkla, yazdığım şeylerin büyük bir bölümünün yanlış olduğunu ve bunu başından beri bildiklerini söyleyerek çifte bir argüman yürütmeye çalışmıştır. Amazon değerlendirmeleri bir sonuca ulaşmamı-

2. Bkz. http://www.alanmacfarlane.com/FILES/earlscolne.html

zı sağlayacaksa şayet, kitabın popülerliği tüm bunlara rağmen sürmekte ve bana hâlâ coşku dolu mektuplar gelmesine vesile olmaktadır.

İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri'nin basıldığı günden bu yana geçen kırk küsur yılda elbette bu konular hakkındaki fikirlerim gelişti. Kitabı şimdi yazıyor olsaydım, iki açıdan değişikliğe giderdim. Bunlardan ilki şudur: Bu kitabın yazıldığı iklime tepki olarak o dönem bireyselcilik kavramını çok fazla vurguladım. Tanımladığım bu sistem işlemeyebilirdi. Bireyselciliği mümkün kılmış envai çeşit kuruluşun –sivil toplumun– karşı dengesine ihtiyaç vardı. Bu, bir futbol takımının kurallarının ve ruhunun, farklı futbolcuların bireyciliğinin bir arada iş tutmasını sağlamasına benziyordu ya da Adam Smith'in ifade ettiği üzere, "serbest piyasa"nın olabilirliği için destekleyici bir hükümetin varlığı gerekiyordu.

O zamandan bu yana konunun bu yönü üzerine pek çok yazı yazdım; bu yazılarda özellikle F. W. Maitland'ın Tröstün ve bunların kulüpler, ekipler, okullar, kiliseler ve pek çok kurumdaki dallarının önemi üzerine çalışmalarının etkisi büyük oldu; zira bunlar birey ve devlet arasındaki koruyuculuk için temel teşkil ediyordu. Bu kurumları *Invention* [Modern Dünyanın İcadı] kitabımda ve ayrıca yeni kitaplarım olan *Understanding the English A-Z* (Cam Rivers Publishing, 2019) [İngilizleri A'dan Z'ye Anlamak] ve *The Peculiarity of the English*'te (Cam Rivers Publishing, 2019) [İngilizlerin Hususi Özellikleri] ele aldım. Bu konuyu *F. W. Maitland and the Making of the Modern World* (Cam Rivers Publishing, 2018) [F. W. Maitland ve Modern Dünyanın Kuruluşu] kitabımda ayrıca derinlemesine inceledim.

Yapacağım ikinci değişikliğin de Maitland'ın çalışmalarından büyük ölçüde etkilendiğini söylemeliyim. *İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri* kitabımın sonunda, "garip" olarak tanımladığım bu sistemin kökenlerini 1200'lü yıllara götürdüysem de, bu sistemin tam olarak nerede ve nasıl ortaya çıktığını incelemedim.

Keza, aynı şekilde, İngiltere dâhil olmak üzere, Batı Avrupa'nın altıncı yüzyıldan on birinci yüzyıla kadar bütünüyle benzer olduğu konusunda herkes hemfikirken, neden İngiltere'nin sonradan farklılaşmış olduğu sorusunu yanıtsız bıraktım. Aynı zamanda Alexis de Tocqueville'in, F. W. Maitland'ın, Marc Bloch'un ve diğerlerinin yanıtı olan yanıtım, İngiltere'nin temel yapısı itibariyle esasen aynı kaldığı, öte yandan kıtasal Avrupa'nın farklı bir yöne evrildiğidir. Bu özellikle, on altıncı yüzyıldan itibaren vuku bulmuştur. Roma Hukukunun yeniden canlanışı, mutlakiyetçi siyasi sistemler ve Kilise ve Devletin Karşı-Reformla birleşmesinin yanı sıra, toplumsal yapıda Tocqueville'in ifadesiyle, "kast" adıyla yaşanan hareket, Avrupa'nın başka bir yöne doğru giderken, İngiltere'nin eski haliyle kaldığı anlamına gelir. Bunların hepsi elinizdeki kitabın son bölümünde açıklanmıştır.

Bir kitabın, günümüzün çok-kültürlü İngiltere'si için –en azından 1980'lere kadar geçerliyse de sonrasında– geçerli olmayan olası sonuçları, bugün hâlâ okuyucunun ilgisini çekmeye devam ediyor.

Öncelikli olarak bu kitap Brexit olgusunu anlamamıza yardımcı oluyor. Pek çok kişinin varsaydığına göre, yirminci yüzyılda küreselleşme büyük göç dalgaları ve homojenleşmeyle birlikte ilerlerken, İngiltere neredeyse Fransa, Almanya ve İskandinavya'yla aynı şeyleri yaşıyordu. Halbuki bir yandan devasa kesişimler söz konusuyken, diğer yandan Japonya ve Çin ya da Türkiye ve Hindistan arasındaki farkların derinliği kadar büyük farklar mevcuttu. Bütün bunları detaylı bir biçimde *China, Japan, Europe and the Anglo-sphere* (Cam Rivers Publishing, 2018) [Çin, Japon, Avrupa ve Anglo-alan] kitabımda inceliyorum.

Bir diğer olası sonuçsa şudur: İngiltere'de başlayan bu hususi düzenlemeler dizisi ilk olarak Amerika'ya, sonrasındaysa Britanya İmparatorluğunun diğer parçalarına yayıldığından, kürenin pek çok bölgesinde neler olup bittiğini anlamak isteyen herkes, Tocqueville'in "çıkış noktası" dediği şeyden oldukça fay-

dalanacaktır. Başka bir ifadeyle bu, Avrupa'nın kuzey ucunun burnunda küçük bir adada bin yıldan fazla bir süredir hüküm süren, uzun ve çoğunlukla kesintisiz bir tarihsel seyir içinde gelişmiş, garip bir şekilde bir dizi dengeli ve ayrıksı kurumla birlikte dikkate alınması gereken derinlikli bir örüntüdür.

Türkiye her ne kadar karma kimliğiyle Osmanlı, İslam, sekülarizm ve başkaca yolların hangisine doğru ilerleyeceği konusunda kendi geleceği üzerine kafa yormakla meşgul olsa da, bir dünya sisteminin nasıl geliştiğine dair basit bir genel bakış, Türk okurlar için de faydalı olacaktır. Bu türden genel bakışlar özellikle elimizdeki seçenekler değiştiğinde önem kazanır. Örneğin şimdi geçerli olmasa da, otuz yıl öncesinde bu seçenekler, komünist ve kapitalist çözümlerden birini tercih etmek yönündeydi. Şimdilerdeyse gittikçe artan bir şekilde Asyalı ve Batılı seçenekler arasında bir seçim yapmak söz konusu. Türkiye, bu iki muhteşem dünyanın kesin sınırlarında yer alan bir ülke olarak, ziyadesiyle heyecan verici, ama konumlandırılması bir o kadar zor bir yerde bulunuyor. Doğu ve Batıya dair en iyi şeyleri bir araya getirmesi gerekirken, bu zorlu görevin ancak her ikisinin de çok iyi anlaşılmasıyla başarılabileceğini söylemek gerek.

Ümit ederim ki, siyaset kuramcısı Alan Ryan'ın zamanında "çok kapsamlı bir konusu olup büyük değişiklikler ortaya koyan kısa bir kitap" olarak tanımladığı bu ince kitaptan istifade edersiniz. Kitabı yazdığımda yalnızca otuz yedi yaşındaydım, şimdiyse yetmiş sekizi tamamlamış durumdayım. Aradan geçen yıllara bakınca, bu kitabın dünyaya yeniden ve yeniden taptaze gözlerle bakmaya istekli başka ülkelerdeki insanların ilgisini hâlâ çekiyor olmasından büyük kıvanç duyuyorum.

Alan Macfarlane
Temmuz 2020
Çev. Erdem İlgi Akter

KISALTMALAR VE TOPLULUKLAR

Aksi belirtilmediği takdirde kitapların tamamının basım yeri Londra'dır. Alıntılardaki imla ve noktalama işaretleri modernize edilmiştir.

Ec.H.R.	Economic History Review Essex Arşivi,
E.R.O.	County Hall, Chelmsford, Essex
P&P	Geçmiş ve Günümüz
P.R.O.	İngiliz Devlet Arşivi, Chancery Lane, Londra (Kamu Kayıt Ofisi, Chancery Lane, Londra)
Soc.	Society (Toplum)
T.C.W.A.A.S.	Cumberland ve Westmorland Arkeoloji ve Antika Topluluğu

KISALTILAN ÇALIŞMALARIN LİSTESİ

Sık sık ya da değişik bölümlerde alıntılanan kitaplar aşağıda listelenmiştir. Dipnotta kullanılan ancak listede olmayan çalışmalar, ilgili bölümün başında bir dipnotta verilecektir.

Bendix, *Weber*	R. Bendix, *Max Weber: An Intellectual Portrait* (Londra, 1966).
Bennett, *Manor*	H. S. Bennett, *Life on the English Manor* (1937; Cambridge, 1960).
Blackstone, *Commentaries*	*Commentaries on the Laws of England* (18. baskı, 1829).
Block, *Land*	*Land and Work in Medieval Europe* (1967), çev. J. E. Anderson.
Bracton, *Laws*	*On the Laws and Customs of England* (Cambridge, Massachusetts, 1968), der. George Woodbine, çev. Samuel E. Thome, Cilt 2.
DeWindt, *Land*	E. B. DeWindt, *Land and People in Holywell-cum-Needleworth* (Toronto, 1972).
Galeski, *Rural*	Boguslaw Galeski, *Basic Concepts of Rural Sociology* (Manchester, 1972).
Goody, *Family*	Jack Goody, Joan Thirsk ve E. P. Thompson (der.), *Family and Inheritance: Rural Society in Western Europe 1200-1800* (Cambridge, 1976).
Hajnal, *European Marriage*	Hajnal, *European Marriage* "European marriage in perspective," *Population in History* içinde, D. V. Glass ve D. E. C. Eversley (der.), (1965).
Hexter, *Reappraisals*	J. H. Hexter, *Reappraisals in History* (1961).
Hilton, *Bond Men*	Rodney Hilton, *Bond Men Made Free: Medieval Peasant Movements and the English Rising of 1381* (1973).

Hilton, *Peasantry*	R. H. Hilton, *The English Peasantry in the Later Middle Ages* (Oxford, 1975).
Homans, *Villagers*	G. C. Homans, *English Villagers of the Thirteenth Century* (1940; New York, 1960).
Hoskins, *Midland Peasant*	W. G. Hoskins, *The Midland Peasant: The Economic and Social History of a Leicestershire Village* (1957; karton kapak, 1965).
Howell, *Peasant Inheritance*	Cicely Howell, "Peasant inheritance customs in the Midlands, 1280-1700," Goody, *Family* içinde.
Kamenka, *Feudalism*	Eugene Kamenka ve R. S. Neale (der.), *Feudalism, Capitalism and Beyond* (1975).
Kosminsky, *Studies*	E. A. Kosminsky, *Studies in the Agrarian History of England in the Thirteenth Century* (Oxford, 1956), der. R. H. Hilton.
Laslett, *Household*	Peter Laslett (der.), *Household and Family in Past Time* (Cambridge, 1972).
Lofgren, *Family and Household*	Orvar Lofgren, "Family and Household among Scandinavian Peasants," *Ethnologia Scandinavica* (1974).
Maitland, *English Law*	Sir F. Pollock ve F. W. Maitland, *History of English Law Before the Time of Edward I* (2. baskı, Cambridge, 1968), 2 cilt.
Marx, *Capital*	Karl Marx, *Capital* (1887; Lawrence ve Wishart edisyonu, 1954), 3 cilt.
Montesquieu, *Spirit*	Baron de Montesquieu, *The Spirit of the Laws* (1748; Hafner edisyonu, New York, 1975), çev. Thomas Nugent.
Macfarlane, *Reconstructing*	Alan Macfarlane, Sarah Harrison ve Charles Jardine, *Reconstructing Historical Communities* (Cambridge, 1977).
Plucknett, *Common Law*	T. Plucknett, *A Concise History of the Common Law* (5. baskı, 1956).

Pocock, *Ancient Constitution*	J. G. A. Pocock, *The Ancient Constitution and the Feudal Law* (Cambridge, 1957).
Postan, *England*	"England", *The Cambridge Economic History of Europe, Vol. I, The Agrarian Life of the Middle Ages* içinde, der. M. M. Postan (2. baskı, Cambridge, 1966).
Postan, *Essays*	M. M. Postan, *Essays on Medieval Agriculture and General Problems of the Medieval Economy* (Cambridge, 1973).
Postan, *Medieval*	M. M. Postan, *The Medieval Economy and Society* (Penguin edisyonu, 1975).
Raftis, *Tenure*	J. A. Raftis, *Tenure and Mobility: Studies in the Social History of the Medieval English Village* (Toronto, 1964).
Redfield, *Peasant*	Robert Redfield, *Peasant Society and Culture* (Chicago, 1960).
Rogers, *Six Centuries*	J. E. Thorold Rogers, *Six Centuries of Work and Wages* (12. baskı, 1917).
Searle, *Lordship*	Eleanor Searle, *Lordship and Community: Battle Abbey and its Banlieu 1066-1538* (Toronto, 1974).
Shanin, *Peasants*	Teodor Shanin (der.), *Peasants and Peasant Societies* (Penguin, 1971).
Shanin, *Awkward Class*	Teodor Shanin, *The Awkward Class* (Oxford 1972).
Shanin, *Peasant Economy, i*	Teodor Shanin, "The Nature and Logic of the Peasant Economy," *Peasant Studies*, Cilt 1, No. 1 (Ekim 1973).
Shanin, *Peasant Economy, ii*	Aynı cilt, No. 2 (Ocak 1974).
Smith, Life *Cycles*	R. M. Smith, "English Peasant Life-cycles and Socio-Economic Network: A quantitative geographical case study." (Cambridge Univ. Ph.D. tezi, 1974). Margaret

Spufford, *Communities*	Spufford, *Contrasting Communities: English Villagers in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Cambridge, 1974).
Thomas, *Polish Peasant*	W. I. Thomas ve F. Znaniecki, *The Polish Peasant in Europe and America* (1918; 2. baskı, tekrar baskı, Dover Books, New York, 1958).Daniel Thomer, "Peasantry"
Thomer, *Peasantry*	in the *International Encyclopaedia of the Social Sciences.*
Tocqueville, *Ancien*	Alexis De Tocqueville, *L'Ancien Regime* (Oxford, 1956), çev. M. W. Patterson.
Titow, *Rural Society*	J. Z. Titow, *English Rural Society 1200-1350* (1969).
Weber, *Protestant*	Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Unwin University Books edisyonu, 1930), çev. Talcott Parsons.
Weber, *Theory*	Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization* (Free Press, karton kapak edisyonu, New York, 1964), der. Talcott Parsons.
Weber, *General*	Max Weber, *General Economic History* (Collier Books edisyonu, New York, 1961), çev. Frank H. Knight.

Ekonomi politik, ıssız adaya düşme öykülerini sevdiğinden, ilk önce Robinson'u adasında bir görelim. Ne kadar alçakgönüllü ve az şeyle yetinir olursa olsun, yine de gidermek zorunda olduğu çeşitli ihtiyaçları vardır ve bunun için de aletler yapmak, ev eşyası imal etmek, hayvan ehlileştirmek, balık tutmak, avlanmak vb. gibi, farklı türde yararlı işler yapmak zorundadır. (...) Bizzat zorunluluk, zamanını, çeşitli işlevleri arasında doğru şekilde bölmeye zorlar. Bütün faaliyetleri içinde birinin daha fazla ve birinin daha az yer tutması, elde edilmek istenen yararlı etkiye ulaşmak için aşılması gereken güçlüğün büyüklük veya küçüklüğüne bağlıdır. Ona bunu deneyimleri öğretir; ve Robinson'umuz, gemi enkazından kurtardığı bir saat, bir kayıt defteri, mürekkep ve kalemle, iyi bir İngiliz gibi, hemen kendi hakkında muhasebe kayıtları tutmaya başlar. (...) Şimdi Robinson'un pırıl pırıl ışıklı adasından kalkıp karanlık Avrupa ortaçağına geçelim.

(Karl Marx, *Capital*
(Lawrence ve Wishart edisyonu, 1974), Cilt 1, s. 81)
[Türkçesi için bkz. *Kapital*, Cilt I,
İstanbul: Yordam Kitap, 2010, s. 86.]

Bu alternatif çözüm –egonun, her şeyin temelini ya da en azından mihenk taşını tesis eden sağlam ve mutlak bir nüveye küçülmesi– üzerinde düşünmeye değerdir. Bu uygun bir şekilde Crusoe geleneği olarak adlandırılabilir: Marx halihazırda Robinson'un ekonomistlerin favori karakteri olduğunu tespit etmişse de, bu karakter, felsefecilerin zihinlerinin ardında, her ne kadar onlar Robinson'un ismini sıklıkla zikretmeseler de, çok daha ziyadesiyle mevcuttur. Crusoe mitinin bireyci bir çağa ne kadar uygun düştüğünü vurgulamaya gerek bile yoktur.

(Ernest Gellner, *Thought and Change*, (1964), s. 104.)

GİRİŞ

Bu, kendi kendini yazan bir kitaptır. Bir araya getirdiğim yük miktarda materyalle birlikte değerli bir akademik izin (*sabbatical*) dönemi kullanmaya niyetlenmiştim. Ancak bu çalışmayı mümkün kılmadan önce, yüzyıllar içinde Sanayi Devrimine giden İngiliz toplumunun nasıl bir toplum olduğuyla ilgili kafamı netleştirmem gerektiğini fark ettim. İki kısa makale yazıp sonrasında hayatıma devam etmeye niyetliydim. Makaleler yazıldı,[1] fakat bulduğum şeyler beni sardı ve merakımı celbetti. Neden daha geniş bir alanla ilgilenme ihtiyacı duymuş ololduğumun kimi nedenlerini görmek, şimdi, bu sürecin sonunda, çok daha kolay.

Tudor ve Stuart dönemi İngiltere'sindeki cadılıkla ilgili araştırma yapmaya ve yazmaya başladığımda, bunu, Oxford'dan aldığım tarih diplomasının bana kazandırdığı geleneksel çerçeve içerisinde yapmıştım.[2] Üniversitedeki ilk hocamın bazı uyarılarına rağmen, ortaçağ ve erken modern dönemin tarihi ve tarihçileriyle tanışmak beni, İngiliz tarihinin genel resmini kabullenmeye yöneltmişti; bu resme göre, yavaş ancak istikrarlı bir ekonomik büyüme ile 16. yüzyılda günbegün

---

1. Bu makalelerin ikisi de 1978 senesinde yayınlandı; "The Peasantry in England before the Industrial Revolution. A Mythical Model?", David Green, Colin Haselgrove ve Matthew Spriggs (der.), *Social Organization and Settlement* içinde ve "The Myth of Peasantry: Family and Economy in Northern Parish", Richard Smith (der.), *Land, Kinship and Life Cycle.* Bu ilk makalelerin makalelerin editörlerine yaptıkları yorumlar için teşekkürlerimi sunarım.

2. *Witchcraft in Tudor and Stuart England: A Regional and Comparative Study* (1970).

dağılan ve yıkıntılarından ilk sanayi ulusunun doğduğu küçük ölçekli bir "köylü" toplumu söz konusuydu. Bu yüzden de, Tawney ve Weber'in de çizdiği gibi, cadılık suçlamalarını değişimin ruhsal ve toplumsal bir doğal sonucu olarak yorumlamıştım. Bu suçlamalar, topluluğa dayalı, köy-temelli toplumun temellerini sarsan yeni ekonomik ve toplumsal bireyselliğin sonucuydu. Piyasa ve nakit, bir zamanların yüz yüze ilişkilere dayalı, geçimlik toplumuna (*subsistence society*) nüfuz ettiğinde, toplum ve ekonomik güçler ile geleneksel ahlaki gereksinimler çarpışmıştı. Bundan da cadılık yargılamalarında açıkça gördüğümüz suçluluk ve endişe ortaya çıkmıştı. Bu açıklama işe yaramış görünüyordu ve ben de ortaçağcıların 15. yüzyıla kadar büyük ölçüde "geleneksel" olan toplum açıklamasını mutlulukla kabul ettim. Ne var ki, bu açıklamanın bir çözüm sunmadığı iki büyük çözülmemiş problem ortada duruyordu ve sonuç olarak bunları, çözülmesi imkânsız problemler olarak bir kenara ittim.

Bunlardan ilki, cadılık soruşturmalarındaki düşüşün sebebiydi; ikincisiyse İngiliz cadılığının Avrupa içindeki kendine özgü özellikleriydi. İkincisiyle ilgili olarak İskoçya ve Kıta Avrupa'sındaki cadı inancına bakıldığında, bunların İngiltere'dekinden temelde farklı olduğu ve İngiltere'de olmayan şeylerin altını çizdiği net şekilde ortaya çıkıyordu. Çok genel bir seviyede İngiltere'de ortaya çıkan en önemli eksiklik cinsel bir motifin olmayışıydı: *Inkubus* ve *sukkubus*ların, İblis ve diğer cadıların cinsel âlemleri [İngiltere'de] yoktu. İngiliz cadılığı oldukça ağırbaşlıydı. İkinci olarak, İngiltere'de yemek ve açlık motifleri de eksikti. İngiltere dışında yamyamlık âlemlerine en yakın olarak bulduğumuz şey, Lancashire cadılarının kızarmış biftek piknikleriydi. Üçüncü olarak, İngiliz cadılık inançları, şüphelileri fazlasıyla bireysel kılmıştı. Başka yerlerde cadılara atfedilen cadılar meclisi ve grup toplantıları gibi şeyler İngiltere'de yoktu. Cadılar İngiltere'de, bazen diğer şüphelilerin isimlerini bilseler bile, yalnız başlarına hareket etme eğilimindeydi. Dördüncüsü,

yeni zenginlere, kendi çevrelerinde marjinal biçimde zengin olan ve yerel kaynaklardan âdil olmayan şekilde büyük bir dilim alanlara saldırı da yoktu. İngiltere'de cadılık, kendi çevrelerinden talebi olan daha fakir kesime yönelikti. Bu, birçok toplumda olduğu gibi, ekonomik farklılaşmayı engellemek için değil, aksine, gerçekleşmesine izin vermek için kullanılmıştı. Bunlar ve diğer farklılıklar, benim edindiğim çerçeve içerisinde tatmin edici biçimde cevaplanamazdı.

Birisi çıkıp da bu hususiyetleri Avrupa'daki hukuk sistemlerinin farklılığıyla ilişkilendirebilir. Örneğin İngiltere'deki sistem, Ortak Hukuka (*Common Law*)* ve jürilere dayanırken, başka yerlerde işkence ve Roma Hukukuna dayanmaktaydı. Ancak bu, farklılıkların sadece küçük bir kısmını açıklar niteliktedir. Dil ve politik sistemler gibi farklılıklara rağmen, genel okumalarından edindiğim kadarıyla, Kıtanın İngiltere'ye kültürel, ekonomik ve toplumsal olarak temelde benzediği fikrine iyice ikna olduğum için, cadılığın neden bu kadar farklı olması gerektiğini anlayacak durumda değildim. Ortada bir fark olmadığına inandığım için de, derin farklılıkları net bir biçimde aksettirmem mümkün olmadı. Bu karşılaştığım ilk engeldi.

Cadılıktan sonra, aynı dönem İngiltere'sindeki cinsel ve evlilikle ilgili ilişkileri çalışmaya başladım.[3] Danışmanım ant-

---

* Türkçeye Ortak Hukuk, Müşterek Hukuk, Anglosakson Hukuku, Örfi Hukuk, Anglo-Amerikan Hukuku, Teamül ya da İçtihat Hukuku gibi farklı kavramsallaştırmalarla çevrilen *Common Law*, İngiltere'nin 1066'da Normanlar tarafından istila edilmesinden sonra ülkede hukuksal birliği sağlamak amacıyla geliştirilen bir hukuk sistemidir. İstilayı takip eden üç yüz yıl içerisinde, ülkenin dört bir tarafına gönderilen kraliyet komisyonlarının gittikleri bölgelerdeki teamül, görenek, örf ve âdetleri gözeterek geliştirdiği bu sistem, bölgesel farklılıklar karşısında benzer davalarda benzer yolların izlenmesiyle ortak bir hukuk sisteminin gelişmesini sağlamıştır. Buradaki "ortak"lığın geniş kapsamını ve iradi, içtihadi yönünü gözetmek kaydıyla, söz konusu hukuk sistemi için kitap boyunca Ortak Hukuk terimi kullanılacaktır –ed.n.

3. *The Regulation of Marital and Sexual Relationships in Seventeenth Century England*, yayınlanmamış yüksek lisans tezi, University of London, 1968.

ropolog Isaac Schapera; ensest korkusunun, Malinowski ve Radcliffe-Brown'a göre evrensel bir insan korkusu olduğunu işaret etmiş ve bana, bu korkunun İngiltere'de kendisini nasıl gösterdiğini görmem için tarihi materyallere bakmamı tavsiye etmişti. Bulduğum şey, böylesi bir kuvvetli tepkiye nadiren rastlandığıydı. İngilizler, ilk zamanlardan bu yana enseste karşı umursamaz görünmekteydi. Bu durum beni, antropologların diğer köylü toplumlarında bulduğu şeylerle uyuşmayan genel cinsellik ve evlilik örüntüsünü incelemeye itti. Akrabalık göreceli olarak önemsizken, evlilik ebeveynler tarafından minimum şekilde kontrol ediliyor ve cinsiyetler arasındaki ilişkiler alışılmadık biçimde rahat görünüyordu. İngiltere, çağdaşı Akdeniz bölgesiyle kıyaslandığında bile bu durum böyleydi. Tekrar etmek gerekirse, bu durum, tarihçilerin çizdiği tablolara uyum sağlayamayan bir İngiltere söz konusu olduğunda beklenir bir durumdu; ancak elde başka bir model de olmadığından, araştırmamda daha ileriye gidemedim.

Cadılık ve cinsel davranışlar üzerine çalışırken, birkaç enteresan 17. yüzyıl günlüğüne rastladım; bunların içinde Essexli bir papaz olan Ralph Josselin'in günlüğü dikkat çekiciydi.[4] Eğitimim beni, Sanayi Devriminin kırılma noktasından önce yaşamış olması sebebiyle [Ralph Josselin'in] toplumsal, zihinsel ve ekonomik yaşamının benimkine kıyasla çok uzak ve çok farklı olduğunu düşünmeye itiyordu. Yine de hayatım, kırsalın henüz ortaya çıktığı erken ortaçağ döneminden tınılar taşıyor gibiydi. Tam aksine, onun dünyasının nasıl da "modern" olduğunu gördükçe şaşıp kaldım; aile yaşamı, çocuklara karşı tutumu, ekonomik endişeleri ve düşünce yapısı benimkine çok benziyordu. Entelektüelliği ve geniş bilgisi şaşırtıcı biçimde

4. *The Family Life of Ralph Josselin, A Seventeenth-Century Clergyman*; *An Essay in Historical Anthropology* (Cambridge 1970); Alan Macfarlane (der.), *The Diary of Ralph Josselin 1616-1683* (1976), Records of Social and Economic History, yeni seriler, 3.

belirgindi ve duyguları hemen fark edilebilirdi. Elbette, kronik hastalık geçmişi, Mahşer Gününe karşı bariz bir ilgisi ve belirli politik ve dini inanç farklılıkları vardı. Yine de çarpıcı olan farklılıklar değil, benzerliklerdi. [Samuel] Pepys'in günlüğünü okuyanlar gibi, ben de günlüğün, güdüleri ve hareketleri tamamen tanıdık olan bir adamı ortaya koyduğunu hissettim. Bunlar ya da aynı dönemden kalma diğer günlükler, sanayi öncesi İngiltere ile ilgili genel resmime hiç uymuyordu. Ayrıca İngiltere'nin bu kadar erken bir döneminde yaygın biçimde tutulan kişisel günlükleri inceleme yetisine sahip değildim.

Sonrasında çağdaş bir Himalaya toplumuyla ilgili antropolojik bir çalışmaya döndüm.[5] Bu toplumu geçmişteki İngiltere'yle karşılaştırırken özellikle iki şey beni çok etkiledi. İlki, iki toplum arasındaki kişi başına düşen gelir noktasında görülen büyük farklılıktı. Tarihçiler sanayi öncesi İngiltere'yi açlık sınırında bir halkla, teknolojik geri kalmışlıkla ve içi boş bir ekonomi ekseninde bir "geçim" ekonomisi olarak değerlendirip durdular. Ancak modern bir Asya toplumunun teknolojisini, bütçesini ve varlık toplamını 16. yüzyılın İngiliz köylüleriyle kıyasladığımda, halihazırda büyük bir fark olduğunu gördüm. Genel olarak İngilizler, araçlara ve diğer üretim güçlerine yaptıkları yüksek yatırımlarla birlikte sonsuz zengin bir halktı. Erken 20. yüzyılın Hindistan ve Çin'ini, Sanayi Devriminin ortaya çıkmasından hemen önceki İngiltere'yle direkt olarak kıyaslamak ciddi bir hataydı. Bu İngiltere'nin ne zaman ve nasıl köy düzeyinde bir zenginlik birikimi gerçekleştirdiği sorusunu ortaya çıkardı ve açık bir biçimde diğer bir büyük fark olan demografiyle ilgiliydi. Görünen o ki, neredeyse bütün köy ve kabile toplumları "kriz" denilen modeli takip eder; hızlı nüfus artışının ardından, genellikle savaş, açlık ya da bir salgın hastalığın doğurduğu başka bir kriz gelir. Nüfus çok düşük bir

5. *Resources and Population; A Study of Gurungs of Nepal* (Cambridge, 1976).

düzeye indikten sonra tekrar yükselişe geçer. 18. yüzyıla kadar Batı Avrupa'nın büyük kısmını karakterize eden bu model, 18. yüzyılda örneğin Norveç ve Fransa'da ortadan kayboldu. İlginç olan gerçek şu ki, en azından 14. yüzyılın ortasından beri böyle bir model İngiltere'de mevcut değildir. İngiltere'nin böyle bir döngüden üç yüzyıl, hatta belki de daha uzun bir süre boyunca nasıl kaçınabildiğini ya da bunun zenginlikle nasıl bir ilişkisi olduğunu açıklayan ekonomik ya da toplumsal hayatla ilgili herhangi bir şeye literatürde rastlamamamamsa tuhaf bir olgudur.

Nihayetinde, geride kalan 14 yıl boyunca 14. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki iki İngiliz *parish*ini* incelediğim yoğun bir çalışmayla meşgul oldum.[6] Bu mekânlarla ilgili günümüze ulaşan bütün bilgi parçalarını toplayıp elle ya da bilgisayarla işleme tâbi tuttuktan sonra, sonuçları genel teorik çerçevede analiz etmek gerekecekti. Bu belgeler üzerinde çalışıp, sonuçları genel tarihsel söylemlerle karşılaştırdığımda bulduğum şey ile bulmam *gereken* şey arasında dikkate değer bir fark olduğunu gördüm. Piyasanın büyüyen bir biçimde içeriye girmesi, coğrafi hareketliliğin artması, akrabalık gruplarının yıkılması ve diğer değişimlerle kademeli olarak dağılan ve başlarda görünen, göreceli olarak "kapalı" ve iç içe geçmiş "toplulukların" yerine, uzun bir seküler eğilim olmadığı görünmeye başladı. Zenginliğin dağılımında, demografik yapıda ve teknolojide dikkate değer dalgalanmalar ve değişimler olduğu doğruydu. Yine de, tarihçilerin ve antropologların, dünyanın birçok bölgesiyle ilişkili

---

* Türkçede köy, cemaat vb. muhtelif kavramlarla karşılanan *parish*, Hıristiyanlıkta belirli bir din adamının yönetimine bırakılan ve genellikle *manor* ile aynı coğrafyayı kapsayan, kilisesi ve cemaati olan idari bir birimdir. İngiliz Kilisesinin 16. yüzyılda Roma Katolik Kilisesinden ayrılmasını takiben İngiltere özelinde en küçük yerel yönetim birimini tanımlamak için kullanılmaya başlanmıştır. Köy veya cemaatin kapsamını aşan hususi bir terim olduğundan, kitap boyunca özgün adı kullanılacaktır –ed.n.

6. Alan Macfarlane, Sarah Harrison ve Charles Jardine, *Reconstructing Historical Communities* (Cambridge 1977).

olarak tasarladığı topluluk-temelli toplum modelini kullanmak imkânsızdı. Topluluk kavramı nasıl tanımlanırsa tanımlansın, on altıncı yüzyıla kadar gittiğimizde, bundan çalıştığımız köylerde pek nadir bulunduğuna bir hayli emindim. Yine de, bunun o tarihte yeni mi, eski mi olduğu konusunda, eski bir yakınlığında yakın zamanda kırılıp kırılmadığı noktasında ya da bu hususta İngiltere'nin genel olarak Avrupa'dan ayrı olup olmadığı konusunda emin değildim. Diğer bir deyişle, çalıştığım genel çerçeveden bir kez daha tatmin olmamış durumdaydım, fakat alternatif bir metot için nereye bakmam gerektiğini ya da tam olarak neden oraya bakmam gerektiğini bilmiyordum. Bu kitap, bahsettiğim zorlukların bazılarını çözebilecek alternatif bir İngiltere tarihi yazma girişimidir.

Kitabın ismi bazı açıklamalar gerektiriyor, çünkü bu başlık kasıtlı olarak, iki kat belirsizlik taşıyor. Marc Bloch, [*Tarihçilik Mesleği* kitabında yer alan] "Kökenler Putu"nda "köken" kelimesinin hem "başlangıç" hem de "sebep" anlamına geldiğini işaret eder. Burada, bu iki anlamın "sürekli birbirine-bulaşması" söz konusudur.[7] İngiliz bireyselliğinin ne zaman başladığı ve buna neyin sebep olduğuna dair soruşturmada her iki anlamı da kullanacağım. Ancak "bireysellik" kelimesinin belirsizliği, problemi iyice karıştırmaktadır ki, bu kelime kitapta iki farklı anlamda kullanılıyor. Her iki anlam da, kadınların oldukça gelişmiş mülkiyet haklarına sahip olduğu ve İngiltere'nin "uzun zaman önce bireysellik yolunu" seçtiğine ilişkin F. W. Maitland'ın kaleme aldığı yorumda görülebilir.[8] İlk anlam, İngiltere'nin bir bütün olarak Avrupa'nın geri kalanından, hatta İskoçya'dan farklı olduğu, bu sebeple "bireysel" ya da tek başına hareket ettiğine dair argümandır. Bu düşünceye göre İngiltere

---

7. March Bloch, *Historian's Craft* (Manchester, 1954) [Türkçesi için ayrıca bkz. *Tarih Savunusu veya Tarihçilik Mesleği* (3. baskı), çev. Ali Berktay, İstanbul: İletişim Yayınları, 2018].

8. Maitland, *English Law*, s. 433.

bir anlamda ayrıksıdır. İkinci anlamsa, tek bir kişi seviyesindedir. Uzun yıllardan beri İngiliz toplumsal yapısının merkezi ve temel özelliği, geniş bir grup ya da Devlete karşı bireyin haklarını ve ayrıcalıklarını savunmaktır. Bu, Macpherson'ın ekonomik ve politik felsefe bağlamında ya da Riesman'ın kültür bağlamında kullandığı bireysellik kelimesinin daha geniş bir anlamda kullanımıdır.[9] Bu, toplumun özerk, eşit birimlerden, yani tek başına bireylerden oluştuğunu, bu bireylerin çok daha önemli olduğunu, en nihayetinde herhangi daha büyük bir kurucu gruptan çok daha önemli olduğunu söyleyen görüştür. Bu görüş, bireysel özel mülkiyet kavramına, bireyin politik ve yasal özgürlüğüne, bireyin Tanrı ile aracısız iletişim kurması fikrine de yansımıştır. Aşağıdaki argüman bireyselciliğin ekonomik yönlerine odaklanmaktadır, ancak diğer özelliklere de değinilecektir. Bu çalışma, yalnızca benim çözülmemiş teorik problemlerimi çözülebilir hale getirmek amacıyla gözden geçirdiğim bir çerçeve arayışı değildir, bunun yanı sıra İngiltere'nin, Avrupa'nın diğer bölgelerinden farklılaşıp farklılaşmadığını, farklılaştıysa bunun ne zaman gerçekleştiğini ve miras olarak aldığımız toplum yapısının doğasını açıklamaya yardımcı olacak bir çalışmadır.

Ocak, 1978
Ivy Farm Barn, Lode,
Kuzey Cambridge

---

9. Bireyselcilik kavramı üzerine sarih bir tartışma için bkz. Steven Lukes, *Individualism* (1973). Yazar bu çalışmasında kavramın birbiriyle yakından ilişkili on bir farklı bileşenine odaklanmaktadır.

1
KÖYLÜ TOPLUMUNUN DOĞASI

13. ile 18. yüzyıl arası İngiltere tarihini öğrenme isteğinin pratik, duygusal ve entelektüel olmak üzere çeşitli sebepleri vardır. Pratik nedenlerden birisi, İngiltere'nin sanayileşen ilk ülke olması sebebiyle, bu amacı taşıyan Üçüncü Dünya ülkeleri için iyi bir rehber olmasıdır. Burada ümit edilen şey, dünyanın üçte ikisinin içinde bulunduğu geniş çaplı yoksulluk ve yetersiz beslenmenin hafifletilebilmesidir. Bu sebep büyük ölçüde kabul görmüştür;[1] eğer "Sanayi Devrimi"nin neden ilk İngiltere'de ortaya çıktığını ve buna neyin *sebep* olduğunu anlayabilirsek, sürecin fazlasıyla kötü aşırılıklarından uzak durarak, dünyanın herhangi bir yerindeki ekonomik büyümeyi teşvik edebiliriz. İngiltere bir model, bir emsaldir; belki de bir tarım toplumunun kentsel ve sınai bir ulusa dönüşme yolunun belgelendiği elimizdeki en iyi vak'adır. Duygusal nedenlerden birisi, zaman içerisinde kendimizi anlama isteğidir; şunu kabul etmekteyiz ki, şimdi olduğumuz şeylerin birçoğu geçmiş aracılığıyla açıklanmaktadır, hatta farklılıklar bile kendimize bir ayna tutmamıza olanak sağlamaktadır. Amerikan kültürü büyük çoğunlukla 17. yüzyıldaki Anglosakson göçmenler tarafından oluşturulduğundan, "kökleri" aramaya yönelik bu ilgi, dünyanın çoğunluğu için ortaktır. Bu, özellikle önce İngiliz, daha sonra ise Amerikan emperyalizmi dünyanın geneline yayıldığı için böyledir: Modern Hindistan'ın büyük bir kısmı, Afrika ya da Güney Amerika, 13. ile 18. yüzyıl arasında, yalnızca birkaç

---

1. Örneğin, George Dalton, "Peasantries in Anthropology and History", *Current Anthropology*, 13. No: 3-4 (Haziran-Ekim 1972), s. 385.

milyon kişinin yaşadığı küçük bir adada yaşananlar bilinmeden kavranamaz. Keith Thomas'ın birkaç yıl önce yazdığı şekilde ifade edelim: "Tarihsel çalışmaların gerekçesi en nihayetinde bireysel farkındalığımızı artırmak, kendimizi derinlik içerisinde görmemize olanak sağlamak ve kendini tanımaktan kaynaklanan daha büyük bir özgürlüğe ulaşmamız için yardım etmek olmalıdır."[2] İngiliz tarihinin incelenmesi sadece modern İngilizlerin kendilerini tanımaları için değil, İngiliz baskısına maruz kalan ya da İngiliz "medeniyeti"nden faydalanan İskoçya'nın Yüksekovaları, Yeni İngiltere* ya da Bengal gibi yerler için de bir araçtır. Tüm bu insanlar için, İngiltere'nin, diğer tarım milletleriyle ve medeniyetlerle kıyaslandığında nasıl bir şey ya da ne olduğunu bilmek ilgi çekicidir.

İngiltere'nin sanayileşen ilk ülke olması ve diğer başka şekillerde de erken gelişme göstermesi, 18. ve 19. yüzyılın büyük sosyologlarını kendisine –ve tabii tarihine– çekmesinin en önemli sebeplerindendir. Karl Marx'ın teorilerini temellendirdiği malzemenin çoğunluğu İngiltere tarihinden alınmıştır; bu durum Weber'in Protestanlık ile kapitalizm arasındaki ilişkiye dair ortaya koyduğu yorumlar için de geçerlidir. İngiliz bulgularını kullanan diğer iki önemli düşünür ise Sir Henry Maine ve Ferdinand Tönnies'tir.[3] Hem bunlar ve benzer düşünürlerin hem de bizim ilgimizin bir diğer sebebiyse İngiltere'nin, belki de dünyadaki tüm uluslar arasında en iyi belgelendirmeye sahip ülke olmasıdır. Büyük ölçekli bir bürokrasi ile okuryazarlığın, *manor*yal** sistemin, barışın ve kayıtların korunması için makûl bir iklimin, bunların hepsinin birleşimi, 13. yüzyılın ortasından itibaren sıradan insan-

---

2. Keith Thomas, *History and Anthropology*, P&P (1963), s. 18.

* New England, Amerika Birleşik Devletleri'nin bir eyaleti. Aynı zamanda İngiliz göçmenlerin Amerika'daki ilk yerleşim alanı –çn.

3. Maine'in referansı aşağıda, 7. Bölümün sonunda verilmektedir: Ferdinand Tonnies, *Community and Association* (1887; 1955), çev. Charles P. Loomis [Türkçesi için ayrıca bkz. *Cemaat ve Cemiyet*, çev. Emre Güler, İstanbul: VakıfBank Kültür Yayınları, 2019].

ların tarihini bir hayli detaylı biçimde inceleyebileceğimiz anlamına gelmektedir. Örneğin, beş yüz ya da altı yüz yıl boyunca herhangi bir köyün tarihini yıl yıl takip etmemiz mümkündür. 16. yüzyıldan itibaren sayısız kaynak üst üste gelir ve nüfusun %95'inin hayatını (en azından bu hayatın bir dönemini) inceleyebilmemizi mümkün kılar.[4] Büyük miktarda kaydın yeniden keşfi de dâhil olmak üzere, ortaya çıkan yeni gelişmeler, son yirmi yılda geçmişi okumak için yeni bir yolun açılmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, İngiltere'deki sıradan halkın son birkaç yüzyılı yalnızca önemli değildir, keşfedilebilirdir de.

Bu kitabın temelinde birbiriyle ilişkili dört temel soru yatmaktadır. Sanayi Devrimi neden İngiltere'de ortaya çıktı? İngiltere, Avrupa'nın diğer bölgelerinden ne zaman farklılaşmaya başladı? Bu farkı ortaya çıkaran öncelikli şey neydi? İngiliz dönüşümünün tarihi, modern Üçüncü Dünya ülkeleri için ne kadar faydalı bir kıyas unsurudur? Bunlar geniş sorular ve bu noktada, cevapları bulma yolunda yalnızca bir başlangıç yapılabilir. Koyulayacağımız bu yol, yolculuğumuzun sonuçlarını belirleyeceğinden, sürece başlamadan önce diğer seçenekleri de göz önüne almak gerekir. Bugüne kadar pek çok kişi bu konuyla ilgili yazılar yazdı; o halde ilk olarak onlara başvurmalıyız.

** Türkçeye malikâne olarak da geçen *manor* sistemi, malikâneyi aşan özellikleri ve ortaçağa özgü bir toprak sistemi olması sebebiyle metin boyunca özgün haliyle kullanılacaktır. *Manor*lar, kırsal İngiltere'de mülkiyeti bir lordun elinde bulunan, ekilebilir ve ekilemez arazilerin toplamından oluşan köy benzeri geniş toprak bölgeleridir. Ekilebilir arazinin bir kısmı (toplamın yaklaşık üçte biri) doğrudan bu lordun kontrolü altında bulunur ki, buna *demesne* adı verilir. Geri kalan toprak ise ayni ya da nakdi ödeme karşılığı köylülere kiralanır –ed.n.

4. Rogers, *Six Centuries*, s. 17-18. Rogers ilgili kaynakta şunları söylemektedir: "İngiliz tarihine ilişkin kayıtlar, tüm halklarınkinden çok daha bereketli ve devamlılık arz eder niteliktedir. ... Hiçbir ülkenin devlet arşivleri bu denli zengin değildir." Japonya'daki müthiş kayıtların keşfiyle bu görüşe karşı çıkılabilse de, ülkenin en iyi kayıtlara sahip ülkeler arasında ilk iki veya üçte olduğu söylenebilir. Farklı ulusların kaynaklarına dair bir tartışma için bkz. Alan Macfarlane, *Reconstructing*, s. 27-31. Nüfusun daha "yoksul" kesimlerinin "görünürlüğü"ne ve kayıt tutma yöntemlerine ilişkin bir tartışma da aynı çalışmada yer almaktadır.

Konuyla ilgili en geniş yorumları yapanlar, karşılaştırmalı sosyologlar ve antropologlardır. Bu kişilerin Sanayi Devrimi öncesi İngiltere'ye bakışları aynı zamanda tarihsel düşüncelerine de rehberlik etmektedir, çünkü doğal olarak tarihçilere fazlasıyla itimat etmektedirler. Geniş kapsamlı tarım toplumlarının sosyolojisi üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, gözlemcilerin, Normanların işgali ile 18. yüzyıldaki Sanayi Devrimi arasındaki süreçte İngiltere'nin bir "köylü" toplumu olduğu konusunda hemfikir olduklarını görülür. Örneğin, tıpkı Robert Redfield gibi, Barrington Moore da bir İngiliz köylülüğünün varlığını varsayar.[5] George Dalton ise, İngiltere de dâhil olmak üzere, bütün Avrupa'yı 19. yüzyıla değin bir "köylü" bölgesi olarak bir araya getirir.[6] Eric Wolf'un saygı duyulan ders kitabındaki "dünyadaki önemli köylü bölgeleri" haritası İngiltere'yi de içerir; Thorner ise muhtemelen İngiltere'nin de dâhil olduğu 13. yüzyıl Avrupa'sındaki feodal monarşileri köylü olarak görür.[7] Bütün bu yazarlar "köylülük" üzerine uzman olmakla birlikte bu terimi en basit anlamıyla "kırsalda yaşayanlar" olarak kullanmaz; onlar "köylülüğü" "kapitalist", "sanayici" ya da "feodal" ile aynı uzmanlık seviyesinde, sosyal, ekonomik ve ideolojik yapıların özel bir formu ve birbiriyle ilişkili özellikler sistemi olarak tanımlar. "Köylülüğün, Kuzeybatı Avrupa'nın büyük kısmında açıkça görülen şekilsel değişimi" dediklerinde, aslında bir sistemden diğer başka bir sisteme gerçekleşen büyük bir değişimden bahsederler.[8] Daha kesin anlamlar, ilk olarak "köylü" kelimesinin anlamına ve tanımına bakılarak, ardından kelimenin

---

5. Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy* (1966), s. 20 [Türkçesi için bkz. *Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri* (4. baskı), çev. Şirin Tekeli ve Alâeddin Şenel, İstanbul: İmge Yayınları, 1996]; Redfield, *Peasant*, s. 66.

6. Dalton, "Peasantries".

7. Eric Wolf, *Peasants* (New Jersey, 1966), s. 2 [Türkçesi için bkz. *Köylüler*, çev. Abdülkerim Sönmez, İstanbul: İmge Yayınları, 2000]; Thorner'den aktaran Shanin, *Peasants*, s. 204.

8. Shanin, *Peasants*, s. 250.

ardında yatan ve anlamlı bir şekilde temsil ettiğine inanılan bir dizi özelliğin incelenmesiyle elde edilebilir.

Şurası açıktır ki, "köylü" kelimesinin gerek ortak bir anlamda kullanılması, gerekse antropologların kullandığı şekliyle kullanılması, İngiltere'nin 13. ile 18. yüzyılı arasında bir "köylü" toplumu olduğunu gösterir. *Oxford İngilizce Sözlüğü* "köylü" kelimesini şöyle tanımlar: "kırsal alanda yaşayan ve tarlada çalışan küçük çiftçi ya da emekçi; bu kelime işçi sınıfının herhangi bir taşralı unsuru için de uygundur; taşralı, köye ait." Muhtemeldir ki, bazı tarihçiler "köylü" terimini yalnızca bu anlamıyla kullanmış ve onu "sınai olmayan" kelimesinin eşanlamlısı olarak görmüştür, "sınai" ve "köylü" milletler arasındaki büyük zıtlığın sebebi de budur. Gerektiğinde bu ikilik ayrıntılandırılabilir ve ölçülebilir. Daniel Thorner'a göre, bir toplumun köylü olarak adlandırılabilmesi için beş ölçütten şu ikisine sahip olması gerekir: "nüfusun yarısının mutlaka tarımsal olması" ve "çalışan nüfusun yarısından fazlasının tarımla uğraşması."[9] Bu kriterlere göre, İngiltere 19. yüzyılın ortasına değin tam anlamıyla bir "köylü" toplumudur. Bunula birlikte, Firth'ün köylü tanımına da uymaktadır:

> *Köylü ekonomisinden bahsedilirken kastedilen şey, köylülerin basit teknoloji ve ekipman aracılığıyla, geçim kaynağı olarak kendi üretimlerini temel aldıkları küçük ölçekli üretim sistemidir. Köylünün bu geçim kaynağı öncelikle toprağın işlenmesidir.*[10]

Kelime İngiltere tarihçileri tarafından kullanıldığında ortaya çıkan en yaygın anlamlandırma, tanımlamanın sahip olunan arazinin büyüklüğü, kimi zaman ise bu sahipliğin niteliğiyle ilgili olmasıdır. Keith Thomas, İngiliz köylülerinden bahsederken, "kendi ailesini geçindirmek için gerekli olandan daha fazla bir

9. *A.g.e.*, s. 203.
10. Dalton'dan alıntı, "Peasantries," s. 386.

işletmeye sahip olmayan çiftçileri" kasteder; H. J. Habakkuk köylüleri "mülk sahibi çiftçiler" ile eş tutar; G. E. Mingay köylüleri "küçük malik-sakinler (*small owner-occupiers*)" olarak tanımlar ve kelimenin "küçük çiftçi"yle eşanlamlı olduğunu düşünür; Hobsbawm ve Rudé köylü topluluğunu, "kendi ufak arazisine sahip olan ya da onu işgal eden" ailelerin oluşturduğu nüfus yığını olarak tanımlar; M. M. Postan ise köylüyü işgalci bir mülk sahibi ya da ailesine "yaşam geliri" sağlayabilecek bir kiracı olarak belirtir.[11] Şu rahatça görülebilir ki, tüm tanımlamaların ortak noktası sahip ya da kiracı olunan mülkün küçüklüğüdür; yine açıktır ki sahip ya da kiracı bu mülkün üzerinde çalışmakta ve yaşamaktadır. Dolayısıyla hem feodal *copyholder*lara* hem de modern küçük kiracı-çiftçilere teoride "köylü" denebilir.

Bu tanımlama, bir toplumdaki arazi mülkiyetinin dağılımındaki değişimi araştırmak açısından faydalıdır. 19. yüzyılda, İngiltere'nin sahip olduğu tarımsal yapının Avrupa'nın geri kalanından oldukça farklı olmasıyla ilgili problemi çözmek için bu tanımlama özellikle kullanılmıştır. Bize anlatılan, "19. yüzyılda İngiltere tarımının yabancılar için yegâne ve şaşırtıcı bir örnek ortaya koyduğuydu: Ortada hiç köylü yoktu."[12] Avrupa'nın diğer ülkelerinde ve Britanya'nın Kelt bölgelerinde aileler sahip oldukları ya da işgal ettikleri küçük araziler üzerinde yaşamaktaydı, ancak bu durum İngiltere için geçerli değildi. İngiltere'nin toprak

---

11. Alıntılar ve tanımlamalar için bkz. H. J. Habakkuk, "La disparition du paysan anglais" *Annales*, 20, no. 4 (Temmuz-Ağustos 1965), s. 659; G. E. Mingay, *Enclosure and the Small Farmer in the Age of the Industrial Revolution* (Economic Hist. Soc. 1968), s. 9-10, E. J. Hobsbawm ve George Rudé, *Captain Swing* (Penguin baskısı, 1973), s. 3; Postan, *England*, s. 620.

* Ortaçağ İngiltere'sindeki toprak sisteminin başat karakteri olan *manor*ların mülkiyetinde olan toprağın, ayni ya da nakdi ödeme karşılığı köylülere kiralanan kısmına verilen isimdir; bu toprağı kiralamış *copyholder* ise şartlı ya da sınırlı malik olarak toprak üzerinde tasarruf hakkına sahiptir. Osmanlı'daki tımar sistemine benzese de, hususi bir tür feodal toprak sistemi olduğu için kitap boyunca özgün kullanımı tercih edilmiştir –ed.n.

12. Hobsbawm, *Captain Swing*, s. 3.

sahiplerine dayalı bir sistemi ve onların da kiraladıkları adamları vardı. Mingay bunu şöyle anlatır:

> *19. yüzyılın sonlarına doğru... İngiltere'de köylülüğün gerilemesiyle birlikte halk arasında bir endişe ortaya çıktı. Bu İngiltere'deki tarımsal yapının Kıtanın geri kalanından oldukça farklı olduğunun kavranmasına yol açtı... köylülüğün kayboluşu tarım tarihinin ana teması haline geldi...*[13]

Temel farkın tarımsal üretim birimlerinin boyutundan kaynaklandığı düşünüldüğünden, tarihçiler, arazilerin mülkiyetinin ne zaman birkaç kişinin elinde toplandığını anlamaya ve bu değişimin hangi sebeple meydana geldiğini açıklamaya çalıştı. Kimileri bu temel "gerileyişin" 1660 ile 1750 yılları arasında meydana geldiğini savunurken, bazıları da bunun 16. yüzyılda ortaya çıktığını ve 17. yüzyılın sonlarında nihayet "ortadan kalkınca"ya kadar devam ettiğini iddia etti.[14]

13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen sürede İngiltere'deki arazilerin dağılımının değişimiyle ilgili, çok fazla boşluk olmadan kesin bir kanıda bulunmak imkânsızdır. Mülkiyetin ortaçağda, erken modern dönemde ve 19. yüzyıldaki tanımlanma biçimi oldukça farklıdır; bunun sonucu olarak arazi sahipliğinin 500 yıllık bir incelemesi ve kıyaslaması oldukça güçtür. Dahası, bazı *parish*lerin kayıtlarının detaylı bir incelemesi bize göstermektedir ki, toprak mülkiyetiyle ilgili kayıtlar özellikle güvenilmezdir ve araziyi işgal etme ya da üzerinde konaklama noktasında yanlış izlenimler vermektedir. Buna rağmen, 19. yüzyılın sonunda İngiltere topraklarının yaklaşık %10'luk bir bölümünün malik-sakinlerin elinde olduğu tahmininde bulunabiliriz. Aynı grup yüzyılın başında ise %10 ile %15 arasında toprağa sahipti. 17. yüzyılın sonunda bu grubun İngiltere topraklarının yaklaşık %30'una

---

13. Mingay, *Enclosure and the Small Farmer*, s. 9; ayrıca bkz. s. 32.

14. *A.g.e.*, s. 31; Habakkuk, "La disparition...", s. 650 vd.

sahip olduğunu düşündüğümüzde, bu dikkate değer bir düşüştür.[15] 16. yüzyılda bu oranın, toplam arazinin %50'si kadar olması mümkün olsa da, bu bize daha da geriye gidildikçe "küçük çiftçi"nin elindeki arazi miktarının artacağını göstermez, bu sonuca varmak tehlikedir. Muhtemelen ve büyük ihtimalle bu oranın en yüksek olduğu dönem 15. ve 16. yüzyıldır, ardından bir düşüş başlamıştır. Örneğin, Postan'ın verdiği sayılara göre, köy düzeyinde, kendilerine yetecek kadar araziye sahip, ancak onu kendi başlarına işletecek kadar büyük olmayan arazilere sahip "orta düzey" kiracılar (*middle-rank tenants*) 13. yüzyılda nüfusun 10'da 3'ünü oluşturmaktaydı.[16] Dolayısıyla, "küçük çiftçi" kategorisinin, 12. ile 17. yüzyıl arasında nüfusun 10'da 3'ü ile 5'i arasında gidip geldiğini söylemek mümkündür, yani İngiltere bu sürecin başlangıcında, sonunda olduğu kadar "köylü" değildi. Bu konuyu daha da ileriye götürmek gereksizdir, çünkü "köylü" kavramının bu tarz bir tanımı, basit olduğu kadar, tatmin edici de değildir.

Bu tanımlama bazı ekonomi tarihçileri için faydalı olsa da, sosyal tarihçiler için fazlasıyla bulanıktır. Dahası, bu tanımlama ne birçok antropoloğun "köylüler" hakkında konuştuğunda akla gelen ne de Marx, Weber ve birçok modern ortaçağ tarihçisinin çalışmalarında kastettiği tanımlamadır. Yeterli bir tanımlama olmamasının sebebi, [tanımın] tarımsal yapının yalnızca bir özelliğiyle, sahip olunan arazinin büyüklüğüyle ilgilenmesidir. Bununla birlikte, üretim ve tüketimin yürütülmesiyle ilgili hiçbir şey söylemez. Aynı şekilde mülkiyetin doğasıyla ilgili de herhangi şey içermez. Mülkiyet, üretim ve tüketimin zorunlu olarak arazi büyüklüğüyle belirleneceği varsayımında bulunmak kolay olsa da, bunun böyle olması gerekmez. Yani iki tarımsal topluluğun –diyelim ki İngiltere ve Fransa'nın– benzer boyutlarda araziye sahip olduğu için her halükârda benzer ve "köylü" olduğunu

15. Mingay, *Enclosure and the Small Farmer*, s. 14-15.
16. Postan, *Medieval*, s. 145.

düşünürsek yanılırız. Bu nedenle, daha ileriye gitmek, hatta 19. yüzyıldaki görünür farklarla ilgili soruya cevap vermek için daha gelişmiş bir tanımlamaya ihtiyacımız bulunmaktadır.

İkinci Dünya Savaşından sonraki yıllarda antropologlar, teknolojiye ve üretim araçlarına dayanan bir tanımlamadan ziyade daha analitik bir tanımlama için çalışmıştır. Çalışma konularını yalnızca sanayileşmiş uluslardan değil, karmaşık bir sürecin sonundaki toplumlardan da ayırmak amacıyla, sanayi öncesi İngiltere'yi olduğu kadar Yeni Gine, Afrika, Hindistan ve Latin Amerika'yı da kapsayan kaba bir ikiliğe razı olmadılar. Böylelikle, genellikle "kabile" toplulukları adı altında toplanan toplulukları, köylü topluluklardan ayırmak için, özellikle Kroeber ve Redfield tarafından eski kriterlere bir yenisi eklendi. Kroeber ve Redfield köylüleri bir "kısmi toplum (*part society*)" olarak niteledi:

> *Öte yandan köylü topluluğun kültürü özerk değildir. Parçası olduğu medeniyetin bir boyutu ya da görünüm biçimidir. Köylü topluluğu bir yarı-topluluk olduğundan, köylü kültürü de bir yarı-kültürdür.*[17]

Bu, Thorner tarafından iki kriter biçiminde ayrıntılandırılır. İlk kriter köylülüğün ancak devletin olduğu yerde var olabileceğidir; diğer bir deyişle, egemen bir hiyerarşinin ve belirli bir "köylü" toplumu üzerinde egemen olan dış politik gücün gerekliliğidir. İkincisi ise kırsal kesimin kültürünün, bir piyasaya sahip şehirdeki kültürle oldukça farklı olduğudur.[18] Wolf durumu şöyle özetler: "Devlet, yiyecek toplayıcılar ile köylüler arasındaki geçişin eşiğini saptayan... medeniyetin belirleyici ölçütüdür."[19] Bu noktada bir kez daha şunu söyleyebiliriz, daha kullanışlı tanımlamalar ele alınsa da, İngiltere'nin 12. yüzyıldan itibaren "köylü"

---

17. Redfield, *Peasant*, s. 40.

18. Shanin, *Peasants*, s. 203-204.

19. Wolf, *Peasants*, s. 11.

kategorisine dâhil olduğu kesindir, çünkü bu dönemden itibaren İngiltere güçlü merkezi devlet yapısı ve önemli kentlerin gelişmesiyle dikkat çekicidir.

Eğer 13. ve 18. yüzyıl arasındaki İngiltere'nin ne bir "kabile" toplumu ne de bir "sanayi" toplumu olduğunu söylemek istiyorsak, "köylü" terimini kullanmamız yararlı ve kabul edilebilir olacaktır. Bununla birlikte, kelimenin belirli bir sosyal ve ekonomik yapıyı ifade etmek için daha spesifik bir analitik anlamda kullanıldığının da farkında olmak gerekir. Kelime bu ikinci anlamında kullanıldığında, artık kendi içinde önemli değildir, ancak arkasında birbiriyle ilişkili olduğu düşünülen bir dizi özellik taşır. Bu noktada "köylü" kelimesi terk edilerek, onun yerine "yerel üretim tarzı (*domestic mode of production*)" ifadesinin kullanılması mümkündür.[20] Ancak kısalığı korumak adına "köylü" kelimesini kullanmaya devam edeceğiz. Dikkatimizi birbiriyle ilişkili olduğu varsayılan değişkenler dizesine, kendisine bu sıfatın verildiği "sistem"e çevirdiğimizde, çalışmalarını İngiliz tarihçilerin bulgularına dayandıran Dalton, Redfield, Wolf ve diğerlerinin, İngiltere'nin sanayileşme sırasında evrildiğine inandığını görürüz.

Ortak algının ve erken antropolojik çalışmaların "köylü" olarak bir araya getirdiği kırsal ulus-devletler arasında bir ayrım yapabilmemiz için bir ölçüte sahip olmamız gerektiği açıktır. Örneğin, ortaçağda Rusya, Hindistan, Çin ve Batı Avrupa'nın çok farklı demografik, ekonomik ve sosyal modeller sergilediği açıktır. Bu farklılıkların ölçülebilmesi için bir dizi gösterge geliştirmemiz gerekir. Bu yüzden bazı yazarlar, köylülüğün daha önce dile getirdiğimiz özelliklerinin bir köylü toplumu olmanın *gerektirdiği* önkoşullardan olduğunu savunsalar da, gerçek bir köylü

---

20. M. Sahlins tarafından, daha geniş anlamda da olsa kullanılan bir terimdir, *Stone Age Economies* (1974). Bu "tarz"ın, Marx'ın feodal, kapitalist, Asya gibi üretim tarzlarıyla benzerliği olduğuna dair çıkarımlar vardır. Bu tartışmayı daha fazla sürdürmek için yeterli boşluğa sahip olmadığımız bu çalışmada, "köylü" kelimesinin kullanılmasının bir başka nedeni budur.

toplumundan bahsedebilmemiz için bunların *yeterli* olmadığı kanısındadır. Sosyal, ekonomik ve ideolojik düzenlerin diğer birçok yönü için çok büyük sonuçlar doğuracak yeni bir özellik, yeni bir ölçütün gerekliliği konusunda uğraş verildi. Bu merkez özellik, temel mülkiyet, üretim ve tüketimin temel biriminin doğasıdır.

Daniel Thorner, dünya çapındaki köylü toplumlarına dair literatürü ayrıntılı biçimde bilmesi temelinde, kendi köylülük tanımına son bir dokunuş yapar:

> *En temel olan beşinci ve son ölçütümüz üretim birimidir. Köylü ekonomisi konseptimize göre tipik ve karakteristik üretim birimi ev halkının kendisidir. Köylü bir hane halkını, öncelikle aile üyelerinin fiziksel gücü aracılığıyla ürün yetiştiren bir sosyo-ekonomik birim olarak tanımlıyoruz. Köylü hane halkının öncelikli faaliyeti kendi arazisinin, şeritlerinin ya da bir avuç toprağının ekimidir.*[21]

Bu asli özellik yakın zamanda köylüler hakkında yazan herkes tarafından ifade edilmiştir. Manning Nash, "üretim ve tüketime dâhil sosyal birimlerin bir birlik olmadığını, hane halkının kendisi olduğunu ve ekonominin hane halkı örgütlenmesi" olduğunu vurgular.[22] Marshall Sahlins bunun "yerel üretim tarzı" içerisinde nasıl gerçekleştiğini şöyle ifade eder:

> *İlkel toplumun hane grupları, henüz sırf tüketim statüsüne indirgenmemiş, emek güçleri aile çemberinden kopartılmamıştır... Bu niteliğiyle hane halkı, üretimden, emek gücünün konuşlandırılması ve kullanılmasından sorumludur ... Üretim, ailenin alışıldık koşullarına göre ayarlanmıştır. Üretim, üreticilerin yararı içindir.*[23]

---

21. Shanin, *Peasants*, s. 205.

22. M. Nash, *Primitive and Peasant Economic Systems* (Pennsylvania, 1966), s. 40.

23. Sahlins, *Stone Age Economics*, s. 76-77 [Türkçesi için bkz. *Taş Devri Ekonomisi*, çev. Taylan Doğan ve Şirin Özgün, İstanbul: bgst Yayınları, 2020, s. 83].

Teodor Shanin sosyal ve ekonomik katmanlar arasında bir ayrım olmadığını vurgular: "Köylü ailenin çiftliği hem köylü toplumunun hem de ekonomisinin temel ve öncelikli birimini şekillendirir."[24] Bu görüşünü şu şekilde genişletir:

> *Köylü hane halkı köylü toplumun çekirdeğini oluşturur... Köylü hane, köylü ailenin hayatının tarım işleriyle neredeyse bütünleşmesi aracılığıyla karakterize edilir. Aile çiftlik için bir çalışma ekibi temin ederken, çiftliğin faaliyetleri esas olarak ailenin ihtiyaç duyduğu temel tüketim malzemelerini üretmenin yanı sıra politik ve ekonomik güç sahibinin istediği vergileri sağlamaya yöneliktir... Hane halkı üretimin, tüketimin, mülkiyetin, toplumsallaşmanın, sosyalliğin, manevi desteğin ve karşılıklı ekonomik yardımın temel birimidir.*[25]

Aynı yazar başka bir metinde şöyle yazar: "Aile çiftliği köylü mülkiyetinin, üretiminin, tüketiminin ve sosyal hayatının temel birimidir. Birey, aile ve çiftlik bölünmez bir bütün olarak görülür."[26] Polonya'nın kırsal sosyal yapısı üzerine derinlemesine çalışmalar yürüten B. Galeski de aynı noktaya değinir. Ona göre, köylülüğün "temel niteliği", işletmenin (yani mal üreten kuruluşun) hane halkının iç ekonomisi ile "mezcolması ya da (daha kesin bir biçimde ifade edilecek olursa) tanımlanmasıdır."[27] "Bu mezcoluşun bütün bir köy yaşamı için çok büyük sonuçları vardır" ve şunu anlamak önemlidir ki, "köylü tarımı hem işletme hem de ev ekonomisi'dir."[28] Aynı şekilde Rodney Hilton köylü ekonomisini, "nüfusun büyük çoğunluğunun toprağı ekip biçtiği ve kendi bireysel arazisinde hayvan yetiştiren ailelerden oluşan" ekonomi olarak tanımlamakta ve şöyle devam etmektedir: "Aile-

---

24. Shanin, *Peasant Economy*, s. 67.

25. Shanin, *Awkard Class*, s. 28-29.

26. Shanin, *Peasants*, s. 241.

27. Galeski, *Rural*, s. 10-11.

28. *A.g.e.*, s. 11.

nin arazisindeki üretimin öncelikli görevi bu ailenin temel ihtiyaçlarını karşılamaktır."[29] Hilton, köylülerin merkezi tanımlayıcı niteliğinin "arazilerini, öncelikle ailenin emeğiyle beraber bir aile birimi olarak işletmesi" olduğunu vurgulayarak konuyu daha da detaylandırır.[30] Bu tarz bir sistemin doğası, onu, toplumsal ve demografik birimin, temel yeniden üretimin ve tüketim biriminin sıklıkla hane halkı olduğu, ancak temel üretim biriminin bireyleri çalıştıran firma ya da "şirket" olduğu "kapitalist" ekonomiyle kıyasladığımızda daha belirgin bir hale gelir. Sosyal ve ekonomik alanların bu şekilde tanımlanması, elbette "ekonomi" kelimesinin Yunancada "hane halkı" anlamına gelen kelimeden türetilmiş olmasında kendisini gösterir.[31]

Üretim, yeniden üretim ve tüketim birimlerinin temel düzeyde kaynaşmasıyla zorunlu ve nedensel biçimde birbirine bağlı birkaç özellik olması bilhassa ilginçtir. Bu durum birkaç gözlemcinin "köylülüğün" toplumsal oluşumun belirli bir türü, "kapitalizm ve feodalizmle eşit düzeyde bir üretim tarzı" olduğunu savunmasına neden olmuştur.[32] Eğer bu kadar ileri gidersek, karşılaştırmalı çalışmaların sürekli olarak köylü toplumlar arasında tarih, politik yapı, üretim teknolojileri gibi çeşitli bakımlardan bazı şaşırtıcı benzerlikleri işaret ettiği konusunda

---

29. Hilton, *Bond Men*, s. 25.

30. Hilton, *Peasantry*, s. 13.

31. Kökenler için bkz. K. Polanyi, C. Arensberg ve H. W. Pearson (der.), *Trade and Market in the Early Empires* (Illinois, 1957), s. 3-11, 64-93. En tanınmışları A. V. Chayanov olmak üzere birtakım Rus akademisyenler, köylülük ve hane halkı ekonomisi üzerine ciddi tartışmalar yürütmüştür. Popülistler ve Marksistler arasındaki hararetli tartışmaya dâhil olmak istemediğimden bu yazarların çalışmalarına doğrudan bir referans vermemeyi tercih ediyorum. Teodor Shanin'e bana bu konuda verdiği tavsiye için teşekkürlerimi sunarım.

32. Shanin, *Peasant Economy*, i, s. 78'de Shanin Chayanov'un fikrini alıntılar. Marksist bakış açısıyla daha güncel bir eleştiri için bkz. Judith Ennew, Paul Hirst ve Keith Tribe, "'Peasantry' as an Economic Category," *Jnl. of Peasant Studies*, 4, No. 4 (Temmuz, 1977), s. 295-322.

Shanin ile hemfikir olabiliriz.[33] Redfield, "Köylü toplumu ve kültürünün dünya çapında benzerliklere sahip olan bir çeşit insanlık düzenlemesi gibi genelleyici bir şeyi var," dediğinde benzer bir noktayı işaret eder.[34] Bu konunun İngiltere'nin geçmişiyle ilgili çalışmalar için neden özellikle önemli olduğuna dair iki sebep vardır. Gerçekten de durum buysa ve İngiltere "köylü" toplumu ise, bu durumda İngiltere ve diğer büyük köylü toplumları olan Hindistan, Çin, Güney ve Doğu Avrupa ile Latin Amerika arasında kurulacak benzeşimler hem meşru, hem yararlı olacaktır. İngiltere'nin geçmişini anlayabilmemiz için yalnızca bu tarz analojiler faydalı değildir; İngiltere tarihi de köylülüğün gelecekteki gelişimiyle ilgili bize yol gösterici olacaktır. İkinci bir sonuç ise, İngiltere'nin birbiriyle ilişkili bir dizi özelliğe, bir "sisteme" sahip olmasının sonucu olarak, ötekilerin muhtemel mevcudiyeti olduğu sonucunu çıkarmanın mümkün olabileceğidir. Bu, malzemenin özellikle yetersiz olduğu belirli dönemler ya da konular için bilhassa önemlidir. Başka bir deyişle, geçmişi araştırmamız ve anlamamız için bize yardımcı olacak bir "modele" sahibiz demektir.

Bunu faydalı bir araç haline getirebilmek için, "köylülük"le birlikte var olan genel özelliklerin ne olduğunu daha açık bir biçimde belirtmemiz gerekir. Herhangi bir köylü toplumuna baktığımızda ne bulmayı bekleriz? Şurası kesindir ki, bir toplumun temel özelliklerini bir bölüme sıkıştırmaya çalışmak, bütün kitaplar konuya adanmışken, başta dinsel ve ideolojik seviyede olmak üzere, sadece birçok şeyi dışarıda bırakmak anlamına gelecektir ve bu aynı zamanda, Weberci anlamda çok basitleştirilmiş bir "ideal tip" modeli yaratılmasına yol açacaktır. Herhangi bir zamandaki herhangi bir toplumun ortaya koyulabilecek bütün özelliklere uyum sağlamayacağı neredeyse kesin gibidir. Bununla

33. Shanin, *Peasant Economy*, s. 67.

34. Redfield, *Peasant*, s. 17.

birlikte, İngiltere'nin bir "köylü" toplumu olduğundan bahsettiğimizde ne bulmayı beklediğimiz konusunda ve bunun diğer köylülerle neleri paylaşabileceği noktasında daha kesin bir düşünceye sahip olmak esastır.

Şimdilerde yalnızca genel anlamda "köylülük"le değil, belirli diğer köylüler hakkında da geniş ve zengin bir literatür mevcuttur.[35] Takip eden açıklamalar yukarıda bahsi geçen çalışmaların yanı sıra Akdeniz,[36] Asya[37] ve Kuzey Avrupa'daki[38] köylülük üzerine yapılan genel okumalara dayanmaktadır. Ancak bütün bu kaynaklardan yararlanarak genel bir betimleme inşa etmek, kısıtlı alan da göz önüne alındığında, tatmin edicilikten uzak, yamalı bir bohça ortaya çıkaracaktır. Bu nedenle belirli bir alan ve üç ayrı hâkimiyet üzerine odaklanmak en iyi seçenek gibi

---

35. Bu alandaki genel çalışmalardan Dalton, Galeski, Barrington-Moore, Nash, Redfield, Shanin ve Wolf halihazırda vurgulanmıştır. Daha kısa bir giriş için Thorner'ın *Peasantry* kitabı örnek gösterilebilir. Ayrıca *Journal of Peasant Studies* ve *Peasant Studies Newsletter* gibi akademik dergilerde hatırı sayılır miktarda iyi makale mevcuttur.

36. J. Davis, *Land and Family in Pisticci* (1973); Ernestine Friedl, *Vasilika: A Village in Modern Greece* (New York, 1962); Joel M. Halpern, *A Serbian Village* (Columbia, 1956); Peter Loizos, *The Greek Gift: Politics in a Cypriot Village* (Oxford, 1975); Julian Pitt-Rivers (der.), *Mediterranean Countrymen* (Paris, 1963); Julian Pitt-Rivers, *The People of the Sierra*, (1954; 2. baskı, Chicago, 1971), Paul Stirling, *Turkish Village* (1965); J. Davis, *People of the Mediterranean* (1977).

37. F. G. Bailey, *Tribe, Caste and Nation* (Manchester, 1960); S. C. Dube, *Indian Village* (yeniden basım New York. 1967); T. Scarlett Epstein, *Economic Development and Social Change in South India* (Manchester, 1962); B. Gallin, *Hsin Hsing, Taiwan: A Chinese Village in Change* (Berkeley, 1966); Clifford Geertz, *Agricultural Involution* (Berkeley, 1968); T. G. Kessinger, *Vilyatpur 1848-1968: Social and Economic Change in a North Indian Village* (Berkeley, 1974); E. R. Leach, *Pul Eliya: A Village in Ceylon* (Cambridge, 1961); Mahmood Mamdani, *The Myth of Population Control: Family, Caste and Class in an Indian Village* (New York, 1972); Harold H. Mann, *The Social Framework of Agriculture* (1968); McKim Marriott (der.), *Village India. Studies in the Little Community* (1955, Phoenix baskısı, Chicago, 1969); G. Obeyesekere, *Land Tenure in Village Ceylon* (Cambridge, 1967); G. W. Skinner, "Marketing and Social Structure in Rural China," *Asian Studies*, 24, (Kasım 1964, Şubat, Mayıs, 1965); R. H. Tawney, *Land and Labour in China* (1932).

38. C. Arensberg, *The Irish Countryman* (1937); Goody, *Family*, Lofgren, *Family and Household*.

görünmektedir ki, bu amaçla seçtiğim alan Doğu Avrupa'dır. Bu seçimin arkasında dört ana sebep bulunuyor. Thomas ve Znaniecki tarafından 1918 yılında yazılan ve "köylülük" üzerine ilk detaylı analiz olma özelliğini taşıyan *Polish Peasantry* kitabı Doğu Avrupa'yı ele alır. Bu öncü çalışma, Galeski tarafından yine Polonya üzerine yapılan güncel bir teorik analizle tamamlanır. Aynı zamanda, Rusya'da çok ilginç çalışmalar yapılmış; bunların bazılarının ortaya koyduğu sonuçlar, Teodor Shanin tarafından bir kitap ve birkaç makale aracılığıyla tartışılmıştır. Hem Polonya'da hem de Rusya'da "köylüler" ile entelektüel sınıfın karşılaşması özellikle keskin olmuş; ekonomik ve politik devrime duyulan arzu, "köylülüğün" doğasını anlamaya yönelik olağandışı bir şekilde sürdürülen çabaları doğurmuştur. Bu durum ilginç biçimde orijinal bir çalışmanın ortaya çıkmasına sebep olmuştur ki, bu da betimlememizi neden bu alanda yaptığımızın ikinci gerekçesini oluşturur.

Üçüncü sebep ise Doğu Avrupa'nın İngiltere'ye tam da gerektiği kadar uzakta olmasıdır. "Avrupa" kültür alanına genel olarak yakınlığı ve Hıristiyanlığın yayıldığı bir coğrafya olması, bu bölgeyi İngiltere'yle kıyaslamak için mantıklı ve kabul edilebilir bir duruma getirir. İngiltere ile örneğin Asya'nın kıyaslanması söz konusu olduğunda, bu bölgenin çalışmaya değer bir hale gelmesi için birçok kültürel ve tarihsel değişken olduğunu ileri sürerek bu kıyasa olumsuz tepki verecek pek çok kişi vardır. Diğer yandan, Batı Avrupa'nın dışında olmak Doğu Avrupa'yı acil müdahale alanının dışına yerleştirir. Eğer sanayileşmenin neden ilk olarak İngiltere'de ortaya çıktığını ve İngiltere'nin, örneğin Fransa ya da İtalya'dan ne derece farklı olduğunu tartışacaksak, o halde kıyaslamaya çalıştığımız uluslardan birisinden yola çıkarak bir dizin yaratmak açıkça uygunsuz olur.

Ve son sebep de şudur: İngiliz istisnaliğinin kökenlerini aramak için başladığımız çalışmamız bizi 13. yüzyıla götürecektir. Hem bu yüzyıl hem de ortaçağ dönemi İngiltere'si üzerine

yapılan çalışmalarda Doğu Avrupa kökenli akademisyenlerin ağırlığı görülür. E. A. Kosminsky, Sir Paul Vinogradoff ve M. M. Postan bu akademisyenler arasında önde gelen isimlerdir.[39] Çalışmalarına bakarsak, bu çalışmalarda açık bir biçimde ortaçağ İngiltere'sinin geleneksel Rusya'yla kıyaslandığını görürüz. Bu yazarların ortaçağ İngiltere'sindeki "köylülük"ten bahsettiklerinde ne kastettiklerini anlamak için, kelimenin Doğu Avrupa'da ne anlama geldiği konusunda bazı fikirlere sahip olmamız gerekir.

Geleneksel Doğu Avrupa köylülüğünün temel özelliği mülkiyetin bireyselleşmemiş olmasıydı. Verimli kaynakların sahibi bireyin kendisi değil, aksine, hane halkının tamamıydı. "Mülkiyet" teriminin, bugün Batıdaki anlamından farklı bir anlama sahip olduğu açıktı. Nash, ilkel ve köylü ekonomiler hakkında yazarken genel ayrımı şöyle ifade eder: "Haklar, bir kişinin ya da bir sosyal birimin toplumsal yapıdaki yerinin yansımasıdır" ve bu sebeple "bunlar, Batı dünyasının ekonomisi ya da yasalarında mevcut bulunan imtiyazlar bağlamındaki mülkiyet hakları değildir. Bir kabileye ya da topluluğa, aileye ya da sülaleye, klana ya da boya dâhil olmak belirli bir toprak parçasına erişim demektir."[40] Galeski Polonya'daki aile çiftlikleri üzerine yazarken "çocukların hem çiftliğin işçisi hem de vârisi olduklarını, vâris olarak da ortak sahip olduklarını" söyler.[41] "Çiftlik nesilden nesile aktarılırken, *freebenche** sahip vârisler, ellerindeki mülk için kendi çocuklarına (ve en nihayetinde köye) karşı sorumludur."[42]

---

39. Profesör Shanin, tam aksi bir şekilde, kendi toplumlarının en önemli Doğulu akademisyenlerinin de İngiltere'yi değerlendirme için önemli bir model olarak kullandığına dikkat çeker. Örneğin Preobrazhenski'nin *Ways of Capital Accumulation* isimli önemli çalışması böyledir (Kişisel Görüşme).

40. Nash, *Primitive and Peasant*, s. 84.

41. Galeski, *Rural*, s. 63.

* Dul kalan kadının, ölen kocanın özgür iradesiyle verdiği çeyiz veya mehir hakkından ayrı bir haktır ve "bench" sözcüğünün "oturmak"la ilgisinden de anlaşılacağı üzererinde yaşanan mülkün ona devrine atıf yapılmaktadır. –ed. n.

42. *A.g.e.*, s. 62.

Bu nedenle, belirli bir hane değil, zaman içerisinde aileler sahip konumunu alır. Vârisler de en az güncel "sahipler" kadar hak sahibidir. Bu geleneksel durum, Thomas ve Znaniecki tarafından genişletilmiştir. Konu, İngiltere'nin peşi sıra gelen incelemelerinin merkezinde yer aldığı için, onların açıklamalarından bazı alıntılar yapmamız gerekir:

> *Geleneksel Polonya'da ebeveynlerin ellerinden geldiği ölçüde teberruda bulunmasının etik olarak bir yükümlülük olduğu söylenir, çünkü en basit anlamıyla onlar mülklerinin tam ve münhasır sahibi değil, daha ziyade kendilerine miras kalan bu mülkün işletmecisidirler. Sahip değil de bir yönetici olmak, oğul mülkü, yani çiftliği işletebilecek kapasiteye ulaştığında babanın doğal olarak emekli olması anlamına gelir.*[43]

Yazarlar daha sonra bu konuyu incelemeye başlar: "Toprak mülkiyeti esasen ailevidir, birey onun geçici işletmecisidir. Bu nedenle işletmecinin bu işi iyi yapması gerekmez; bu baba, en büyük oğul, en küçük oğul ya da damat olabilir."[44] Ancak mülkiyetin ailevi olması, bunun geniş bir akraba grubu tarafından oluşturulan topluluğa dayalı bir mülkiyet sistemi ya da bireysel paylara sahip bir insan topluluğu olarak düşünülmesine yol açmaz:

> *Çiftliğin bu ailevi karakteri, ailenin ortak mülkiyete sahip bir kurummuş gibi yorumlanmasına yol açmamalıdır. Esasında aile üyelerinin çiftlik üzerinde herhangi bir ekonomik payı yoktur; onlar yalnızca grup üyelerinin toplumsal karakterini paylaşır. Bunun sonucunda grup tarafından desteklenmek onların toplumsal hakkı, grubun varlığını devam ettirmekse toplumsal yükümlülükleri olur.*[45]

---

43. Thomas, *Polish Peasant*, s. 92.
44. *A.g.e.*, s. 158.
45. *A.g.e.*, s. 159.

Mülkiyetin bütün "vârisler" arasında bölüşülebileceği fikri çok sonradan büyük bir zorlukla ortaya çıktı. İlk başlarda "bireyin mülkiyet üzerinde hak iddia etmesi diye bir şey söz konusu değildi."[46] Yazarlar köylü sisteminin yıkılmasının kökenlerini, bireyin diğer bireyler karşısında mülkiyet hakkı olduğuna dair görüşün yükselmesinde bulmaktadır.

> *İlerleme arzusu ne kadar fazla ve hızı ne kadar yoğun olduysa, mülkiyetin ailevi yapısını korumak da o kadar zor oldu. Öncelikle, bireyler kendi çalışmaları ölçüsünde üretimden pay istemeye başladı; ardından bireysel mülkiyet ilkesi mirasa dâhil olan ailevi toprağı içine alacak biçimde genişletildi...*[47]

Yazarlar geleneksel toplumun ve ekonominin birçok özelliğini tanımladığı gibi, "bütün bunların mülkiyetin bireysel hale gelmesiyle birlikte değiştiğini" de belirtirler.[48] Esas nokta çok açıktır; bireyin nihai ve müstesna bir mülkiyet hakkı yoktu, menkul eşyaların mülkiyeti bile geçiciydi.[49] Mülkiyet hususunda grup, bireye baskın gelmekteydi.

Aynı durum Shanin tarafından geç 19. yüzyıl Rusya'sı için de dile getirilmiştir. Shanin, "köylülerin mülkiyet haklarına dair geleneksel anlayışı" üzerine şöyle yazar: "Arazi, hayvanlar ya da araç gereçler her ne kadar ailenin başı olan erkeğe aitmiş gibi tanımlansa da, aslında bu kişi daha ziyade aile mülkünün işletmecisi ya da taşıyıcısı gibi hareket eder; burada köy gelenekleri çerçevesinde mülkün satılması ya da başkasına verilmesi oldukça sınırlandırılmış ya da tamamen ortadan kaldırılmıştır..."[50]

Başka bir deyişle,

> *Aile mülkiyeti Rusya köylü ailesi özelliğinin en yasal yansı-*

---

46. *A.g.e.*, s. 194.
47. *A.g.e.*, s. 195.
48. *A.y.*
49. *A.g.e.*, s. 163.
50. Shanin, *Peasant Economy*, s. 68.

masıydı. Özel mülkiyetin aksine, aile mülkiyeti şekilsel de olsa malik (khozyain) *olan kişinin haklarını kısıtlamaktaydı; bu kişi köylü toplumunun dışındaki anlamıyla bir mülkiyet sahibi olmaktan ziyade mülkiyetin baş yöneticisi* (bol'shak) *gibi hareket etmekteydi. Bu özelliğin en uç dışavurumlarından birisi, aile reisinin "kötü yönetim" ya da "müsriflik" gibi sebeplerle görevinden alınmasına, yerine ise ailenin başka bir üyesinin reis yapılmasına imkân tanıyan ve uygulanabilen yasal olasılıktı.*[51]

Aile mülkiyeti üzerine yapılan bazı tartışmalar da göstermektedir ki, "köylü ailesinin ortak mülkiyeti" konusunda bütün yorumcular aynı fikirdedir. Temyiz mahkemesinin de hükmettiği üzere, bölüşülmüş araziler "kişinin yasal arazisi olarak değil, bütün aile üyelerinin ortak arazisi sayılır ve ailenin reisi yalnızca bir temsilcidir."[52] Hal böyleyken, "ailenin resmi üyeliği" doğuma ya da evlat edinmeye[53] göre belirlenir; şurası açıktır ki, veraset ya da özellikle bir vasiyet uygulaması dışlanmıştır. Shanin şöyle yazar:

Köylü olmayan toplumlarda gelişen veraset kavramı tanımı gereği başarısız olmuştur. Zira mülkiyetin nesilden nesile aktarılması için bir ebeveynin ölmesi gerekmiyordu ve yasal olarak ele alınışı aile mülkünün üyeler arasında bölüştürülmesi şeklindeydi.[54]

"Toprak ve tarımsal araç gereçler söz konusu olduğunda vasiyete bağlı miras ister istemez mevcut değildi, diğer durumlardaysa son derece sınırlıydı ve köy mahkemelerinin huzurunda adaletsiz bir biçimde mücadeleye açıktı."[55] Bu nedenle gayrimenkul üzerinde doğuştan kazanılan bir hak vardı, ancak herhangi bir

---

51. Shanin, *Awkward Class*, s. 30-31.
52. *A.g.e.*, s. 220.
53. *A.g.e.*, s. 221.
54. *A.g.e.*, s. 31; daha detaylı bir tartışma için bkz. s. 222-224.
55. *A.g.e.*, s. 223.

"kadın" ya da "erkeğin" bir pay talep etme ve o pay üzerinde istediği şeyi yapma hakkı ya çok azdı ya da böyle bir hak hiç yoktu. Bununla birlikte, bir nesne üzerindeki haklardan feragat etmeyi içeren bireysel ya da münhasır bir mülkiyet de yoktu. Bu, çiftlik ve ailenin özdeşleşmesini ciddi anlamda açıklıyordu; hane halkı temel mülkiyet birimi olduğu için aynı zamanda temel üretim ve tüketim birimiydi. Yine de mülkiyet birimi olması aynı zamanda üretim birimi olmasını zorunlu kılmamaktaydı. Bunun gerçekte böyle olması köylülüğün ikinci esas özelliğidir.

İlkel ve köylü ekonomilerde genellikle "çiftlik emeğinin aile emeği olduğu" görülmüştür. Nash'e göre, "emek üzerine iş akdi yapmak seyrek görülen bir durumdu ... kısacası bir emek piyasası oluşmamıştı, insanların istihdam edilmeleri istisnaiydi ve duruma göre bir ücret belirleniyordu..."[56] Thoerner'ın tartışmasına göreyse, bir şeyin "köylü" olarak nitelendirilebilmesi için "aileye dâhil olmayanların mahsuldeki bütün katkısının, aile üyelerinin katkısına nazaran çok daha az olması gerekir."[57] Shanin de şunu belirtir ki; aile üyelerinin emeği, istihdam edilenlerin emeğinden çok daha önemlidir.[58] Bu durum Polonya'da bugün bile geçerlidir. Galeski'nin tahminine göre, aile emeğine dayanan çiftlikler "Polonya'daki bireysel çiftliklerin neredeyse %80'ini oluşturur."[59] Sonuç olarak, "aile çiftliğin üretim takımıdır."[60] Thomas ve Znaniecki, ücretli emek fikrinin köylüler tarafından ne derece çirkin görüldüğünü ve geleneksel Polonya'da neredeyse tamamen namevcut olduğunu anlatır.[61] Gerçekten de Galeski'nin öne sürdüğü gibi, "istihdam edilmiş emek" fikri, "bir girişimin ve bu girişimin taşıdığı kapitalist türün bir göstergesi-

---

56. Nash, *Primitive and Peasant*, s. 24

57. Thorner, *Peasantry*, s. 508.

58. Shanin, *Peasant Economy*, s. 71.

59. Galeski, *Rural*, s. 17.

60. *A.g.e.*, s. 165.

61. *Polish Peasant*, s. 170.

dir."[62] Kayda değer sayıda ücretli hizmetçi ya da günlük işçinin varlığı köy toplum yapısına esasen aykırıdır, bu sebeple böyle bir olgunun geleneksel köylü toplumlarında görülmediği göze çarpar. Büyümekte olan bir emek piyasası köylülüğün bitişini işaret eder. Ortak üreticiler hem ortak sahip hem de tüketicidir, çünkü aynı birimler üretimin çoğunu tüketmektedir.

Bir köylü toplumunda ürün, kira ve vergiler çıkarıldıktan sonra, pazarda takas edilmektense direkt olarak tüketim için kullanılır. Bu durum rakamlar aracılığıyla da görülebilir. Thomas ve Znaniecki'nin tartışmasına göre, "burada kullandığımız gelir kavramı esasında köylüler için yabancıdır... Çiftliğin ürünleri satılmak ya da nicel olarak değerlendirilmek için değildir."[63] Galeski, "yakın bir zamana kadar köylü ailenin kendi varlığı için ihtiyaç duyduğu her şeyi ürettiğinin" altını çizer.[64] Aile, diğer hanelerden ya da pazardan çok az şey satın aldığı gibi, kendi üretimini de pazara sunmazdı. Esasında üretimin büyük bir kısmının pazara sunulması –Galeski oran olarak toplam üretimin %60'ını önerir– net bir şekilde kapitalist girişimin bir göstergesidir.[65] Her bir hanenin ihtiyaç duyduğu şeylerin tamamını üretmesinin bir sonucu olarak yerel düzeydeki işbölümü (*division of labour*) oldukça azdır. Galeski, "Polonya'da köylerin büyük kısmında kilise, okul, dükkân ve küçük zanaat atölyesi gibi basit mekânların nasıl var olmadığını" anlatır.[66] Uzman zanaatkârlar ve kırsal sanayi çok az düzeyde gelişmiştir. Her hane yalnızca yiyecek ihtiyacını karşılamaz, çiftliği idare edebilmek için gereken yeteneklerin birçoğunu da sağlar.

---

62. Galeski, *Rural*, s. 18.

63. *Polish Peasant*, s. 166.

64. *Rural*, s. 37.

65. *A.g.e.*, s. 17-18. Shanin, bu oranın Polonya için doğru olmasına rağmen, örneğin Hindistan gibi diğer toplumlar için kesin bir gösterge olmadığına dikkat çeker (Kişisel Görüşme).

66. *A.g.e.*, s. 80.

Yukarıda tanımlanan mülkiyetle doğrudan doğruya ilişkili olarak üretim ve tüketim birimi başkaca temel özelliklere sahiptir. Bir tanesi nakit paranın, yerel düzeyde takasın ve pazarların olmayışıdır. Shanin, sarf malzemesi ya da emek satın almaya gerek olmadığı için yerel düzeyde para kullanımının çok sınırlı olduğuna işaret eder.[67] Köylünün, genel piyasa güçlerine karşı görece bir özgürlüğü vardır.[68] Redfield'ın gözlemlediği gibi, ticari hayat ile tarımsal hayat ayrı sistemler olarak birlikte var olur.[69] 20. yüzyılın başlarındaki durumu çok güzel biçimde resmeden bir anlatım *Polish Peasant*'ta bulunur: "Topluluk üyeleri arasında esasında ticaret olmaz, ne bir şeyler alınır ne de satılır..."[70] Para tedavüle girdiğinde, ona yeni bir takas aracı olarak değil, yalnızca yeni bir mülkiyet şekli olarak davranıldı. "Para görece yeni bir mülkiyet biçimiydi... Köylüler için paranın mülkiyeti esasında bir sermaye özelliği değildi... Köylüler başta paranın para getiren bir şey olduğunu düşünmediler bile, onu sadece evde tuttular."[71] Bu yazarlar, paranın ilk başlarda nasıl farklı alanlarda tutulduğunu açıklar ki, örneğin çeyiz için ödenen para yalnızca arazi satın almak için kullanılırdı.[72] Daha genel bir ifadeyle söylemek gerekirse, hâlâ "doğal" bir ekonomi söz konusuydu. Her şeyin bir bedeli olmadığı için, ne bütün nesnelerin dönüştürülebileceği bir ölçek vardı ne de her şeyi satın alma imkânı. Yinelemek gerekirse, paranın aşırı kullanımı ve nesnelere bir fiyat biçilmesi kapitalist tarzda bir piyasa sistemine geçişin işaretidir.

Piyasaya çıkması en az muhtemelen nesne topraktır. Aileler arasındaki demografik farklılıkları gidermek ya da krizlerle baş edebilmek için küçük toprak parçaları satılsa ya da satın alın-

67. Shanin, *Peasant Economy*, s. 75.

68. Shanin, *Peasants*, s. 240.

69. Redfield, *Peasant*, s. 29.

70. *Polish Peasant*, s. 184.

71. *A.g.e.*, s. 164.

72. *A.g.e.*, s. 165.

sa da, şurası kesindir ki, toprağın herhangi bir mal gibi görüldüğü geniş ve açık bir piyasa geleneksel köy toplumunda mevcut değildir. Redfield'ın, Wolf'un çalışmalarını destekler biçimde alıntılayarak belirttiği gibi, "tarımı bir yatırım ve iş olarak gören, toprağı bir sermaye ya da mal olarak gören tarımcılar köylüler değil, çiftçilerdi."[73] Mesele yalnızca hane halkının toprak satma konusunda isteksiz olması değildir, topluluğun tamamı da arazinin bir yabancıya gitmesine izin vermez.[74] Dahası, köylüler arazilerin rehin bırakılması noktasında bile fazlasıyla isteksizdir: Thomas ve Znaniecki'nin gözlemlerine göre, "çiftliğin rehin bırakılması, mülkiyetin yarı-kutsal karakteri göz önüne alındığında, köylüler tarafından nefret edilen bir şeydi... Çiftliğin satılması, bölünmesi ya da rehin bırakılması, ailenin sosyal statüsünde düşüş anlamına geliyordu."[75] "Arazi bir aile üyesi dışında kimseye rehin bırakılamazdı... Rehin bırakılmış mülk tamamen ekonomik bir hale gelir ve sembolik değerini yitirirdi."[76] Rehin durumunda bile arazinin satılması çok daha büyük bir felaketti ve gerçekleşmesi daha az olasıydı. Bu durum, yukarıda belirtildiği gibi, mülkiyetin doğasıyla ilgilidir. Mülkiyetin bu doğası gereği, o an var olan nesil atalarından aldığı mülkün yalnızca geçici yöneticisidir ve bu mülkü mümkün olduğunca bozulmadan sonraki nesillere aktarmalıdır. Arazinin sık sık alınıp satılması böyle bir sistemle bağdaşmayacağı gibi, bireyin kendisi de satışa karar veremez. Daha faal bir arazi piyasasıyla karşı karşıya kaldığımız bir durum, başka bir sistemle karşı karşıya olduğumuz anlamına gelir.

Polish Peasant'ın yazarları, arazinin "sembolik değer"inden bahsettiğinde, köylülerin araziyle bağı ve "ailenin ismini arazinin üzerinde tutma" arzularıyla ilgili olarak köylülüğün temel bir

---

73. *Peasant*, s. 18-19.

74. Örnek olarak gösterilen bir Meksika topluluğu için bkz. Nash, *Primitive and Peasant*, s. 72.

75. *Polish Peasant*, s. 118.

76. *A.g.e.*, s. 161-162.

özelliğinden bahseder. Bunun önceden gelen mülkiyet ve üretim kalıbıyla yakından ilişkili olduğunu görmek zor değildir, ancak bu kısa belgelenmeye değer oluşuyla çarpıcı bir özelliktir. Genel olarak köylülük üzerine çalışan kişiler araziye olan bağlılık üzerine yorumlar yapar. Wolf, "bir toprak parçasının bir evin yalnızca üretim faktörleri olmadığını, aynı zamanda sembolik değerlerle yüklü olduğunu" anlatır.[77] Redfield şöyle yazar: "Köylü, geleneksel ve duygusal bağlarla uzun süredir bağlı olduğu bir parça toprak üzerinde etkin bir kontrole sahip adam olarak görülür."[78] "Toprak, satın almak için yeterince büyük bir paranın var olmadığı eşsiz bir değerdir", çünkü "bu değer ekonomik olmaktan ziyade toplumsaldır."[79] Bu, belirli bir toprak parçasının belirli bir aileyle bağlantılı olduğu gerçeğiyle yakından ilişkilidir; mesele yalnızca "ismi arazi üzerinde tutmak" değildir, belirli bir mekândaki parsellerle özel bir ilişki içerisinde herhangi bir arazi üzerinde tutmaktır. Thomas ve Znaniecki birçok nesildir aynı ailenin işlettiği bir çiftliğin nasıl olup da bu aileyle birlikte anıldığını ve onun ismini taşıdığını anlatır.[80] Galeski, "çiftliğin ailenin devamlılığı için temel olduğunu, geleceğinin sigortası ve saygınlığının kaynağı olduğunu" tasdik eder; "nesilden nesile aktarılan bu miras ailenin ortak yararıdır."[81] Aile bireyleri elbette ölür ya da başka bir yere göç ederler, ancak taşıdıkları gayeler kuvvetlidir, bununla birlikte nesillerdir aynı araziye sahip örnek ailelerin sayısı da kaydadeğer düzeydedir. Hareketli bir arazi piyasası yalnızca bu gayeleri yok etmekle kalmaz, zaten mantıken onlarla uyumsuzdur.

Şüphesiz, coğrafi hareketliliğin biçimi bu gayelerle sıkı sıkıya ilişkilidir. Dışarıya doğru bazı göçler olsa da –ki bunlara verilebilecek en iyi örnek, kadınların evlilik aracılığıyla yaptıkları

---

77. Wolf, *Peasants*, s. 15.
78. Redfield, *Peasant*, s. 19.
79. Thomas, *Polish Peasant*, s. 190, 161.
80. *A.g.e.*, s. 161.
81. *Rural*, s. 164.

göç ya da genç çocukların aileden kopmasıdır– bütün bir köylü toplumu coğrafi olarak nispeten hareketsizdir. Örneğin Polonya bağlamında bu verili kabul edilir, yazarlarımız bundan satır aralarında bahseder. Thomas ve Znaniecki'nin anlattığına göre, bu toplumda romantik aşk yaşamak imkânsızdır, çünkü "birçok örnekte görüldüğü gibi, muhtemel eşlerin tamamı çocukluk arkadaşıdır."[82] Galeski'nin değindiği, köylü yerleşimcilerin "belirgin uzamsal hareketsizliği", birbirlerine yalnızca toplumsal olarak değil, bölgesel kökenler aracılığıyla da bağlı bireylerin oluşturduğu köy topluluğunun özgün bir özelliğini işaret eder. Bu kişiler genellikle ya aynı köyde ya da komşu köylerde doğmuş kişilerdi.[83] Eğer ortada coğrafi bir hareketlilik varsa, bu durum örneğin köyden kente göç gibi özel bir isim alır, çünkü "bir kişinin köyündeyken kentli birisiyle tanışma ihtimali yoktur ya da imkânsıza yakındır."[84] İnsanların hayatlarını yarım düzine farklı köyde geçirmesi ya da köyden kente göç ettikten sonra köye geri dönmesi çok büyük ölçüde görülmedikşeylerdir. Bu toplulukta yaşayan insanların büyük kısmı, hayatlarını beşikten mezara tanıdıkları insanların oluşturduğu grubun içinde geçirir. Etraflarındaki insanların çoğu komşudur, aynı zamanda akrabadır. Sınırlı coğrafi hareketliliğin ve aile ile arazinin birlikteliğinin bir sonucu olarak bulundukları bölge akrabayla doludur.

Gerçek ve kurgusal (*fictive*) akrabalıkların önemi köylü toplumlarında geniş bir biçimde kabul görür ve bu yüzden de belgelenmeye ihtiyaç duymaz. Bunu Polonya bağlamında resmedebilmek için, Galeski'nin "topluluğu oluşturan aileler arasındaki güçlü akrabalık bağları" ifadesine başvurulabilir.[85] Sıklıkla gerçekleşen köy-içi evlilikler bu durumu pekiştir ve "köy

---

82. *Polish Peasant*, s. 125-126. Alıntı, coğrafi hareketsizliği göstermek için verilmiştir. Bu aşinalığın romantik bir bağlılığı her zaman engelliyor olduğu oldukça kuşkuludur.

83. *Rural*, s. 81-82.

84. *A.g.e.*, s. 82.

85. *A.g.e.*, s. 60.

topluluğunda genellikle birkaç aile isminin olması" sonucunu doğurur. "Köy, birbiriyle ilişki içerisindeki çeşitli büyük ailelerden (ya da aşiretlerden) oluşur. Bu sebeple, kimi zaman köy, aile komşu grupları olarak tanımlanır."[86] Bu akraba gruplarının, hane halkını desteklemek için sık sık politik, dini ve toplumsal biçimde hareket ettiği görülür. Köylülüğün bu "ailevi" havası ve deyişleri, Sicilya'dan Meksika'ya, Hindistan'dan Rusya'ya çok nettir. Ancak yalnızca akrabalık kurumunun genişlemesi ve akrabaların çoğalması üzerinde önemle durulan bir şey değildir, hane halkının büyüklüğü ve yapısıyla da karşılıklı bir ilişki söz konusudur.

Köylü toplumlarda dahi birçok hanenin yalnızca çekirdek aileden, yani çocuklar ve ebeveynlerden oluştuğu bilinmektedir. Birden fazla evli çiftin (örneğin Hindistan'daki gibi, birden fazla evli erkek kardeşin oluşturduğu gruplar) ya da ebeveynlerin ve evli çocukların oluşturduğu hane halkı (Güney ve Doğu Avrupa'nın bir kısmındaki gibi) yalnızca küçük bir aile grubunun ulaştığı güçlü bir ideal olabilir. Bununla birlikte, mülkiyetin bireye değil, gruba ait olduğu ve aile emeğinin üretim için elzem görüldüğü bir yerde, bunların yerleşim düzenlemelerine yansıması mümkün addedilir. Her zaman karmaşık ve geniş hanelere sebep olmasa da, erkek çocukların varlığı ve onların ebeveynlerle mülkiyete ortak olması genellikle geniş aileler anlamına gelir. Bu ailelerde erkek çocuklar emek piyasasına erkenden geçecekleri bir topluma nazaran evlerinde daha uzun süre kalır. 19. yüzyılda Doğu Avrupa'daki yerleşimci birimin, çekirdek aileden daha fazlasını içerdiği görülür. Dolayısıyla "geleneksel köylü ailesinin genel olarak üç nesil bir aile" olduğu, fakat "çok nesil bir köylü ailesinin geçmişe ait bir şeye dönüşüyor" olup ve bizim de "çok nesillik ailenin düşüşü"nü görüyor olduğumuz söylenir.[87] 19. yüzyıl Rusya'sının demografik yapısı üzerine yapılan çalışmalar, birkaç

---

86. *A.g.e.*, s. 82.

87. *A.g.e.*, s. 68, 166-167.

evli çiftin oluşturduğu hanenin yaygın olduğunu tasdik eder.[88] O halde, geleneksel köy yapısında, hanelerin en az dörtte birinin birden fazla evli çiftten oluştuğunu belirtmek mümkündür. Sırbistan'daki meşhur *zadruga** gibi birkaç örnekte de görüldüğü üzere, bazı durumlarda dört ya da beş ailenin ve çocuklarının bir arada yaşadığı görülür.[89]

Bu tarzdaki hanelerde, genellikle "ataerkil" olarak kavramsallaştırabileceğimiz özel bir otorite kalıbı vardır. Hane reisi olarak davranan kişi yalnızca toplumsal birimin, ailenin değil, küçük çiftliğin de reisi olduğundan, diğer bir deyişle, işin patronu olduğu için otoritenin iki sistemine itirazda bulunabilir. Coğrafi hareketliliğin, alternatif işlerin ve üyelerin özel mülkiyetinin olmayışı, ona karşı çıkacak olanların gücünü azaltır. Sonuç olarak, faal aile reisinin olağandışı bir güce sahip olduğu belirtilir. Çocuklarla olan ilişkisinde de böyle bir güce sahiptir. Shanin'in belirttiğine göre, ailenin ve çiftliğin bütünlüğü "ataerkil bir reisi" işaret eder.[90] Aile çiftliğinin ve işbölümünün doğası şu anlama gelir: "Ailenin reisi, geniş bir ataerkil otoriteyi elinde bulunduruyordu. Çocuklar büyüklerinin mutlak otoritesi altındaydı."[91] Aynı özellik, "belirgin ataerkil özellikler"in Polonya'da hâlâ var olduğunu ve bunun ailenin işlevine denk düştüğünü söyleyen Galeski tarafından da belirtilir.[92] Bu Thomas ve Znaniecki tarafından daha erken bir zamanda belirtilmiştir ki, şöyle derler: "Ebeveynin otoritesi karmaşıktır ve doğal olarak olağandışı biçimde güçlüdür, bu otorite gerçek anlamda büyüktür; isyankâr

---

88. Bu çalışma Peter Czap tarafından üstlenilmiştir. Örnek için bkz. "Marriage and the Peasant Joint Family in Russia in the Era of Serfdom", *The Family in Imperial Russia* içinde (Illinois, 1978).

* Sırbistan'da erkek tarafından akrabaların bir arada yaşadığı aile türü –çn.

89. F. A. Hammel, "*The zadruga as process*," Laslett, *Household* içinde.

90. *Awkward Class*, s. 28-29.

91. *A.g.e.*, s. 175.

92. *Rural*, s. 58; ayrıca bkz. s. 47, 64.

bir çocuk hiçbir yerden yardım görmez –genç nesilden bile..."[93] Bu noktada bir paradoks ortaya çıkmaktadır, çünkü çocuklar mülkün ortak sahipleri olarak doğar ve onların emeği de en az ebeveynlerinki kadar önemlidir. Yine de gerçek şu ki, çocuklar bir kez evlerini terk ettiklerinde işlerini ve desteklerini de kaybederler ve bu durum onları fazlasıyla kırılgan bir konuma sokar. Yazarların da belirttiği üzere, Amerika'da, ebeveyn nesli ile çocuklar arasındaki en temel çatışmalardan birisi, ailenin otoriter ve ataerkil yapısı ile Amerika Birleşik Devletleri'nin daha eşitlikçi sistemiydi.[94] Bireysel mülkiyet haklarının ve işçilerin kazandığı nakit paranın artması, çocuklara babalarının emirlerine karşı koyma noktasında çeşitli kaynaklar sağlayan etmenler arasındadır.

Bu ataerkilliğin bir diğer boyutunu ise erkeklerin kadınlarla olan ilişkisinde görmek mümkündür. Köylü toplumların çoğunda, kadınların yerel birimin (evin) ekonomisine önemli bir katkı yaptığı bilinen bir şeydir. Yine de kadınların sistemdeki statülerinin ve haklarının düşük olması bu sistemlerin bir diğer niteliğidir. Kadın kocasıyla, tıpkı çocuklarının onunla ya da babalarıyla olan ilişkisine benzer bir ilişkiye sahiptir; büyük ölçüde ayrı mülkiyet ya da haklardan yoksundurlar. Örneğin, bu tartışmanın temellendiği üç kaynak da kadınların bu düşük statüsünü geniş bir biçimde kabul etmektedir. Shanin'in belirttiği üzere, "köylü bir kadın en ağır emek yükünü ve sorumlulukları taşımasına rağmen sosyal konumu itibariyle her daim düşük kalmıştır. Hanenin temsili ve hane üzerinde uygulanacak otorite erkeğe verilmiştir."[95] Bu mülkiyet ve üretim sistemiyle doğrudan ilişkilidir. "Köy yasası"nın kadınları dikkate almadığı, "çünkü onların bir aileyi sürekli kılamayacağı" söylenir. Dolayısıyla, eğer ailenin erkek üyeleri hayattaysa, kadın mülkiyet haklarına sahip olamaz-

---

93. *Polish Peasant*, s. 91.

94. *A.g.e.*, s. 103-104.

95. *Awkward Class*, s. 175.

dı.[96] Galeski'nin belirttiği üzere, kadının ekonomik özgürlüğüne kavuşmasının tek yolu, "köylülüğün" yıkılmasıdır.[97] Kadınların, geleneksel Hindistan ve Çin gibi diğer bazı toplumlardaki madun pozisyonu ilgi çekmiştir.[98] Bu, yalnızca belirli bir teknolojinin, örneğin saban sürmenin sonucu değildir, aynı zamanda sosyo-ekonomik örgütlenmenin bir özelliğiyle ilişkilidir.

Köylü sosyal yapısıyla yakından bağlı bir diğer sosyal ilişkiler alanı ise evliliktir. Bu modelin üç özelliği ayırt edicidir; bunlardan ilki evlilik yaşıdır. Neredeyse bütün büyük köylü halklarda, örneğin Asya ve Doğu Avrupa'da, kadın için evlilik yaşı ergenlikten sonra, geç ergenliğe tekabül eden erken bir yaş olarak gözlemlenmiştir. Bu, en azından 16. yüzyıldan bu yana evliliklerin 25 ya da daha sonraki bir yaşta yapıldığı Kuzeybatı Avrupa ile güçlü bir tezat oluşturur.[99] Bu gerçekle ilgili elimizde tatmin edici bir açıklama olmasa da, aile emeğinin üstün olduğu, dolayısıyla kadınların üreme için teşvik edildiği toplumlarda erken yaşlarda evliliğin görülmesi bir tesadüf olmayabilir. Kadınların, hem çocuk hem de daha sonra eş olarak erkeklerin hükmü altında bulunmaları, bu modelin mümkün kılınmasına yardım eder. Bu aynı zamanda, bu modelin ikinci özelliğini mümkün kılar ve işin aslı şudur ki, evlilikler genellikle "romantik aşk" ya da bireysel bir tercihle değil, "görücü usulü" yapılır. Galeski, ebeveynlerin ya da akrabaların eş bulmak için girişimde bulunduğu geleneksel bir durumu tasvir eder.[100] Yazar, bireysel tercih ya da aşk evliliği fikrinin, köylülüğün doğasıyla doğrudan bir tezat içinde olduğunu söyleyerek tartışmaya devam eder.[101] Bunun neden böyle olduğu

---

96. *A.g.e.*, s. 222.

97. *Rural*, s. 69.

98. Örneğin bkz. E. Boserup, *Woman's Role in Economic Devolopment* (1970), 1. kısım; Jack Goody, *Production and Reproduction* (Cambridge, 1976), 4. Bölüm.

99. Hajnal, *European Marriage.*

100. Galeski, *Rural*, s. 61.

101. *A.g.e.*, s. 68.

Thomas ve Znaniecki tarafından iyi bir biçimde anlatılmıştır. Onlar bize görücü usulü evliliğin ve çöpçatanlığın geleneksel Polonya'daki gücünü gösterir; ve gerçek şudur ki, çocuklarının eşini seçenler ebeveynlerdir.[102] Sebep yine evliliğin yalnızca bir sosyal ilişki olmaması ve iki birey arasında bir anlaşma değil, iki farklı ekonomik girişimin durumdan etkilenmesi üzerine kurulu olmasıdır. Her bir evliliğin bütün akrabaların kişisel çıkarlarını ciddi biçimde etkilemesi sebebiyledir ki, akrabaların karar aşamasına dâhil olmaları doğaldır. Yine yazarlar romantik çekiciliğe ve özel seçime dayanan evliliğin bu tarz bir toplumsal sistemle taban tabana zıt olduğunu söylemiş ve bunun, geleneksel köylülüğün bozulduğuna dair iyi bir işaret olduğunu da belirtmişlerdir.

Köy toplumundaki evliliğin üçüncü özelliği, erken yaşta evliliğin aile emeğini artırmaya yönelik ihtiyaçla ilişkili olduğu iddiasını destekler niteliktedir, çünkü köy toplumunda evliliğin neredeyse evrensel bir fenomen olması tamamlayıcı bir gerçektir. 45 yaşına gelmiş kadınların neredeyse %100'ünün evlenmiş olduğunu gösteren bu istatistiksel gerçek, John Hajnal tarafından bir kez daha Doğu Avrupa, Asya ve kimi başka yerlerin özelliği olarak kaydedilmiştir. Bu, kadınların %10 ile %20 arasındaki bir kısmının hiçbir zaman evlenmediği Kuzeybatı Avrupa'nın "benzersiz" seçici evlilik modeliyle zıtlık oluşturur.[103] Yine de tatmin edici bir açıklama öne sürülmemiştir. Bunun üretimin köylü ya da yerel biçimiyle nasıl bir ilişki içinde olduğunu görmek zor değildir. Toplumdaki temel ve tek birim, evli çiftin çekirdeği oluşturduğu ailedir. Toplumda tam bir role sahip olmak isteyen herkes mutlaka evlenmelidir. Dahası, evlilik, emek üretimi için de olmazsa olmazdır. Bu tarz bir sitemde kişi üzerindeki evlenme baskısının yanı sıra, evliliğin ekonomik ve toplumsal gerekliliği, *Polish Peasant* kitabında mükemmel biçimde tanımlanmıştır:

102. *Polish Peasant*, s. 91.

103. Hajnal, *European Marriage*.

> *Bütün ailevi davranış sistemi, genç neslin bütün üyelerinin evlenmesini mutlak şart olarak içerir. ...Belirli bir süre içerisinde evlenmeyen kişi aile grubunun olumsuz bir şaşkınlık içine girmesine sebep olur; kişi sürüp giden bir akışı durdurmuş gibi görülür ve yalnız bırakılır.*[104]

Ancak yazarlar bazı istisnalar olduğunu da kabul eder, örneğin fiziksel ve zihinsel kusur bu istisnalara dâhildir. Yine de, potansiyel rahip olarak görülenler hariç herkes "evlenmelidir." Bunu istemeyenler kusurlu ve güvenilmez görülürler.

> *Topluluk, üyelerinden, kendi iç uyumu için gerekli olan istikrarlı bir yaşam talep eder, ancak köylü birey bu istikrara yalnızca evlilikten sonra ulaşabilir... Bekâr bir kişi süresiz olarak ailesiyle yaşayamaz, çünkü aile bütün üyelerin evleneceği fikrine göre şekillenmiştir. Bu kişi yalnız biçimde, çiftçilik yapmak ya da bir dükkân işletmek gibi normal meşguliyet alanlarına dâhil olamaz –yabancılarla birlikte yaşayarak yalnızca işçi ya da hizmetçi olarak iş edinebilir... Bekâr kişi topluluk hayatından evli çiftlerle birlikte eşit pay almaz... Bir ev bile kiralayamaz, eğlenceler tertip edemez, edilenlere katılamaz...*[105]

Yazarlar, düğünlerin nasıl önemli bir toplumsal etkinlik olduğunu ve evliliğin değerini ortaya çıkardığını tanımlamayı sürdürür. Evliliğin ardından genç çifte "sen (*you*)" diye hitap edilirken, evlenmemiş kardeşlere "siz (*thou*)" denir. Evlenmemiş olanlar yoksul, serseri, soyutlanmış ya da isyankâr olmaya eğilimlidir. Tekrar etmek gerekir ki, evlilik yalnızca bireysel bir karar ya da ihtimal değildir, en az ölüm kadar kaçınılmaz bir aile ve topluluk meselesidir.

---

104. *Polish Peasant*, s. 107.

105. *A.g.e.*, s. 113.

Yukarıda özetlenen ekonomik ve toplumsal özelliklerin birleşimi, köy toplumu yapısına göze çarpan belirli özellikler atfetme eğilimindedir. Bunlardan birisi, köy toplumunun belli bir toplumsal hareketlilik kalıbına göre karakterize edilmiş gibi görünmesidir. Bunun bir boyutu büyük zenginliğin ve gücün "kapitalist kente has bir özellik olmasıdır. Köy toplumunda sınıf farklılıkları göreceli olarak daha azdır."[106] Topraksız proletaryanın yaratılmasıyla ortaya çıkacağı öngörülen farklılaşmanın büyümesi gerçekleşmemiş gibi görünür. Yazarın Polonya bağlamında belirttiği gibi, aile çiftlikleri üzerine yapılan bir çalışmaya göre, "var olan farklılık büyüme göstermemektedir. Bu, şu ana kadarki kutuplaşmaya yönelik eğilimlerin gerçekleşmediği anlamına gelir."[107] Shanin, eşitlenmeye yönelik baskılar, ailenin zaman içerisinde geçirdiği dalgalanma örüntüleri ve büyüyen bir farklılaşmanın olmaması üzerine detaylı analizler yapmıştır. "Çok-yönlü" ve "dairesel" hareketlilik diye adlandırdığı şeye doğru bir eğilim olduğunu belirtir; ardından bu modelin biyolojik ve biyolojik olmayan diğer belirleyicilerini detaylı biçimde tanımlar.[108] Shanin ayrıca, bu tarz bir eğilimin birçok köylü toplumda görüldüğünü belirtir.[109] Bazı faktörleri şöyle özetler:

> *Birçok büyük köylü toplumunda güçlü döngüsel hareketlilik, birbirlerinden binlerce kilometre uzakta ve tarihi, siyasi, kültürel ve coğrafi açıdan kutuplaşmış köylü toplumlarının rapor ettiği üzere, varlıklı hanelerin daha yüksek bölümleme oranını yansıtan dengeleme eğilimleri, doğanın etkisi, seçici tükenme ve benzeri şeyler karşısında ekonomik avantajların birikimi süreciyle karşıt, fakat yine de eşzamanlı bir sonucu olarak köylü aile*

---

106. Galeski, *Rural*, s. 84.

107. *A.g.e.*, 125.

108. *Awkward Class*, özellikle s. 74, 81, 102. Shanin, "eğilimin yine de bir kutuplaşmayla sonuçlanabileceğini, ancak bunun beklenenden daha karmaşık bir süreç olacağını" işaret eder (Kişisel Görüşme).

109. *A.g.e.*, s. 76.

çiftliklerinin sürekli olarak ekonomik konumlarını değiştirmesiyle birlikte işler. Bütün bu süreçler bir dengeleme etkisi yaratarak toplumsal homojenliği ve istikrarı pekiştirir.[110]

Sonuç olarak, köy bir veya iki zengin toprak sahibinden değil, çok sayıda küçük ve bağımsız toprak sahibinden oluşur. Ücretli emeğin yokluğu, aynı zamanda, kırsal bir proletaryayı ihtimal dışı bırakır.

Oysa, köylü tabakaları arasında bir eşitlik söz konusuyken, köylü toplumu ile diğer toplumsal gruplar arasındaki mesafe belirgindir. Bunun sebebi, aralarında ya bir hareketlilik olmaması ya da çok az olmasıdır. Bu, birbirleriyle çok az bir benzerlik gösteren köylüler ile soylular arasındaki mesafeden anlaşılabilir. Aynı şekilde, kente doğru yapılan tek-yönlü harekete bağlı olarak, kent ve köy kültürü arasında da çok az bir temas vardır. "Entelijansiya/kent/soyluluk" gibi kavramların temsilcisi olarak köye gelen kişiler yalnızca öğretmenler ve din adamlarıdır. Bunlar özellik olarak toplumdan izole kişilerdir. Bu sebeple Polonya'da, "rahipler ve öğretmenler, yani tarımsal olmayan işlerle meşgul olan kişiler, yalnızca köylü tabakanın değil, köy toplumunun da dışında ya da üzerindedir" denir.[111] Geleneksel Rusya'da bu "entelijansiya", köylülerin arasında kendi adacıklarında yaşar. Onun kıyafeti, dili ve fikirleri köylü toplumuna tamamıyla zıttır.[112] Kent ve köy birbirinden farklı iki dünyadır. "Eski sınıf örgütlenmesi bağımsız ve kısmen paralel hiyerarşiye sahip olmak üzere iki biçimde karşımıza çıkar: kırsal ve kentsel."[113] "Şehirde, köylü bir seyircidir; genellikle diğer köylülerle iletişim kurar."[114] Tartışmanın arka planında, ileri ve geri hareketliliğin olmadığı bu katı

110. Shanin, *Peasant Economy*, ii, s. 193.

111. Galeski, *Rural*, s. 84.

112. Shanin, *Awkward Class*, s. 182.

113. Thomas, *Polish Peasant*, s. 128.

114. Redfield, *Peasant*, s. 29.

ayrılık sistemi yatar. Bu durum özellikle Hindistan bağlamında gelişmiş olsa da, tüm-milli (pan-national), genel, dini, siyasi ve yasal düzen olan "Büyük Gelenek" ile yerel topluluğun "Küçük Gelenek"i arasında bir fark olan herhangi bir yere de uygulanabilir. Orijinal analiz Redfield tarafından yapılmıştır.[115] Ulusal yasalar yerel geleneklere, ulusal din yerel dine karşıdır.[116] Yine de bunun düşük coğrafi hareketlilikle, güçlü akrabalık bağlarıyla, aile arazisini elde tutma isteğiyle, yerelleşmiş bir nakit yokluğuyla ve diğer özelliklerle nasıl yakın bir ilişki içinde olduğunu görmek zor değildir. "Küçük" ve "Büyük" arasındaki karşıtlık, "yerel toplumun" gücünün, köylü toplumları için temel kurucu öğe olduğunu gösteren kaydadeğer literatürden alıntı yapılarak da gösterilebilir.

İster köy, ister mezra olsun, yerel topluluğun gücü hem genel hem de köylülük üzerine gerçekleştirilen daha özel literatürde vurgulanmıştır. Redfield, Meksika kırsalındaki durumu şöyle anlatır: "Yerel topluluk kendi içerisinde evlenmeye meyillidir, her biri az çok homojen bir kültüre sahiptir ve yerel topluluğa duyulan sadakat güçlüdür."[117] Stirling'in bir Türk köyüyle ilgili yazdığına göre, "İnsan, başka hiçbir toplumsal gruba dâhil olmadığı gibi, köyüne aittir. Toplulukla ilgili herhangi bir tanım, köyün topluluğun kendisi olduğunu ortaya koyar. Bu, hepsi belirgin olmayan birçok fonksiyonu beraberinde taşıyan bir toplumsal gruptur, bu grupta insanlar birbirlerine evlilik ya da doğum gibi birçok bağla bağlıdır."[118] Kendi özel inceleme alanımıza döndüğümüzde, aynı kendi kendine yetme durumunun ve toplumsal bağların gücünün sıklıkla ortaya koyulduğunu gö-

115. *A.g.e.*, 3. Bölüm; bir diğer tartışma için bkz. Wolf, *Peasants*, s. 102-105.

116. İlişkiler hususunda mükemmel bir açıklama için bkz. McKim Marriott, "Little Communities in an Indigenous Civilization", Marriott (der.) *Village India* içinde (Chicago, 1969).

117. Redfield, *Peasant*, s. 33.

118. Stirling, *Turkish Village*, s. 29.

rürüz. Shanin'in gözlemlerine göre, "köy toplumu büyük oranda özerk bir toplum olarak hareket eder..."[119] Yazar, birçok defa topluluk-temelli toplumda yabancılara karşı düşmanlıktan, topluluğun içindeki bütün isteklerin tatmininden ve diğer özelliklerden bahseder.[120] Aynı olgu, Galeski tarafından, Polonya bağlamında yerel topluluğun ekonomik, ritüelistik, kültürel ve toplumsal kontrol birimi olarak hareket ettiğini tartıştığı bölümde de belirtilir: Köy topluluğu birincil gruptur. "Köy sakinleri arasındaki ilişkiler kişisel iletişime dayalıdır."[121] Bunun sonucunda, bir köylü toplumu büyük ölçüde özdeş, ancak karşılıklı olarak düşman ve bölgesel olarak sınırlandırılmış bir kalabalıktan oluşur. Bu Shanin tarafından farklı bir biçimde dile getirilir; Shanin, hane halkı ve topluluğun önceliğinin, "yüksek benzerliğe ve düşük etkileşime sahip birimlere bölünme eğilimine yol açtığını" ifade eder.[122] Dikey bölümlenme (*vertical segmentation*) bu tarz toplumların bir özelliğidir ki, yazar bunun Marx ve Durkheim tarafından da gözlemlendiğini belirtir. Biz bunların yanına Tocqueville'i de ekleyebiliriz.[123] Köylü toplumların, topluluk limitlerinin gücüne göre değişeceği açık olsa da, genel olarak bu tarz ulusların "evrenselci" değil "tikelci" olarak adlandırılması doğru olur. Lehçe, kıyafet, mutfak, folklor ve diğer özelliklerin farkı, kişi bir "topluluktan" diğerine göç ettiğinde oldukça belirgindir. Bu durum sosyo-ekonomik yapılar büyük oranda benzer olsa da böyledir. Her şeyin ötesinde, ortada, dış dünyaya karşı güçlü bir "kendi mekânımız" anlayışı vardır.

Akrabalık hesabı (*kinship reckoning*) ve terminolojisi, evlat edinme ve büyütme gibi diğer göstergeleri Altıncı Bölümde tar-

---

119. Shanin, *Peasant Economy*, i, s. 67.

120. *Awkward Class*, s. 32-33, 39.

121. *Rural*, s. 81 ve 4. Bölümde birçok yerde.

122. *Awkward Class*, s. 39.

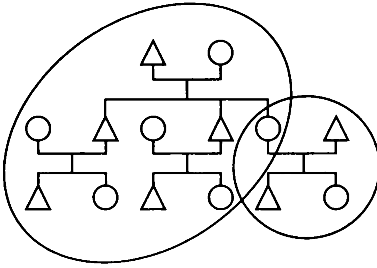
123. *A.g.e.*, s. 177; Tocqueville, *Ancien*, s. 83, 102-103 [Türkçesi için bkz. *Eski Rejim ve Devrim* (2. baskı), çev. Turhan Ilgaz, İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları, 2004].

tışacağız. Başta inanç ve ideoloji alanları olmak üzere, bu kalıpla ilgili daha ileri düzeydeki özellikleri detaylıca açıklamak mümkün olacaktır. Yine de şu anki amacımız için bu çalışmamızda ekonomiye, topluma ve demografiye odaklanacağımızdan, yukarıda detaylandırdığımız iç içe geçmiş özellikler seti yeterlidir. Yukarıdaki tanımlamanın bir model, gerçeklikten basit bir soyutlama olduğu tekrar vurgulanmalıdır. Sonuç olarak, hem herhangi bir toplumun bütün özelliklerini taşımasını hem de herhangi bir özelliğin tamamıyla "saf" olmasını beklemek saçma olacaktır. Her zaman geç evlenen birileri, bir pazar, biraz nakit, az çok ücretli emek ve coğrafi hareketlilik vardır. Yine de belirli bir tarihsel gerçeklikle yüzleşmek için köylülüğün temel sosyo-ekonomik yapısına dair güçlü bir modele sahip olmak faydalıdır. Bu yüzleşme esnasında *bazı* özellikler kaybolsa da bütün bir sistemi yok saymamız gerekmez. Fakat değişkenlerin çoğuna bakıldığında durumun yukarıda anlatılan özelliklerle taban tabana zıt olduğu ortaya çıkıyorsa, bu durumda, antropologlar ve karşılaştırmalı sosyologların çalıştığı köylüler ile bizim ilgilendiğimiz "köylülük" arasında bir bağlantı olup olmadığını sorgulamaya hakkımız var demektir.

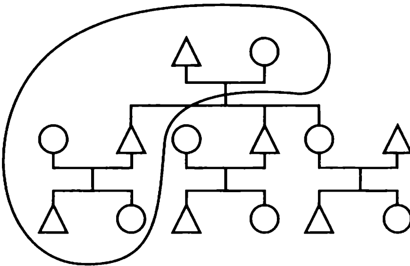
Başka bir yeterlilik daha gereklidir. Kabaca tanımladığımız bu sistem 20. yüzyılın öncesinde Asya'nın ve Avrupa'nın bazı bölgelerinde geçerliydi. Bunu "klasik" köylülük olarak adlandırabiliriz. Sistematik olarak kayıt tutulmaya başlanan zamanlar için bile bu sistemin saf bir şekilde gözlemlenmesi mümkün değildir ve 20. yüzyılın başına geldiğimizde her şey zaten kaydadeğer şekilde değişmiştir. Batı Avrupa'da bu değişimler daha erken tarihlerde başlamıştır, ortada daimi ve temel farklılıklar da mevcut olabilir. Bu sebeple, 19. yüzyılın sonlarında, örneğin İrlanda ve Güney Fransa'da karşılaşılan "köylülük"ün halihazırda farklı bir şekil almış olduğunun farkında olmalıyız. Nakit paranın ve piyasanın varlığı, arazi satışları, kırsal uzmanlaşma, evlilik yaşı ve diğer tüm özelliklerle ilgili etnografik açıklamalar, Batı Avru-

pa köylülüğünün yukarıda bahsi geçen "klasik" köylülükten bir hayli uzaklaştığını ortaya koyar. Mevcut çalışmayla ilgili olarak, mülkiyet birimi bağlamındaki fark en önemli olandır. "Klasik" ve "Batı Avrupa" köylülüğü arasındaki farkın doğası en kolay biçimde bir şemayla gösterilebilir. Eskiden, ailenin bütün üyeleri mülkiyetin ortak sahibidir; Batı Avrupa'daki tek vâris sistemindeyse, babasıyla birlikte yalnızca bir oğlan çocuğu bütün mülkiyetin sahibidir.

A. Klasik köylülük[124]

B. Batı Avrupa köylülüğü

124. Bu modelde mirasın öncelikle erkekler üzerinden intikal ettiği varsayılmıştır. Bu oldukça basit bir düşüncedir, çünkü mirasın ve intikalin kadınlar üzerinden gerçekleştiği toplumlar, büyük olasılıkla, klasik köylülüğün bir şekli olabilir. Bu uyarı için Jessica Styles'a minnettarım.

○ = Erkek △ = Kadın

┌┴┐ = soy ┌──┐ = evlilik

⬯ = ortak mülkiyetin sınırları

İlerleyen bölümlerde aksi belirtilmedikçe "klasik" köylülük hakkında konuştuğumuz kabul edilebilir.

2
İNGİLTERE'NİN BİR KÖYLÜ TOPLUMU OLMAKTAN ÇIKIŞ TARİHİ: MARX, WEBER VE TARİHÇİLER

Modern sosyolog ve antropologların İngiltere'yi, kentsel devrimden ve Sanayi Devriminden önceki dönemde "köylü" bir toplumsal yapıya sahip olarak sınıflandırmaya hazır olduklarını gördük. Bu kişiler, temel bir "feodal/köylü" sistemden, önce "kapitalist/köylü", daha sonra "kapitalist/modern" bir sisteme geçildiğini düşünür. Bunlar işlevsiz, hantal etiketlerdir ve değişim tarihlerini belirleme girişimi de aynı derece gariptir, ancak dönüm noktalarını şu şekilde görmek mantıklıdır:[1]

feodal/köylü ⟶ kapitalist/köylü ⟶ kapitalist/modern
1066 1450-1650 1750-1850

Böylece, tartışma bu şekilde sürer. Son iki aşama benzerlik gösterse de, Avrupa'nın geri kalanının çoğundan birkaç yüzyıl önce gerçekleşmiştir ve şu sıralarda Üçüncü Dünyada ya gerçekleşmektedir ya da gerçekleşecektir.[2]

Bu zaman dizimi ve karakterizasyonun, 18. yüzyıla kadar olan dönemi yoğun biçimde çalışanların fikir birliğini ne ölçüde yansıttığını sorabiliriz. Etiketlerle ya da köylülüğün, ki "zirai (*agrarian*)" ile eşanlamlıdır, basit tanımıyla ilgilenmediğimizi tekrar vurgulamalıyız. İlk aşamada söz konusu olan, "köylülük" teriminin ardında yattığı düşünülen ve analiz edilebilecek olan belirli

---

1. Bu sebeple, 1450-1800 arasındaki "geçiş" dönemiyle birlikte 16. ve 18. yüzyıldaki büyük değişimler iki kutbun bir karışımıdır.

2. Avrupa ve Üçüncü Dünyanın "kapitalist/modern" safhaya geçiş süreciyle ilgili diyagram için bkz. W. W. Rostow, *Stages of Economic Growth* (Cambridge, 1960), s. 1.

özellikler dizisinin İngiltere'de ne derecede var olduğu meselesidir. İkincisi, İngiltere'nin bu özelliklerin çoğunu gösteren belirli bir kırsal toplum türünden bu özelliklerin olmadığı bir toplum türüne geçip geçmediği, geçtiyse ne zaman geçtiğidir.

Kelimeyi daha gevşek anlamıyla kullanmakla ilgilenmiyor olmamızdan ötürü, birçok İngiliz tarihçinin "köylüler" hakkında konuştuğu ya da 17. yüzyılın sonu veya 18. yüzyılın başı hakkında yazdığı eserlerin başlığında bu kelimeyi kullandığı gerçeğini tartışmak gereksizdir.[3] Bu sosyologları ikna etmeye yardımcı olmuş olabilir, ancak onların, yukarıda açıklanan gelişim sırasıyla sunulan kanıtlara inanmak için bundan daha güçlü dayanakları vardı. Bu, son bir buçuk yüzyıl boyunca yapılan tarih çalışmalarının kısa bir incelemesinde görülebilir. Kısa inceleme boyunca, seçilen örneklerin aşırı durumlar olmadıkları gibi, yazarın atıfta bulunduğu eserin karmaşıklığını da temsil etmediği unutulmamalıdır. Yine de İngiltere'de meydana gelen değişikliklerin genel şekli olarak görünecek olan şeyi belirlemek için bu tarz bir kısa inceleme gereklidir. Bu incelemeyi yaparken köylülükle ilgili daha önce yaptığımız karakterizasyonu da aklımızda tutmalıyız. İncelemeler bu alandaki çalışmanın bir dikey kesitini içereceğinden, bu çalışmaların görüşlerinden etkileneceklerin yalnızca antropologlar ve sosyologlar olmayacağı sonucuna varmak doğru görünür. İngiliz eğitim sisteminden geçmiş ya da basından etkilenmiş kişilerin tamamı aşağıda tanımlanan görüşleri özümsemiştir. Bu noktada, zaman zaman genel resme karşı bir tatminsizlik hissedilebilir, ancak önünde sonunda herhangi özel birey, neredeyse bütün uzmanların konu üzerinde uzlaşmaya varması kaydıyla değişikliklerin genel tanımı konusunda ikna olmaya yatkındır.

Güncel görüşlerin kökenleri birçok yazara ve erken döneme dayandırılabilir. Ancak bu kitabın bir tarihyazımı çalış-

3. Örneğin Hoskins, *Midland Peasant*; Joan Thirsk, *English Peasant Farming* (1957).

masına dönüşmesini engellemek için, 19. yüzyılın ortasından rastgele bir başlangıç yapacağız. Dahası, çağdaş çalışmanın dayandığı teorik çerçeveyi yerine oturtmak için diğer herkesten daha fazla şey ortaya koyan üç büyük düşünürü ayrı tutacağız. Bu isimler Thomas Babington Macaulay, Karl Marx ve Max Weber'dir.

Macaulay'in görüşleri 1848 yılında yayınlanan *History of England* [İngiltere Tarihi] başlıklı eserinin ünlü üçüncü bölümünde açık bir şekilde ifade edilmiştir; bu görüşleri çokça eleştirilse de, bu görüşlerin ardında yatan felsefe hâlâ bizimle birliktedir. Macaulay 1685 yılının dünyasını resmetmektedir ki, bu dünya 1848 yılının dünyasından oldukça farklıdır ve kolay anlaşılabilir değildi.[4] Trent'in kuzey dünyası yabani ve barbardı, soyguncuların yaşadığı vahşi bir doğaydı[5] ve tarım genel anlamıyla "bugünden baktığımızda fazlasıyla ham ve kusurlu durumdaydı."[6] Aristokratlar ve *gentry** bile kaba saba sarhoşlar gibi yaşardı, dil ve duyguları açısından miğde bulandırınıydılar;[7] "taşra beyefendilerinin mükemmel dünyanın anlık bakışlarını yakalaması çok enderdi ve nadiren de olsa gördükleri şey kafalarını aydınlatmak yerine, iyice karıştırmaktaydı."[8] Din adamları cahil ve sevilmeyen kişilerdi. Bununla birlikte, *yeomanry*** "fazlasıyla erkeksi ve yürekliydi", onlar "ellerindeki küçük toprağı kendi elleriyle

---

4. Thomas Babington Macaulay, *History of England* (Everyman edisyonu, 1906), s. 209-211. Bütün çıkarımlar 1. cilde dayanarak yapılmıştır.

5. *A.g.e.*, s. 213 vd.

6. *A.g.e.*, s. 233.

* Toplumsal hiyerarşide büyük toprak sahibi asilzadelerin altında yer alan, ağırlıkla kira geliriyle yaşayan ve toprak sahibi seçkinlerden oluşan zengin toplumsal sınıf –ed.n.

7. *A.g.e.*, s. 240.

8. *A.g.e.*, s. 241.

** Küçük çiftçi sınıfı ya da orta köylü olarak da nitelenen *yeoman*lar, *copyhold* ya da serbest mülk olarak veyahut da kiralamak suretiyle toprak üzerinde tasarrufta bulunan, toprağını ekip biçen orta sınıf çiftçiye verilen isimdir. Kitap boyunca özgün haliyle kullanılacaktır –ed. n.

işleyen ve mütevazı yetkinliklerinden zevk duyan" kişilerdi.[9] O günlerde çok az kasaba ya da şehir vardı, 19. yüzyılda nüfusun yoğunlaştığı bölgeler, "o günlerde kilisesi olmayan mezralar ya da yaban geyikleri ve orman tavuklarından başka kimsenin yaşamadığı ıssız ve verimsiz boş arazilerdi."[10] Bunlara bağlı olarak, sofistike Londralı ile diğer cahil ve vahşi yerleşimciler arasında büyük bir uçurum vardı. Londralı, "köylü İngilizden farklı bir varoluşa sahipti. İki sınıf arasında bugünlerde var olan etkileşim o zamanlar yoktu... Kırsal köydeki bir Doğu Londralı, sanki Hottentot Ağılına zorla girmişçesine dik bakışlara maruz kalırdı..."[11] Barbarlığın ve tecridin ana nedeni, atalarımızın bir yerden başka bir yere geçerken karşılaştığı büyük zorluklardı."[12] Macaulay bunu kanıtlamak için on beş sayfa boyunca yolların korkunç ve fiziksel olarak aşılması imkânsız durumlarını betimleyerek eşkıyalar tarafından nasıl kontrol edildiğini anlatır.[13] Bu çamurlu yolların ve kırsal ıssızlığın ötesinde, bu büyük gecekondu kırsalında nüfusun %90'ı yaşıyordu. Ancak onlar tanımlamaz durumdaydı: "Bu insanların kocaman bedenleri hakkında henüz bir şey söylenmedi... ve söylenemez. Sayıca en büyük sınıf, hakkında en az bilgiye sahip olduğumuz sınıftır... Tarih, köylülerin barakalarına ya da tamircilerin tavan aralarına bir satır ayırmak için fazlasıyla mahkeme ve karargâh dolu..."[14] Yine de Macaulay, bugün Üçüncü Dünyanın özellikle yoksul kesiminin bir betimlemesi gibi görünen fiziksel bozulma ve yoksulluktan daha fazlası olduğunu düşünüyordu, ona göre, bu yerleşimciler aynı zamanda acımasız ve gayrı insaniydi.

9. *A.g.e.*, s. 251.
10. *A.g.e.*, s. 258.
11. *A.g.e.*, s. 278.
12. *A.g.e.*, s. 279.
13. *A.g.e.*, s. 280 vd.
14. *A.g.e.*, s. 311.

İngiltere'nin kamusal aklının olgunlaştıkça yumuşadığını ve çağlar boyunca yalnızca bilge değil, aynı zamanda daha iyi bir halk olduğunu düşünmek memnuniyet vericidir... Atalarımız, sonraki kuşaklara nazaran daha az insaniydi... Soylu ve asil efendiler, kölelerini dövmek gibi bir alışkanlığa sahipti. Eğitimciler, öğrencilerini dövmenin dışında bir bilgi verme yolu bilmiyordu. İyi mevki sahibi kocalar, karılarını dövmekten utanç duymuyordu...[15]

Bu, Macaulay'in kaçmak gerektiğini düşündüğü bir dünyaydı. O daha çok 1685 sonrasındaki dönemle ilgileniyordu, bu yüzden daha erken yüzyıllar hakkında pek bir yorum yapmadı. Ancak 1848 ile 1685 yılları arasında yaşam kalitesindeki bu derece büyük farkı düşündüğümüzde, ortaçağın taşra halkının yaşadığı dünya korkunç görünür. Kirin, hastalığın ve yoksulluğun, 17. yüzyılın sonunda "kulübesinde" izole olmuş köylüleri nasıl çevrelediğini, bu köylülerin nasıl acımasız ve bayağı şekillerde kıt kanaat geçindiklerini düşünürsek, Şanlı 1688 Devrimine kadarki beş yüzyılı dinmek bilmeyen bir korku dönemi olarak gözden çıkarabiliriz. Barbarlıktan tedrici olarak çıkma görüşü, Macaulay'in *Essays* [Denemeler] kitabındaki o ünlü paragrafta çok güzel bir biçimde anlatılır:

İngiltere'nin tarihi kesin bir biçimde ilerlemenin tarihidir. Bu, kamusal aklın sürekli hareketinin, büyük toplum kurumlarının değişiminin tarihidir. 12. yüzyılın başında, şu anki Doğunun en geri kalmış uluslarının bulunduğu durumdan daha sefil bir toplum görmekteyiz. En yüce ve yardımsever akılların üzerinde, en aşağılayıcı ve acımasız batıl inançları görmekteyiz. Kalabalığın acımasız bir cehalete gömüldüğünü ve birkaç gayretli çalışkan kişinin de bilgi denmeyecek şeylere sahip olduğunu görmekteyiz. Bu sefil ve düşük ırk, yedi yüzyıl boyunca dünyanın

---

15. *A.g.e.*, s. 318-319.

gördüğü en mükemmel ve en medeni ırk haline gelerek egemenliğini dünyanın her köşesine yaydı...[16]

Macaulay'in çalışmasının arkasında yatan değerler güvenilmez görünebilir, yine de 1970'li yıllarda bile onun tarih felsefesinin yankıları olduğunu göreceğiz.[17]

Macaulay'in kendinden emin bir biçimde ortaya attığı ilerici gelişmenin tam zıttı olan teori ise Karl Marx'ın teorisidir. Marx İngiltere'yi seçmiştir, çünkü İngiltere hem en iyi belgelenmiş olandı hem de feodal "üretim tarzı"ndan kapitalist olana geçilen en erken örnekti. Ülkelerin kapitalist üretim tarzı üzerine yazarken şöyle diyordu: "Bunların bugüne kadarki klasik yurdu İngiltere'dir. Teorimi geliştirirken başlıca örnek olarak İngiltere'den yararlanmamın sebebi budur..."[18] İngiltere en iyi istatistiklere sahipti ve diğer ülkelerin öğrenmesi gereken birçok klasik örneği de içermekteydi.[19] Örneğin, ortaçağ mülkiyet sisteminin dağılması göz önüne alındığında, "İngiltere bu açıdan diğer ülkeler için bir model oluşturmaktadır."[20] Bir toplum ve ekonomi tipinden bir diğerine bu denli büyük bir geçiş 15. yüzyılın son döneminde ve 16. yüzyılda İngiltere'de gerçekleşmiştir. Marx, geç 14. yüzyılda "üretim tarzının henüz kapitalist bir özelliğe sahip olmadığını" yazar[21] ve şöyle devam eder:

---

16. *Lord Macaulay's Essays* (popüler edisyon, 1906), s. 325, "Sir James Mackintosh's History of Revolution" üzerine deneme.

17. Onun çizdiği dünyanın, bir önceki bölümde ortaya konan köylülük modeline uyduğunu vurgulamak gereksizdir; Macaulay açık bir biçimde tarihe karışmış bir kırsal köylü toplumunu betimlediğine inanıyordu.

18. Marx, *Capital*, Cilt 1, s. 19 [Türkçesi için bkz. *Das Kapital – Cilt I*, çev. Mehmet Selik ve Nail Satlıgan, İstanbul: Yordam Kitap, 2019].

19. *Capital*, Cilt 1, s. 19, 607, 20.

20. Karl Marx, *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy* (Penguin edisyonu, 1973), çev. Martin Nicolaus, s. 277.

21. *Capital*, Cilt 1, s. 689.

Kapitalist üretim tarzının temellerini atan köklü dönüşüm 15. yüzyılın son otuz yılı ile 16. yüzyılın başlarında kendisini gösterdi... köylüleri kovma ve ortak topraklara el koyma yoluyla...[22]

Bu, "15. yüzyılın sonlarında başlayan ve neredeyse bütün 16. yüzyıl boyunca devam eden tarımsal devrimin" bir parçasıydı.[23] Daha genel olarak ifade etmek gerekirse, "kapitalist dönem ancak 16. yüzyılla başlar,"[24] çünkü "meta dolaşımı sermayenin çıkış noktasıdır," bu nedenle, "dünya ticareti ve dünya pazarı 16. yüzyılda sermayenin modern tarihini başlatmıştır."[25] Bu, "16. yüzyılın ortalarından başlayıp 18. yüzyılın son otuz yılına kadar" devam eden "manifaktür dönemi"dir.[26] İngiltere, diğerlerinin takip edeceği ekonomik yolu açan ilk Avrupa ülkesidir.

Marx, İngiltere ve Avrupa'daki kapitalizm öncesi modelle öncelikli olarak ilgilenmese de, "kapitalist toplumun ekonomik yapısı[nın] feodal toplumun ekonomik yapısından doğmuş" olduğunu düşündüğünden bunun birkaç özelliği üzerine bazı karalamalar yapar. Feodal toplumun dağılması, eski unsurları serbest bırakmıştır.[27] Durum böyle olduğuna ve tarihsel olarak kapitalizm "köylü tarımına karşıt bir biçimde"[28] geliştiğine göre, birçok yönden kapitalizmin zıttı olan feodal ya da "küçük köylü" tarım sisteminin genel doğasını oluşturmak önemlidir.[29] Marx'ın iki üretim tarzının farklılığına dair bakış açısını kısaca ve basitçe özetleyebiliriz.

---

22. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 672.
23. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 694.
24. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 669.
25. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 145.
26. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 318.
27. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 668.
28. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 316.
29. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 614-615.

Marx, mutlak özel mülkiyetin kapitalizmin temel unsuru olduğuna ve bunun kapitalist sistem yaygınlaşana kadar gelişmediğine inanmaktaydı ve şunu iddia ediyordu:

> *...mülk sahibinin, ticari mal sahibinin bu ticari mallarla yaptığı şeyi sahip olduğu toprakla yapabileceğine dair yasal görüş, modern dünyada yalnızca kapitalist üretimin gelişmesiyle ortaya çıkar.*[30]

Özel mülkiyet, kapitalist üretimin temel özelliği olan "modern" bir olgudur.[31] Kapitalizm, "feodal toprak mülkiyetini, kabile mülkiyetini ve küçük köylü mülkiyetini" modern, bireysel mülkiyete "dönüştüren" bir sistemdir.[32] Marx'ın iddiasına göre, "feodal unvanlar" arazi üzerindeki modern özel mülkiyet haklarından oldukça farklıdır.[33] Mutlak bireysel hakların saf bir ekonomik çıkarla ortaya çıkışı ve bunların "eski politik ve toplumsal abartıları ve ilişkileri rafa kaldırması", "kapitalist üretim modelinin en büyük başarısı ya da başarıları"dır.[34] Bu yüzden Marx, 15. yüzyılın sonlarından 16. yüzyılın sonuna kadarki dönemi merkeze alan sahiplenmeyle ilgili bir devrim düşünür. Artık topraklar, onlarla istediklerini yapamayan ve bu yüzden onları "akılcı" ekonomik yollarla kullanamayan lordların ve köylülerin elinde değildir. Ekonomik faaliyetler toplumsal yaşamdan kopar ve 18. yüzyılda gözlemlediğimiz modern bireysel mülkiyet kademeli olarak gelişir. Ortaçağ toplumunda mülkiyetin temel birimi birey değil, hane halkıydı. Bu, Marx'ın Cermen "üretim modeli" üzerine yaptığı değerlendirme de görülür ki, Marx, Hobsbawm'ın da işaret ettiği üzere, "feodalizmin sosyo-ekonomik yapısının ortaçağ kentleriyle birlikte şekillendiğine" inanıyordu.[35]

30. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 616.

31. *A.y.*

32. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 617.

33. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 676.

34. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 618.

35. Eric Hobsbawm, "Preface", içinde: Karl Marx, *Pre-Capitalist Economic Formations*,

Marx, Cermen sisteminde nasıl "en tabanda ekonomik bütünlüğün her bir haneyi içerdiğini ve bu hanelerin kendileri için bağımsız üretim merkezleri oluşturduğunu (üretimin kadınlar için net bir biçimde ikincil görev olması gibi)" tanımlar. Bu "şehrin arazisiyle birlikte ekonomik bütünlük oluşturduğu" "antik dünya" ile zıt bir durumdur, çünkü "Cermenlerin dünyasında bütünlük, kendisine ait olan arazide yalnızca bir nokta olarak var olan bireysel konutun kendisidir ve bu konu birçok mülk sahibinin toplanmasıyla ortaya çıkmaz, yalnızca bağımsız birim olarak ailedir." Marx şöyle devam eder: Cermen sisteminde toplumun temeli bir devletin vatandaşı olmak değildir, daha ziyade "yalnız ve bağımsız bir aile konutudur."[36] Bütün bu alıntılardan anlayacağımız üzere, şurası kesindir ki, Marx, toplumun en düşük ve temel biriminin, bir grup olarak sahip olan, üreten ve tüketen hanenin ebeveynleri ve çocukları olduğunu düşünüyordu; bu grup diğer özgür ve bağımsız hanelerle de iletişim halindeydi. Feodal ilişkiler aracılığıyla değiştirilmişse de, hane halkını bir emek-havuzu olarak birleştiren bu "yerel üretim modeli", aile ve çiftliğin içinden çıkılamayacak derecede birbirine geçmesi biçiminde ortaçağ feodal toplumunda devam etmiştir.

> *Ortaçağda İngiltere'yi karakterize eden köylü toplumunda mısır, sığır, patates, keten ve kıyafet üreten, ataerkil biçimde işletilen köylü ailesini buluruz. Bu farklı ürünler, ailenin bakış açısından kendi emeklerinin sonucudur, ancak ticari bir mal değildir.*

Hem üretim hem de tüketim bölüşülür: "Bireysel emek güçleri burada zaten ailenin ortak emek gücünün organlarından başka bir şey" değildir.[37] Özetle, mülkiyetin, üretimin ve tüketimin

çev. Jack Cohen, Londra International Publisher, 1965, s. 38

36. *Grundrisse*, s. 484.

37. *Capital*, Cilt 1, s. 82.

birliğinde vücut bulan hane, bir topluluk ya da ortaklar grubu olarak hareket eder. Bunun sonuçları arasında, her bir hanenin kendi ihtiyaçlarının neredeyse tamamını üretebilmesi dolayısıyla "feodalizmin altın çağında işbölümünün çok az olduğu" gerçeği de bulunur.[38]

Bu modelde içinden çıkılmaz biçimde birbirine bağlı bir dizi ilinti vardır. Bunlardan birincisi, ortaçağ İngiltere'sinin, Marx'ın deyimiyle, "doğal ekonomi" olmasıdır; yani pazar ve piyasanın rolü çok küçüktür, üretim değişimden ziyade doğrudan kullanım içindir. Böylece Marx, aynı kiranın "ortaçağın doğal ekonomisinden modern zamanlara sürüklendiğini"[39] belirtir ve modern kapitalizm ile ortaçağ İngiltere'sinin "doğal tarımsal ekonomisi" arasındaki zıtlıktan bahseder.[40] Büyük mülklerde bile "kendi kendine yeten ekonomi" hüküm sürmekteyken,[41] sıradan hanelerde "köylü ailesi sonradan büyük bir kısmını kendisinin tüketeceği yiyecekleri ve hammaddeleri kendisi üretir ve işlerdi... "[42] Aslına bakılırsa, feodalizmde üretimin temelde doğrudan tüketim için yapıldığı, kapitalizmde ise malların değişim için üretildiği söylenebilir.[43] Marx, para-odaklı olmayan bir toplumdaki "köylü ailenin" üretim amacının ticari mal yaratmak olmadığını çok net bir şekilde tanımlar. Lordlara verdikleri hizmet ve ödemeler de aynidir.[44] "Bağımsız, kendine yeten köylülüğü" zayıflatan şey, 16. yüzyıldaki el koyma hareketidir (*expropriation*).[45]

---

38. T. B. Bottomore ve Maximillien (der.), *Karl Marx: Selected Writings in Sociology and Social Philosophy* (Penguin edisyonu, 1963), s. 129.

39. *Capital*, Cilt 3, s. 787.

40. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 334.

41. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 884.

42. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 699.

43. Sweezy tarafından ayrıntılı olarak incelendiği üzere bkz. *Pre-Capitalist Economic Formations*, s. 46.

44. *Capital*, Cilt 1, s. 82.

45. *Capital*, Cilt 1, s. 697.

Paranın kullanımının yaygınlaşması ve nesnelere parayla değer biçilmesi, bu "doğal" ortaçağ ekonomisi için oldukça yabancı bir şeydi. Kiralar parayla ödenmeye başladığında, "bütün üretim modelinin özelliği de az çok değişmeye başladı; çünkü köylü aile bir piyasa ekonomisine doğru sürüklendi ve "bağımsızlığını" kaybetti."[46] Ortaçağda para, "köylü" tarafından yalnızca bir "kaza" ya da "alışılmadık bir ayaklanma" durumunda kullanılırdı.[47] İngiltere bir takas ve geçim ekonomisiydi. 16. yüzyıla kadar parasal ilişkiler eski sistemin yıpranması için bir etken değildi, çünkü Marx'a göre, "parayla kira ödemek, genelde yalnızca dünya piyasası, ticaret ve imalat görece çok üst bir düzeye geldiğinde gelişme gösteren bir şeydi..."[48] Bu çok geç bir aşamaydı. Bu aşama, eski kıt kanaat, "anında tüketim" temelli ortaçağ toplumunun biriktirici, üretici bir kapitalist burjuva toplumuna dönüşmesiydi.[49] Tıpkı toprak mülkiyeti tarihinin ve toprağı işletme yasasındaki (*tenurial law*) değişimin bize kapitalizmin gelişmesini görmemizi sağlayacak bir "ayna" sağlaması gibi, piyasaların ve paranın günlük hayattaki yerinin gelişimi de başka bir aynadır.[50]

Paranın neredeyse tamamen kullanım dışı olduğu gerçeğinin mülkiyetin ve üretimin temel biriminin hane halkı olduğu gerçeğiyle birleşmesi, ücretli emeğin ortaçağ toplumunda önemsiz olduğu anlamına gelir. Marx'a göre, "ayni rantın para rantına dönüşmesi" hem öngörülebilirdir hem de kaçınılmaz biçimde "mülksüz günlük çalışan sınıfın" oluşmasıyla ilintilidir.[51] İngiltere'de 16. yüzyılda ortaya çıkan bu "yeni sınıf",[52] kapitaliz-

46. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 797.
47. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 598.
48. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 799; ayrıca bkz. 797.
49. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 552, 558.
50. *Grundrisse*, s. 252.
51. *Capital*, Cilt 3, s. 798.
52. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 799.

min temelini oluşturur: "Kapitalist üretim tarzı genel itibariyle emekçilerin emek durumlarının kamulaştırılmasına dayanır."[53] Köylülerin "toprağa bağlı olmaktan çıkması" kapitalizmin ön şartlarından birisidir; bu sayede 16. yüzyılda ortaya çıkan toplumsal ve ekonomik değişimler, kapitalistlerin olduğu kadar emeğe dayalı ücretin de yükselişe geçmesine yol açmıştır.[54] Marx'ın iddiasına göre, "bu sebeple sermaye emeğe dayalı ücretin varlığına, emeğe dayalı ücret de sermayenin varlığına dayanır. Her biri, diğerinin var olmasını sağlar."[55] İngiltere'de, "küçük çiftçileri ücretli işçiye dönüştüren olayları"[56] inceleyebiliriz, çünkü "bunun klasik biçimine sahip olan tek yer İngiltere'dir."[57] Marx, "14. yüzyılın sonlarında" emeğe dayalı birtakım ücretli işçilerin olduğunun farkındadır, fakat bunlar hem o günlerde hem de daha sonraki yüzyıldaki ülkedeki bağımsız köylü mülkiyeti tarafından kendi pozisyonlarında iyi şekilde korunan nüfusun küçük bir bölümü olarak şekillenmiştir.[58] Marx'ın kastettiği şey başka bir yerde kendisini gösterir. 15. yüzyılda nüfusun büyük çoğunluğunun kendi topraklarını işleyen özgür köylülerden oluştuğunu belirtir. Fakat ücretli emek de söz konusudur:

> *Ücretli tarım işçileri, kısmen boş zamanlarını büyük mülk sahiplerinin işlerinde çalışarak değerlendiren köylülerden, kısmen de bağımsız, göreli ve mutlak sayıları küçük bir kesim oluşturan asıl ücretli isçilerden oluşuyordu. Kendilerine ücretlerinin dışında dört veya daha fazla acre büyüklüğünde ve üstünde bir de kulübesi bulunan tarlalar verildiğinden, bu sonuncular da aynı zamanda fiilen kendi topraklarını işleyen köylülerdi. Ayrıca, asıl köylülerle birlikte hayvanlarını otlattıkları ve yakmak ve*

---

53. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 614.
54. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 669.
55. Bottomore ve Rubel (der.) *Writings*, s. 156.
56. *Capital*, Cilt 1, s. 699.
57. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 670.
58. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 689.

ısınmak için odun, yer kömürü vb. sağladıkları ortak araziden de yararlanırlardı...[59]

Bu sebeple, Marx'a göre, topraksız işçi varsa bile çok azdır. İngiltere "küçük köylü topraklarıyla kaplı" bir ülkedir.[60]

Para ekonomisiyle modern bireyci mülkiyetin yükselişi ve bağımsız köylülüğün düşüşüyle büyük değişimler yaşandı. "Köylülerin gittikçe artan ölçüde perişan olup ortadan kalkmaları" 15. yüzyılın son bölümünde, insan kitlelerinin bir anda ve zorla geçim kaynaklarından koparılıp emek piyasasına... atılmasıyla başladı.[61] Bütün bir altyapı, "üretimin bütün temeli", "tarımsal üreticinin, yani köylünün mülksüzleştirilmesi ve üretim araçlarından, topraktan kopartılması"na dayanıyordu.[62] VII. Henry ve I. Elizabeth döneminde başıboş gezen insanlardan endişe duyulması ve ulusal düzeyde bir yoksulluk yasası hazırlanması hem kamulaştırmanın hem de köksüz, topraksız, "özgür" ve ilk kez bir arazi etrafında dolaşan emekçileri kontrol altında tutma girişiminin bir kanıtıdır. Yine de "köylülük" 16. yüzyılda bütünüyle tarihe karışmadı, Marx'ın iddiasına göre, "17. yüzyılın son 10 yılında bile, bağımsız köylü sınıfı *yeomanry*, çiftçi sınıfından daha fazlaydı." Onlar da nihai olarak 18. yüzyılın ilk yarısında ortadan kalktı.[63] Marx, 16. ve 17. yüzyılda yalnızca İngiltere'de değil, bütün Avrupa'da var olan köylülüğün nihayetinde neden çöktüğüyle ilgili bazı sebepler sunar.[64] Ancak yorumcuların da sıklıkla işaret ettiği gibi, bir "üretim tarzı"nın neden değişmesi gerektiğine dair açıklamalarda Marx, asgari düzeyde ikna edicidir, çöküşe neden olan iç çelişkiler konusunda birkaç belirsiz ipu-

59. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 671.
60. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 672.
61. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 700, 669.
62. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 669.
63. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 676.
64. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 807.

cu verir.[65] Marx'ın emin olduğu şey, Norman işgali ile 15. yüzyılın sonları arasındaki dönemde İngiltere'nin bir "köylü" toplumu olduğudur: "Küçük ölçekli, bağımsız el zanaatlarını sürdüren, feodal üretim tarzını da barındıran bir köylü tarımı" mevcuttur.[66] Köylü ile lordun feodal ilişkisi ortadan kalktığında, yarı-köylü, yarı-kapitalist üretim aşaması gelir. Parayla, ücretli emekle, büyüyen piyasalarla ve bireysel mülkiyetle süren bu dönüşüm dönemi, nihayetinde 18. yüzyılda Sanayi Devrimine ulaşır. Bu sebeple, feodal olmayan köylü toplumu, bütün Avrupa'nın saf feodal sistem ile "kapitalist" sistem arasında geçmesi gereken bir dönüşüm aşamasıdır.[67]

Marx ortaçağ modelinin başka bağlantılı özelliklerinden de bahseder. "Ortaçağlarda nüfusun bütünüyle tarımsal" olduğunun altını çizer. "Feodal sistemde olduğu gibi, bu tarz bir yönetim altında da hareketlilik az olacağından, kâr da az olacaktır..."[68] "Meta üretimi ve meta dolaşımı kapitalist üretim tarzının genel koşulu"dur.[69] Ortaçağlarda tüccar genel itibariyle loncanın ya da köylünün ürettiği malı "transfer" eden kişidir,[70] daha sonraları tüccarlar ve kasabalar yeni ortaya çıkan kapitalist modelin çekirdeğini oluşturur. Arazi serbestçe alınıp satılacak bir meta olarak değil, kendi içerisinde bir değere sahip olarak değerlendirilir: Köylü toplumunda toprak, kendi içinde değere sahip olan bir mal olarak düşünülür, bunun aksine "toprağın ticari bir meta olarak dolaşımı, pratik olarak kapitalist üretim tarzının gelişmesinin bir sonucu"dur.[71]

---

65. Hobsbawm'ın giriş yazısı, s. 43; *Capital*, Cilt 1, s. 714.

66. *Capital*, Cilt 1, s. 316, n. 3.

67. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 807.

68. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 610.

69. *A.g.e.*, Cilt 1, s. 333.

70. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 336.

71. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 811.

Marx'ın görüşleri, son derece etkili olduğu için detaylı biçimde ele alınmıştır. Engels ise kronoloji ya da temel argüman üzerinde gerçekçi bir değişiklik yapmamıştır, bununla birlikte modele birkaç özellik eklemiş ve Marx'ın kastettiği şeyden ne anladığını değerlendirmiştir. Engels, Marx'ın uzun "köylü doğal ekonomisi" dönemi fikrini kabul eder ki, "bu üretim tarzına paranın girdiği andan itibaren" değişim söz konusudur[72] ve bu değişim 15. yüzyılda ortaya çıkmaya başlar.[73] Aynı zamanda, ortaçağ toplumunda üretimin ve tüketimin temel biriminin hane halkı olduğunu kabul eder. Kabile toplumunun çöküşünden sonra, "değişen aile reislerinin, nasıl çalışan ve ailelerinin yardımıyla kendi toprakları üzerinde ihtiyaçları olan her şeyi üreten köylüler olarak kaldıklarını" betimler.[74] Engels, mülkiyet yasasının doğasında ve hem toprakla hem de diğer bireylerle olan ilişkide temel bir değişim olduğu fikrini kabul eder. Kapitalist üretim, "her şeyi metaya dönüştürerek, bütün eski, geleneksel ilişkileri çöz[er], geleneksel ahlâkın, tarihsel hukukun yerine satın alma ve satmayı, 'özgür' sözleşmeyi getir"[ir].[75] Böylece o, Marx'ın, Maine'in "yasal durum" ve "sözleşme" arasında bir zıtlık öngördüğünü ve değişimin merkezini 16. yüzyıla tarihlediğini iddia eder. Dahası Engels, değişimin bazı sosyal ilintilerini de ekler; buna örnek olarak görücü usulü evlilik sisteminden, kapitalizm altında seçilerek yapılan özgür evliliklere geçiş gösterilebilir.[76]

Max Weber'in karmaşık ve birbiriyle ilintili fikirler kümesini birkaç paragrafta özetlemek, Marx'ta olduğu gibi zordur. Weber, Marx'ın tanımladığı üzere, 16. yüzyılda Avrupa'da iki sis-

---

72. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 898 içinde bkz. Engels.

73. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 900.

74. *A.g.e.*, Cilt 3, s. 897.

75. Frederick Engels, *The Origins of Family, Private Property and the State* (Chicago, 1902), çev. E. Untermann, s. 96 [Türkçesi için bkz. *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni* (3. baskı), çev. Mustafa Tüzel, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2019].

76. Engels, *Origin of the Family*, s. 92, 95, 98.

tem arasında geniş tabanlı bir değişim olduğunu kabul eder. Ayrıca, "köylü" ya da "feodal" diye adlandırabileceğimiz sistemin, yerini "kapitalist" olarak adlandırılan sisteme bıraktığını kabul eder. Bununla birlikte, Marx'ın tanımladığı gibi iki kutup tipinin temel özellikleri konusunda hemfikirdir.[77] Weber'in temel amacı, bunun neden yalnızca Avrupa'da, özellikle de kuzeybatıda gerçekleştiği ve neden dünyanın geri kalanında ortaya çıkmadığını açıklamaktır. İşte bu noktada Marx'tan farklı bir vurguda bulunur. Onun bu girişimini açıklamaya koyulmadan önce, kapitalizm öncesi toplumu nasıl gördüğünü ve değişimini hangi noktaya tarihlediğini kısaca inceleyebiliriz.

Weber ortaçağlardaki Avrupa ile diğer zirai uygarlıkların temelde benzer olduğunu, temel üretim ve tüketim biriminin, toprak ve ailenin birbirinden ayrılmadığı küçük köylü hane halkı olduğunu savunur. Çin ve Hindistan'da görebileceğimiz, "tarımdaki küçük birimler için olağandışı öneme sahip temel yapılar" hakkında yorumlarda bulunur ve bunun "Asya'nın her yerinde ve ortaçağ Avrupa'sında çok önemli olduğunu" söyler. "Küçük köylünün varlığı bir bakıma doğrudan biçimde kapitalist sistemin olmayışına ve hane halkı birimi ile girişimin birliğinin korunmasına bağlıdır."[78] Marx gibi Weber de hane halkını bir mülkiyet, üretim ve tüketim topluluğu olarak kabul etmiş görünür ki, şu ifade bunu gösterir: "Ortaçağlarda hane halkı nesiller boyunca devam ederdi, örneğin kentlerdeki ticarethanelerde ...kuzenler, kayınvalide ve görümceler birlikte yiyip içer, birlikte yaşardı..."[79] Weber'in iddiasına göre, ilerleyen yüzyıllarda, daha önce mülkiyetin, üretimin ve tüketimin bir arada olduğu hane halkı, tüketim yönü dışında bunların hepsinden sıyrılmıştı: "Hane

---

77. Söz konusu dönüşümle ilgili olarak Marx ve Weber'in analizlerindeki benzerlikler için bkz. Geoffrey Hawthorn, *Enlightenment and Despair: A History of Sociology* (Cambridge, 1977), s. 158.

78. Weber, *Theory*, s. 263.

79. Bendix, *Weber*, s. 41'den alıntı.

halkı geniş çaplı bir iç değişim geçirmiş ...işlevi tüketim alanıyla sınırlı kalmış ve yönetimi ise muhasebe işleri üzerine kurulu hale gelmişti."[80] Dahası Weber, toplumsal ile ekonomik olanın, toprak mülkiyeti ile hane halkı ayrımının, "rasyonel" bir kapitalist sistemin[81] gelişimi için esas olduğunu savunur, çünkü bu durum, "bugünkü modern ekonomik yaşam da ev ile işin birbirinden ayrılması"na imkân tanır.[82] Marx'ın da ortaya koyduğu gibi, bunun bir nedeni de "*manor*ların dağılması"dır, bu sayede "özel toprak mülkiyeti tam anlamıyla kurulmuştur."[83] "*Manor*yal yasa 13. yüzyılda en yüksek noktasına ulaşmıştır"[84] ve mutlak kişisel mülkiyet büyük ölçüde yoktur. Geçimlik, "doğal" ekonomiden çıkan genel hareketin bir parçası olan modern bireysel mülkiyet ortaçağ köylüsünü yok etmiştir. Dolayısıyla "İngiltere'de, piyasanın gelişmesi olgusu bile bizatihi tek başına *manor*yal sistemi içeriden yıkıma uğratmıştır,"[85] zira bu olgu Marx'ın iddia ettiği üzere mübadele için kullanımı değil kâr, para ve ürünü ortaya koymuştur. Elbette, "lordların mülkiyetlerinin oluşturduğu çemberin dışında kalan özgür bazı köylüler" de vardır, özellikle İngiltere'deki özel mülk sahipleri için durum böyledir,[86] ancak onların ekonomileri de hane halkına dayanmaktadır ve geçimliktir. Ortaçağ köylüleri yalnızca tüketebilecekleri kadarını üretmiştir ve bu sebeple "hayatlarını sürdürmenin ötesinde bir üretim ihtiyacı hissetmemişlerdir."[87] Köylüler, özellikle Lordun mülkünde olanlar toprağa bağlıdır: "Bir köylü içinde bulunduğu topluluktan ya toprağını kaybederek ya da yerini başka bir adama bıraka-

---

80. Weber, *General*, s. 94.

81. *Theory*, s. 277.

82. Weber, *Protestant*, s. 21-22 [Türkçesi için bkz. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınları, 1999].

83. *General*, s. 94.

84. *A.g.e.*, s. 65.

85. *A.g.e.*, s. 86.

86. *A.g.e.*, s. 66.

87. *A.g.e.*, s. 67.

rak çekilebilir."[88] Bu sebeple Weber birikimci, paraya dönüşmüş ekonomi ve kapitalizmin ahlakı ile "köylünün elinde olanı yeme üzerine kurulu yaşam biçimi" arasına güçlü bir antitez koyar.[89]

Weber için dönüm noktası 16. yüzyıldır. Burada, halihazırda kabul edilen aile ve işyeri arasındaki ayrımın yanı sıra iki temel değişim görülebilir. İlki topraksız sınıfın, "serbest" emekçilerin ortaya çıkmasıdır. Weber, ortaçağ döneminde saf bir biçimde ücretli emeğin olmadığı noktasında Marx'la hemfikirdir, ancak serbest bir emek arzı, sonraki fabrika sisteminin esas bir öncülü ve bileşenidir. Emek kitlesi "İngiltere'de, yani ilerleyen dönemde fabrika kapitalizminin klasik dönem toprağında, köylülerin topraklarından çıkarılmasıyla ortaya çıkmıştır."[90] Weber "serbest emek piyasası" ile *manor*yal sistemi birbirine tümüyle karşıt olarak görmüştür;[91] ancak ve ancak feodalizmin çöküşüyle "köylüler topraklarından, topraklar da köylülerden ayrılmıştır."[92] "Emeğe el konulması, 16. yüzyıldan beri ilerici bir piyasa sisteminin gelişimiyle karakterize edilen bir ekonomide gelişmiştir..."[93] Bu kapitalizm için olmazsa olmazdır, çünkü "mülkiyetsiz bir tabakanın olmaması, kapitalizmin esasına aykırı olduğu gibi, kapitalizmin gelişmesini de imkânsız kılar...."[94] Tıpkı Marx gibi, Weber de Fakirleri Koruma Yasasının 16. yüzyılda ortaya çıkmasının sebebi olarak, "tarım sistemindeki devrim sonucunda" çok sayıda kişinin "muhtaç duruma düşmesi"ni görür ve bu durum "köylülerin, mülkiyet sahiplerinin lehine kamulaştırıldıkları" piyasa sisteminin gelişmesi demektir.[95]

88. *A.y.*
89. *Protestant*, s. 76.
90. *General*, s. 129.
91. *A.g.e.*, s. 83.
92. *A.g.e.*, s. 92.
93. *Theory*, s. 247.
94. *General*, s. 208.
95. *A.g.e.*, s. 227, 86.

Bir diğer önemli değişiklikse, birikime dair tutum noktasındadır. Weber sermaye birikiminin, "Çin'de, Hindistan'da, Babil'de, klasik dünyada ve ortaçağlarda da var olduğunu" kabul eder,[96] ancak Weber'in savunmasına göre, sürekli vurgulanan, asla bitmeyen, kazanmaya odaklı kendine has "etik" henüz mevcut değildir ve 16. yüzyılda, o da ancak Protestan Avrupa'nın belli bölgelerinde gelişmiştir. Yalnızca Kuzeybatı Avrupa'nın bazı bölgeleri bilinen dünya medeniyetinden farklı bir hal almıştır; "modern zamanlarda Batı, daha önce hiçbir yerde ortaya çıkmayan çok değişik bir kapitalizm biçimi geliştirmiştir."[97] Kapitalizmin bu benzersiz şeklinin en temel özelliği sınırsız kazançtır[98] ki, bu "büyük ölçüde modern Batı Dünyasına" özgüdür.[99] Basit bir neden-sonuç ilişkisi içerisinde olmasa da, Weber'in, bu etiğin bir şekilde Kalvenizmle ilişkili olduğuna dair inancı bilinen bir şeydir. Bendix'in belirttiği gibi, Weber'in çalışmaları gösterir ki, "Reform Dönemindeki bu dinsel gelişim, Batı Medeniyetinin, ortaya çıkması yüz yılı bulan benzersiz özellikleri için geç dönem unsurlardan biridir"; bu sebeple "Püritenlik, Avrupa toplumunun uzun zamandır ayırt edici özelliklere sahip olduğu eğilimi güçlendiren geç bir gelişmedir."[100] Büyük değişimin tam da Marx'ın iddia ettiği zamanlarda, yani geç 15. yüzyıl ve 16. yüzyılda gerçekleştiği açıktır ve Püritenlik bir neden olmasa bile, "çağdaş ekonomik insanın beşiğinde yer alır."[101] Çünkü Kalvenizm, "kişinin kendi yetenek ve karar verme gücüne dayanan ussal yasal kazanma güdüsünü" vurgular.[102] Bu nedenle, modern Batı kapitalizmi "Batının toplumsal yapı özelliklerinden türemiş olsa da",

---

96. *Protestan*, s. 52.

97. *A.g.e.*, s. 21.

98. *A.g.e.*, s. 53.

99. *Theory*, s. 278-279.

100. Bendix, *Weber*, s. 280, 71-72.

101. *Protestant*, s. 174.

102. *A.g.e.*, s. 179.

Kalvenizm olmadan düşünülemez,[103] çünkü Protestanlık, "mal kazancını psikolojik olarak geleneksel ahlakın yasaklarından kurtarmış"tır.[104]

Bundan dolayı şurası kesindir ki, Weber kısmen iki "ideal tip" modeli kurmuş olsa da, aslında iki sistem görmüştür. Bunlardan ilki 15. yüzyıla kadar var olan bütün büyük tarımsal medeniyetlerde bulunan ve özel olarak 15. yüzyılın sonunda Kuzeybatı Avrupa'nın bir köşesinde ortaya çıkarak sanayileşmeye doğru kademeli olarak gelişen sistemdir. Tıpkı Marx gibi, o da İngiltere'nin özellikle iyi bir örnek olduğunu fark etmiştir, çünkü İngiltere bir sistemden diğerine geçiş yapan ilk ülkedir, "kapitalizmin yurdu"dur;[105] dolayısıyla "İngiliz gelişimi", "kapitalist evrimin karakterini belirleme" noktasında çok önemlidir.[106] Weber, İngiltere'nin "köylü" toplumundan "kapitalizm"e geçen ilk ülke olması sebebiyle 16. yüzyılda bu farkın büyüdüğüne inanıyordu. 17. yüzyıl boyunca, saf biçimde para rantına dayalı özel bir aristokrasi şeklini aldı;[107] İngiltere ve Almanya'nın bir kısmı 16. yüzyıldan itibaren köylülüğün kamulaştırılmasına (*expropriation*) şahit olurken bu dönemde Fransa, "İngiltere'nin tersine, küçük ve orta ölçekli arazilerin ülkesi oldu" –tıpkı Almanya ve Danimarka gibi.[108] İngiltere'nin en büyük çocuğa dayalı miras sistemi de (*primogeniture*) onu kıtanın kalanından ayırıyordu.[109]

Weber, İngiltere'nin 15. yüzyılda farklılaşmasına neden olarak birkaç büyük sebep öne sürer; örneğin "İngiltere'de atölye sanayii deyim yerindeyse kendiliğinden ortaya çıkarken, Kıta Avrupa'sında bu ortaya çıkış kasti olarak devlet eliyle" sağlan-

---

103. *A.g.e.*, s. 25.

104. *A.g.e.*, s. 171.

105. *General*, s. 251.

106. *A.g.e.*, s. 225.

107. *A.g.e.*, s. 94.

108. *A.g.e.*, s.86.

109. *A.g.e.*, s.92.

mıştır.[110] Gerçek şu ki İngiltere bir ada ülkesidir: "Tecrit edilmiş pozisyonu sayesinde İngiltere, büyük, ulusal bir kara ordusuna bağımlı değildi... Bu sebeple, İngiltere'de köylülerin korunmasıyla ilgili politikalar bilinmiyordu, bu da ülkenin köylü tahliyesi noktasında klasik bir ülke olmasına yol açıyordu."[111] Avrupa'nın geri kalanıyla olan bu fark, "kesinlikle tesadüfi değildi, yüzyıllardır süren bir gelişiminin" ve "adasal konumunun sonucuydu."[112] "İngiliz kentinin özel konumu" yardımcı bir faktördü.[113] Bir diğer yardımcı faktör ise, güçlü bir merkezi devlet yapısı ile piyasanın ve akılcı hukukun gelişmesine yol açan Normanların fethiydi.[114] Son olarak din vardı: "Dinsel etki gücü," İngiltere ile Kıta arasındaki "farkın ortaya çıkmasında tek başına olmasa da diğer her şeyden daha etkiliydi."[115] Weber'in şiddetli savunusuna göre, "ortaçağların sonunda, İngiliz ve Almanlar arasında, siyasi tarihlerine bakarak kolayca anlaşılamayacak temel bir fark" yoktu, ancak 15. yüzyılın ardından İngiltere'nin yaşadığı ekonomik ve dinsel değişimler onu ayrı bir noktaya taşıdı ve "kapitalizmin yurdu" haline getirdi.[116] Weber, zihninin arkasında, bütün tarımsal toplumları 15. yüzyıla kadar aslında aynı kabul ediyor görünür, daha sonra Hollanda gibi Kıtanın bazı diğer bölgeleriyle birlikte İngiltere farklılaşmış ve birkaç yüz yıl sonra Avrupa'nın geri kalanı da bu farklılaşmayı takip etmiştir. Bu ekonomik farklılığın, Kalvenizmin ele geçirdiği yerlerde ortaya çıkması bir tesadüf değildir.

Marx'ın, feodalizmin 16. yüzyılın sonunda neden dağılıp kapitalizme karıştığı konusunda tatmin edici açıklamalar sun-

---

110. *A.g.e.*, s. 129-130.

111. *A.g.e.*, s. 129; ayrıca bkz. *Theory*, s. 277.

112. *Theory*, s. 277.

113. *General*, s. 246.

114. Bendix, *Weber*, s. 377.

115. *Protestant*, s. 89.

116. *A.g.e.*, s. 88-89.

madığını gördük. Weber'in ana amacı bu geçişi ve 15. yüzyılda Avrupa'da aynı dönemde ortaya çıkan büyük tarımsal medeniyetlerin neden aynı yolu takip etmediğini açıklamaktır. Weber'in ortaya koyduğu iki temel sebep, azimli, "akılcı" ve ekonomik birikim karşısındaki engellerin kaldırılmasıyla ilgilidir. Bu engellerden birisi Weber'in "akılcılığın" karşıtı olarak gördüğü ve "büyü" dediği şeydir. Protestan ahlakının yükselişi, "Weber'in Batı kültürünü farklı kılan en önemli özellik olarak gördüğü büyüden kurtulma, "dünyanın büyüsünün bozulması" meselesinin yalnızca bir yönüdür.[117] Weber, "Batı medeniyetinin, hayatlarını akılcı bir ahlakla sürdüren insanların varlığından ötürü, diğer bütün medeniyetlerin ötesinde bir farklılığa sahip olduğunu..." savunur.[118] Weber'in, dış dünyaya karşı bir duygu ve tutum demeti olarak adlandırdığı "büyü"nün yıkılması, Hıristiyanlık dininde, soyutluğunda ve çileciliğinde mündemiçtir.[119] Ancak buna karşılık ortaçağ Katolikliği ayinlere, sevaplara, azizlere ve kutlamalara vurgu yaparak Hıristiyanlık öncesi sistemlerin "büyü"-sünü çoğunlukla bünyesinde barındırmıştır. Weber'in iddiasına göre, Püritenler "büyüye duyulan bütün itimadı reddetti."[120] Quakerlar, Baptistler ve diğerleri özellikle "büyünün dünyadan tamamen çıkarılmasını" savundu.[121] Bu sebeple Weber, uzun süreli bir vasıf olan Hıristiyanlığı, özel bir eğilim olan Protestanlıkla birleştirir. Hıristiyanlığın neden kabul ve devam ettirilmesi gerektiği ya da Protestanlığın nerede, ne zaman ve neden gelişmesi gerektiğini açıklamak için sürekli girişimlerde bulunur; kendisi de bu tartışmalardan memnundur, çünkü bunun ekonomiyi toplumsal ve dinsel ilişkilerden ayırdığını düşünür. Yine de, dönüm noktası 15. ve 16. yüzyılda görünür.

---

117. Bendix, *Weber*, s. 69.

118. *General*, s. 233.

119. *A.g.e.*, s. 265.

120. Bendix, *Weber*, s. 135.

121. *Protestant*, s. 149; ayrıca bkz. s. 105.

Toplumsal hayattaki ikinci büyük değişim, "büyüden kurtulma"yla paralel ilerleyen "toplumun ailesizleşmesi"dir. Weber'in çalışmalarının arkasında genel bir evrimci model vardır ki, bu model toplumun, akrabalığın tüm yaşama tahakküm ettiği ve büyük kabilelerin bireyi massettiği bir aşamadan ortaya çıktığını ve sonrasında aile ve akrabalığın ekonomik ve sosyal yaşam üzerinde artık tahakküm kurmadığı modern topluma doğru bir ara aşamaya ilerlediğini iddia eder; bu ara aşamada büyük gruplaşmalar bilumum baskılar neticesinde parçalara ayrışmıştır.[122] Çin ve Hindistan'da bu tarz bir hareket hiç vuku bulmamıştır. Çin'de, "akraba grubunun zincirleri hiçbir zaman kırılmadı", her birey tamamen kabile sisteminin içindeydi[123] ve kapitalist bireyciliğe dair atılan her yeni adım akraba gruplarının gücü ve toprak ile aile arasındaki yakın ilişki tarafından yok edildi.[124] Bununla birlikte, Weber'e göre birkaç faktör birden Avrupa'daki "kabile" sisteminin yıkılması noktasında işlev görür. Bunlardan birisi soyut, ailevi olmayan bir tutumu teşvik eden ve inançlı bireyi vurgulayan Hıristiyanlıktır: "Bütün Hıristiyan cemaatleri, akraba topluluklarının dini birlikteliğine değil, birey olarak inananların birliğine dayanıyordu."[125] Geniş ailenin Hıristiyan cemaatlerince yıkılması hayati önem taşıyordu ve Batı Avrupa şehirlerinde özerk bir burjuvazinin de kaynağını oluşturuyordu.[126] Ancak Hıristiyanlık genel anlamıyla bir önceki aşamayı eriten bir şey iken, Protestanlık akrabalığın yarattığı "zincirlere" saldırma konusunda özellikle güçlüydü. Weber'in iddiasına göre:

> *...ahlaki dinlerin en büyük başarısı, her şeyin ötesinde de Protestanlığın bütün ahlaki ve sofu mezheplerinin başarısı, akraba gruplarının zincirlerini kırmasıydı. Bu dinler büyük ölçüde ai-*

---

122. *General*, s. 54 vd.

123. Bendix, *Weber*, s. 78-79; *General*, s. 50.

124. Bendix, *Weber*, s. 114-115.

125. *A.g.e.*, s. 74.

126. *A.g.e.*, s. 417.

leye muhalif biçimde olsa da, kana dayalı bir topluluğun yerine, iman ve ortak ahlaki değerlere dayalı üstün bir topluluk kurdu.[127]

Hıristiyanlık ve Protestanlığa ek olarak başka zorlayıcı etkenler de vardı. Ortaçağlarda kentlerin büyümesi, geniş akraba gruplarından ziyade bireyselliğe vurgu yapılmasına yol açtı.[128] Dahası, feodalizmin siyasi sistemi geniş akraba topluluklarla bağdaşmıyordu; "toprak, feodal lord tarafından, akrabalık ya da aşiret durumuna bakılmaksızın bölünürdü."[129] Bu sürecin bir parçası olarak akrabalığın düşüşü, yönetimin ve bürokrasinin merkezileşmesinin yükselmesinin hem sonucu hem de sebebiydi.[130] Weber'in tüm söyledikleriyle beraber, argümanın karmaşıklığı onu açığa çıkarmayı zorlaştırır. Onun yazılarının ardında, özellikle kuzeydeki geniş aile topluluğunun bilinmediği yerler olmak üzere,[131] halihazırda feodal toplumlarda olan bir fikir yatar gibidir. Bir birim olarak mülkiyet sahibi olan geniş klan grubu büyük ölçüde baltalanmıştır. Weber ise mevcut kalıntılar sayesinde şunları yazabilmiştir: "Ortaçağlarda kilise, aşiretlerin miras hakkının ortadan kaldırılması için çabaladı." 15. yüzyılın sonlarında hâlâ akrabalık kısıtlamaları bulunmaktaydı,[132] çünkü ancak 16. yüzyılda ticari işler, aile işlerinden nihai olarak ayrılabilmişti. Bendix'in de ortaya koyduğu gibi, bu sırada ve sonraki yüzyıl boyunca Püriten ilahiyatçılar, aile ve mahalle yaşamının ciddi anlamda kişiliksizleşmesine neden oldu ki, bu "akrabalık sadakati ve ticari işlerin aile işlerinden ayrılmasıyla" bağlantılıydı.[133] Weber'in fikirlerini, modern toplumun evriminde üç aşama olduğu şeklinde bir argümanla basitleş-

---

127. Aktaran Bendix, *Weber*, s. 139.

128. Bendix, *Weber*, s. 74, 77.

129. *General*, s. 50.

130. *A.g.e.*, s. 50-51.

131. *A.g.e.*, s. 173.

132. *A.g.e.*, s. 51.

133. Bendix, *Weber*, s. 70-71.

tirebiliriz. Bunlardan ilki "aşiret" toplumuydu; burada akrabalık en önemli şeydi ve temel ekonomik, sosyal ve dinsel birimi geniş bir akrabalık grubu oluşturuyordu; bu toplum en kötü ihtimalle 13. yüzyılda Kuzeybatı Avrupa'da ortadan kalktı, fakat izleri kaldı. Bunun yerini, temel birimin ebeveyn ve çocuklardan oluşan hane halkı olduğu ikinci aşama aldı. Bu noktada aynı evde yaşamak bir zorunluluk değildi, ancak ebeveynler ve evli çocuklar ortak bir "köylü" birimini oluşturmaktaydı. Bu düzen de sonunda yok oldu ve Weber'in savunmasına göre bunun yerini, ilk olarak 15. yüzyılın sonlarında İngiltere'de, sonraki dönemlerde ise diğer yerlerde olmak üzere, aile ile işin birbirinden ayrışması ve bireyin ekonomik yalıtılmışlığı anlamına gelen üçüncü aşama aldı. Elbette, Weber'in de tartıştığı ve kabul ettiği üzere başka bağıntılar da bulunmaktaydı. Ortaçağ toplumunda, hane halkına dayalı toplumla da uyumlu olarak, hanenin reisi güç ve "ataerkil" yollarla ailenin geri kalanına hükmederdi. Çocukları, aile reisi ölene kadar onun gücünden kaçamazdı.[134] Ayrıca kadınlar da hane reisinin bu ataerkil gücüne maruz kalırdı. Bu sebeple Weber, kadının ortaçağ İngiltere'sindeki konumunu çok düşük olarak görüyordu: "Eski İngiltere'de kadının baştan çıkartılması en basit anlamıyla mülkiyete verilen zarar olarak görülürdü... Kadın bir tarla kölesiydi..."[135]

Kuzeybatı Avrupa'nın kimi bölgelerinin diğer tarım medeniyetlerinden farklılaşmasıyla ilgili nihai tartışma noktasında Weber, sömürgeciliğin yarattığı kâr, nüfusun büyümesi, değerli metallerin akışı gibi birkaç basit açıklamayı reddeder. Bunun yerine, Kuzeybatı Avrupa'daki iletişim, askeri durum, lüks mallara talep, ekonomik yaşamın akılsallaştırılması ve Hıristiyanlığın genel karakteri ve Protestanlığın bazı özellikleriyle ilişkili yeni ahlaki sistemin geliştirilmesi gibi birkaç önemli faktörü öne çıkarır.[136] Fakat

---

134. *A.g.e.*, s. 330.

135. *General*, s. 98.

136. *A.g.e.*, s. 258-260.

Weber aynı zamanda feodal, ataerkil, köylü ekonomisi ve toplumundan fazlasıyla mobilize bir "kapitalist" sisteme nasıl geçildiğini detaylı biçimde göstermenin kendi işi olmadığını savunur. Bu tarihçilerin işidir.[137] Weber, hem bu iki farklı sistemin doğasını ve birinden diğerine geçiş tarihini belirlediğine, hem de değişimin bazı nedenlerini işaret ettiğine inanır. Marx'ın çalışmasıyla birleştirildiğinde, Marx ve Weber'den bu yana temel şekli çok az değişmiş bir problemler ve tartışmalar çerçevesi kurulmuş olur.

Böylece bu tasvirlerden, Macaulay, Marx ve Weber'den yola çıkan modern tarihçi ve sosyologlar Avrupa'da, özellikle de İngiliz toplumunda ve ekonomisinde 13. yüzyıldan bu yana süren büyük değişimin bir resmini türetebildi. Marx ve Weber tarafından sağlanan yapıyı, Macaulay tarafından ortaya konan sanayi öncesi İngiltere'sinin renkli resmiyle birleştirebildiler. Marx'ın ağır eleştirilerini Macaulay'in Victoria dönemi iyimserliğine tercih edebilecek olsalar da, geçmişe gittikçe kendi İngilizliklerinden çok daha farklı bir şeyle karşılaşacakları konusunda şüpheleri kalmadı. 16. yüzyılın "devrimlerinden" önce ortaçağ İngiltere'sinde yaşayanlar, bizimkinden tamamen farklı bir ekonomik, toplumsal ve zihinsel dünyada yaşamaktaydı. Örnek vermek gerekirse, "erken dönem toplumlar, bireylerden ziyade gruplardan oluşmaktaydı. Kendi başına bir insan çok küçük sayılırdı."[138] Tarihçilerin amaçları arasında, bu çok farklı toplumun bizim içinde bulunduğumuz yeni topluma nasıl dönüştüğünü göstermek vardı. İnşa edilen şey, öyle görünüyor ki şuydu: "11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar olan meseleler, Stuart İngiltere'sindeki hiçbir şeye denk düşmeyen başlı başına bir toplumsal yapıya

---

137. Bendix, *Weber*, s. 382.

138. March Bloch, *French Rural History: An Essay on its Basic Characteristics* (1966), çev. J. Sondheimer, s. 150. Ya da Marx'ın söylediği gibi, "Bizler tarihte geçmişe gittikçe, birey... de daha çok daha büyük bir bütüne bağımlı ve bu bütünün bir parçası olur." (*Introduction to the Critique of Political Economy*'den aktaran S. Lukes *Individualism* (Oxford, 1973), s. 76).

sahip uzak bir dönemin meseleleridir."[139] Şimdi, 19. yüzyıla dair görüşlerini nasıl detaylandırdıklarını ve değiştirdiklerini görmek için özellikle İngiliz tarihçilere dönebiliriz.

F. W. Maitland'ın çalışması[140] başta olmak üzere kimi dikkate değer istisnaları olmak kaydıyla, bir sonraki neslin tarihçileri bu genel teorilerde önemli bir değişiklik yapmadı. Ortaçağcılar, ortaçağı hâlâ büyük ve küçük köylülerin yaşadığı, kapalı, kırsal ve küçük ölçekli bir dünya olarak resmetti. Salzman şöyle yazıyordu: "Ortaçağ toplumu toprak temelli bir toplumdu... Norman Fethi döneminde ve devamındaki birkaç yüzyılda topraksız adam garip bir varlıktı ve birkaç büyük şehir dışında nadiren mevcuttu."[141] Eileen Power da toplumu şu şekilde tasvir etti:

> *Günümüzün aceleci savruk nesli için geçmiş yüzyılların köyünün yerinden oynamaz durağanlığını tasavvur etmesi zordur. Bu köylerde insanlar, nesilden nesile, tıpkı kendilerinden önce babalarının ve dedelerinin yaşadığı gibi beşikten mezara aynı evlerde yaşar, aynı taş yollardan geçerken aynı isimli insanlar da aynı şekilde birbiriyle arkadaştır.*[142]

G. G. Coulton, ortaçağ köylerinde üçüncü derecede kuzenlerden daha yakın akrabalarla evlenmenin yasaklandığını gözlemlemenin imkânsız olduğu kanısındaydı, çünkü "bu küçük topluluklarda diğerlerine bu kural çerçevesinde yaklaşma noktasında ilgisiz olabilen köylü sayısı yok denecek kadar azdı."[143] Coulton'ın öğrencisi H. S. Bennett ise şöyle yazıyordu:

---

139. Pocock, *Ancient Constitution*, s. 210.

140. Özellikle de *English Law* kitabı. Sir F. Polock bu kitabın yazarlarından biridir ve kitabın bölümlerinden yalnızca bir tanesi Maitland'e aittir.

141. L. F. Salzman, *English Life in the Middle Ages* (Oxford, 1926), s. 36.

142. E. Power, *Medieval People* (1924; üniversite karton kapak edisyonu, 1963), s. 160.

143. G. G. Coulton, *Medieval Village, Manor and Monastry* (1925; Harper Torchbook edisyonu, 1960), s. 471-472.

"Bu insanların birçoğunun yaşadığı dünyanın onlar için ne kadar keskin sınırları olan bir dünya olduğunu unutmamalıyız. Onların dünyaları köyleriydi: Köyün yaklaşık 20-30 km uzağında yerel bir tapınak ya da büyük bir panayır olurdu ve yılda bir ya da iki kez buralara gidilirdi; ancak çoğu zaman yaşamları bir tarladan diğerine geçmek demekti..."[144]

Yavaş nüfus artış oranının, "köylerdeki koşulların ne kadar durağan ve belirli bir verili zamanda genç insanların sayıca ne kadar az ve evlenilebilir olası erken ve kadınların sayıca ne kadar sınırlı olduğunu kolaylıkla görmemizi sağladığı" iddiasıyla Bennett, ilerleyen süreçte Coulton'ın evlilikle ilgili tasvirini teyit eder.[145] Ortaçağcılar birbirlerine katılmakla kalmaz, nispeten geç bir dönemde yazmış olan kişilerin görüşlerinden de kendilerine destek bulurlar. Dolayısıyla Coulton, R. H. Tawney'nin on altıncı yüzyıla ilişkin gözlemini –tasdik ederek ve ortaçağa başvurarak pek çok insanın tüm yaşamı boyunca yüzden fazla insan görmediğini, hane halklarının çoğunlukla büyük büyük babalarının sabanıyla büyük büyük babalarının toprağını sürdüğünü nakleder.[146] Tawney'nin çalışması esasen geçimlik ekonomiden pazar ekonomisine, dağıtıcı Katolik ahlakından biriktirici Protestan ahlakına, bütünleşik ve hiyerarşik bir toplumdan kalpsiz ve rekabetçi bir topluma geçiş konusundaki tasvirin teyit edilmesine yardımcı olur. Meşhur *Religion and the Rise of Capitalism* [Din ve Kapitalizmin Yükselişi] kitabı bu değişimi belgeler. Şurası kesindir ki, Tawney toplumun esasında bir üretim ve tüketim birimi olarak hane halkına dayandığına inanır ki, şunları yazmıştır:

Hane halkı, bizim "aile" dediğimiz, birbirlerine kan bağıyla bağlı, ancak farklı meşguliyetlere ve ...ekonomik çıkarlara sa-

144. Bennett, *Manor*, s. 34.

145. *Manor*, s. 240.

146. R. H. Tawney, *The Agrarian Problem of the Sixteenth Century* (1912; Harper Torchbook edisyonu, 1967), s. 264; aktaran Coulton, *Medieval Village*, s. 393.

hip grup anlamına gelmez. Bu, işbirliğine dayanan minyatür bir toplumun aksine, tek bir sanayiye bağlı, aynı çatı altında toplanmış, birlikte yaşayan, birlikte çalışan ve birlikte eğlenen bir toplumdur. Ancak bu çatı altında yalnızca erkek, karısı ve çocukları yoktur, bununla birlikte hizmetçiler, işçiler, çiftçiler, rençperler, çobanlar ve sağıcılar da vardır. Günümüzde bu tarz toplumlar Norveç'in ve İsviçre'nin bazı bölgelerinde görülebilir. Küçük oluşumlarının ekonomik dayanakları, tarımdaki bir yöntem değişikliğinin sonucunda çöktüğünde, etkisi yalnızca bir aileyi yok etmez; yok olan faaliyetin kendisidir.[147]

Macaulay'in 17. yüzyılla ilgili yazdıklarının çoğu birkaç yüzyıl geriye, Kara Ölüm dönemine iter. Power, Tawney ve diğerlerinin görüşleri Trevelyan'ın başarılı eseri *English Social History*'de [İngiliz Toplumsal Tarihi] ifade bulur; bu kitap toplumun bir noktadan diğerine, örneğin "yavaş ve uzun süre reddedilen bir evrim" aracılığıyla görücü usulü ve aşk temelli olmayan evliliklerden, çocukların dayak yediği ve ağır disiplin tedbirlerine maruz kaldığı, fiziksel koşulların çok ağır olduğu 15. yüzyıldan[148] modern ve daha insani koşullara[149] doğru yol aldığı aşamalı evrimi tanımlar. Bu kişiler ve diğer yazarlar tarafından yazılan şeylerin çoğu fevkalâde iyi olsa da, onların 19. yüzyıl yazarlarının tamamının ardındaki evrimsel çerçeveden kurtulmaları zordu. Tek cümleyle söylemek gerekirse tarih, küçük ve "köylülerin" yaşadığı yalıtılmış –ve antropologların tanımlamalarına göre Asya ve Afrika'dakilerle büyük benzerlik gösteren– topluluklardan, 18. yüzyılın piyasalaşmış, tekelleşmiş, "açık" toplum yapısına geçiştir. Bu ikna edici olduğu kadar, terk etmemizin de çok zor olduğu bir hikâyedir. Öte yandan 1950'den günümüze kadar olan son nesile

---

147. Tawney, *Agrarian Problem*, s. 233.

148. G. M. Trevelyan, *English Social History* (1944; 1948 edisyonu), s. 65-67.

149. *A.g.e.*, s. 70.

baktığımızda görebileceğimiz üzere, tarihçiler de bunun için büyük bir arzu duymamıştır.

Önde gelen akademisyenler tarafından yakın zamanda hazırlanan şu iki çalışmanın ortaçağcıların görüşlerini temsil ettiği söylenebilir: Bunların ikisi de ortaçağ İngiltere'sinin temelde, birçok açıdan gelişmekte olan modern toplumların köylülüğüne benzeyen bir "köylü" toplumu olduğu görüşünü onaylar. M. M. Postan şöyle yazar:

> *'İdeal tip' köylüye ortaçağda bile eksiksiz ve saf olarak rastlamanın çok zor olduğunu söylemeye gerek yoktur. Yine de tarihçiler ortaçağ köylüsünün fizyonomisinden gerçek köylülüğün özelliklerini çıkarmakta başarısız olmayacaktır... Çoğu köylü mütevazı büyüklükteki aile mülküne sahipken, birçoğu da bundan çok daha büyük ya da çok daha küçük diye derecelendirilmeyen mülkleri işgal eder. Benzer şekilde, birçok köylü işçiler çalıştırsa da, bu işçi alımı aslında mülk sahibinin kendisinin ve ailesinin emeğine bir katkı olarak yapılır... Ortalama bir hane halkının gıda ve yem için büyük oranda kendi çıktısına bağlı olduğu konusunda bir şüphe yoktur. Araziye karşı tutumlarında da aynı derecede tipik görünürler.*[150]

Yakın zamanda yayınlanan Ford derslerinde Hilton, "köylü" terim ve kavramının geç 14. yüzyıl İngiltere'sinde yaşayanlar için kullanılması gerektiğini savunur ve bu toplumu diğer "köylülerle" aynı seviyeye koyan birçok özelliği tanımlar. Örneğin, muhtemelen evlilikler erken yaşta yapılıyordu ve bu durum hane halkını iki evli çiftin birlikte yaşadığı bir evreye sokuyordu. Köyler küçük, kapalı dünyalardı, "yabancıların, endişe sınırları içerisine izinsiz girişleri", köylerin hâlâ "kapalı topluluklar" olması demekti.[151] Göreceğimiz gibi, şimdilerde ortaçağcılar arasında bir

150. Postan, *Essays*, s. 280.

151. Hilton, *Peasantry*, s. 28-29, 56, 54.

anlaşmazlık söz konusudur; ancak şunu söylemek doğru olacaktır ki, Power, Coulton ve Bennet'in çizdiği, Postan ve Hilton'un geliştirdiği bu resmin bir alternatifi de bulunmamaktadır.

Geçtiğimiz onyıllarda gördüğümüz üzere, ortaçağ tarihçileri, kendi çizdikleri tablonun 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar yazan kişiler tarafından onaylanmış gibi olmasıyla rahatladılar. Daha geç dönem tarihçiler, sırasıyla küçük ölçekli, organik, sıkı sıkıya bağlı köylü toplumunu ve aşamalı olarak parçalanan toplulukları geniş ölçüde kabul etti. 18. yüzyılın başı itibariyle yasanın, "bayatlamış toplum sisteminin kalıntılarını alaşağı ettiğine" şahit oluyoruz.[152] Yeni keşiflerin, yeni refahın ve yeni hareketliliğin altında, 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar süren muazzam değişim anıyla birlikte İngiltere bir taşra beyliğinden, dünyanın lider ulusu kategorisine evrilişi yatar. Bu görüş belki de, bu dönemdeki toplumsal değişime en büyük katkıyı yapan ve Tawney'nin halefi Christopher Hill'in çalışmalarının arka planında yatar. Hill, Sanayi Devrimine doğru giden 2,5 yüzyılı şöyle karakterize eder:

> *1530'da, İngiliz kadın ve adamların büyük çoğunluğu kırsal meskenlerde (çoğunlukla kerpiç kulübelerde) yaşadı ve neredeyse hepsi ekonomik olarak kendine yetiyordu: Deri kıyafetler giydiler, düz tahtalarda kara ekmek yediler, çatal ya da cep mendili kullanmadılar. 1780'lere geldiğimizdeyse İngiltere fabrika sistemince dönüşüme uğramıştı: Tuğla evler, keten kıyafetler, beyaz ekmek, tabaklar ve çatal-bıçak alt sınıflar için bile erişilebilir hale geliyordu.*[153]

İngiltere, bu devasa değişime rağmen, modern bir Üçüncü Dünya toplumu gibi kendi bölgeselliğine ve hane üretimine vurgu yaparak, birçok açıdan dönem boyunca yine de aynı kaldı:

---

152. E. P. Thompson'dan aktaran Goody, *Family*, s. 339. Diğer modern tarihçiler de aynı resmi çizer.

153. Christopher Hill, *Reformation to Industrial Revolution: British Economy and Society: 1530-1780* (1967), s. 9.

Günümüzde 'geri kalmış ekonomi' diye tabir edebileceğimiz kimi daimi özellikler her yerde mevcuttu... Kötü iletişim yoğun bölgeciliğe yol açtı... Yetersiz iletişim ulusal pazarın gelişimini yavaşlattı ve küçük ölçekli hane halkı üretimini korudu...[154]

Bu sebeple, 17. yüzyılda politik, zirai ve ticari devrimler yaşanırken, toplum hâlâ daha temelde sanayileşmemiş bir "köylü" toplumuydu. Bu portre Tawney, Weber ve Marx'ın bir karışımıdır. Ekonomi tarihçileri tarafından bütün bir toplumu tanımlamak için yapılan en güncel girişimler kabaca aynı çizgiyi takip eder. Phyllis Deane şunları yazar:

Özetle, on sekizinci yüzyıl ortalarının İngiliz ekonomisi (sınırlı bir ölçüde olmakla birlikte) sanayi öncesi bir ekonominin özelliği olarak belirlediğimiz bir dizi özellik taşımaktadır. Bir ölçüde ekonomik fazla üretmekle birlikte yoksuldu. Tamamiyle statik olmasa da nisbî olarak durgundu. ...İnsanların büyük bir çoğunluğu ekonomik felakete mahkûm bir vaziyette idi. ...Topluluğun ekonomik kararlarının çoğunluğu, aileye dayanan üretim birimleri tarafından alınıyordu. İşgücü başına üretim büyük ölçüde toprak, gemi ya da tüketim mallarından meydana gelen işletmelerin büyüklüğüne bağlı bulunuyordu. Rostow'un ekonomik gelişmenin ilk safhası olarak tanımladığı anlamda "geleneksel bir toplum" söz konusuydu.[155]

Charles Wilson 16. yüzyılı, Tawney'nin çizdiği,[156] "köylülüğün" aşamalı olarak azaldığı çizgiler boyunca sarsıntılı bir değişim dönemi olarak tanımlar.[157] Yakın zamanda Donald Coleman bu tab-

---

154. *A.y.*

155. Phyllis Deane, *The First Industrial Revolution* (Cambridge, 1965), s. 18 [Türkçesi için bkz. *İlk Sanayi İnkılâbı*, çev. Tevfik Güran, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 15].

156. Charles Wilson, *England's Apprenticeship* (1965), s. 4-9.

157. *A.g.e.*, s. 250.

loyu yeniden doğrulayan başka bir özet sunar. Dönem boyunca temel üretim ve mülkiyet birimi hane halkıydı, dolayısıyla aile ve akrabalık daha sonra olduğundan çok daha önemliydi:

> *Ülkedeki işlerin çoğu, hatta büyük çoğunluğu yüksek ihtimalle aile birimlerinde halledildi: Çıraklar ailenin bir parçasıydı; ailenin evi –yoksul dokumacının kulübesi, kentli zanaatkâr ya da satıcının ev ve dükkânı, hatta toprak sahibi centilmenin çiftlik konağı– aynı zamanda çalışma mekânıydı... Çoğu insan için, çalışma ve yaşama mekânı arasındaki modern ayrım bir şey ifade etmiyordu.*[158]

Bu, her ne kadar ticaret, külçe altın, entelektüel yenilikler ve diğer faktörlerin etkisi altında dağılmaya başlamışsa da, küçük yerel birimin önemli, geleneğinse hükümdar olduğu bir toplumdu. 19. ve erken 20. yüzyılda tarihçiler tarafından öne sürülen bu tablo kabul gördü.

> *Nihai olarak küçük, yerel birimin –çiftlik ve köyün– toplumsal gücünün, yerel davranış normlarına yüksek derecede bir uygunluk sağlamak için zayıf nakliyeyi nasıl güçlendirdiğini, bu sayede de sınırlı ekonomik ufuklara yardım ettiğini düşünmek değerlidir. Ufuklar genişlemeye başladıkça yeni tutkular da yavaşça kendilerini sosyal uyumun büyük ölçüde çimentosu olan ritüeller ve geleneksel davranışlarla uyuşmazlık içinde buldu.*[159]

Kırsal yaşam kapalıdan açığa, geçimlikten nakde, sabitlikten harekete doğru, Marx ve Weber'in tanımladığına benzer bir yol izledi.

Kapalı köylü toplumundan doğru aşamalı bir evrimi savunan ve karma fakat temel olarak "sanayi öncesi" kalıba dayanan genel görüş, mülkiyet kavramıyla ilgilenen tarihçilerin çalışmalarını bünyesine dâhil etti ve bu çalışmalarda destek buldu. Bu

---

158. D. C. Coleman, *The Economy of England: 1450-1750* (Oxford, 1977), s. 8.

159. *A.g.e.*, s. 11.

hem siyaset felsefecilerinin hem de toplumsal tarihçilerin ilgisini çeken bir alandı. Ortaya koydukları en büyük zıtlık, "feodal", bireyselci olmayan bir mülkiyet fikri ile modern, mutlak ve bireysel mülkiyet fikri arasındaydı. Değişim üzerine kısa bir özet Harold Perkin tarafından hazırlandı. Perkin, "mutlak mülkiyet gibi nevi şahsına münhasır bir İngiliz kavramın, onu kurmak için üç yüz yıldan fazla savaşan" toprak aristokrasisi tarafından 17. yüzyıla "miras bırakıl"dığını yazdı.[160] Bu nedenle büyük değişimin 15. ile 16. yüzyıl arasında gerçekleştiği iddia edildi. Perkin şöyle yazıyordu: "Feodal toplumlarda mülkiyet, özellikle de toprak, sahiplikten hem daha az hem de daha çok şey ifade etmekteydi... O aynı zamanda, Tanrı, Kilise, Kral, aşağı düzeydeki kiracılar ve yerleşimciler ve yoksulların iddialarıyla koşullu hale gelmiş ve sınırlandırılmış durumdaydı." Bütün bunlar, "emek hizmetlerinin değişiminden, Tawney'nin yüzyılındaki kuşatmalar ve vurgunculuk yoluyla, feodal kiracıların İç Savaşta yok olmasına kadar üç yüz yıl süren" büyük bir değişim geçirdi. Bu, "lordluğu mutlak mülkiyete" çevirdi. Bu noktada, "İngiliz tarihindeki kesin değişim onu Kıtadan farklı bir noktaya koydu. İngiliz toplumundaki bütün farklılıklar bu değişimden doğdu."[161] Şurası açıktır ki bu, Marx-Weber-Tawney zaman dizilimini takip eder ve şayet İngiltere'nin neden Kıtadan farklılaştığı ve sanayileştiğini keşfetmek istiyorsak, 1400-1700 arasındaki döneme bakmamız gerektiğini ima eder.

Bireysel mülkiyetin modern kökenlerine dair benzer bir görüş siyasi teorinin iki etkili tarihçisi tarafından da ele alınır. C. B. Macpherson, sahiplenici bireycilik (*possessive individualism*) teorisinin 17. yüzyılın ortasında Harrington ve Hobbes'un çalışmalarında ortaya çıktığını ve daha sonra Locke tarafından ifade

---

160. H. J. Perkin, "The Social Causes of the British Industrial Revolution", çev. *Roy. Hist. Soc.*, 5. ser. 18 (1968), s. 134.

161. *A.g.e.*, s. 135.

edildiğini savunan bir monografi kaleme alır. Bunun öncesinde büyük ihtimalle kapitalist olmayan bir mülkiyet tutumu hâkimdir. Bu yeni etik ortaya çıkmakta olan piyasa ekonomisinin bir yansıması ve gerekçesidir.[162] Bu görüşler, İngiltere'deki modern "kapitalist" bireysel mülkün, "feodal" ya da "kapitalizm öncesi" mülkiyetten tamamen farklı olduğunu iddia eden yakın tarihli bir makalede tekrar edilmiş ve genişletilmiştir. 16. ve 17. yüzyıl büyük değişime tanıktır.[163] J. G. A. Pocock bu değişimi çok daha sonraya tarihler, bunu yaparken Harrington'ın 17. yüzyılın ortasında hâlâ Yunan *oikonomia* görüşüyle uyumlu piyasa öncesi bir mülkiyet görüşüne sahip olduğunu iddia eder. 17. yüzyılın sonunda bile siyasi teoriye hâkim "bir klasik burjuva ideolojisi ve bireyselci piyasa teorisi" bulmanın imkânsız olduğunu belirtir.[164] Kesin tarih üzerindeki tartışmayı bir kenara bırakırsak, kesin olan şey İngiltere'de ortak, sınırlı ve koşullu mülkiyet sisteminden, modern bireyci ve mutlak mülkiyete dayalı sisteme geçiş olduğuna dair inancın varlığıdır. March Bloch'un gözlemlediği gibi bu, bütün Avrupa tarım tarihinde "büyük ve vurucu bir değişim"di. Ona göre bu değişim "15. yüzyılın başlarından, 19. yüzyılın ilk yıllarına kadar" gerçekleşmiş ve Avrupa'da yalnızca İngiltere'de vuku bulmuştu.[165]

Toplumsal ve ekonomik tarihle ilgili güncel çalışmalardan alınan küçük bir örneğe bakarsak, bunların hepsinin aynı öncüle, köylü bir sistemden diğerine, köylü olmayan bir diğer sisteme geçişe dayandığını görürüz. Örneğin, cadılık ve büyü tarihiyle ilgili kişilerin öne sürdüğü üzere, 16. yüzyıldaki cadılık suçlamalarının yükselişinin en büyük sebebi, geleneksel karşılıklı sorumluluk ve

---

162. *The Political Theory of Possessive Individualism* (Oxford, 1962).

163. "Caitalism and the Changing Concept of Property", Kamenka, *Feudalism* içinde, s. 109-110.

164. "Early Modern Capitalism: The Augustan Perception", Kamenka, *Feudalism* içinde, s. 68, 83.

165. Bloch, *Land*, s. 49.

yardımlaşma etiği, köylülerin kendi kendine yeten normları ve geçimlikleri ile kapitalizm ve Protestanlığın yeni açgözlü ve bireyselci ruhu arasındaki çatışmanın sebep olduğu gerginlikti.[166] İngiltere'nin diğer sanayi öncesi toplumların yanında bir sanayi öncesi toplum olduğu resmi kabul ederler, ancak İngiltere, "köylülüğün gerilemeye başladığı bir sanayi öncesi toplumdur."[167] Bize söylenen, 17. yüzyılda hanenin bir üretim birimi olarak gerilemesinin aileyi, yani İngiliz toplumunun en küçük birimini baltaladığıdır.[168] Büyü ve cadılık konusundaki çatışma Weber ve Tawney'nin öne sürdüğü değişimin yalnızca bir boyutudur.

Bir diğer büyük ilgi yerel ve bölgesel tarih üzerine olmuştur. Bu alanda çalışan kişiler aynı zamanda, her ne kadar dikkate değer ölçüde hareketliliğe sahipse ve refahında bir büyüme olmuşsa da, İngiltere'nin 16. ve 17. yüzyılın büyük kısmında, tıpkı diğer sanayi öncesi toplumlar gibi, halen bir "köylü" toplumu olduğunu varsayma eğilimindedir. Yerel ve bölgesel çalışmalar, içerikleriyle olmasa da sonuçlarıyla ulusal tarihçilerin görüşlerini destekler ve Mervyn James örneğinde olduğu gibi, bölgesel toplumun "soy toplumu"ndan "sivil toplum"a doğru ilerlediğini söyler.[169] Bu evrim teorisini destekleyen bir başka ekol ise aile tarihidir. Edward Shorter, Lawrence Stone ve Lloyd de Mause'un güncel çalışmaları, geniş aile bağlarından, görücü usulü sevgisiz evliliklerden, çocuklara karşı gaddarca tutumdan modern, bireyselci, çekirdek aileye ve evli çiftler arasındaki seviye dayanan aile sistemine geçişi gösteren genel resme mükemmel biçimde

166. Alan Macfarlane, *Witchcraft in Tudor and Stuart England* (1970), s. 204-206. 16. yüzyıldaki yeni koşullar üzerine az farkla paralel bir değerlendirme için ayrıca bkz. Keith Thomas, *Religion and the Decline of Magic* (1971), 17. Bölüm.

167. Thomas, Religion and the Decline of Magic, s. 4; genel benzeşimler için bkz. Macfarlane, *Witchcraft*, 17.-19. bölümler.

168. Keith Thomas, "Women and the Civil War Sects", yeniden basım T. Aston (der.), *The European Crisis: 1560-1660* içinde (1964), s. 319, 338.

169. Mervyn James, *Family, Lineage and Civil Society: A Study of Society, Politics, and Mentality in the Durham Region: 1500-1640* (Oxford, 1974).

uyar.[170] Bireysel bulguları her zaman şemaya tam olarak uymayan demografi tarihçileri bile, bu bulgularını ortaçağdan modern döneme geçişe dair genel fikre uydurdu. John Hajnal'ın "eşsiz evlilik kalıbı" üzerine yaptığı çalışma, bunun geç 15. yüzyıl ya da 16. yüzyılda ortaya çıktığını, dolayısıyla ortaçağın sonunda büyük bir değişim olduğunu öne sürer.[171] Peter Laslett, *The World We Have Lost* [Kaybettiğimiz Dünya] eserinde ve daha güncel çalışmalarında kendinden öncekilerin vardığı sonuçları reddeder, ancak buna rağmen yine de hane halkına, ataerkine, bizimkinden çok farklı bir dünyaya dayanan bir toplum resmeder.[172]

Tarihsel sahnenin kısa özeti bahsi geçen eserleri tam anlamıyla doğrulamamıştır. Dini muhaliflere de bir gönderme yapmamıştır: K. B. McFarlane geç ortaçağdaki "sözde köylülük" hakkında kuşkulu konuşur ve J. E. Neale'ı geç ortaçağ dönemindeki başarıları azaltmayı denediği için azarlar; çünkü Neale, "olduğu haliyle giriş bölümünün oyunu haddinden fazla tahmin edilir kıldığını bulmuştur."[173] J. H. Hexter, 16. yüzyılda "orta sınıfın yükselişi ve varsayılan ekonomik acımasızlık ve akılcılığın büyük kısmının, kayıtlarda geriye gidilebildiği kadar gidildiğinde

---

170. Edward Shorter, *The Making of the Modern Family* (1976); Lawrence Stone, *The Family, Sex and Marriage in England 1500-1800* (1977); Lloyd de Mause (der.), *The History of Childhood* (1976), 1. Bölüm.

171. Hajnal, *European Marriage.*

172. Peter Laslett, *World We Have Lost* (1965; 2. baskı 1971); *Family Life and Illicit Love in Earlier Generations* (Cambridge, 1977).

173. K. B. McFarlane, *The Nobility of Later Medieval England* (1973), s. 215; "Parliament and Bastard Feudalism" yeniden basım R. W. Southern (der.), *Essays in Medieval History* içinde (Royal Historical Society, 1968), s. 240. Bu şüphecilik bana muhtemelen kan yoluyla değil, McFarlane'in öğrencisi James Campbell'ın (Worcester College, Oxford) hocalığı sayesinde geçti. Kendisinin yayınlanmamış makalesi "Was the England of Chaucer the same as that of Shakespeare?" (Oxford, 1963), siyasi ve yönetimsel açıdan bu kitabın iddialarının çoğunu öngörür niteliktedir. Yakın dönemde Gimpel ve Hallam'ın çalışması ortaçağ Avrupa'sının kendi ahlakında tarihçilerin geçmişte varsaydığından çok daha ileri teknolojili ve "kapitalist" olduğunu savunur (Jean Gimpel, *The Medieval Machine: The Industrial Revolution of the Middle Ages* (1977); Hallam, "The Medieval Social Picture" Kamenka, *Feudalism* içinde).

eşit biçimde net olarak bulanabileceğini gösterir.[174] E. A. Wrigley birçok durumda, coğrafi hareketliliğin, aile sınırlamasının ve 17. yüzyıldaki demografik kalıbın, resme hiçbir biçimde uymadığını ifade eder.[175] Dahası, 19. yüzyıldan miras kalan bu genel çerçeveyi kullananların çoğu bunu tatmin edici bulmaz ve bir şekilde ona uymayan bulgular üretir. Yine de genel olarak, açıkça görüldüğü üzere, örneğin, cadılık inançlarındaki değişimleri açıklamayı denerken çerçeveyi eleştirisiz kabul ettiğimde, İngiliz tarihinin ana hatları tartışmasız ve çekişmesiz görünür. Norman işgalinin takip eden yüzyıla İngiltere yoksul, kırsal bir toplum olarak başlar. Birçok açıdan Kıtadaki komşulara benzeyen, "köylülerin" ve lordların seyrek biçimde yaşadığı bir yerdir. Ardından, henüz tatmin edici bir açıklama getirilemeyen birkaç garip tesadüfle birlikte geç 16. yüzyıl ile 18. yüzyılın ortaları arasında bir zamanda komşularından ayrı bir yol izlemeye başlar. Eğer bu resim doğruysa, İngiltere'de neyin benzersiz olduğu problemi bizi 17. ve 18. yüzyıla götürür.

---

174. Hexter, "The Myth of the Middle Class in Tudor England", *Reappraisals* içinde, yeniden basım.

175. E. A. Wrigley, "A Simple Model of London's Importance in a Changing English Society and Economy, 1650-1750", *P. & P.*, 37, (1967); "Family Limitation in Pre-Industrial England". *Ec.H.R.*, 2. ser., xix, no. 1 (1966); *Population and History* (1969), özellikle 3. Bölüm.

3
16. VE 17. YÜZYILDA İNGİLİZ EKONOMİSİ VE TOPLUMU

Şimdi, İngiliz tanıklığına geçebiliriz. İki yüzyıllık süre boyunca ortalama 5 milyondan fazla nüfusa sahip olan ve aristokrasi, *gentry*, orta sınıf ve yoksulluk arasındaki farkların yanı sıra, bölgeleri arasında da büyük zıtlıklar barındıran bir ülkeyi incelerken, yalnızca kısa bir örneklem almak ve geçmişteki çalışmalara atıf yapmak mümkündür. Büyük kasabaların zenginlerinin ve sakinlerinin tartışacağımız kalıplara göre dikkate değer biçimde farklılık gösterdiği ve dahası zaman ve mekân içerisinde ciddi değişimler yaşandığı vurgulanmalıdır. İleri sürdüğümüz "köylülük" kriterlerinin çok az bir kısmıyla yeterince uğraşabilecek durumdayız. Takip ettiğimiz tez için değerli kanıtlar gelecekte yapılacak çalışmalarla ortaya çıkacaktır. Yine de, bütün bu niteliklerle şu soruya kesin bir yanıt vermek mümkün görünmektedir: İngiltere, 16. ya da 17. yüzyılda, "klasik" köylülüğe veya "Batı Avrupa" köylülüğüne benzeyen bir "köylü" toplumu mudur?

Bireyle başlayıp, yukarıya ve dışarıya doğru çalışmamızı genişletebiliriz. Essex'teki Earls Colne'un piskopos vekilinin yazdığı günlük günümüze ulaşmış, yayınlanmış ve de incelenmiştir.[1] Ralph Josselin yalnızca bir piskopos vekili değil, aynı zamanda 1660 yılından ölümüne kadar köyde araziyle uğraşan bir çiftçidir; 1683 yılında elde ettiği gelirin neredeyse yarısı kilise yaşamından değil, araziden elde ettiği kârdan gelmiştir. 660 sayfalık basılı günlüğü bize bir *yeoman* çiftçisinin düşünce yapısı ve faaliyetleriyle

1. Alan MacFarlane (der.), *The Diary of Ralph Josselin 1616-1683* (British Academy, Records of Economic and Social History, n.s.iii, 1976).

ilgili fazlasıyla samimi ve detaylı bir içgörü verir. 1644'ten 1683'e kadar hasat, fiyat, hava durumu, arazi alım satımı, alınan ve verilen borçlar ve diğer ekonomik meselelerle ilgili günden güne ya da haftadan haftaya detaylı notlar tutmuştur. Günlükte aynı zamanda, hem diğer köylülerin hem de kendi karısı ve çocuklarının etkinliklerine yer verir. Bütün bu elimizdekiler sayesinde, herhangi bir kesinti olmadan, 1641 ile 1683 arasında küçük bir Essex köyünde yaşayan bir adamın hayatına bakabiliriz. Josselin'in, bizim üzerinde durduğumuz modele ne derece uyduğunu merak etmemiz normaldir. Cevap çok nettir; ideal tip "köylü"den daha ileri birisini hayal etmek zordur. Onun düşünceleri, yaşam tarzı ve etkinlikleri, yukarıda tarif edilen kriterlerin neredeyse her birinde bu modele aykırıdır. Yalnızca, önemli ölçüde tarımla uğraştığı gerçeği, bu yüzden de belirsiz hava durumu ve fiyatlara olan bağlılığı onu bizim düşüncemize uygun hale getirir. Josselin'in günlüğü şunu açıkça ortaya koyar ki, temel mülkiyet birimi hane ya da aile değil, Josselin'in kendisidir. Günlükte tam, mutlak ve özel bir mülkiyet tipi tanımlanır. Yani o, müşterek sahipliğe dayanan küçük bir grubun düzenleyicisi ya da emanetçisi değildir. Onun ismiyle tapuda ve mahkeme kayıtlarında bulunan arazi aile arazisi değildir, yalnızca onundur.

Fark, vuku bulma ihtimali olan şu iki aşırı durum göz önüne alınarak en iyi şekilde resmedilebilir. Geleneksel Rusya'da bir hane reisi, yanlış yönetim ya da yanlış davranışlar sebebiyle reislikten alınabilirdi.[2] Josselin örneğindeyse, tam tersine, Josselin birçok durumda yaşayan tek oğlunu mirastan bırakmakla tehdit etmekteydi. Nihayetinde bu konuyla ilgili şunu belirtmişti:

> *John bu itaatsizliğiyle oğlum olmadığını bir kere daha ispat etti: Ona bir hizmetçi olması dışında hiçbir şey vermemeliyim, yine de bundan cayıp da düzenli bir hizmette yaşarsa ona yılda 10 li**

2. Shanin, *Awkward Class*, s. 221.
* Poundun Latince *libra* kelimesinden gelen kısaltmasıdır –ed.n.

vermeyi kabul edebilirim; Tanrı'nın oğlu için bunu yapacaksa, o zaman onu kendi oğlum gibi kabul edebilirim.[3]

Daha önce gördüğümüz gibi, köylü toplumunda doğum ya da evlat edinmeye ek olarak, üretimin temel işlerine katılım, kişilere küçük bir mülkiyet sahipliği birliğine ait olmak gibi devredilemez bir hak getirir. Bu kişiler "mirastan çıkarılamaz", çünkü onların hakkı da diğer herkes kadar güçlüdür. Josselin örneğindeyse çocuğunun mülkiyete erişimi onun hediyesi gibidir. Bu, bir sonraki bölümü kendisine tahsis etmemi gerektiren merkezi ve çok önemli bir farktır. Miras meselesi hakkında ayrıca yazacağım. Rusya'da yazılı bir vasiyetname olmadığını söyledik, çünkü bütün erkekler doğal olarak onların olana eşit erişim hakkına sahipti. Bu, toplu bir varlığın geçici olarak paylaştırılmasıydı, demografik durum değiştiğinde paylar ortak havuza geri dönerdi. Buna tam zıt bir biçimde Josselin'in kendi vasiyetinde, günlükte çocukları için ortaya sürdüğü hükümde ve *parish*in *manor* mahkeme kayıtları göstermektedir ki, bu durum özelinde, her bir çocuğun ebeveynin takdirine bağlı pay aldığı, tam olarak gelişmiş bireysel bir miras sistemiyle karşı karşıya bulunuyoruz.[4]

Mülkiyet ne haneye ne de üretime dayanıyordu. Günlük açıkça ortaya koyuyor ki, temel üretim birimi ne geniş aileydi ne de ebeveynler ve çocukların oluşturduğu küçük haneydi, çünkü Josselin üretim noktasında kendi ebeveynleriyle, kardeşleriyle ya da çocuklarıyla işbirliği içinde değildi. Oğulları çiftlikte çalışmaz, buna karşılık 80 kilometreden daha uzak yerlerdeki diğer ustalara çıraklık yaparlardı. Modern Britanya'nın büyük kısmında ebeveynler çocuklarından "aile havuzuna" emeklerini koymalarını bekleyemez ve beklemezler, bu durum Josselin meselesin-

---

3. Macfarlane (der.), *Diary of Ralph Josselin*, s. 582.

4. Alan Macfarlane, *The Family Life of Ralph Josselin; An Essay in Historical Anthropology* (Cambridge, 1970), s. 64-67.

de de böyleydi. Çocuklar kesintisiz üretici olmaya başladığında evden ayrılırdı; bu kız çocukları için 10 ile 14 yaş arası, oğlanlar için ise 15 yaştı.[5] Bu aynı zamanda, hanenin temel tüketim birimi olmadığı anlamına gelirdi; çocuklar evi ziyaret ederlerdi, ancak başka, bağlantısız bir tüketim birimine aitlerdi. Bu sebeple aile ve çiftlik arasında, toplumsal ve ekonomik birim arasında temel bir bağlantı yoktu; ne mülkiyet, ne üretim ne de tüketim aileye dayanıyordu. Bunun sonuçları arasında belirli bir eve veya araziye bağlanma eksikliği vardı. Josselin'in büyük babası Roxwell, Essex'te çiftçilik yapan zengin bir *yeoman*dı; ancak babası bütün mirası satıp, mülkiyetinin büyük kısmını kaybettiği Bishop's Stortford'daki bir çiftliğe gitti. Ardından Josselin, Earls Colne'da yerleşip burada bir çiftlik kurdu. Onun çocuklarının da benzer bir coğrafi hareketlilik gösterip babalarından uzak yerlere yerleştiği görülüyor. Josselin'in tarımsal faaliyetinin amacına gelince: Bu kesinlikle temelde kendi kullanımı için değil, diğer emtiaları alacak nakit parayı elde etmek amacıyla pazarda satmak içindi. Aslında mülkünün küçük bir kısmını kendisi işletiyordu, geri kalanını akrabası olmayan köylülere para karşılığı kiralamıştı. Kendisi, 1659-1683 yılları arasında arazilerinin *yılda* yaklaşık olarak 80 sterlin getirdiğini tahmin etmektedir. Dönemin gıda fiyatları göz önüne alındığında, bu toplamın dörtte birinden daha az bir kısmı direkt olarak gıda için harcanmıştır.

Josselin'in ekonomik davranışının oldukça "akılcı" ve pazar odaklı olduğunu, kendisinin ve çocuklarının evliliklerinin akrabaların rol oynadığı görücü usulü evlilik değil, bireysel tercihlere bağlı evlilikler olduğunu, eşi ve çocuklarıyla ilişkisi bağlamında kendi aile yaşamının "ataerkil"likten çok uzak olduğunu düşündüğümüzde, köylülüğün tüm göstergeleri boyunca bu şekilde devam edebilmemiz mümkündür. Kanıt arayanlar için, yukarıda bahsedilen klasik köylülük söylemlerini, ardından Josselin'in

---

5. *A.g.e.*, s. 93.

kendi günlüğünü okumak öğretici olacaktır. Çiftçilik yapmasına rağmen Josselin'i kesin bir biçimde "köylü" olarak kabul etmesek de, bunu bazı gerekçelere dayanarak istisnai bir durum olarak reddetmek mümkündür. İlk olarak, Josselin bir günlük tutmuştur ki, bu onun alışılmadık bir adam olduğunu gösterir. İkincisi, o üniversite eğitimi almış birisidir, dolayısıyla komşularının çoğundan çok daha fazla bir biçimde geniş bir entelektüel dünyada dolaşmıştır. Üçüncüsü, dindar bir Püritendir ve piskopos vekilidir. Bu sebeple muhtemel bir köylülükten ziyade bir "entelijansiya"ya aittir. Kendi günlüğünden buna yönelik birtakım karşı argümanlar çıkartılabilir. Günlüğü varsıllar ve yoksullar arasındaki güçlü ayrımları gösterse de, "Büyük" ve "Küçük" gelenekler, "entelijansiya" ve "mutlak köylüler" arasındaki büyük ayrımla ilgili olarak Hindistan ve Rusya üzerine yazılanlardan elde edilenler kadar güçlü bir izlenim günlüğün hiçbir yerinde mevcut değildir. İkinci olarak, şurası açıktır ki, Josselin'in ufku ve zihniyeti daha üniversiteye gitmeden ya da vekil olmayı düşünmeden önce de ideal köylü tipinden çok farklıdır. Onun gençliğinden kalma erken düşünceleri, o günlerde başarısız bir Essexli çiftçinin oğlu olsa da, köylü stereotipine uymaktan çok uzaktır:

> *Geçmişi okumayı ve zihnimi buna adamayı kendime amaç edindim; ve elan hissettiğim şeyi ruhumun bana acıyla hatırlattığını göstermeyi: Gençliği aştığımda krallıkları fethetmeyi ve bu tür kahramanlıkları yazmayı tasarlıyorum. Babamdan edindiğim kozmografyadan zevk alıyorum. Geniş mülk(ler) alma yollarını öğrenmeyi, ardından da buraya görkemli binalar, kaleler, kütüphaneler, üniversiteler ve bu tarz şeyler kurmayı planlıyorum.*[6]

---

6. Macfarlane (der.), *Diary of Ralph Josselin*, s. 2. Keith Thomas haklı bir biçimde şöyle bir yorum getirmiştir: "Josselin yalnızca küçük bir çiftçi kapitalistti. Kendisinin Marx'ı veya herhangi başka birisini üzeceğini sanmıyorum" (Kişisel Görüşme). Ancak anlaşılan odur ki, o gayet normal birisiydi. Ortada, "köylülüğün" bütün izlerinin ne zaman ortadan kaybolduğunu merak ettirecek bazı sebepler vardır.

O bunları yazdığında 12 yaşındaydı. Yine de, bu karşı argümanlarla bile, mesele bir tek bireyin yaşamından yola çıkılarak kanıtlanamaz.

Neyse ki 16. ve 17. yüzyıla ait, kaydadeğer sayıda günlük ve günümüze ulaşmış hesap defteri mevcuttur. İngiltere'de günlük tutmayla ilgili bir çalışmaya giriştiğimde, 1720 yılına kadar olan dönemde yazılmış detaylı günlüklerin ve otobiyografilerin çoğunu taradım,[7] fakat bunlar bizim tanımladığımız tarzda "köylü" olarak nitelendirilebilmemize olanak tanıyacak araziyle ilgili ya da ekonomik bir tutum göstermiyordu. Pepys, Bayan Thornton, Blundell, D'ewes ve Harlanken gibi varsıl kişilerden tutun da, ortak seviyedeki Heywood, Stout, Eyre, Jackson, Loder, Sarah Fell ve çırak seviyesindeki Roger Lowe'a kadar incelediğim belgelerin hepsinde yüksek düzeyde gelişmiş ve parayı öncelemiş bir topluma dair bolca kanıt vardı.[8] Sofistike ve "akılcı" yaklaşım açıktır ki, bu yazarların pek çoğu titizlikle şeyleri kayda geçirmişti. Elbette, yaptığımız tanıma dayanarak köylülerin günlük tutmadığı savunulabilir. Yine de, bütün bu çalışmalar yazarlar ile etraflarındaki kent ve kasaba sakinleri arasında büyük bir uçurum olmadığına dair güçlü bir intiba bırakır; komşuları ve akrabaları da bu sayfalarda eşit derecede bireysel, akılcı ve hesapçı varlıklar olarak yer

---

7. Kısa bir özet için bkz. Macfarlane, *Family Life*, 1. Bölüm.

8. *The Diary of Samuel Pepys* (1970), der. Robert Latham ve William Matthews; *The Autobiography of Mrs. Alice Thornton of East Newton, Co. York*, (Surtees Soc., 1873), der. C. Jackson; *Blundell's Diary Comprising Selections From the Diary of Nicholas Blundell Esq. from 1702 to 1738* (Liverpool, 1895), der. T. E. Gibson; *The Diary and Correspondence of Sir Simons D'Ewes, Bart.* (1845), der. James O. Halliwell, 2 cilt; *The Account Book of Richard Harlakenden, Senior and Junior, 1601-1643*; *Rev. Oliver Heywood's Diary, 1630-1702* (Brighouse, 1882), der. J. Horsfall Turner, 4 cilt; *The Autobiography of William Stout of Lancaster, 1665-1752* (Manchester, 1967), der. J. D. Marshall; *Adam Eyre, A Dyurnal* (Surtees Soc. 1875), der. H. J. Morehouse; "James Jackson's Diary, 1650-1683" *T.C. W.A.A. S.* (1921), F. Grainger'dan seçmeler; *Robert Loder's Farm Accounts, 1610-1620* (Camden So., 1936), der. G. E. Fussell; *Household Account Book of Sarah Fell of Swarthmoor Hall*, 1673-78 (Cambridge, 1920), der. N. Penny; *The Diary of Roger Lowe of Ashton-in-Makerfield Lancashire*, 1663-74 (1938), der. Williams L. Sachse.

alır, onlar da tam anlamıyla gelişmiş bir piyasa ekonomisine ve fazlasıyla hareketli bir topluma dâhillerdir. Bu kişisel belgelerin çoğunun arkasındaki söylenmemiş varsayım, bütün harici nesnelerin bir fiyatının ve sahibinin olduğu, araziden eve kadar her şeyin piyasaya sunulabilecek birer emtia olarak değerlendirildiğidir. Böylesi bir görüş, varsayıldığı üzere kuzey bölgelerindeki gibi bir gelişim gösterir. Josselin ve Pepys'in Essex ve Londra için yazdıkları, Cumberland'de Holm Cultramlı James Jackson'ın, Lancasterlı William Stout'un ya da Yorkshireli Henry Best'in dünyası[9] gibi gibidir. Ayrıca geç 16. ve erken 17. yüzyıldan kalma bu belgelerle bir yüzyıl sonraki belgeler arasında bu varsayım ekseninde bir zıtlık olduğuna dair de bir kanıt yoktur.

Birey seviyesinden bir kat yukarıya çıkıp *parish* katmanına geçebiliriz. Belirli "topluluklar"a dair ayrıntılı yerel çalışmaların, sosyologların öngördüğü 16. ve 17. yüzyıldaki köylü modeline ne ölçüde uyduğunu sorabiliriz. Birkaç yıldır üzerinde çalıştığım iki *parish*teki duruma detaylı bir bakış atabiliriz: Earls Corne'daki Josselin'in *parish*i ve Cumbria'daki Kirkby Lonsdale *parish*i. İngiltere'nin tarım ve sosyal yapı ekseninde gösterdiği devasa bölgesel farklılıkların, iklim ve toprak gibi fiziksel farklılıkların yanı sıra tarihini ve yerleşimini de yansıttığı bilinmektedir. Bu yüzden olabildiğince farklı iki bölgenin seçilmesi mantıklıdır. 17. yüzyılın ortasındaki yaklaşık bin kişilik nüfusuyla Earls Colne *parish*i göreceli olarak baskındır. Londra piyasası, Doğu Anglia'nın ekonomik olarak erken, dinsel olaraksa radikal bir bölgesinin merkezindeydi. Dönemimiz başlamadan önce, ekilebilir mısır üretimi, sığır çiftçiliği ve kaydadeğer düzeyde meyve ve şerbetçiotu üretimi burada bir araya gelmiş görünür. Burası, Londra'dan uzakta olan ve temelde zenginliğini koyun ve sığırdan sağlayan Yorkshi-

---

9. Jackson ve Stout'un referansları yukarıda verilmiştir. Henry Best'in çiftlik defterleri ve hesapları için bkz. C. B. Robinson (der.), *Rural Economy in Yorkshire in 1641* (Surtees Soc., 1857).

re bozkırının kıyısındaki Kirkby Lonsdale'in yüksek bölgeleriyle her açıdan kıyaslanabilirdi. Bu *parish*ler yalnızca birbirine zıt oldukları için değil, aynı zamanda her biri yerel kayıtlarda tam ve detaylı biçimde tanımlandığı için seçildi.[10] Bunlar ve diğer İngiliz köyleri ne derece "köylüler" tarafından mesken tutulmuştu?

Köylülüğün temelde ekonomik ve toplumsal olarak hane mülkiyeti üzerine kurulduğunu gördük. Bu, en yaygın ve önemli mülkiyet şeklinin aile mülkiyeti olacağı anlamına gelir; küçük köylülerin çiftlik sahipliği arazi sahipliği birimlerini oluşturacaktır. Thorner bu konumlanışı az ve öz bir şekilde ortaya şöyle koyar:

> *Bir köylü ekonomisinde mahsulün yarısı ya da daha fazla kısmı bu tarz köylü haneleri tarafından, ailenin kendi emeğine dayanılarak üretilecektir. Bu noktada köylü üreticilerin yanı sıra başka daha büyük birimler de olabilir: "Arazi lordunun mülkü ya da hane çiftliği köylülerden zorla alınan emekleri aracılığıyla işlenirdi, köylüler yılın belli zamanlarında çiftlik ya da mülk üzerinde çalıştırılabilirlerdi, kapitalist çiftlikte işler ücretsiz işçi emeğiyle sağlanırdı. Ancak bunlardan herhangi birisi kırsal bölgeye egemen karakteristik ekonomik birim ise ve ortaya çıkan mahsulden büyük bir pay elde ediyor ise, bu durumda meselemiz bir köylü ekonomisi değildir demektir.*[11]

Bu dizini kullanırsak ve 16. ve 17. yüzyılın herhangi bir noktasında Earls Colne'a bakacak olursak göreceğimiz şey bir köylü toplumu olmayacaktır. Erken dönemde Priory ve Oxfordlu Earl, daha geç bir dönemdeyse Harlakendens gibi büyük toprak lordlarının hâ-

---

10. Bu *parish*ler üzerine olan çalışmalardaki temel kaynakların listesi bibliyografyada yer almaktadır. Burada belirlenen metodoloji ve söz konusu belgelerin daha detaylı bir tasviri için bkz. Macfarlane, *Reconstructing*.

11. Shanin, *Peasants* içinde, s. 205.

* *Manor* bahsinde de görüldüğü üzere, *demesne*, *manor* arazilerinin doğrudan lordun kontrolü altında bulunan kısmına verilen isimdir –ed.n.

kimiyeti söz konusuydu. 1598'de *parish*ten yola çıkılarak hazırlanan detaylı bir harita ve araştırma, arazi mülkiyetini gösterir. Bunlardan yola çıkılarak işlenen çiftlik arazisi ve doğrudan *manor* lordu tarafından sahip olunan arazi belirlenebilir. *Parish* arazisinin yaklaşık üçte ikilik kısmının *demesne** olduğu, bu sebeple 16. yüzyılın sonunda tek bir kişi tarafından sahip olunduğu görülebilir. Geri kalan kısımlar uygulamada yaklaşık 20 birey tarafından elde tutulan *copyhold* arazilerdir. Bunun anlamı şudur: *Paris-h*teki insanların yaklaşık dörtte üçü ev ve bahçe haricinde hiçbir şeye sahip değildir. Yukarıdaki alıntı açık bir biçimde bir köylü ekonomisinden uzaktır; kendine yeten, küçük, çiftlik hanelerinden oluşmaz. Büyük *manor*yal mülkiyetinin (*manorial estate*) akılcı bir işletme olduğu ve ekonomik kâra bağlı olarak işlediği gerçeği, erken 17. yüzyıldan günümüze kalan aile muhasebe defteri sayesinde detaylıca görülür. Arazi sahibi olmayanların belli bir kısmı, başkalarının topraklarında geçici işçi olarak kullanılmıştır, ancak çok sayıda belge kasabada çok fazla tarım dışı faaliyet bulunduğunu gösterir. Fırıncılık, kasaplık ve terziliğin yanı sıra, Doğu Anglia'da hatırı sayılır bir giyim sanayii mevcuttur.

Hem Lordun muhasebe defteri hem de Josselin'in günlüğü özellikle meyve ve şerbetçiotu üzerinden yürüyen gıda üretimindeki büyümenin yerel tüketim için değil, yakınlardaki Colchester ve Braintree pazarlarında nakit karşılığı satılmak için olduğunu gösterir ki, bu ürünler Colchester ve Braintree pazarlarından Londra'ya ve ülkenin diğer bölgelerine doğru yola çıkar. Burası geçimlik tarımın yapıldığı değil, satışlık mahsulün toplandığı bir bölgedir. Bu yüzden, kısa bir göz atma sonrasında, küçük *yeoman* ailelerle dolu kırsal bir köy görüntüsü, birkaç büyük arazi sahibi tarafından hükmedilen, çok sayıda küçük üretici, çiftçi ve diğerlerinin oluşturduğu yeni bir incelemeye döner. *Parish* kapitalist ve nakit pazara dayanan bir sisteme tamamıyla adapte olmuştur ve modern Kent ya da Essex'teki gibi geleneksel bir toplumdan farklılaşmıştı.

Bulmayı bekleyeceğimiz bir diğer özellik ise ailelerin zaman içerisindeki sürekliliği ve coğrafi hareketlilik eksikliği üzerinedir. Bu, örneğin 1560'ta Earls Colne'da bulunan ancak 1700 yılında aynı *parish*te bulunmayan ailelerin durumunda geçerli değildi. Savaş ve açlıkla küçük bir bozulmaya uğrayan köylü toplumlarında, ailelerde bile hatırı sayılır değişiklikler yaşanmıştır. Ancak Earls Colne örneğinde durum çok daha çarpıcıdır. Örneğin, 1677'de Earls Colne *manor*larında kiralık olarak listelenen arazilerin 274 parçasının yalnızca 23'ü iki kuşak geriye gittiğimizde, 1598'de de aynı aileye aittir ki, buna kadınlarla bağlantılı arazileri de katabiliriz. Çok daha kısa aralıklarda bile devasa değişimlere rastlanabilir. İki 16. yüzyıl Earls Colne *manor*ı kiralama listesini kıyasladığımızda 1549 yılında listelenen 11 parçanın yalnızca 31 tanesinin 40 yıl sonra, 1580'de aynı aileye ait olduğunu görürüz, yine burada da kadınlar listeye dâhildir. Sonuç olarak, bir ya da iki nesil içerisinde aileler kaybolur ve bireyler ortaya çıkar. Ayrıca birçok kişinin, özellikle de genç kız ve erkeklerin, doğduğu *parish*ten başka bir yerde öldüğü gözlemlenir. 1560-1759 arasındaki dönemin kayıtlarını ele alırsak ve *parish*te bahsedilen bireylerden yaklaşık 20'de 1'lik bir örneklem, mesela ismi "G" harfiyle başlayanları belirlersek, bu durumda aynı *parish*te hem vaftiz edilen hem de gömülenlerin sayısını takip edebiliriz. Cenaze kayıtlarının 20 yıl boyunca kayıp olması ve geç 17. yüzyılda tutulan kayıtların açık bir şekilde eksik olmasından ötürü bu rakam, bütün hayatını aynı *parish*te geçiren kişilerin küçük bir kısmını ifade eder. Yine de bu hesaba katılsa bile, *parish* kayıtlarına göre yalnızca yaklaşık üçte birlik (41/125) kısmın Earls Colne'da vaftiz edilmesi ve gömülmesi ilgi çekicidir. Bunların çoğu bebekler ve küçük çocuklardır. 10 yaşını geçkin yalnızca 17 kişi aynı *parish*te gömülüdür. Bunlardan bazıları bir süreliğine *parish*i terk etmişse de, geri döndüklerinde ya da bir ziyaret esnasında gömülmüşlerdir. Bir başka örnek ise Ralph Josselin tarafından Earls Colne'da ikamet ettiklerinden bahsedilen kişilerdir. 50 erkek

25 kadın örneklem alındığında, erkeklerde üçte bir, kadınlarda ise altıda birlik kısmın aynı *parsih*te vaftiz edildiğini ve gömüldüğünü görüyoruz. 16. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar, ölümden doğuma kadar aynı yerde yaşayan insanlarla sınırlandırılmış olmaktan çok uzak olan *parish*, çok sayıda insanın gelip geçtiği, bazılarının birkaç sene, bazılarının hayat boyu kaldığı, ancak kendi aileleriyle nesiller boyunca yaşamadığı coğrafi bir bölgeydi.

Bir başka köylülük göstergesiyse toplumsal hareketlilik kalıbıyla ilişkilidir: Geleneksel köylülerin bir aile olarak hareket ettiğini ve Shanin'in, zaman içerisinde inişli çıkışlı bir dalgaya benzeterek "döngüsel hareketlilik" olarak adlandırdığı şeye, eğilimi olduğunu gördük. Elbette ailenin her ikisinin ortasında sallanmasına neden olan negatif ve pozitif geri bildirim mekanizmaları vardı. Zenginlerin daha da zenginleştiği, fakirlerin ise iyice fakirleştiği sarmal bir birikim yoktu.

Earls Colne ve diğer yerlerden elde edilen kayıtlar, belirli bireylerin yükselişe geçtiğinde, onun çocuklarından birisinin de bu yolu takip ettiğini öne sürer. Aileler bir blok halinde hareket etmese de, en genç ya da en yeteneksiz çocuklarını arkada bırakırlar. Margaret Spufford'un da belirttiği gibi,[12] birkaç kuşağın ardından ortaya çıkan sonuç, aynı kişinin torunlarının zenginlik hiyerarşisinin farklı uçlarında olabileceğidir. Bu kalıbın uzun vadeli bir etkisi, 15. ve 18. yüzyıl arası İngiltere'si için iyi bilinen bir olgudur: İngiltere'nin, azınlıkta olan zengin toprak sahipleri ile fakirleşmiş emek gücü arasındaki artan bir bölünme olarak karakterize edilmesidir. Tawney'den bu yana toplumsal tarihin büyük bir çoğunluğunun merkezi temalarından birisi, 18. yüzyıldan itibaren mutlak bölünmedeki büyümenin tabakalar (*estate*) yerine "sınıflar" hakkında konuşmayı mümkün kıldığıdır. 16. yüzyılın başından 18. yüzyılın sonuna değin Earls Colne'daki arazi

---

12. King's College, Cambridge'teki Toplum Tarihi Seminerindeki bir konuşmadan, Şubat 1974.

dağılımlarının kıyaslanması, farklılığın arttığı fikrini destekler. Bu, üretimdeki geçici artışların, bir vâris tarafından birikime dönüştürülmesi yerine demografik ya da sosyal genişlemeye yatırıldığı bir dünyanın kimi bölgelerinde yaşanan durum durumla çelişkilidir.

16. ve 18. yüzyıl arasında Earls Colne'da bulunan bir "köylü" topluluğuyla uğraşmadığımız çok açıktır. Diğer Essex köylerinin, özellikle Greay Tey'in komşu *parish*lerinin ve Hatfield Peverel, Boreham ve Little Baddow gibi diğerlerinin kıyaslanması, Earls Colne'un Essex içerisinde bir istisnai durum olmadığını gösterir. Yine de Essex'in bir bütün olarak istisnai biçimde geliştiği savunulabilir. Bunun için İngiltere'nin ova bölgesindeki diğer *parish*lerle ilgili yayınlanmış bazı çalışmalara kısaca bakabiliriz.

Leicestershire'daki Wingston Magna'nın açık alan *parishi* Hoskins tarafından betimlenir. Her ne kadar aile isimlerinin devir hızı çok hızlı olmasa da 1670'te Earls Colne'da bulunan 82 aile isminin %44'ü 100 yıl, %20'si ise 200 yıl önce de vardır.[13] Diğer açılardan toplumsal hareketlilik kalıbı ve arazi piyasası Essex ile aynı düzende gibidir. Bize söylenen, "kayıtlarda geriye gidebildiğimiz kadarıyla, Wingston köylü çiftçileri arasında her zaman büyük bir arazi alım-satım işlemi olduğu"dur, ancak geç 17. yüzyılla birlikte "bu döneme özgü para cezaları, devirler, rehinler, kiralamalar ve evlilik düzenlemeleri, Wigston gibi daimi olarak aktif bir arazi-pazarında hayret verici" olmuştur.[14] Envanterden de net bir biçimde anlaşılacağı üzere çiftçiler pazar için üretim yapmaktadır. Toplumsal hareketlilik kalıbı, Rusya için betimlenenin tam tersini işaret eden şeylerden birisidir. Bu noktada zengin ile fakir arasında büyüyen bir çatlak vardır. Wingston, tıpkı bütün Midlands gibi, 15. yüzyılın sonunda ortalamanın üzerinde bir zenginliğe sahip bir grup çitçinin ortaya çıkışına tanıklık eder. Bu

---

13. Hoskins, *Midland Peasant*, s. 196.

14. *A.g.e.*, s. 115, 194-195.

durum 1524'teki yatıştırma sübvansiyonunda görülebilir.[15] Geç 16. yüzyıl ve 17. yüzyıl boyunca bir grup aile, köydeki bütün arazileri elinde toplarken, büyümekte olan bir yoksulluk problemi söz konusudur. 1766 yılındaki bir incelemeye göre, köy bir grup zengin ile çok sayıda arazisiz işçi arasında kutuplaşmış durumdadır.[16]

Mevcut toprak ticaretiyle birlikte köyün parçalara ayrılması aynı şekilde Margaret Spufford'un incelediği, Cambridgeshire'a bağlı Chippenham köyü için de geçerliydi. Mısır yetiştiriciliği ve koyunculuğun hâkim olduğu, Cambridgeshire'ın söz konusu bölgesindeki bu kilise mıntıkasında 14. ve 15. yüzyıl da dâhil olmak üzere olağandışı toprak kiralanmasında artış söz konusuydu.[17] Ancak yazar, küçük çiftçilerin dışarı itildiği en kritik dönemin 1560-1636 arası olduğunu savunur. 1712'deki incelemesine göre, 1544'teki eşitlikçi dağılım yerini, bütün araziyi bölge dışında yaşayan mülk sahiplerinin elinde tuttuğu bir sisteme, ekonomik kutuplaşmaya bırakır. Eşitsizliğin giderek arttığı bu can alıcı dönemde *manor* mahkemelerindeki işlemlerin yarısından fazlası, büyük olasılıkla akraba olmayanlara yönelik emlak satışıdır. Yazar, aynı zamanda, yüksek oranlardaki dış göçün nüfus artışını önlemeye yardımcı olduğunu vurgular.[18]

Coğrafi ve sosyal örüntülerin farklı olduğu ve devinimin bazı bölgelerde (örneğin David Hey'in tartıştığı gibi, başka bir Leicestershire bölgesine göre Shropshire'daki Myddle ve Cicely Howell bölgesinde) daha az belirgin olmuş olabileceği gayet açıktır.[19] Yine de 16. ve 17. yüzyıldaki İngiltere ovalarında yapılmış araştırmaların hiçbirisinde, gördüğümüz özelliklerden herhangi

---

15. *A.g.e.*, s. 141-143.

16. *A.g.e.*, s. 217-219.

17. Spufford, *Communities*, s. 65.

18. *A.g.e.*, s. 90.

19. David Hey, *An English Rural Community: Myddle under the Tudors and Stuarts* (Leicester, 1974); C. Howell, "Stability and Change 1300-1700", *Jnl. Peasant Studies*, Cilt 2, sayı 4, Haziran 1975.

birinin "köylülük"le bağlantısı olduğunun kanıtına rastlamadım.[20]

Yalnızca *ova* örüntüsünü değil, İngilizleri incelemeye çalıştığım için kuzey ve batı bölgelerindeki yüksek arazilere de değinmek önem taşıyor. Hatta ülkenin herhangi bir yerinde sanayileşme öncesi köylülüğe rastlayacaksak, bunun daha yüksek, güya daha uzak ve daha gerideki dağlık arazilerde olması muhtemeldir. Böyle bölgelere aşina olanlar bilir, akrabalık ve aile ilişkileri yüksek bölgelerde daha önemlidir. Geniş aile ve çekirdek aile işçiliğine bağlı ev ekonomisi en çok buralarda görülür. Akraba grupları köylü toplumdaki üretimin temelini oluşturur. Coğrafi devinimin düşük olması sebebiyle köylerde akrabaların birlikte yaşama oranının yüksek oranlarda olması beklenebilir. Bu nedenle bilmek gerekir ki, ovalardaki dağılmış akrabalara karşıt, bazı yerel tarihçiler bu dağlık arazilerdeki "akrabalıklar" ve "zümreler"den bahseder. Cumbria'daki Troutbeck'ten bahsederken, Scott aynı soyadlarının sıklığını belirtir ve ekler: "Bu aileler –hatta klanlar diyebiliriz– birbirleriyle o kadar sık evlenmiştir ki, torunlarının akraba olması kaçınılmaz olmuştur..."[21] H. S. Cowper, Kuzey Lancashire'daki Hawkshead'ten bahsederken, "yeterli bir kelime olmadığından kullandığımız, kökenleri ve soyadları ortak olan birçok kişinin iç içe yaşadığı klan sistemi"nden bahseder.[22] Yakın geçmişte ise Mervyn James, Durham bölgesindeki "dağlık arazilerin" aileyi daha ön planda tuttuğunu ve Joan Thirsk "klan"ların sadece Northrumbria'da güçlü olduğunu, çoğu dağlık arazide "ailenin derebeyinden daha fazla otorite

20. W. G. Hoskins, *Provincial England* (1964); Peter Clark, *English Provincial Society from the Reformation to the Revolution: Religion Politics and Society in Kent, 1500-1640* (1977), *The Agrarian History of England and Wales* (Cambridge, 1967), Cilt 9, (der.) Joan Thirsk, 1., 7., 8. ve 9. Bölümler.

21. S. H. Scott, *A Westmorland Pillage* (1904), s. 261.

22. H. S. Cowper, Hawkshead (1899), s. 199. Ayrıca bu bölgedeki "akrabalıklar" üzerine bkz. C. M. L. Bouch and G. P. Jones, *A Short Economic and Social History of the Lake Counties 1500-1830* (Manchester, 1961), s. 90.

sahibi olduğunu" söylemiştir.[23] Kuzey otlaklarından, özellikle de miras payıyla işleyen bölgelerden bahsetmişken, Joan Thirks "aile çalışma birimiydi ve hâlâ öyle, tüm üyeleri çiftlik işlerinin yürütülmesinde rol oynar ve aile arsasının hepsine faydası olduğunu sorgusuz sualsiz kabul eder," der.[24] İngiltere'deki bütün dağlık araziler arasında köylülerin yerleşmesinin en muhtemel olanı Güney Cumbria, yani batı Yorkshire, Kuzey Lancashire ve Lake District'in bazı kısımlarıdır. Burada küçük aile varlığına dayanan özel bir sosyal yapının var olduğu bilinmektedir. Derebeyliğin zayıf, iletişimin zor olduğu başka bir bölgede ise oraya özgün bir toprak sistemi doğmuştur.[25] Scott'un Troutbeck üzerinde söylediği gibi, "Geleneksel toprak mülk sisteminin içinde, gayet güçlü, bağımsız ve haklarından vazgeçmeyen bir ırk yetişti... Arazinin iki veya üç toprak ağası ile itaatkâr kiracılarının elinde bulunması yerine, söz konusu bucakta aynı toprağı nesilden nesile aktarmış, toprak temelli bir aristokrasinin güvenine sahip yaklaşık elli devlet adamı ailesi vardı"[26] ki, söz konusu emniyet, devinim ve eşitlik bir "köylü" toplumunun göstergesidir.

Bu bölgede Kirkby Lonsdale *parish*i bulunur; Lune vadisindeki bayırların beşiğine uzanmıştır ve 17. yüzyıldan kalma taş duvarları ve zengin çiftlik evleri hâlâ mevcuttur. Kiliseye ait bu bölgenin güneyindeki nehir kıyısı çayırlarından doğusundaki otlaklara kadar yulaf, arpa, yün ve büyükbaş hayvan üretimi yapılır. 17. yüzyılda bölgede yaşayan yaklaşık 2500 sakin, Kirkby pazar kasabası da dâhil olmak üzere dokuz bucağa ayrılır. Her bucağın farklı bir toprak ve sosyal sistemi vardır. Bölgedeki malvarlığı an-

---

23. Mervyn James, *Family, Lineage and Civil Society* (Oxford, 1974), s. 24; *Agrarian History of England*, iv, (der.) J. Thirsk, s. 9, 23.

24. "Industries in the Countryside", F. J. Fisher (der.), *Essays in the Economic and Social History of Tudor and Stuart England* (Cambridge, 1961) içinde, s. 83.

25. Bu olguyla ilgili güncel bir tanımlama için bkz. J. D. Marshall, "The domestic economy of the Lakeland yeoman, 1660-1749", *T.C.W.A.A.S.*, Cilt 73 (1973).

26. Scott, *Westmorland Pillage*, s. 20-21.

layışına bakmadan önce, güney için kullandığımız bazı köylülük göstergelerine değinebiliriz.

Bu göstergelerden biri coğrafi hareketsizliktir; geleneksel köylülükte hem aileler hem de bireyler hayatlarını bir köyde ya da bir köy grubunda geçirir. Kirkby Lonsdale'de aynı şey olmamış gibidir. Aile isimlerinin sürdürülmesinden başlayacak olursak; bucaklardan yalnızca biri olan Lupton'da, 1642 yılındaki bir kiracı listesine göre toprak sahibi olmuş yirmi sekiz soyadından kaçının 1710'daki bir listede de görüldüğüne bakabiliriz. Yanıt on ikidir, yani yarısından azıdır. Elbette evlilik sonrası isim değişikliklerini veya aynı soyadına sahip fakat akrabalık bağı olmayan bireylerin aynı yere taşınmış olma ihtimalini unutmamamız gerekir. Araştırmanın ilerletilmesi, bu zaman aralığında kaç arsanın aynı ailede kaldığını gösterecektir. Yalnız muhakkak olan bir şey varsa, o da 18. yüzyılın ortasında mülkiyet sahipliği değişikliği oranı arttığı, bu nedenle de 1642-1800 yılları arasında neredeyse hiçbir çiftliğin aynı ailede kalmadığıdır. Ayrıca öz hazırlıklardan görüldüğü üzere, paralı yol ve eski düzeni tahrip ettiği inanılan diğer bütün baskılardan önce bile çiftlik arsalarında kaydadeğer bir hareket vardır. Fakat aileler ve çiftlikler arasında duygusal bağlar olduğuna dair bir kanıt ne sayısal verilerde, ne vasiyetlerde ne de mahkeme belgelerinde mevcuttur. Çiftliklerin hemen hemen hepsinin adının ailelerden değil de doğal özelliklerinden gelmiş olması semboliktir: Foulstone [kirli kaya], Greenside [yeşil taraf], Fellhouses [kır evleri]. Bu dönem insanı belli ki "Foulstone Çukurları"ndan yalnızca aynı isimdeki insanlarla farkını belirtmek için bahsetmiştir.

Bireysel hareketlilik seviyesi ailelerin hareketinden daha da dikkat çekicidir. Dış göçlerin bir raddeye kadar mevcut olmasına ve kız çocuklarının evlilik sonrası yakındaki köylere taşınmasına rağmen, köy toplumunun ana özelliklerinden biri, gördüğümüze göre, bireylerin coğrafi hareketliliğinin düşüklüğüdür. Kriz zamanları dışında, bir köyde doğmuş erkeğin hayatı boyunca orada

kalması, müşterek arazisinde çalışması ve evlendiğinde üzerine düşen payı alması muhtemeldir. Kadınlar evlenene kadar imece alanında çalışacaktır. 17. yüzyıl Kirkby Lonsdale'inde böyle bir şey olmadığı şu an biliniyor. Birkaç yıl önce paylaşılmış ön veriler gösterir ki, oldukça fazla çocuk erken ve orta ergenlik döneminde evinden çıkmıştır.[27] Böyle hesaplamalar yapmak mümkündür, çünkü bölge sicil kayıtları ve nüfus kayıtları aracılığıyla kiliseye bağlı bu mıntıkada vaftiz edilenlerin orada kalıp kalmadığı öğrenilebilir. Örneğin Lupton'da 1660-1669 arası vaftiz edilmiş ve kayıtlara göre 1695'ten önce ölmemiş yirmi erkekten sadece altısı o seneki listelerde bulunur. Geri kalan on dördü bucağı terk etmiştir. Kadınlar daha da devinimlidir. Aynı dönemde vaftiz edilmiş ve kayıtlarda öldüğü görülmeyen yirmi üç kızdan biri bile 1695 listelerinde yoktur. Bundan sonraki yıllarda kız ve oğlan çocuklarının aranması da gösterir ki, hayatının ilk birkaç yılı sonrası Lupton'da kalmış kişi sayısı çok azdır. Aile çiftliğine yerleşmek yerine, genç oğullar ve tüm kızlar buradan uzaklaşmıştır. En büyük oğul bile birkaç yıl boyunca uzakta kalmış, sonrasında ise arsa devralmak için geri dönmüştür. Durumun temel özelliğinin, "köylü" durumuyla zıt düştüğü bir kez daha gözler önüne serilmiş oluyor. Arsaların çocuk işgücüyle işlemesi yerine, aileler çocukları net üretici olmaya başladıkları zaman uzaklaştırmıştır. Ek işgücü gerektiğinde işçiler ya da hizmetçiler işe alınmıştır. Bu özel ve özgün bir aile yapısıyla ilişkilidir.

İşletimde ve kimi zaman yerleşimde köylü toplumun temel ilkesinin "geniş aile" olduğuna daha önce değinildi. Evli oğullar, eşleri ve ebeveynleri toplanıp birlikte çalışır, paylaşıp birlikte tüketir. Dolayısıyla evler çoğu zaman büyüktür ve içerisinde birden fazla evli çift barındırır. Örneğin, evli bir çiftin oluşturduğu bir "kök" aile, onların oğulları ve eşleri ve torunları. Şüphesiz, Kirkby Lonsdale'de böylesine bileşik ve geniş evler yoktur.

---

27. Macfarlane, *Family Life of Ralph Josselin*, s. 209-210.

Lupton'un 1695 kayıtlarında ebeveynleriyle ya da dul ebeveyniyle yaşayan bir evli çocuk bile görülemez. Killington'da ise 222 isimden sadece ikisi gösterilebilir: evlenmiş oğluyla yaşayan dul bir kadın ve evlenmiş kızıyla yaşayan dul bir erkek. Evli iki çiftin bir arada yaşaması ya da çalışması gerektiğini gösteren hiçbir belge yoktur. Bunun yanında, iki erkek kardeşin ve eşlerinin birlikte yaşadığı veya çalıştığı birleşik Hint ailelerine benzer durumlar da görülemez. Kirkby Lonsdale'in her yerinde, dokuz bucaktaki kayıtlar küçük istisnalar dışında gerçekten de yalnızca nükleer aileleri, yani ebeveynler ve evlenmemiş çocuklarını gösterir. Vasiyetlerde sık sık evli çocuklara rastlanır, fakat bu vakalarda çocukların başka bir yerde yaşadığı ortadadır.

Yerleşim ya da ev yapısının incelenmesi tek başına "geniş" veya "birleşmiş" ailelerin varlığını kanıtlamaz. Müşterek ikamet belirtilerden yalnızca biridir. Kirkby Lonsdale aileleri, devrim öncesi Rus aileleri gibi iç içe yaşamış veya "aynı kaptan su içmiş" olmasalar da mülkiyet, üretim ve tüketim alanlarında birleşik hareket etmiş olabilirler. Ortak yerleşim birimleri, örneğin Hindistan'da olduğu gibi, çoğunlukla hakikatten ziyade bir idealdir ve insanlar çoğunlukla nükleer hanelerde yaşar –köylü toplumlarda bile. Bir çeşit işlevsel işbirliği var olmuş olabilir. Birçok evli çiftin, ebeveynin, kardeşin, eşin ve çocuğun aynı köyde yaşadığı ve ortak bir arsada çalıştığı durumlarla karşılaşabiliriz.

Yazınsal kanıtlara göre yerleşim alanında değil de işlevsellik alanında bile birleşmiş ailelerin varlığının söz konusu olmadığı savunulabilir. Arthur Young'ın iskân kanunlarına karşı gelirken belirttiği gibi, mesele yalnızca gençlerin evlilik sonrası aileleriyle yaşama düşüncesinden "tiksinme"si değildir.[28] Ortadaki konu disiplin, özyönetim ve bağımsızlıktır. "İdeal" bir köylüyü afallatacak normlar, 1624 yılında gençlere tavsiye veren William Whately tarafından şöyle betimlenmiştir:

---

28. W. E. Tate, *The Parish Chest* (Cambridge, 1960), s. 214.

Evlendiğiniz zaman, eğer imkânınız varsa, kendi evinizde, kendi eşinizle, kendi ailenizle yaşayın, başkasıyla değil, çünkü o ikiniz arasındadır... Bir evde iki kişinin sözünün geçmesi ya da iki Efendinin, ya da iki Hanımın tek çatıda bir araya gelmesi tartışmalara yol açar, herkese rahatsızlık verir; gençlerin ve büyüklerin durumları birbirine çok uzaktır ve genç kişilere büyüklerin sözünü dinletmek, yani onların davranışlarından hoşnut etmek ya da büyüklere istediklerini yaptırmamak, yani gençleri hoş görmek... insanlığın genelinde büsbütün imkânsızdır. Genç Arıların kendilerine başka bir Kovan araması gibi, genç çiftler de başka bir ev aramalıdır.[29]

Bu, birimlerin sadece fiziksel olarak değil, sosyal olarak da ayrıldığını (ekonomik ve hukuki bağımsızlığı) destekler. Araştırmamıza göre, Kirkby Lonsdale kayıtları da birimlerin bu ayrılığını savunur.

Ekonomik yapının ve toprak mülkiyetinin detaylı kayıtları ve listeleri, ailelerin üretim ve tüketim alanlarında ortak hareket etmediğini neredeyse kesinleştirir. Aile soyadlarının yoğunluğu üzerine daha önce alıntılanmış yorumların aksine, kayıtlar aynı soyada sahip kişilerin, muhtemelen akrabaların, yoğun bir biçimde bir arada yaşadığını göstermez. Örneğin Killington'da çoğu aile reisinin soyadı listelerde yalnızca bir kere geçer. Aynı soyada sahip ikiden fazla evin olduğu vaka sayısı yalnızca dokuzdur. Bölgedeki en yaygın soyadı, 222 kişiden on beşinin taşıdığı "Barker"dır. İkinci sırada ise on bir kişide görülen "Atkinson" yer alır. Eğer bu iki soyadına yoğunlaşacak olursak, ikisinin de sekiz ayrı konutta bulunduğu, fakat bunların büyük bir çiftlikte veya birbirine yakın birkaç arazide çalışan "akrabalar" olmadığı görülür. Soyadı Barker olan üç kişinin bulunduğu üç ev, iki kişinin

---

29. W. Whateley, *A Care-cloth or a Treatise of the Cumbers and Troubles of Marriage* (1624).

bulunduğu bir ev ve bir kişinin (hizmetçi olarak) bulunduğu beş ev vardır. Atkinson olanlar ise daha da yayılmış vaziyettedir, üçlü olan bir ev, ikili olan bir ev vardır ve gerisi tekil durumdadır. İki soyadı da çevrede yaygın olduğundan, birkaç şahsın akrabalık bağı olmaması muhtemeldir. Vasiyetlerde ise yaklaşık iki bin kişilik bu mıntıkada birlikte çiftçilik yapan kardeş olduğuna dair bir işaret yoktur. Kişilerin öldüklerinde kime borçlu olduğu ve hayvanlarının nerede bulunduğu vasiyet mukavelelerinde görülebilir; iki durumda da ortak çiftçilik belirtisi yoktur. Üretim birimi evli bir çift ve ücretli emekçilerdir, çocuklar değil. Bu da civardaki hizmetlilik oranını açığa kavuşturmaya yardımcı olur.

Hindistan'daki, Rusya'daki ve diğer köylü toplumlardaki araştırmalara bakıldığında, hizmetçilerin ve çiftlik hizmetlilerinin geleneksel köylerde nispeten daha nadir ve gereksiz olduğu fark edilir. Çiftlik işçiliği demek aile işçiliği demektir. Kirkby Lonsdale'deki kayıtlarda ise çocuk işçiliğinin yerini ücretli emekçiliğin aldığı ortaya çıkar. Killington'da yaklaşık seksen kişilik yetişkin erkek nüfusunun 10'u hizmetçi, dokuzu ise gündelik işçidir; yani yaklaşık çeyreği hizmetlidir. Çeyreklik diğer bir kısmı yoksulluk yardımı alan "emekli" kısımdır. Bu da demek oluyor ki, nüfusun bir yarısının maaşını nüfusun diğer yarısı öder ya da bu yarı onlara yardım ediyordur. Ayrıca hizmetli olduğu belirtilen 13 kadın vardır. Görülüyor ki çıraklık, hizmetçilik ya da gündelik hizmet için akrabalık dışı evlere taşınmak bölgenin ana özelliklerinden biridir. Yani çalışan sayısı aile içinde doğum ve ölüm gibi demografik değişimlere göre belirlenmez, üçüncü şahısların işe alınmasıyla ayarlanır. Arsalar genişledikçe çalışan sayısı artabilir. Bölgenin bir yarısı diğer yarısının işverenidir. Bu durumda ekonomi, demografiye bağlı değildir. Dahası, serbest bir işgücü arzının iki önemli getirisi vardır. İlk olarak, bu erken evlenmeyi ve fazla çocuk yapmayı teşvik etmez; genç erişkinler besleme ve giydirme sorumluluğu olmadan çalıştırılabilir. İkincisi, bireylerde birikim yapma dürtüsü vardır, çünkü bu birikimler daha fazla

arsa ve daha fazla çalışan için kullanılabilir. Büyüme işgücünün esnekliğinin sıfır olmasıyla kısıtlanmaz. Bunun bir sonucu olarak bölgedeki sosyal hareketlilik, köylü toplumlarınkinden daha farklı olmuştur.

Tipik bir köylü toplumdaki örüntü şöyle düşünülür: Aileler toplu olarak hareket eder, zamanla çoğalır, çocuk sahibi olur, malvarlığını bölüştürür ve tekrar fakirleşir. Bu yüzden kalıcı olarak "sınıflar"a ayrılmazlar. Kirkby Lonsdale'deki örüntü ise tamamen farklıdır. Aileler toplu olarak hareket etmez, kızlar ve küçük erkekler sınıf düşer, en büyük erkekse sınıf atlar. Ailenin hareketliliği yerine bireysel hareketliliğin izini sürmemiz gerekir, çünkü bölünmezlik ve kişisellik baskısı aile malvarlığından daha üstündür.[30] Üstelik, bu sözde eşitlikçi toplumda bile zenginler ve yoksullar arasında zamanla büyümüş ve kalıcı hale gelmiş bir ayrılığın izlerine rastlanabilir. Killington'ın 1695 kayıtlarında nüfusun yaklaşık üçte biri "emekli"dir veya yoksulluk yardımı almaktadır. O yılda Kirkby Lonsdale'in merkez bucağında elli iki kişi kayıtlı yoksulluk yardımı almaktadır. Eğer bakmakla yükümlü oldukları kişi sayısının Killington'daki yoksullarla kabaca aynı olduğunu varsayarsak, bu yine nüfusun üçte birini oluşturmaktadır. 17. yüzyılda toprağı olmayan ve olmayacak olan, üstüne üstlük herhangi bir malvarlığı bulunmayan fazla sayıda işçi ailenin biçimlenmesine tanıklık ediyoruz. Bucaklar çoktan çiftlikleri ve tezgâhları olan belirli kişilere ve onların çalışanlarına ayrılmıştır.

Yukarıda belirtilmiş çeşitli özellikleri bir araya getirdiğimizde, bu *parish*teki genel popülasyonu kısaca şöyle özetleyebiliriz: oldukça bireyselci, hem coğrafi hem de sosyal açıdan oldukça devinimli çiftçiler ve esnaflar. Vasiyet mukavelelerinde yaygınca görülen akrabalık dışı borç ve alacak göster-

---

30. Bu iddiaları destekleyecek detaylı kanıtlar gelecekteki bir yayını beklemek zorundadır.

geleriyse bunun bir başka kanıtıdır. Kuzeydeki vadilerin birinde hayatı anlatan bir yazı da bu modeli destekler. Bu yazı on dokuzuncu yüzyılda yazılmıştır, on sekizinci yüzyıldan bahseder, ama raporlara göre on yedinci yüzyılın ikinci yarısı için de geçerlidir. Bir Hint veya Doğu Avrupalı köylünün sabitliğini ve "aile mülkiyeti" sistemini de hesaba katarsak, bu tanımı eksiksiz alıntılamak gerekir:

> *Vadi çiftliklerindeki çalışanlar (çoğu zaman küçük bir çiftçinin veya* yeomanın *oğulları) güneydeki emsallerine hiç benzemez... Okula erken başlatılır, ama on dört yaşında evden ayrılıp kendi parasını kazanmaya başlar. Bir bakıma iyi eğitilmiştir ve "hizmet etmek" için can atar. Erginliğe girdikten sonra, Whitsuntide'daki veya Martinmas'taki yarı-yıl iş alımı döneminde en yakın kasabaya gidip pazar alanında durur. Büyükçe bir kırmızı ya da yeşil kravat ve yeni bir takım elbise giymiştir. Bu önemli günün sabahı giydiği bu kıyafetler ailesinden hediye gelmiştir ve hayattaki başlangıcını simgeler... Niyetini belli etmek için ağzına bir kamış alır ve bekler... Sabahın büyük bir kısmını beklemekle geçirdikten ve etrafındaki çoğu hizmetlinin işe alındığını gördükten sonra, ona gözüpek bir* yeoman *yaklaşır ve "yer" isteyip istemediğini sorar. Delikanlı onaylar: Ne iş olursa yapacağını söyler: Yılın yarısı için 4 paund ister –"eğer uygun görülürse..." On altı veya on yedi yaşında yeterince güçlü hale gelmiş ve maaşı iki katına çıkmıştır; yıllık 12 paund ister ve kabul edilir, hatta eğer yaz dönemine giriyorsa 14 paund ister. Vadideki çiftlik çalışanları "yatılı" çalışır... Kızlar maaş konusunda daha avantajlıdır. Onlar için rekabet daha azdır, çünkü köylü kızlar için taşra kasabalarına gidip oralarda hizmet etmek cezbedicidir... Erkeklerin çoğu 30 yaşına geldiğinde kendilerine ait küçük çiftlikleri olacak durumdadır. Neredeyse bütün devlet adamlarının oğulları böyle yapar ve hiç yardım almazlar, çünkü onlar sınıf olarak hem çalışkan hem de tutumludur. 120 paund biriktirmiş ve bu miktarı bölüştürüp üç farklı*

bankaya yatırmış bir adamla tanışmıştım... Neredeyse hepsi de "yatılı" çalıştığından, erken evlilik yaygın değildir. Çoğu erkek bir eş aramadan önce kendi çiftliğini alabilmeyi ister.[31]

Burada tüm nitelikleri görebiliyoruz: babaların ve oğulların arazileri arasındaki bağlantısızlık, coğrafi hareketlilik, ücretli emek, birikim ve tutumluluk, geç evlilik ve bölgeden uzaklaşan kızlar. Bu, klasik "köylülük"ten her açıdan farklıdır.

Kuzeydeki diğer kilise *parish*lerindeki ve kasabalardaki yerel çalışmalar Kirkby Lonsdale için bilinenlerle zıtlaşmayıp, aksine onları destekler. Fakat bu durumun üzerinde fazla durmak mantıksız olur ve örneğin Kuzey Cumbria'da, Redesdale'de ve Northumberland sınırında ya da Cornish yarımadasında, belki de çiftlik ve aile kavramlarının daha bağlantılı olduğu yerler bulunabilir. 16. ve 17. yüzyıl İngiltere'sinde bir "köylü" topluluğunun keşfini hâlâ beklemekteyiz.

Argümanı desteklemek için buraya kadar iki çeşit belgeden yararlandık: otobiyografik ve yerel çalışmalar. Bu toplumun seçili niteliklerinin, ülkenin genel özellikleriyle aynı olduğunu gösteren kaydadeğer sayıda çalışma şu an mevcuttur. Vergi kayıtlarını, derebeylik belgelerini, yinelenen listeleri, kilise mahkemelerine verilmiş ifadeleri ve diğer kaynakları kullanarak tarihçiler, 16. yüzyıldan bu yana coğrafi hareketlilik ve dönüşüm konusunda kanıtlar bulmuştur.[32] Evlerin küçük ve ev yapısının sade olduğunu öğrenmişlerdir.[33] Hızlı sosyal hareketliliğe bağlı olarak

---

31. Bir taşra rahibinin kaleme aldığı *The Annals of a Quiet Valley*, der. John Watson (1894), s. 94-100.

32. S. A. Peyton, "The Village Population in the Tudor Lay Subsidy Rolls", *English Hist. Rev.*, xxx (1915); E. F. Rich, "The Population of Elizabethan England,' *Ec.H.R.*, 2. ser. ii (1949); P. Laslett, "Clayworth and Cogenhoe", *Historical Essays Presented to David Ogg* içinde, der. H. E. Bell ve R. L. Ollard (1963); Julian Cornwall, "Evidence of Population Mobility in the Seventeenth Century", *Bull. Inst. Hist. Res.* xl (Kasım, 1967).

33. Philip Styles, "A Census of a Warwickshire Village in 1689", *Univ. Birgmingham Hist. Jnl.* iii (1951-1952); Laslett, *Household*, 4. Bölüm.

sosyal yapının değişkenliğini belirtmişlerdir.[34] Stuart dönemi İngiltere'sinde "nüfusun çeyreği ve yarısı arasında bir kısmının bir dönem hizmetçilik yapmış" olduğu, çeyreği ve üçte biri arasında bir kısmın ise hizmetçi çalıştırtığı tahmin edilmektedir.[35] Hareketlilik ve paralı işgücünün ya da çocukların evlenmeden evlerinden uzaklaşıp farklı köylerde yaşadığı nükleer ev yapısının bu tasviri, kitabın ilk bölümünde betimlenen köy şablonuna uymaz. Köylü modeliyle bağdaştırılan diğer nitelikler incelendiğinde onlara da uymadığı görülebilir, ancak 16. yüzyılda artık köylü bir toplum gözlemlemediğimizden yeterince bahsettik. Bu da neden ve ne zamandan beri böyle olduğu sorusunu doğurur. Başka bir deyişle soruyu şu şekilde de sorabilmemiz mümkündür: Tabanında kasabalar, tarım ve oldukça gelişmiş bir tabakalaşmayla birlikte tarımsallık bulunan bu toplum, neden böyle olmasına karşın birlikte sınıflandırıldığı diğer tarım toplumlarından daha farklıdır?

---

34. Lawrence Stone, *The Crisis of the Aristocracy, 1558-1641* (Oxford, 1965), "Social Mobility in England, 1500-1700" *P&P*, 33 (Nisan, 1966); Hexter, "Myth of Middle Class", *Reappraisals* içinde, Alan Everitt, "Social Mobility in Early Modern England", *P&P*, 33 (Nisan, 1965). Meşhur "seçkinler" anlaşmazlığının tamamı da elbette ilişkilidir; tartışmanın kısa bir özeti için bkz. Hexter, "Storm Over the Gentry", *Reappraisals* içinde.

35. P. Spufford, "Population Movement in Seventeenth Century England", *Local Population Studies*, No. 4 (Bahar, 1970), s. 49; Laslett, *World We Have Lost*, s. 13. Hizmetkârlık üzerine ayrıca bkz. Laslett, "Clayworth and Cogenhoe", s. 169.

4
1350-1750 ARASINDA İNGİLTERE'DE MÜLKİYET

"Köylülüğün" en önemli özelliği, belli bir bireyin kazandığı mutlak arazi mülkiyetinin olmayışıdır. Mülkiyeti elinde bulunduran birim hiçbir zaman ölmeyen bir "kurum"dur. Birey bu kurumun içine doğar ya da evlat edinilerek girer ve emeğini ona verir. Böyle bir durumda kadınların bireysel ve ayrıcalıklı mülkiyet hakkı yoktur, bunun yanı sıra bireyler aile mülkiyetinden kendi paylarına düşeni ayırıp satamaz. Çocukları olan bir adamın arazisini satması akıl alır bir şey değildir, bunun istisnası korkunç bir zorunluluk ya da ortak rıza olabilir. Ayrıca, bir hayli gelişmiş bir arazi piyasası mevcut değildir. Josselin'in tek oğlunu mirastan mahrum etmesiyle ilgili davada da gördüğümüz üzere, Earls Colne'un yerlileri başka bir dünyada yaşamaktadır. *Manor* mahkemelerinin kayıtlarındaki devirler, serbest mülkiyetle ilişkili tapular, Yüksek Mahkemedeki köyden gelmiş olan uzun davalar ve kilisedeki ekonomik hayata ilişkin bilgi içeren kayıtların hepsi gösterir ki, geç 16. yüzyılda mülkiyet oldukça bireysel bir hal almıştır: Kadınlar arazileri müstakilen ellerinde tutarlar, erkekler ise "karılarının namına" mahkemeye çıkarlar. Arazi, karı ve koca dışında herhangi büyük bir grubun düşüncesine gerek duyulmadan alınıp satılabilirdir. Aslında arazi, haneye değil, bireylere ait bir emtia olarak değerlendirilmiştir. Örneğin, devirleri ilgilendiren mahkeme kayıtlarında, bir arsanın bireye değil de aileye geçtiğini gösteren hiçbir ipucu yoktur. *Manor* mahkemelerinin kayıtlarının incelenmesi 16. yüzyılın başına dayanır ve bu inceleme ailenin ya da hanenin mülkiyetinin deneyimlendiğini göstermez. Bu, köylü ve köylü olmayan toplumsal ve ekonomik yapı arasın-

daki fark için hayati öneme sahip bir temel olduğu için, Earls Colne'daki durumun 16. ve 17. yüzyıl İngiltere ovalarında anormal olup olmadığı konusunu kısaca değerlendirmek gerekir.

Bu dönemde aile ve bireylerle ilgili mülkiyet problemini tartışırken üç ayrım yapılmalıdır: "menkul mallar (*chattels*)" ile "gayrimenkul (*real estate*)" arasındaki ayrım, serbest tasarruf hakkı ile diğerleri arasındaki ayrım ve karıların hakları ile çocukların hakları arasındaki ayrım. Eşyalar ya da menkul mallarla ilgili yasal ve uygulanan durum, gayrimenkulle ilgili olanlardan çok farklıdır. Ortak Hukuka göre karılar, kocalarının gayrimenkulleri ve eşyaları üzerinde üçte bir oranında hak sahibiydi, ancak çocukların ebeveynlerinin malları üzerinde herhangi bir hakkı yoktu.[1] Kilise hukukuna göre, 16. ve 17. yüzyılda, sadece York Bölgesinde değil, Londra'nın da dâhil olduğu birçok diğer yerde gözlemlenen Gelenek uyarınca, eğer çocukları yoksa, koca mallarının yarısını karısına bırakmak için bir vasiyet hazırlayabilirdi; çocukları varsa, malların yalnızca üçte biri kadına kalırdı.[2] Bu sebeple, babanın yaşamı boyunca mallarını satmadığını, arazi almadığını ya da mallarını başka birisine vermediğini varsayarsak, eşler ve çocuklar, bu gelenek 1692 tarihli bir yasayla İngiltere'nin bazı bölgelerinde yürürlükten kaldırılana kadar babanın malları ve "taşınabilir" mülkleri üzerinde kesin bir paya sahipti. Meselenin esası gayrimenkul probleminde, özellikle arazi probleminde yatıyordu, çünkü ileride de göreceğimiz üzere burada, ailenin ve arazi mülkiyetinin bir tutulup tutulamayacağı problemi vardı.

Kadınların gayrimenkulle olan ilişkisinin basit bir özeti gösterir ki, köylü toplumlarındaki durumun aksine kadınlar arazinin *gerçek* sahibi olabiliyordu. Serbest arazi mülkiyeti (*freehold land*) söz konusu olduğunda bir kadın mülkiyeti elinde tutabilir ve ona sahip olabilirdi. Evliliği ya da eşinin himayesi altında (*cou-*

---

1. Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 348-355.
2. H. Swinburne, *A Treatise of Testaments and Last Wills* (5. baskı, 1728), s. 240-205.

verture) bulunduğu süre boyunca koca, "kiralar ve kârlar üzerinde hak kazanır"dı, ancak onları satamaz ya da devredemezdi.[3] Eğer bir erkek hakkı/unvanı elinde tutar ve evlenirse, kadın, Ortak Hukuk sayesinde hayatı boyunca kocasının mülkünün en az üçte biri üzerinde devredilemez hakka sahip olurdu. Kadın, tekrar evlenmiş ya da zina yüzünden boşanmış olsa da (*a mensa et thoro*), âşığıyla kaçmadığı ve birlikte yaşamadığı sürece "çeyiz" üzerinde de hak sahibiydi.[4] Kadını Ortak Hukuka dayanan çeyizinden mahrum bırakmanın bir yolu yoktu; buna karşılık bu çeyiz, karı ve koca için ortak bir mülk kuran bir "ortaklık" aracılığıyla artırılabilir ya da mülkün belirli bir payı açıkça belirtilebilirdi. Durum serbest olmayan mülkiyet ve özellikle *copyhold* arazilerde çok farklıydı. Vârisin 14 yaşın altında olması ve kız ya da erkek o yaşa erişene kadar geçecek süre dışında kadının, kocasının gayrimenkulü üzerinde kendiliğinden doğan hiçbir hakkı yoktu.[5] *Copyhold* araziler, *manor* tarafından özel geleneklerle belirtilmediği sürece *freebenche** tâbi değildi.[6] Her ne kadar 18. yüzyıla kadar İngiltere'deki *manor*ların birçoğunda bu tarz bir gelenek olsa da, E. P. Thompson'ın işaret ettiği gibi, *freebench*e izin verilmeyen az sayıda vaka da vardı.[7] Earls Colne bunlardan birisiydi, Haziran 1595 yılından bir mahkeme kaydında şöyle belirtilmişti:

> *Bu mahkemede,* manorın *kâhyası, makamından aldığı güçle, kadınların, evli oldukları süre boyunca herhangi bir zamanda kocalarının arazilerinin üçte biri üzerinde hak sahibi olup olmadığını anlamak için bir soruşturma başlattı. Ve şimdi görüyoruz ki, ne anılarında ne de mahkeme kayıtlarında kadınların*

---

3. Blackstone, *Commentaries*, Cilt 2, s. 433.

4. *A.g.e.*, s. 130; Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 419.

5. *The Order of Keeping a Court Leet and Court Baron* (1650; tıpkı basım), s. 36. Bu metinde "vâris"ten bahsedilirken kadın ve erkek ayrımı yapılmamaktadır. Uygulamada yaşlar yerel geleneklere göre değişir.

6. Blackstone, *Commentaries*, Cilt 2, s. 132.

7. Goody, *Family*, s. 354.

kocalarının geleneksel arazileri üzerinde bir çeyiz hakkına sahip olmalarıyla ilgili bir bilgi var, ancak farklı geçmiş zamanlarda kadınlar sanki arazi onların çeyizleriymiş gibi davranmışlar, fakat bu her zaman reddedildiği için bu tarz bir gelenek yok diyorlar.

Böyle bir durumda kadın kocasıyla birlikte müşterek mal sahibi olabilir ya da vasiyetle mülk bırakabilirdi. Bu ikisi de gerçekleşmişti. İngiltere'nin diğer alanlarında kadının durumu çok daha kuvvetliydi; Kirkby Lonsdale'in bir diğer *parish*ini kapsayan "kiracı hakkı" ya da "sınır kiracılığı"yla dullar, dulluk hakkı olarak bütün bir mülke sahipti.[8] Ancak burada da, başka herhangi bir yerde olduğu gibi, kadınların hakkı taşınmaz mülk hakkından daha azdı. Eğer dul yeniden evlenir ya da "düşük yaparsa", diğer bir deyişle cinsel bir ilişkiye girerse, *freebench* hakkını kaybederdi. Ayrıca kadınlar, eğer erkek vârisler yoksa, hediye etme, satma ya da miras yoluyla toprağı kendi üzerlerinde tutabilirlerdi. Bu nedenle, çok sınırlı da olsa, karı ve kocaları küçük bir ortak-sahiplik grubu olarak görebiliriz. Ailenin diğer üyelerinin bu ortaklığa eklenip eklenemeyeceği ise merak edilebilir.

Serbest mülkiyetle ilgili durum fazlasıyla net görünür. Maitland bunu şöyle açıklar: "13. yüzyılda gayri mahdut mülkiyet hakkında sahip kiracı, *inter vivos* ile bütün arazisini bir başkasına devrederek miras bekleyen vârislerini hayal kırıklığına uğratmak konusunda mükemmel bir hakka sahipti. Yasamız, *Nemo est heres viventis** deyişini kavramaktadır."[9] Glanvill vârisleri korumak için bazı belirsiz koruma önlemleri üretse de Bracton, 13. yüzyıl için bunların hepsini konu dışı bırakmaktadır ve Kral Divanı (Kralın konseyi ve ailesini tanımlamak için kullanılan bir tabir. Kral

8. A. Bagot, "Mr. Gilpin and manorial customs", *T.C.W.A.A.S.*, Sayı 72 (1961), s. 238.
* "Nemo est heres viventis": Kimse yaşayan birisinin vârisi değildir –çn.
9. Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 308.

Divanı, Kral nereye giderse onunla birlikte giderdi.) çocukların, ebeveynlerinin mülkleri üzerindeki haklarını da desteklememiştir. Örneğin Plucknett bu reaksiyonu göstermek için 1225 yılından bir davanın altını çizer.[10] 13. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasındaki tek büyük değişiklik, 1540 yılında hazırlanan Vasiyetnameler Kanunuyla vârislerin yalnızca satış ya da hediye yoluyla değil, tamamen mirastan mahrum edilebilmesidir, aynı zamanda hazırlanan bir vasiyetnameyle serbest mülkün üçte ikilik kısmının dul kadına kalması da engellenebilir. Miras hukukunun önde gelen isimlerinden olan Swinburne, hiçbir yerde çocuğun ebeveynlerinin gayrimenkulü üzerindeki hakkından bahsetmez.[11] Bu, 1290 tarihli *Quia Emptores Kanunu** ile resmileşmiştir. "Bundan böyle herhangi bir özgür insanın kendi isteğiyle mülkünü satma hakkı vardır," ancak bu satışın kilise ve diğer sürekli vakıflara yapılması hariç tutulmuştur.[12] Bu kritik bakımdan, İngiliz Ortak Hukukunu Kıta Avrupa'sının hukuk sisteminden tamamen farklı bir yol izler. Maitland bunu şöyle açıklar:

> *Vârisin izni olmadan mülkiyetin özgürce devredilmesi, mirasın en büyük çocuğa devrolunması hakkının* (primogeniture) *peşi sıra gelecektir. İngiliz hukukunu en yakın akrabası olan Fransız geleneklerinden ayıran bu iki özellik birbiriyle yakın ilişki içindedir... Yurtdışında, genel bir kural olarak, miras bekleyen vârisin hakkının aşamalı biçimde* restrait lignager *şeklini aldığı farz edilmiştir. Yani bir arazi sahibi vârislerinin izni olmadan araziyi elden çıkaramaz, ancak ve ancak gereklilik durumunda bunu yapabilir ki, bu durumda bile vârislerin araziyi satın alma hakkına sahip olmaları gerekir.*[13]

---

10. Plucknett, *Common Law*, s. 529.

11. Swinburne, *A Treatise of Testaments*, s. 119.

* *Quia Emptores*, Latince Satın Alanlar İçin –çn.

12. A. W. B. Simpson, *An Introduction to the History of the Land Law* (Oxford, 1961), s. 51.

13. Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 309, 313.

Bu sebeple, İngiliz Ortak Hukukuna göre çocukların doğuştan gelen hakları yoktu ve sonunda beş parasız kalabilirlerdi. Kesin bir şekilde konuşmak gerekirse, bu bir "mirastan mahrum bırakma" meselesi bile değildi; 16. yüzyılda yaşayan bir adam temellükünün ya da mülkünün tamamının tek sahibiydi ve hiçbir vârisi yoktu. Tek kısıtlama dul kadına kalacak olan gayrimenkulün üçte biriydi. Bir oğulun babası yaşarken hiçbir geçerli hakkı yoktu, bununla birlikte baba ve oğul hiçbir şekilde müşterek sahip değildi. 16. yüzyıldaki serbest gayrimenkuller noktasında da çocukların kendinden gelen hiçbir hakkı yoktu. Gayrimenkulün elden çıkarılmadığı yerlerde, mirasın en büyük çocuğa devrolunması geleneği en büyük çocuğa diğerlerine nazaran daha büyük haklar veriyor olabilir, ancak zorunlu mirasın yapay araçlar tarafından resmi bir şekilde belirlenmediği durumlar haricinde en büyük çocuğun bile babasının ya da annesinin isteği dışında bir beklentisi olamazdı. Zorunlulukların kolayca kırılabildiği 16. ve 17. yüzyılda bile durum böyledir.[14] Sonuç olarak, Chamberlayne'in 17. yüzyılda öne sürdüğü gibi, "Babalar şarta bağlanmamış mülklerini kendi çocuklarından alıp diğer herhangi bir çocuğa verebilirler"di.[15]

Çocukların, ailelerinin serbest olmayan mülkiyetlerinde hiçbir kuvvetli hakkı yoktu. Erken 17. yüzyılda bütün İngiltere topraklarının üçte biri *copyhold* tasarrufunu haizdi. Esasında bu arazilerin birçoğu "lordun iradesiyle" elde tutuluyordu ki, bu da teoride ölmüş bireyin vârislerinin hiçbir güvencesi olmadığı anlamına geliyordu. Ancak aşamalı olarak zaman içerisinde İngiltere'deki birçok bölgede *copyhold* arazileri miras bırakılabilir duruma geldi. Uygulamada, tıpkı 16. yüzyılda Earls Colne'da gördüğümüz gibi, bir *copyhold* sahibi arazisini satabilir, başkasına verebilir ya da "vasiyetini kullanarak" lorda teslim edebilirdi.[16] Bu

---

14. Blackstone, *Commentaries*, Cilt 2, s. 116-118.

15. L. Chamberlayne, *The Present State of England* (19. baskı, 1700), s. 337.

16. 16 Aralık 1659'da mahkemede ele alınan bir örnek şöyledir: "Kendisi ve vârisleri için geleneksel bir meskeni irtifa hakkıyla birlikte elde tutan John Brewe... onu

noktada, vârislerini de belirleyebiliyordu demektir. Bu sebeple, 16. yüzyılın başlarındaki bir adam, arazisini henüz yaşarken çocuklarından uzaklaştırabilirdi. 1540 yılında hazırlanan Veraset Kanunundan sonra, *copyhold* arazi dâhil bir mülkteki para ve hizmet karşılığı verilen tüm tasarruf hakları (*socage*) veraset yoluyla aktarılabilir hale geldi; fakat pratikte yasadan bir asır öncesinde de vasiyet sayesinde aktarım gerçekleşiyordu. Bir dulun *freebench*e sahip olabileceğini gördük, ancak çocukların devredilemez hakları *yoktu*. Çocukların, ebeveynleri tarafından kendilerine arazi verilen ya da bırakılan bir kişiye karşı hiçbir yasal iddiası yoktu. Sonuç olarak, miras için eğer bir şart (*entail*) ortaya konmamışsa, ister serbest olsun ister olmasın mülkiyet üzerinde çocuğun hiçbir hakkı yoktu. Arazileri çocukların elinden, onlara bir parça garantilemek kadar kolay biçimde alabildiklerinden, şartlı miras (*entails*) bile "aile mülkü" fikrine karşıydı.

Çok fazla vasiyete ve arazi satma ihtimaline karşılık, çok az vasiyetsiz ölme durumu olduğu tartışılabilir bir konudur. Haklı olarak, eğer bir arazi sahibi vasiyet bırakmadan ölürse mülkiyetinin gerçek vârislere gideceği işaret edilebilir. Bu vârisler her şeyden önce merhumun soyundan gelmelidir, daha sonra diğer aile üyeleri gelir. Bu "aile-merkezli" sistem bize hâlâ geçerli ve doğal görünür. Maitland'ın da gözlemlediği gibi,

> *III. Henry'nin hükümdarlığının sonlarında –ki bu 1270'li yıllara tekabül eder–, ortak miras kanunumuz hızlı bir biçimde son şeklini almıştır. Kanunun anahatları bizim hâlâ aşina olduklarımızdır, daha temel olanlar ise şöyle ifade edilebilir: Miras için çağrılan birinci sınıf kişiler, ölü kişinin soyunu kapsar; diğer bir deyişle, eğer ölen kişi arkasında "bedeninden*

lordun hâkimiyetine bıraktı... Bahsi geçen mesken onun son isteğinin kullanımı ve faydasıyla ilgiliydi..." "Bir vasiyetin kullanımından" feragat etmek en kötü ihtimalle 1440 yılında Earls Colne mahkeme kayıtlarında görülmüştür. Başka bir alandaki *copyhold* araziler için yasa öncesi vasiyetler için bkz. F. G. Davenport, *The Economic Development of a Norfolk Manor 1086-1565* (1967).

olma vârisler" bırakmışsa, başka hiç kimse mirasçı olamayacaktır.[17]

Durum böyleyken, bundan çıkan aşikâr sonuç, ortak vasiyet hazırlığının nasıl olduğuna ve ne sıklıkla arazilerin, erkek vâris olması durumunda, aileden temlik edildiğine bakmamız gerektiğidir.[18] Vasiyetsiz bir ölüm gerçekleştiğinde, arazinin büyük bir bölümünün gerçekte ölümle akrabalara geçtiği ve birkaç erkek vârisin miras dışı bırakıldığı keşfedilmişse, o zaman arazinin serbestçe devredilmesinin bizim savunduğumuz kadar önemli bir şey olmadığı tartışılabilir.

Yerel kayıtlar ve otobiyografik materyalden edindiğim izlenim, vasiyet aracılığıyla erkek vârislerin miras dışı bırakılmasının 16. ve 17. yüzyılda nadir bir durum olduğudur. Nadir örneklerden birisi, 1636 yılında karısını korumaya çalışan bir derici olan John Hill'in vasiyetidir:

Arkadaşlardan biri, karıma çocuklarım adıyla zahmet yaratmasın diye iki çocuğumun her birine, John ve Susan'a 40 parça bırakırken geri kalanını karıma bırakıyorum... Karımın çocuklarıma, özellikle Susan'a bakacağından hiç şüphem yok; fakat John'un karıma sorun çıkarmasından endişeliyim. Yine de umuyorum ki, karım Londra'da elinden gelen ticareti yapmaya çalışacak ve oğlum da çalışkan bir şekilde buna katılacak; ama eğer yanlış yollara saparsa karım onu dilediği gibi deniz aşırı çiftliklere de gönderebilir.[19]

Yine de, burada bile oğul mirastan tam anlamıyla mahrum bırakılmış değildir, çünkü annesi öldükten sonra bir hak talebinde bulunmasının önünde bir engel bulunmamaktadır. Dahası, Cumbria

---

17. Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 260.

18. Bu itirazı işaret ettiği için Keith Thomas'a minnettarım.

19. Vasiyet 13 Ağustos 1636 tarihlidir; *London Country Record Office*, DC/C/320 8. Paket.

gibi, vasiyet hazırlamanın güney ve doğuya göre yaygın olduğu yerlerde, arazi sahiplerinin üçte birinden daha az bir bölümü, arazilerinin elden çıkarılmasıyla ilgili olarak mahkemece usule uygun olarak onanmış vasiyetler bırakmıştır. Diğer alanlarda vasiyet hazırlama oranı çok daha düşüktür, yoksullar daha az vasiyet bırakmıştır ve bu vasiyetlerde genellikle gayrimenkulden bahsedilmez.[20] Bu durum, arazinin devri konusunun önemini azaltabilir.

Bunlar önemli argümanlar olsa ve Margaret Spufford tarafından başlatıldığı gibi, aile çizgisi boyunca vasiyet hazırlayan toplum üzerine daha fazla çalışma yapılması gerekse de, önünde sonunda bu karşı öneriler, peşinde olduğumuz tezin asıl noktasını kaçırır. Biz, mülkiyet biriminin doğasını incelemekle ilgileniyoruz. Yukarıda, arazinin devredilmesi tam hakkına sahip gelişmiş, bireysel, özel mülkiyetin 16. yüzyılda var olduğu ileri sürülüyor. Babanın ve oğlunun ya da "ailenin", bizim model köylü toplumumuzdaki gibi doğuştan gelen hakların ortak sahibi olduğu söylenemez. Bunu göstermek için, gerçekte, baba öldükten sonra arazinin genellikle oğullara ya da vasiyet olmadığı takdirde aileye gitmesi meselesinin kullanılması konuyla bağlantısızdır. Bu, 19. yüzyılın sonlarında, İngiliz aile hukukunda görülebilir. Maitland'ın da altını çizdiği gibi, bu esasında 13. yüzyıldaki yasaya benzer bir yasadır: Eğer ortada bir vasiyet yoksa, merhumun soyundan gelenler hak talebinin ilk sahibidir. Ancak bu gerçek, tıpkı günümüzde hiç kimsenin bu şekilde tartışmayacağı gibi, serbest bir toprak piyasasının ve özel, mutlak ve bireysel mülkiyetin tam anlamıyla gelişmemiş olduğunu kanıtlamak adına yeterli değildir. Buradaki esas konu, köylülerin bir bütün olarak arazilerini satmadığı ya da başka birisine bırakmadığıdır; bunu yapamazlar, çünkü araziler onların bireysel mülkleri değildir. Bu sebeple, bizim argümanımız için, yalnızca tamamen

---

20. W. G. Hoskins, *Provincial England* (1963), s. 105, 155; Spufford, *Communities*, s. 144, 197.

elden çıkarma ihtimalinin var olduğunu ve zaman zaman uygulandığını göstermek gerekmektedir. Aslında görülecektir ki, kaydadeğer bir arazi piyasası vardı ve en azından 14. yüzyılın sonundan itibaren bazı bölgelerde arazilerin çoğu miras değil, satış aracılığıyla el değiştiriyordu; ancak bu da argüman için temel bir kanıt değildir. Bu noktada istatistiksel eğilimlerden değil, yasal, *de jure* bir durumdan bahsediyoruz. Hediye etme, satma ve vasiyetname gibi araçların kullanıldığı yerlerde, bunların tamamı, toplumun ve yasanın nihayetinde büyük grubun değil, bireyin mülkiyetini tanıdıkları gerçeğini ifade eder.

Josselin ve Earls Colne'da bulduğumuz şeyin, yalnızca 16. yüzyıl İngiliz hukuku ve toplumunun temel özelliğinin belirli bir örneği olduğunu gösterebilmek için bu konu üzerine biraz zaman harcamamız gereklidir. Köylü toplumlarını karakterize eden, sahip olunan birim temelindeki aile, İngiltere'de, en azından hukuksal düzlemde yoktur. Bu noktada İngiltere, yalnızca İngiliz Ortak Hukukunun kurulmasının 19. ve 20. yüzyılda bir kaymaya yol açtığı Üçüncü Dünya toplumlarından değil,[21] Avrupa'dan da çok farklı durumdaydı. Köylülüğün özünü, ailenin üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmakla özdeşleştiriyorsak, o halde 16. yüzyıl İngiltere'sinde bir köylü toplumu görmek zordur. Earls Colne'daki kayıtlarda bu durumun sonuçları görülmektedir.

Earls Colne yerleşimcilerine ait, 1540-1750 yılları arasından elimize ulaşan 300'ün üzerindeki vasiyet tam anlamıyla gelişmiş bir bireysel miras sistemi olduğunu gösterir. Bu vasiyetlere araziler, evler ve emtia dâhildir. Bu, gördüğümüz gibi, tarımsal varlıkların miras olarak bırakılmadığı, genellikle ölümden önce bölüştürüldüğü ve bunun sonucu olarak da vasiyetnamenin çocukların haklarına bir saldırı olduğu geleneksel köy toplumuyla doğrudan

---

21. Bu tarz bir kaymayla ilgili çok sayıda örnek bulunabilir. Örneğin, E. Boserup, *The Conditions of Agricultural Growth* (1965), s. 90 ya da G. Myrdal, *Asian Drama* (1968), Cilt 2, s. 1036-1037.

bir zıtlık içerisindedir. Dahası; ana arazinin tapu kaydına, *manor* mahkemesi kaydına bakarsak, arazinin akraba olmayanlara satıldığı ve ipotek edildiği tam gelişmiş bir arazi piyasası buluruz. 16. ve 17. yüzyılda kaydedilen devirlerin en az yarısı akraba olmayanlar arasındaydı. Örneğin, 1589 ile 1593 arasındaki 5 yıllık dönemde Earls Colne'da 51 parsellik *copyhold* arazisi devredilmişti. Bu parsellerin en az 21 tanesi nakit karşılığında akraba olmayan birisine satılırken, kimileri de ipotek ya da kiralama sonucunda parselleri teslim etmişti. Bu devirlerin yarısından daha azı "miras" aracılığıyla, akrabalar arasında gerçekleşmiş görünüyor. Bu dönemin detaylı bir incelemesi göstermektedir ki, satıcılar vârisleri olmayan ya da ekonomik merdivenin dibine "düşen" fakir bireyler olarak açıklanamaz. Tanık olduğumuz şey taşınmazların sürekli şekil, mülkiyet ve değer değiştirdiği bir sürekli birleşim, değişim ve birikim sürecidir. Bunlar, belirli ailelere de bağlı değildir.

16. yüzyılın ortasına değin bir erkek taşınmaz mallarının tamamını ya da bir kısmını, dulun hakkını ayırmak şartıyla, ister yaşarken ister vasiyetle olsun bir başkasına satabilir ya da verebilir olsa da, bunu yapmadığı durumda taşınmazları, geleneklerle ya da Ortak Hukukla belirli bir çocuğa intikal ederdi. İngiltere'nin birçok yerinde olduğu gibi Earls Colne'da da ilk doğan erkek çocuk, yasa aracılığıyla taşınmazların mirasçısı olurdu. Earls Colne'da hiçbir yazılı açıklamada bu durum görülmese de, vasiyetlerin ve mahkeme kayıtlarının detaylı incelemesi bunun gerçek olduğunu gösterir. Gösterdiği bir diğer şeyse, mirasın en büyük erkek çocuğa devrolmasının şiddetinin, mülkün genç erkek ve kızlara "parçalar" verilerek tadil edildiğidir. Yine de, en azından 16. yüzyılın başlarında arazinin büyük kısmı genellikle tek çocuğa gidiyordu. Maine, "Feodal Toprak Kanunlarının uygulamada bütün çocukları bir tanesi için miras dışı bıraktığını" işaret eder.[22] Esasında, mirasın en büyük çocuğa devrolması ve bir köylü ortak

---

22. Sir Henry Maine, *Ancient Law* (13. baskı, 1890), s. 225.

mülkiyet birimi birbirine taban tabana zıttır. Aile araziye bağlı değildir ve bir birey, ya ebeveynlerin isteği ya da *manor*ın geleneği aracılığıyla seçilmiştir. Görünüşte her ikisi de 13. yüzyıl İngiltere'sinde kurulmuş olan, taşınmaz mallarda mirasın en büyük çocuğa devrolması ve mutlak bireysel mülkiyetin birbirleriyle yakın ilişkide olduğu konusu halihazırda ileri sürülmüştür.[23]

Eğer köylülük ile mirasın en büyük çocuğa devrolması prensipte birbirine zıt şeylerse, o halde kuralın Batı Avrupa'nın bazı kısımlarında sınırlandırılmış olmasını bekleyebiliriz. Durum tam da böyle görünmektedir. Lowie uzun zaman önce "Avrupa'da yaygın biçimde baskın olan mirasın en büyük çocuğa devrolması"nın Afrika ve Asya'dan geldiğini ve yakın zamanda mülkiyet haklarıyla ilgili yapılan bir incelemede, yüksek sınıflarda en büyük çocuğa devrin "dünya genelinde çok nadir olduğunu" not eder.[24] Yine de, Avrupa içinde bile, John Thirsk'ün alıntıladığı çağdaş yorumcuların söylediği üzere, İngiltere, bu kuralın en uç uygulandığı yer olarak görülmektedir.[25] Aslında, aristokratlar ve *gentry* arasında Avrupa'da mirasın en büyük çocuğa devrolması yaygın olsa da, daha ileri çalışmalar gösterir ki, İngiltere bu devrin aşağı seviye toplum arasında, yani "köylülüğü" oluşturanlar arasında da geniş biçimde uygulandığı tek ülkedir. Bölünebilir mirasın yaygın olduğu ve genç çocuklara nakit ya da emtia sağlanabildiği oldukça çok bölge olsa da, şurası açıktır ki, bu tarz bir geleneğin çok derin sonuçları vardır. Bu özellikle miras dışı bırakma ihtimaliyle birleştiğinde bir mesele halini alır. Mirasın en büyük çocuğa devrolmasının (*primogeniture*) ya da *bizatihi* bölünemeyen mirasın herhangi bir şeklinin, Batı Avrupa'nın büyük kısmının niteliği olan "köylülüğün" sınırlı şekline taban tabana zıt olmadığının farkına varmak önemlidir. İngilte-

23. Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 274.

24. R. H. Lowie, *Social Organization* (1950), s. 150; Kiernan'dan aktaran Goody, *Family*, s. 376.

25. Goody, *Family*, s. 185.

re'yi köylü toplumlarından ayıran tek şey bölünemez miras olması değildir. Bu, mülkiyet ya da "temellük" gerçeğinin bireyle birleşmesidir, hatta dahası, evlilikten doğan hakların kadın ya da erkek için kısıtlanmasıdır, daha büyük bir birim için değil.

Kirkby Lonsdale *parish*i bu açıdan ilginç bir kıyaslama sunar, çünkü burası özellikle geleneksel mülkiyet haklarının güçlü olduğu bir bölgeydi. Belirtildiği üzere, kullanım hakkıyla ilgili durum *parish*teki 9 kasaba arasında değişmekteydi. 1692'de *parish*i ziyaret eden ve bulguları Nicholson ile Burn[26] tarafından doğrulanıp genişletilen Machell'e göre,[27] 17. yüzyılın sonunda 9 kasaba arasındaki arazi mülkiyeti yapısı şöyleydi:

> *Kirkby Lonsdale: Bazıları kiracısız (yaklaşık üçte biri), bazıları geleneksel kullanımlı* (customary), *bazıları ihtiyari cezalarda geleneksel kullanımlı* (customary at fine arbitrary), *bazıları ihtiyari* (copyhold), *bazıları miras bırakılabilir.*
>
> *Casterton: Yarısı serbest mülk, yarısı geleneksel kullanımlı kiralama, üç yıl kiralamak için ceza ödenmelidir.*
>
> *Barbon: 6 ya da 7 serbest mülk; bütün kiracılar cezalandırılabilir ve ihtiyaridir (yani* copyhold*dur), 1716'da serbest mülk olarak satıldılar.*
>
> *Middleton: Kiracılar mülklerini I. Elizabeth ve I. James zamanında serbest mülk olarak satın alabildi.*
>
> *Firbank: Hepsi serbest mülktü, geleneksel kullanım hakkıyla kiraladıkları yerleri 1586'da satın aldılar.*
>
> *Killington: Hepsi serbest mülktü, geleneksel kullanım hakkıyla kiraladıkları yerleri 1585'te satın aldılar.*
>
> *Lupton: Yalnızca 2 serbest mülk vardı, geri kalanı tamamıyla geleneksel kullanım hakkıyla kiralanmış yerlerdi.*

---

26. J. Nicholson ve R. Burn, The History and Antiquities of Counties of Westmorland and Cumbarland (1777), Cilt 1, s. 243-265. Killington ile ilgili kanıt için bkz. W. Farrer ve J. F. Cunven, Records relating to the Baront of Kendale (Kendal, 1921), Cilt 2, s. 416.

27. J. M. Ewbank (der.), *Antiquary on Horseback* (Kendal, 1963), s. 18, 26, 29, 36, 39.

Hutton Roof: Bazıları bölünmüş geleneksel kullanımlı kiralanmış yerlerdi, ancak genellikle kendileri serbest olarak aldılar.

Bu, aynı *parish* içerisinde bile farklılıklar olduğunu gösterir.

Fiziksel olarak bitişik olsalar da durum olarak birbirine dikkat çekici biçimde zıt olan iki kasabayı, yani Lupton ve Killington'ı daha detaylı biçimde inceleyebiliriz. Lupton'da toprağından uzakta yaşayan bir toprak sahibi *manor* lordu vardı ve kasabadaki arazinin çok az kısmına dolaysız olarak sahipti; bir kendi kullanımında olan bir *demesne*si yoktu. Arazinin neredeyse tamamı, kişi başı 15 ile 40 akre arasında olmak üzere geleneksel kiracıların elindeydi ve bu kiracıların ortak otlak alanı konusunda da bazı hakları vardı. Killington'daki kiracılık şekli orijinalinde Lupton'daki ile aynıydı, ancak 1585'te geleneksel mülkler serbeste dönüştürüldü. Bunun bir sonucu, 1695 yılındaki yerleşimciler listesine göre Killington'da yaşayan iki "beyefendi"nin olmasıydı ki, Lupton'da hiç yoktu. Ancak bunlar bile önemsiz *gentry*lerdi. İç Savaştan önce Killington'da en çok arazisi olan kişinin, Killington Köşkü denilen bir evi ve evin müştemilatı, kırk akre ekilebilir arazisi, yirmi akre otlağı, yüz akre merası ve yüz akre boyunca yosun ve karaçalı bulunan "Killington Mülkü" denilen bir arazisi, altmış akrelik müştemilatı olan bir evi ve bir su değirmeni vardı.[28] Bu, Killington'daki ortalama mülkiyet alanının neredeyse 5 katıydı; ancak kasabada yaklaşık 40 mülk olduğundan, bu toplam arazilerin yalnızca 8 tanesini oluşturuyordu.

Daha önce de tartışıldığı gibi, şurası açıktır ki, 17. yüzyılda bireye arazisi üzerinde tam ve toplam haklar veren İngiliz "serbest mülk" kiracılığı, köylü toplumların özelliği olan, ortak aile mülkiyetine dayanan arazi mülkiyeti biçiminden farklıydı. Bu sebeple, meselede yüzeysel olarak görünse de, 1585'ten sonra Killington'da,

---

28. Detayları 1639 yılına dair yapılan bir araştırmadan elde ediyoruz. Farrer ve Curwen, *Records ...of Kendale*, Cilt 2, s. 437.

1586'dan sonra Firbank'de, 1716'dan sonra Barbon'da, erken 17. yüzyıldan itibaren Middleton'da ve Kirkby Lonsdale ile Hutton Roof'un bazı bölgelerinde ortaya çıkan kiracılık sistemi köylülükle uyumsuz görünür. Yine de, neredeyse bütün mülkiyetin bu şekilde elde tutulduğu Lupton'da olduğu gibi bazı bölgelerde "geleneksel" kiracılık devam ediyordu. Bazı aile mülkü biçimleri diğer kasabalardan daha uzun süre hayatta kalmış olabilir.

Kirkby Lonsdale *parishi*, Kendal baronluğuna bağlıydı, bunun sonucunda bölge papazının *manor*ı hariç bütün diğer *manor*ları baronluk elinde tutuyordu.[29] "Geleneksel" kiracılık, genel sınır kiracılığına dâhildi ve özellikle çok iyi belgelenmişti, çünkü bu durum bölgenin bir özelliğiydi ve 17. yüzyıldaki önemli davaların konusuydu. Mükemmel ve çağdaş bir tanımlama Gilpin tarafından ortaya konur ve burada başkaca pek çok tanımlama bulunur.[30] Tahminen, sınırdaki silahlı hizmetler karşılığında, elde bulundurulan mülk, Güney İngiltere'deki bilinen klasik *copyhold* ile serbest mülk (*freehold*) arasında bir yerlerde duruyordu. *Copyhold* sahibi olarak kiracı lorda sabit ve küçük olsa da bazı ceza ve kiralar öderdi ve ayrıca bazı hizmetlerde ya da "iyiliklerde" bulunurdu. Ancak *copyhold*un aksine arazi "lordun iradesiyle" değil, *manor* geleneğiyle elde tutulurdu. Arazi mülkiyeti, "geleneksel miras taşınmazları" olarak bilinirdi ve bir "sahipten" diğerine, lordun iznine gerek duymadan, yalnızca cezası ödenip *manor* mahkemesinde kaydettirilerek devredilebilirdi. Mülkler, "atadan vârise, belli bir yıl kiralaması altında intikal edebilir"di. Dahası, "*copyhold* sahibinin arazideki ağaçlar üzerinde bir mülkiyeti yoktu; geleneksel kiracı ise, serbest bir mülk sahibi gibi yeral-

---

29. Farrer ve Curwen, *Records ...of Kendale*, Cilt 2, s. 305.

30. Bagot, "Mr Gilpin and manorial customs"; C. M. L. Bouch ve G. P. Jones. *A Short Economic and Social History of the Lake Counties 1500-1830* (Manchester, 1961), s. 65; J. R. Ford, "The Customary Tenant-right of the Manors of Yealand", *T.C.W.A.A.S.*, n.s. ix (1909), s. 147-160; W. Butler, "The Customs and Tenant Right Tenures ol the Northern Counties..." *T.C.W.A.A.S.*, n.s., xxvi (1926), s. 318-336.

tındaki madenler hariç her şeye sahipti."[31] Geleneksel kiracılar arazilerini bir vasiyetle başkasına bırakabilirdi ve eğer ortada bir vasiyet yoksa, arazi otomatik olarak çocuklara ya da diğer yasal vârislere intikal ederdi. Bu durum "serbest mülk sahipliğinden farksız" olarak tanımlanmıştır. Cezalar, kiralar ve hizmetler onu diğer açılardan *copyhold* kılsa da, kiralığın güvenliği açısından durum buydu.[32] Mahkeme kayıtlarında izinli olarak kaydedilseler de, taşınmazlar sıradan işlemler aracılığıyla alınıp satılabilirdi.[33] Bu, serbest mülk sahipliğiyle neredeyse aynı devir işlemiydi.[34] Kiracı üzerindeki en büyük kısıtlama, miras bırakılan taşınmazın parçalara bölünememesiydi. Gelenekler, sınır için asker temin edilmesini gözeterek mülkiyetin tek bir kişiye, önce dula, sonra erkek çocuğa, erkek çocuğun yokluğundaysa tek bir kız çocuğuna geçmesi gerektiğini vurgular. Gördüğümüz üzere, bu, bölünmezliğin en katı şeklidir.

Bu tarz bir sistemin beklenen sonuçlarından bir tanesi de zenginliğin "aile çiftlikleri" arasında eşit biçimde dağılmasıydı. Bu eşitlik, eski sistemin 18. yüzyılın ikinci yarısında çöküşüne tanık olanlar tarafından kaydedildi. Bu yüzyılın ilk yarısına baktığımızda, 1812'de bir yazar, "bir kısım soylu ve baronetin* toprakları hariç, arazi mal sahiplerinin meşguliyetinde küçük serbest mülklere ve geleneksel kiralıklara ayrılıyordu," diye yazar.[35] Bunun bir başka olası sonucu ise, bir taşınmazın belirli bir aileyle özdeşleşmesi ve nesiller boyunca aynı ailede kalması olacaktı.

Yine de, mülkiyetin keskin doğasına daha yakından baktığımızda, modelin bu kadar basit olmadığını görürüz. Arazi ve aile köylü toplumlarda kaynaştığı için, çiftliğin sahibinin hane

---

31. S. H. Scott, *A Westmorland Village* (1904), s. 16.

32. Butler, "Customs and Tenant Right Tenures", s. 320.

33. *A.g.e.*, s. 319.

34. Ford, "Customary Tenant-right", s. 157.

* Barondan bir aşağı soyluluk payesi –ed.n.

35. J. Gough, *Manners and Customs of Westmorland* (Kendal, 1847; ilk baskı 1812'de), s. 25.

halkı ya da aile olduğunu ve ailenin reisinin *de facto* şekilde yönetici olduğunu belirtmiştik. Bireysel mülkiyet yabancı bir kavramdı. Bu, Lupton ve Killington'dakinin tam tersidir; buralar ister serbest mülk sahipliği ister geleneksel mülkiyet şeklinde olsun, arazi sahipliğinin bireysel şeklini öngörmenin zor olduğu yerlerdir. Mülkiyetin ailece ortak sahip olunan bir şey olduğuna dair ne çoklu mahkeme kayıtlarında ne de bölgenin geleneklerinde *bir* kanıta rastlanır. Aslında bütün göstergeler tam tersini işaret eder. Öncelikle her iki kasabada da sahip olunan gayrimenkul bir kişiye devredilir ki, bu kişi tamamıyla itibari hak sahibi (*titleholder*) değildi, ayrıcalıklı anlamda bir sahipti. Bu sahip basit biçimde kadın ya da erkek olabilirdi. Aksine, mülkiyetin bireyselliği güneydeki birçok *copyhold* mülke göre çok daha aşırıydı, zira örneğin Essex'te, eğer bir erkek vâris yoksa, bütün kızlar ortak olarak taşınmazdan pay alırdı, Lupton'da bölünemez mülkiyet kuralı bu bölünmeyi engellerdi. Bu *manor*ın geleneğine göre, eğer yaşayan bir erkek evlat yoksa, bütün mülk bir tek kıza intikal ederdi. Machell'in erken 17. yüzyıldaki bir Chancery kararnamesinden alarak ortaya koyduğu gibi, Kendal baronluğundaki genel kurala göre, "büyük kız evlat/abla/kuzen kullanım hakkında herhangi bir ortaklık olmadan mülkün mirasçısı olabilirdi."[36] Bu, mirasın en büyük çocuğa devrolmasının bu bölgedeki direkt karşılığıdır. Genel kurala göre mülkiyet, yalnızca bir kişiye ait olmalıdır ve bir kişiye intikal etmelidir. Zira bu mülkiyet bir erkek kardeşler grubu tarafından sahiplenilemez ve onlar arasında klasik köylü toplumlarındaki gibi bir paylaştırma yapılamazdı.

Burada, İngiltere'deki bölünebilir mirasın önemli alanlarıyla, özellikle dağlık bölgelerdekilerle uğraşmak imkânsızdır. Bunların iyi biçimde belgelenenlerinden birisi Kirkby Lonsdale'in yanı sıra uzanan Dentdale idi. İki *parish* arasındaki zıtlık çok öğreticidir ve Joan Thirsk tarafından genel bir anlatımla aydınla-

---

36. Eubank, *Antiquary on Horseback*, s. 3.

tılmıştır.[37] Böyle bir bölgede, aile ile ekonomi arasındaki ilişkilere dair bir söyleme sahip olmak, köy toplum yapısını ilgilendiren hipotezleri test etmek çok faydalı olacaktır. Bu ayrıca, kadınların haklarıyla ilgili daha çok şey bilmek için de faydalıdır. Köy toplumlarında arazi bir bireye ait değildir; dolayısıyla kadınlar, taşınabilir nesnelere ya da hayvanlara sahip olabilseler de, köy dışından biriyle evlendiği zaman araziyi beraberlerinde götüremez. Ancak hem Lupton'da hem de Killington'da kadınların mülkiyet hakları kapsamlıdır. Bu iki kasabadaki bazı vasiyetlerde kadınların arazi mülkiyetlerinden bahsedilir ve halihazırda gördüğümüz üzere, dullar kocalarının taşınmazlarına sahip olabilir ve eğer bir erkek çocuk yoksa onları bir kız çocuk izler. Bu yüzden erkekler araziye "karılarının namına" sahip olabilirdi.

Bireysel mülkiyet hakları konusunda daha fazla kanıta ihtiyaç duyulursa, Kirkby Lonsdale'den edinebileceğimiz, Chancercy'de duyulmuş olan, sayısız davanın soruşturmasında bunları bulabiliriz. Mahkeme, bir bireyin belirli bir arazi ya da mülk üzerinde hak elde etme girişimleriyle ilgili sayısız davayla ilgilenmiştir. *Parish*in 16. ve 17. yüzyıldaki davalarından elde edilen kabaca 70.000 kelimeyi okuyarak aile grubu ya da bireyden daha büyük bir grubun mülkiyete sahip olması anlamında aile grubu ve mülkiyet arasında güçlü bir bağ olduğunu gösteren bir iz ya da ipucuna rastlayamayız.[38] Hanenin reisi veya kayıtlı arazi sahibi mülkiyetin tam sahibidir, yani ortak emek grubunun düzenleyicisi değildir. Ortada temel mülkiyet ve üretim birimi olarak aileye dair bir iz yoktur.

Bu alandaki çocukların ve kadın eşlerin aile mülkiyetinde devredilemez haklara sahip olduğuna dair bir itirazda bulunula-

---

37. Joan Thirsk, "Industries in the Countryside", F. J. Fisher (der.), *Essays in the Economic and Social History of Tudor and Stuart England* içinde (Cambridge, 1961).

38. Geleneksel betimleme için bkz. W. J. Jones, *The Elizabethan Court of Chancery* (Oxford, 1967). Geç 16. yüzyıl için yapılan ekstra baskılar için bkz. G. Monro, *Acta Canceliaria* (1847).

bilir. Kiracı-hakkı aracılığıyla, "katıksız" dulluğu süresince, yani tekrar evlenmediği ya da cinsel ilişkiye girmediği sürece kadının kocasının bütün mülkünü alabileceğine dikkat çekilebilir. Dahası, önceden de gördüğümüz üzere Kirkby Lonsdale, 1692 yılına kadar kadın ve çocuğun, kocanın/babanın taşınabilir arazileri üzerinde onun ölümüyle birlikte üçte birlik hakka sahip olmasının bir gelenek olduğu York Başpiskoposluğuna bağlıdır. Serbest arazi mülkiyetine uygulandığı gibi Ortak Hukuka ve *manor* geleneklerine dikkatlice bakarsak, bunun açık bir biçimde ortak mülk olmadığı görülür. Kadın yalnızca dul kaldığı sürece haklara sahiptir, çocukların ise ebeveynlerinin arazisi ya da mülkü üzerinde devredilemez hakları yoktur. Taşınabilir mallar söz konusu olduğunda bile bir adam, ister satarak ister başkasına vererek tıpkı arazisi gibi bu malları da elden çıkarabilir. Tıpkı İngiltere'nin geri kalanında olduğu gibi, Kirkby Lonsdale'de de kural "yaşayan bir erkeğin vârisi yoktur"dur; dolayısıyla çocukların aile mülkü üzerinde devredilemez haklarının olmadığı görünür. Bu sebeple eğer baba isterse oğlunu tamamen miras dışı bırakabilir. Mirasın en büyük çocuğa devrolması geleneği, ölümden önce aksi bir vasiyet bırakılmadığı takdirde en büyük erkek çocuğun mirasçı olacağı anlamını taşır. Fakat bu erkek çocuğun otomatik olarak mirasçı olduğu anlamına gelmez. Örneğin, 1682 yılında Lupton'da John Wooddes, vasiyetinde, büyük oğlu Roland'ın "nasihatlerine ve buyruklarına uymadığı gibi, kraliçe majestelerine ve lordlara hizmet etmediği"ni, bunun için bütün mülkün genç kardeşe geçeceğini ve bu kardeşin büyük kardeşe 6 sterlin 13 dime ödeme yapacağını belirtir. Killington'da bir adam, bir dulun sahip olduğu üçte birlik çeyiz hakkı dışında gayrimenkulü ile istediği şeyi yapabilirdi. Lupton'da ise ölmeden önce ya da miras olan mülkün bölünmemesi şartıyla karısı öldükten sonra istediğini yapabilirdi.

Bölgedeki son derece gelişmiş özel mülkiyet haklarının bir sonucu da, merkezi nısfet mahkemelerinde,* özellikle de Chan-

cery'de görülen davaların muazzam miktarıydı. Bir diğer sonuç ise taşınır mallar ve gayrimenkullerle ilgili çok sayıda vasiyet hazırlamasıydı. Köylü toplumlarında vasiyetin ya bilinmediğinden ya da büyük bir antipati topladığından zaten bahsetmiştik. Buralarda ölen baba özel mülkiyet sahibi olmadığı için, bunu belirli bir bireye de intikal ettiremezdi. Oğullar nasıl ortak çalışanlarsa, mülk üzerinde de babalarıyla beraber ortak sahipti. Ancak Kirkby Lonsdale'de hazırlanan birçok vasiyet, arazinin intikal edebilirliği prensibini somutlaştırarak, babanın gücünü ölümünden sonrasına genişletmekteydi. Örneğin, 17. yüzyılın sonunda nüfusu yaklaşık 150 kişi olan Lupton kasabasında, 1550 ile 1720 yılları arasında 115 vasiyet hazırlanmıştı. Bunların birçoğu doğrudan araziden faydalanamayacak kızlara ve genç erkeklere nakit para sağlamakla ilgili olsa da, sık sık gayrimenkulün elden çıkarılmasının onaylandığı da görülür.

Aile ile arazi arasında güçlü bir ilişki olmayışıyla ilgili daha fazla kanıt 16. ve 17. yüzyılda bütün İngiltere'ye yayılmış olan fazlasıyla etkin arazi piyasasında bulunabilir. Tarihçiler uzun zamandır bunun farkındaydı ve bu olgunun boyutlarını belgelediler. Tawney 16. yüzyıl kayıtlarında satışlar, ipotekler ve kiralamalar aracılığıyla genişçe yer bulan "The Growth of a Land Market Among the Peasants [Köylüler Arasında Arazi Piyasasının Büyüyüşü]" konusuna bir paragraf ayırır: "Köylüler arasında büyümesi onları ticari güçlerin oyununa sokar ki, bunlar geleneksel kiracıların kendi aralarındaki sıralamaya dâhildir. Bu durum, ortaçağa yakın bir dönemde kırsal kesimde sıkça gördüğümüz arazi satın almaya duyulan heves ve bireyler arasındaki nakit bağının geleneksel kuralla yan yana büyümesi üzerinden gerçekleşir."[39] Aynı dönemde "Arazi Açlığı" olarak adlandırılan pek çok örnek Mildred Campbell tarafından verilir ve belir-

---

39. R. H. Tawney, *The Agrarian Problem of the Sixteenth Century* (1912; Harper Torchbook edisyonu, 1967), s. 72.

li köylerin yerel çalışmaları bu durumu doğrular.[40] Hoskins 16. yüzyıldaki Wingston Magna'yı tanımlarken tapuların nasıl "bu kadar işlem kaydı" içerdiğini de açıklar, çünkü "kayıtların geriye gittiği tarihten beri Winston'ın köylü çiftçileri arasında epey bir alış ve satış işleminin yapıldığı görülür."[41] Yine sayısız örnek verilmektedir. Eğer başka bir örneğe ihtiyaç varsa, 16. ve 17. yüzyıldaki Cambridgeshire'ın üç *parish*indeki arazi piyasası Margaret Spufford tarafından detaylıca tanımlanmıştır. Örneğin Chippenham'da 1560-1636 yılları arasında yaşanan çok sayıda küçük arsa satışı, orta büyüklükteki mülkiyetlerin kaybolmasına ve zengin ile fakir arasında kutuplaşmaya yol açmıştır.[42] Arazi piyasası tartışmalarının hiçbirinde, mülklerin aile döngüsü veya çocuk sayısıyla ilgili olarak büyüklüğünün değiştiğine dair bir kanıt yoktur. Arazi alanlar bunu, büyük ya da küçük aileye, genç ya da orta yaşlı olmaya bakarak yapmadı. Satma güdüsü demografik olmaktan ziyade ekonomik görünmektedir. Halkın belli arazileri aile içinde tutmayı denemelerine yönelik gerçek bir kayıt da bulunmamaktadır. Hem arazi hem de evler daha elverişli ve kârlı yatırımlar karşılığında takas edilirdi ve bunlara görünürde küçük bir belirli arazi üzerinde "ismi tutma" endişesi eşlik ederdi. Dahası bu satışların ve işlemlerin büyük bir kısmı akraba olmayan kişiler arasındaydı, yani aile dışı satış, aile içi satışa göre daha yaygındı.

Şimdi, yalnızca, İngiltere'nin 16. yüzyılın başından itibaren sergilediği birçok özelliğin öngörülen köylü modeline uymamasını değil, bunun *neden* olduğunu da görebiliriz. Halihazırda fazlasıyla bireyselleşmiş olan mülkiyet, aile grubu ve arazi arasındaki bağı koparmıştı. Aile mülkiyet biriminin temeli olmadığı gibi, büyük olasılıkla üretim ve tüketim biriminin de temeli

---

40. M. Campbell, *The English Yeoman* (New Haven, 1942), s. 72.
41. Hoskins, *Midland Peasant*, s. 115.
42. Spufford, *Communities*, s. 65.

değildi. Bu 16. ve 17. yüzyılda başlayan, İngiltere'nin köy toplum yapısından başlayıp piyasacı, sanayileşmiş bir toplumla son bulan bir değişim değildi. Yasal ve ideolojik çerçeve dönemin daha en başında fazlasıyla gelişmiş durumdaydı. Bu da bize, farklı bir sistemin çöküşünün nedenlerini bulmak için daha önceki dönemlere bakmamız gerektiğini söylüyor. Eğer 16. ve 17. yüzyıl İngiltere'sinde fark edilebilir bir köylülük yoksa, o halde bu köylülük ne zaman yok oldu? Yakın zamanda ortaya atılan bir öneri, Rodney Hilton'ın da savunduğu gibi, geç 14. yüzyılda net bir şekilde "köylü" bir toplum yapısı olduğu yönündedir, yine güncel kanıtlar bunun 15. yüzyılın ortasında çöktüğünü gösterir.[43] 1380 ile 1450 yılları arasında gözle görülür bir kırılma olmaması hem Blanchard'ı hem de bizi şaşkın bırakır. Kara Veba salgını ile 15. yüzyılın sonu arasındaki süreyi, özellikle temel mülkiyet biriminin merkezi özellikleri açısından düşünmenin tam zamanıdır.

Kara Veba salgını sonrasını inceleyen güncel çalışmalara baktığımızda, Rodney Hilton ve Cicely Howell gibi iki saygıdeğer örneği hariç tutarsak,[44] gerçek köylülüğün özelliklerinin Kara Veba salgınından hemen sonra kaybolduğuna dair genel bir anlayış ortaya çıkar. Bu, feodalizmin doğasında daha yüksek düzeydeki bir değişimle ilişkili olabilir. Bize söylenen, "geç ortaçağ lordluğunun, gevşek bağlara sahip olan, utanmazca rekabetin döndüğü bu toplumda aslında feodal *dominium* ile pek bir ortak noktasının olmadığıdır..."[45] Aile ve arazinin iç içe geçmesi, buna bağlı olarak coğrafi hareketsizlik, arazi piyasasının olmayışı, belirli ailelerin arazileri ellerinde tutması, hepsi hızlıca kaybolmuştur. Andrew Jones, geç 15. yüzyıl Leighton Buzzard'ı üzerine yaptığı çalışmada gösterir ki,

---

43. Ian Blanchard tarafından yapılan bu öneri için bkz. *Peasantry in Social History*, 5 (Mayıs 1977), s. 662-663.

44. Hilton, *Peasantry*, 1. bölüm; C. Howell, "Peasant Inheritance", C. Howell, "Stability and Change 1300-1700", *Jnl. Peasant Studies*, Cilt 2, Sayı 4, (Temmuz 1975).

45. K. B. McFarlance, "Parliament and 'Bastard Feudalism'", R. W. Southern (der.), *Essays in Medieval History* içinde (1968), s. 260.

1464-1508 yılları arasında devredilen 909 arazinin, %66'sı bir aile "grubundan" diğerine, sahibi yaşarken devredilmiştir, ancak sahip yaşarken yalnızca %15 ve ölümünden sonra %10 başka bir aileye geçmiştir.[46] Bu sebeple, yalnızca aktif bir arazi piyasası yoktur, aynı zamanda bu mülkiyet akraba olmayanlar arasındadır. Dahası, bu eğilim daha öncelere dayanır, çünkü "14. yüzyılın sonlarından kalma mahkeme kayıtları, gelişmekte olan bir arazi piyasasını ortaya koyar."[47] Bununla birlikte, geç 14. yüzyıl üzerine yazan Hilton, Midlands'ta "mülkiyetin üçte biri ile yarısı arasındaki bir bölümünün, hane reisi öldükten sonra aile dışına çıktığını" bulmuştur.[48] Bu muhtemelen "köy halkının dikkat değer derecedeki hareketliliği" ya da diğer sebeplerin sonucudur.

Ayrıca Rosamon Faith 15. yüzyılda aktif bir arazi piyasası olduğunu ve bu eğilimin 14. yüzyılda başladığını not eder. Bunu belirginleştirirken şöyle söyler:

> *Toprağı 'ona eskiden beri sahip olanın kanından olanlara intikal etmelidir' fikri elbette birçok köylü toplumunda yaygındır... İngiliz tarihinde –kabaca 14. ve 15. yüzyıl– bu temel fikrin birçok kırsal topluluk tarafından uygulamada terk edildiği bir dönem vardır. Ailenin toprak üzerindeki iddiaları görmezden gelinmiştir ya da nadiren bastırılmıştır ve daha önceleri arazinin intikalini yöneten katı ve detaylı ayarlamaların yerini, yalnızca arz ve talep kuralları almıştır.*[49]

Faith'in delilleri temelde Güney İngiltere'dendir ve Brightwaltham'dan aldığı bir örnek gösterir ki, aile işlemleri "1300 yılında toplamda %56 iken 14. yüzyılın büyük kısmında %35 civarında

---

46. Andrew Jones, "Land and People at Leighton Buzzard in the Later Fifteenth Century", *Ec. Hist. Rev.*, 2. Seri, xxv, Sayı 1 (Şubat 1972), s. 20.

47. Jones, "Leighton Buzzard", s. 23.

48. Hilton, *Peasantry*, s. 41.

49. Rosamund J. Faith, "Peasant Families and Inheritance Customs in Medieval England", *Agricultural Hist. Rev.*, Cilt 14, 2.Bölüm (1966), s. 86-87.

seyretmiş ve 1400'den sonra keskin bir biçimde %13'e düşmüştür."[50] 1400 yılında Ramsey *manor*larındaki "arazi işlemlerinin %87'si aile dışıdır", 1456 yılında ise %83'tür.[51] Bu sebeple Faith, "14. ve 15. yüzyıl mahkeme kayıtlarına döndüğümüzde, eski miras kalıplarının olmayacağına" inanmaktadır.[52] Ancak mahkeme kayıtları yalnızca 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başladığı için doğal olarak emin olmak çok güçtür. Bu sebeple, 14. yüzyıldaki ortalama bir *manor*da, örneğin St. Alban'ın sahibi olduğu *manor*ların birisinde, bir adam öldüğünde "oğulun, kızın ya da dulun mirasçısı olduğu arazi artık geleneksel bir aile mülkiyeti değildir, ancak arazi kısa sürede birkaç farklı ailenin eline geçebilir."[53] Veriler çelişiyor olsa da, Faith bu modeli tamamen terk etmekte isteksizdir ki, bu yüzden yavaş yavaş bu düşünceyi sona erdirmek zorunda kalmıştır: "'İsmi arazi üzerinde tutma' fikri bir fikir olarak –belki de bir tutku olarak– hâlâ önemli olabilir, ancak artık köylerin gerçeği değildir."[54]

Papalık Enstitüsü (*Pontificial Institute*) ve Peder Raftis'in çalışması da tarihe karışmış köylülük resmini destekler. De Windt'in Huntingdon yakınlarındaki Holywell cum Needleworth üzerine yaptığı detaylı çalışma şöyle özetlenmiştir:

> *Kısacası, ailenin mülkiyeti kendi elinde tutması 15. yüzyılın ilk yarısındaki Holywell'de modası geçmiş bir şey değildi. Bununla birlikte ailevi olmayan çıkarların gölgesinde kalmıştı. Bu sebeple, 1397 ile 1457 yılları arasında bir tür kaynak olan mahkeme kayıtlarında 43 dava ailenin mülkiyeti elinde tutması olarak –24 dava kan hakkına dayalı miras, 19 dava aile içi devir–, 21 dava doğrudan aile dışına devir ve en önemlisi 98 dava boşta kalan ya da vârisler veya diğer akrabalar tarafından hak iddia*

50. *A.g.e.*, s. 90.
51. *A.g.e.*, s. 91.
52. *A.g.e.*, s. 89.
53. *A.g.e.*, s. 89.
54. *A.g.e.*, s. 92.

edilmeyen arazilerin açık piyasadan alınmasıyla ilgili kaydedilmişti... 15. yüzyıl itibariyle Holywell'de sonuç kaçınılmazdır. Tamamen bağlılık devri bitmiştir. Artık mülkün korunması yoluyla ailenin çıkarlarını koruma dönemi sona ermiştir.[55]

Yazar, en hayati değişimin, Kara Veba salgınının sebep olduğu ekonomide "şiddetli şoklarla" birlikte 14. yüzyılın ortasında gerçekleştiğine inanır.[56] 15. yüzyılla ilgili benzer bir resim de Raftis tarafından çizilmiştir; ve yakın zamanda, Somerset ve Derbyshire ile ilgili kendi çalışmasının yanı sıra yukarıda belirttiğimiz diğer incelemelere dayanarak yaptığı yeniden okumada, "birbirine bağlı aile (*cohesive family*) biriminin 1450'lerde kaybolduğu, bozulduğu ve atomik parçalara bölündüğü sonucuna varmıştır."[57]

Chippenham'daki Cambridgeshire *parish*iyle ilgili, İşgalin öncesinden 18. yüzyıldaki çitleme hareketine* (*enclosure*) kadar olan dönemi kapsayan bir çalışma, Margaret Spufford'un şu sonuca varmasına yol açar: "Çitlemeler bazen 'küçük köylü' çiftçinin ölüm çanı olarak düşünülmüştür. Bu durum Chippenham'da bir eşitsizlik yaratmamış, geç 14. yüzyılda başlayan bir süreci mühürlemiştir."[58] Bu, geç 14. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar olan yıllara tek bir dönem olarak bakılması gerektiğini söyleyen görüşü destekler. Barbara Harvey, Westminster Abbey ve buradaki mülkler üzerine yaptığı güncel bir çalışmada, 14. yüzyılın ikinci yarısında etkin bir arazi piyasası olduğunu ancak aile ile arazi arasında bir bağ olmadığını belgeler. 1350'den sonrası içinse şunu belirtir: "Erken ortaçağ toplumunun en önemli özelliği olan, belirli bir mülkiyete

---

55. De Windt, *Land*, s. 134.

56. *A.g.e.*, s. 192.

57. Raftis, *Tenure*, s. 208-209; Blanchard, *Social History* içinde, 5, s. 662-663.

* 18. yüzyılda küçük toprak sahiplerinin, topraklarının etrafına çit örerek onları özel mülkiyeti haline getirdiği döneme verilen isim –çn.

58. Spufford, *A Cambridgeshire Community: Chippenham from Settlement to Enclosure* (Leicester, 1965). Dept. Of English Local History Occasional Papers, 20, s. 54-55.

bağlı ailenin bölünmez ortaklığı algısı zayıfladı; hatta bazı yerlerde neredeyse ortadan kalktı."[59] Yazar bu değişimin sebeplerinden birisinin, geç ortaçağ döneminde "köy mülkiyetinin dikkate değer bir özelliğinin ortaya çıkmasına yardım eden" evli kadına ayrılan mülk, yani "arazinin intikal biçimi olarak mirasın öneminin azalması" olduğuna inanır.[60] Bu değişim, sık sık bir erkeğe, vârislere ya da belirlenen kişilere *(sibi et suis et assisnaits suits)* miras bırakmaktan bahseden gerçek devir terminolojisine yansır. Bu yüzden, "geleneksel kiracılık kabul edildiği anda", keşişler "kendi paylarını vârislerine intikal ettirmek yerine satmayı kabul etmiştir."[61]

Chris Dyer tarafından yapılan bir başka güncel çalışmada, aktif bir arazi piyasası ve aile içinde yapılan işlemlerin görece azlığı belgelenir. 1375-1540 arasındaki dönemde kimi West Midlands köyleri üzerine yaptığı çalışmada Dyer yüksek göç oranına rastlar: "15. yüzyılda, tüm ailelerin dörtte üçü her 40 ya da 60 yılda bir gözden kayboluyordu."[62] Detaylı tablolar göstermektedir ki, geç 14. yüzyıl ve 15. yüzyılda üç *manor*daki "aile içi" işlemler, nadiren bütün işlemlerin dörtte biridir. Hambury'de, 1376-1394 yılları arasında bu işlemlerin oranı yalnızca %25 iken, 1420-1439 yıllarında %13'ün altına düşmüştür; Kempsey'de 1394-1421 arasında %24 iken 1432-1439 arasında yalnızca %9'dur. En dikkat çeken şey, aile içi işlemlerin oranının 16. yüzyılda, daha önceki dönemlere göre yüksek oluşudur. Dahası, arazi işlemlerinin sayısı erken dönemlerde, geç dönemlere göre çok daha yüksektir.[63] Yazarın belirttiği gibi, "birçok *manor*da, 16. yüzyılın başlarında hem ölümden önce hem de ölümden sonrası için aile içi işlemlerde bir piyasa artı-

59. Barbara Harvey, *Westminster Abbey and its Estates in the Middle Ages* (Oxford, 1977), s. 318-319.

60. *A.g.e.*, s. 299.

61. *A.g.e.*, s. 305.

62. C. Dyer, "Peasant Families and Land-Holding in Some West Midland Villages, 1375-1540", Richard Smith (der.), Land, *Kinship and Life Cycle* içinde (1979).

63. Dyer, "Peasant Families and Land Holding."

şı olmuştur," çünkü geç 14. yüzyıl ve 15. yüzyılın çoğunda arazi mülkiyeti fazlasıyla değişkendir."[64] Erken dönemde mülklerin devri "çok hızlıydı, dolayısıyla her yıl %10'u el değiştirebiliyordu ve bazen mülkler bir kiracıdan diğerine şaşırtıcı bir hızla geçiyordu."[65] Dyer bu durumun, "15. yüzyılda köylü ailesinin parçalandığı yönünde bir izlenim yarattığını" kabul ediyor, aynı zamanda bunun "büyük bir abartma olduğunu savunuyor." Bununla birlikte onun karşı-delili önceki bilgi kadar açıklayıcıdır, çünkü yalnızca bir vaka üretir ve bu vakada mülkiyet 70 yıldan fazla bir süre boyunca aynı ailenin 3 neslinde kalmış, sonra da satılmıştır.[66] Arazi piyasasının daha aktif olduğuna, arazinin daha net bir biçimde "emtia" olarak görüldüğüne ve aile içi devirlerin 15. yüzyılda, "kapitalist" olduğu varsayılan 16. yüzyıla nazaran daha az önemli olduğuna dair güçlü bir izlenim kalıyor.

Dyer'ın bulguları, 15. yüzyıl ile 18. yüzyıl arasındaki Earls Colne *manor*ı mahkeme kayıtlarından elde edilen rakamlarla desteklenmektedir. Bu rakamlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Arazi Devirleri: Earls Colne *Manor*ı, *Copyhold* Araziler

Dönem	Arazi İşlemlerinin Toplam Sayısı	Lordların Hibeleri	(Aile dışından) Yaşayanlar Arasında	Bütün Aile İçi İşlemler
1401-1405	30	4	19	7
1501-1505	28	4	18	6
1603-1607	30	0	19	11
1701-1705	18	1	5	12

64. *A.g.e.*
65. *A.g.e.*
66. *A.g.e.*

Not: Chris Dyer tarafından kabul edilen bu biçem, işlemlerin yaşayanlar kişiler ya da ölümden sonraki mirasçılar arasında olup olmadığına bakmaksızın onları aile içi olarak diğerlerinden ayırır. Bunun için 1603-1607 dönemi seçilmiştir, çünkü 1602 yılına dair kayıtlar kayıptır. Kullanılan kaynaklar, çalışma için kullanılan kaynakça listesinde gösterilmektedir.

Eğer ilk olarak toplam işlem rakamlarına bakarsak, mahkeme daha sonraki dönemlere nazaran 1401-1405 yılları arasında daha etkin çalışmış görünmektedir. "Arazi piyasası", erken 18. yüzyılda bilakis 14. yüzyılın sonlarına nazaran daha az görünürdür. Bu bir bakıma göz yanılgısıdır, çünkü tablo, mahkemeye gelen parsellerin büyüklüğünü göstermez. Arazilerin sağlamlaştırılmasının bir sonucu olarak, son dönemdeki parçalar, erken beş yıllık döneme göre daha büyüktür. Yine de arazi değişiminin 1400 yılında da 1700 yılında olduğu gibi önemli olduğuna dair ufak bir şüphe olabilir. İkinci olarak, aile içinde kalan arazilerin oranına bakabiliriz. İlk dönemde dörtte birden daha az bir bölümü, ölümden sonra ya da yaşam sırasında devir aracılığıyla "akraba" grubuna geçmiştir ki, bu durum bir sonraki dönem için de neredeyse aynıdır. Ancak zamanla ailenin ilgisi azalmadığı gibi artmıştır. Üçüncü dönemde üçte birden fazla bir kısım "akrabalara" geçerken 18. yüzyılın ilk yıllarında üçte ikiden fazla bir kısım aile içinde kalmıştır. Eğer bu basit endeksi kullanırsak, 17. yüzyılın sonlarına değin bu köydeki yerleşimcilerin ironik bir biçimde "köylü" olmadığı ortaya çıkar.

Aile içi devir işlemlerinin ilk iki dönemde önemsiz olduğu izlenimi, devirlerin belirgin doğasına detaylı olarak bakarsak daha da güçlenir. "Aile içi" gerçekten çok ham bir kategoridir, çünkü aile mülkiyetini korumaya odaklı bir köylü toplumunda bulmayı beklediğimiz ilk devir biçimi ebeveynler ve çocuklar arasında olandır. Yine de bu, yukarıdaki tablonun son sütununda görülen aile içi işlemlerden yalnızca bir tanesidir. Bu yüzden, bir sonraki tabloda olduğu gibi bilgileri daha da parçalamamız gerekmektedir.

Aile içi arazi işlemleri: Earls Colne *Manorı*, *Copyhold* Araziler

Dönem	Koca ve Karı Arasında	Ebeveynlerden Çocuklara	Diğerleri
1401-1405	4	2	1
1501-1505	3	3	0
1603-1607	3	8	0
1701-1707	1	10	1

Not: 1603-1607 döneminde birtakım devirler kocadan karıya, çocuklara kalacak şekilde yapıldığı için bunlar "ebeveynlerden çocuklara" olarak işaretlenmiştir. "Diğerleri" kategorisi arazinin kardeşler arasında ya da belirlenmemiş bir "vâris"e devrolduğu durumlar için kullanılmıştır.

İlk tablo, rakamlar az olsa da, başlangıçta ebeveynlerden çocuklara yapılan devirlerin nadir olduğunu gösterir; bu yüzden toplam 30 devrin yalnızca 2 tanesi bu türdendir. Bu ikisi bile, eğer babalarının mülkiyetlerinin vârisi olacak çocuklarla ve "aile çiftliği"nin devamıyla ilgileniyorsak, pek de öyle değildir. Bu ikisinden birisi kız çocuğunadır ve bir ebeveynin (hatta annenin) oğluna arazi devrettiği tek vakada da, oğul hemen ardından mülkü satmıştır. Bu sebeple Earls Colne'daki beş yıllık dönemde ebeveynlerden bir erkek çocuğa, ister kalıcı miras ister geleneksel hediye arazi olarak, tek bir örnek devir bulmak imkânsızdır. Bu tarz devirler aşamalı biçimde ortaya çıkmış ve artmıştır, böylece dönem sonu itibariyle nesiller boyunca aile transferi bir hayli önemli hale gelir. Son dönemde, 1 tanesi kız 2 tanesi toruna olmak üzere yedi adet ebeveynden çocuğa devir söz konusudur. Bir kez daha, köylülük kalıp yargısının 15. yüzyılın başına nazaran ön-endüstriyel ve kapitalist olduğu varsayılan erken 18. yüzyıla daha iyi uyduğu

görülür. Elbette rakamlar çok azdır ve neler yaşandığından emin olmadan önce daha çok çalışma gerekir –özellikle de mülklerin boyutu üzerine. Yine de sonuçlar, aile mirasının aşamalı olarak çöküşüne dair herhangi bir basit teoriden kuşku duymak için yeterlidir.

Belirtildiği üzere, hâlâ, aile ile arazi arasında bir bağ olmadığını bir nefeste söyleyen, buna rağmen geç 14. yüzyıl ve 15. yüzyıldan bahsederken "köylüler" terimini kullanan ortaçağcılara rastlamak mümkündür. Yine de yukarıda bahsi geçen bulgulara dayanarak şu sonuca varmak haksız bir çıkarım olarak görünmez: Eğer köylülüğün temel özelliği aile grubu ile arazi arasındaki güçlü bağ ise, "köylüler" bu bağlamda Kara Veba salgını sırasında ya da hemen sonrasında ortadan kaybolmuştur. O halde bunu 18. yüzyıldan 13. yüzyıla çekmemiz gerekir. Neredeyse bütün otoriteler köylülüğün pratikte geç 14. yüzyılda ortadan kalktığı noktasında fikir birliği içindedir. Bununla birlikte hepsi köylülüğün gerçekten *var* olduğu daha erken bir zamana bakar ve böylelikle neden ortadan kaybolmuş olması gerektiği üzerine kafa yorarlar. Kara Vebaya kadar geri dönecek güçlü bir köylülük kanıtı bulamadığımızda, mantıken İngiliz köylülüğünün can damarı ya da "altın çağı" olarak nitelenen dönemde, yani 13. yüzyılda durumun ne olduğunu merak ederiz. Burada çok dikkatli bir şekilde ilerlememiz gerekecektir, çünkü birçok ortaçağ uzmanı önereceğim yoruma karşı çıkmaktadır. Şimdi, çok geniş bir biçimde farkındayızdır ki, geç 14. ve 15. yüzyılda *de facto* bir köylülük mevcut değildir. Bu nedenle, 16. ve 17. yüzyılda olduğu gibi, hızlı ve yüzeysel olarak hareket etmek mümkündür. Kara Veba salgını öncesinde yalnızca delillerin azlığıyla değil, Homans, Kosminsky, Postan ve Vinogradoff gibi kişilerin, bunun klasik bir köylülük olduğunu güçlü bir biçimde varsayan ve geniş kabul gören çalışmalarıyla da karşılaşırız.

5
1200–1349 ARASINDA İNGİLTERE'DE MÜLKİYET

İlk bakışta, 13. ve erken 14. yüzyıl İngiltere'sinin temelde köylü toplumlarıyla olan benzerliği su götürmez bir gerçektir. Bölünebilir miras alanlarında "klasik" modele benzese de, bölünemeyen miras alanlarında "Batı Avrupa" sistemine benzer. Bu yüzden, bölünemeyen miras alanları açık arazi alanlarıyla birlikte örneğin Güney Fransa'daki gibi kök-aile yapısına sebep olurken; bölünebilir mirasın ormanlık alanları, Rusların müşterek-aile sistemini anımsatmaktaydı. Homans'ın da belirttiği gibi, "Bir Rus köylü ailesi Midlands'tan ziyade Kent ya da Norfolk'taki bir köylü ailesine benziyordu." Bu aile müşterek-aileler sınıfına aitti: Ortak atanın soyundan gelen bir grup vardı; erkek kardeşler mirasa ortak biçimde katılır ve bir toplulukta yaşarlardı.[1]

Homans, her iki sistemin de bir parçası olarak Fransızların *retrait lignager* ilkesinin, yani bir arsanın çocuklara makûl bir fiyat önermeden satılamayacağının mevcudiyetine dair kanıtlar bulmuştur. Homans, genç bir çocuğun bile çalışmaya ve evlenmemeye hazır olduğu sürece, en azından en büyük çocuk olma alanında devamlılığa hakkı olduğunu savunur. Bu yüzden "aile arazisinde" doğuştan gelen haklara sahiplerdir. Büyük çocukların en büyük çocuk olma alanında, diğer bütün çocukların ise bölünebilir miras alanlarında sahip olduğu doğuştan gelen haklar son derece katı biçimde muhafaza edilmiştir. Arazi "kan" yoluyla aktarılır, aileden koparılamaz.[2] Bu görüşler Raf-

1. Homans, *Villagers*, s. 207.

2. *A.g.e.*, s. 110, 124-125, 137-138, 142-143, 195-197.

tis, Howell ve Hilton gibi tarihçiler tarafından da tekrar edilir.[3] Mülkiyet problemi köylü kavramının merkezine oturur, meselesinin temel noktası kimin toprağa, araziye sahip olduğudur. Sahip olanın aile grubu olduğunu farz etmek kolay olur; ancak kanun metinlerinde ve mahkeme tutanaklarında görünen, hem *de jure* hem *de facto* duruma dikkatlice bakarsak bunun yanlış bir yorum olduğu ortaya çıkar. Arazi aileye *değil*, bireye aittir. 13. yüzyıldan itibaren hem kanuni hem de geleneksel mülkiyet konusunda var olan durum budur. İster en büyük çocuk ister en küçük çocuk olsun, hiçbirinin doğuştan gelen ve devredilemez hakları yoktur.

Daha sonraki dönemde olduğu gibi, taşınabilir ve taşınamaz ya da "menkul" ve "gayrimenkul" mülkler arasında bir ön ayrım yapmak gerekir. Nakit, kıyafet, mobilya diye adlandırabileceğimiz ilk grubu Bracton şöyle özetler: Erkekler ve kadınlar *sui juris* bir biçimde kendilerine ait olan en iyi ya da en iyi ikinci menkul mülkleri lordlara ya da kiliseye bırakabilirler, bu uygundur.[4] Ardından gayrimenkullerini kendi "soyundan" kişilere ya da "istendiği takdirde başka kişilere" bırakabilirler. Bir diğer büyük önemli kısıtlama ise şudur: Çocuklar ve eş yaşıyorsa, borçlar ve cenaze masrafları çıkartıldıktan sonra menkul eşyalar üç parçaya bölünmelidir, her birine üçte biri verilmelidir, kalan üçte birlik kısımsa elden çıkartılabilir. Yalnızca eş hayattaysa yarısı ona gidebilir. Ancak malların çoğunun gayrimenkul haline getirilerek çocuklara devrinin engellenmesi mümkün olmadığı gibi, Londra'nın da dâhil olduğu "şehir, kasaba ve köylerde" çocukların kendiliğinden gelen bazı haklara –menkul eşyalarda bile– sahip olmaması düşüncesi bir gelenektir: "Bu tarz kişilerin çocuklarına gelince, onlar merhumun özellikle kendilerine bıraktığı taşınabi-

3. Raftis, *Tenure*, s. 43, 48, 60, 63; Howell, *Peasant Inheritance*, s. 113-114; Hilton, *Bond Men*, s. 38-39.

4. Bracton, *Laws*, s. 178.

lir mallardan haklarına düşenden fazlasını alamazlardı."[5] Bu aşırı özgürlüğün sebebi fazlasıyla manidardır. Bracton'ın iddiasına göre, "ölümünden sonra mallarını cahil ve savurgan çocuklarına, bunu hak etmeyen karısına bırakması için zorlanan bir yurttaşın, hayatı boyunca büyük bir işletmenin yükü altına girmesi çok zordur. Bu yüzden, ona bu hareket özgürlüğünün verilmesi fazlasıyla gereklidir, çünkü bu sayede o kötü idareyi frenleyebilecek, erdemi cesaretlendirebilecek ve hem eşlerini hem de çocuklarını iyi bir davranış yoluna sokabilecektir ki, murisin isteklerinden bağımsız olarak belli bir paya sahip olacaklarını bilseler bu yola girmeyebilirler."[6] Sistemin güvensizliği ve bireyselliği aşikârdır ve Bracton'ın 13. yüzyılın ortasındaki İngiltere'ye dair tanımlamasını hatırladığımızda bilhassa açıklayıcıdır.

Diğer açıdan, yani taşınmaz mal meselesinden bakarsak, açıkça görülür ki serbest köylüler (*villein*)* ile serbest köylü olmayanlar arasında sahip oldukları araziler noktasında katı bir ayrım yoktur. Çok sayıda "köylü" arazisi sözleşmesinin bulunmuş olması bize gösterir ki, "birçok sözleşme köyün özgür ve özgür olmayan unsurlarını aynı işlemlerde bir araya getirir: serbest köylüler ve serbest köylülerin arazileri, özgür köylüler ve özgür arazilerle birliktedir."[7] Serbest köylüler serbest mülk arazilere, özgür köylülerse geleneksel arazilere sahip olabilirdi. Dahası, eğer gerçek bir köylülüğün var olduğunu tahmin ediyorsak, mülkiyet güvenlikleriyle birlikte bu tarz bir köylülüğün belkemiği olabilecek yeterli sayıda mülk sahibine bakmamız gerekir. Serbest ve geleneksel mülkiyeti analiz ederken, 13. yüzyılda bu tarz malikler tarafından elde tutulan arazilerin oranı konusunda kaba bir

---

5. *A.g.e.*, s. 180.
6. *A.g.e.*, s. 181.
* *Villein* yani serbest köylü, *manor*yal sistem kapsamında bir lorda bağlı olarak, hizmeti ve ödediği vergiler karşılığında bir toprağı işleten, özgür köylülerle (*freeman*) köleler arasında yer alan köylülerdir –ed.n.
7. Postan, *Essays*, s. 110.

tahmin yapmak faydalı olur. İlk tahminler Kosminsky trafından, Hundred Rolls* ve mahkeme kayıtlarına dayanılarak yapılmıştır. Onun tahminine göre ekilebilir arazinin %40'ı geleneksel biçimde elde tutulmadır ki, bunun tamamına "köylü arazisi denebilir." Diğer %30'luk kısım, "serbest" mülkiyettir, ancak Kosminsky'nin tahminine göre, bunun yaklaşık üçte birlik tek kısmı köylü olmayanların, yani kilise ya da rahip olmayan büyük toprak sahiplerinin elinde bulunmaktaydı. "Diğer yandan köylü arazisinin bir kısmı gizli durumdadır, çünkü bunlar küçük *manor*lar şeklinde görünür."[8] Kabaca ifade edersek, "köylüler" tarafından sahip olduğu düşünülen arazinin üçte birlik bölümü "serbest mülkiyet" biçiminde, üçte ikilik kısmı ise geleneksel kullanım hakkı biçimindedir. İlk olarak serbest mülkiyet biçiminde elde tutulan üçte birlik araziye ilişkin duruma bakabiliriz, çünkü bu noktada kanıtlar daha belirgin durumdadır. Bu mesele özenli bir biçimde ve 13. yüzyıla uygulayarak defalarca tekrar edeceğimiz tartışma için fazlasıyla merkezi bir konumdadır ki, 16. ve 17. yüzyıldaki serbest mülkiyetin doğası için yapılan tanım, bu noktada da geçerlidir; çünkü bu yıllar boyunca, serbest araziyi kendi isteğiyle yaşamı sırasında miras bırakma gücünün artışı dışında temel bir değişiklik yaşanmamıştır.

Serbest arazi açısından Ortak Hukukta *aile* ile arazi arasında yasal bir bağlantı olmadığından şüphe edilemez. 13. yüzyılın başlarına geldiğimizde, mülkiyet büyük bir gruba değil, bireye dayanmaktadır. Buna bir önceki bölümde yaptığımız tartışmayı da kanıt olarak ekleyebiliriz. Bracton da özetlediği gibi, vâris, "kendisine bağış olarak *copyhold* verilmediğinden, ecdadına bağışlanan hediyeden hiçbir şey alamaz."[9] Mahkemece devredilmediği sürece, bir oğlanın babası yaşarken hiçbir şeye hakkı yoktur;

---

* Hundred Rolls, İngiltere'de ve bugünkü Galler bölgesinin bir kısmında 13. yüzyılın sonunda gerçekleştirilen tahrir çalışması ve kayıtlarıdır –ed.n.

8. Kosminsky, *Studies*, s. 203-205.

9. Bracton, *Laws*, s. 66.

baba ve oğul hiçbir şekilde ortak *değildir*. Bu durum, 13. yüzyılda ve devamında bir süre daha boyunca, vârisin, ölmüş ecdadının mülküne el koyması için kendiliğinden hiçbir hakkı olmadığı şeklinde resmedilmiştir. Yani şöyle söylenmiştir:

> *Bir yabancı, yeni ölen sahibinin elinde tuttuğu topraklarından hemen yararlanır ya da ihlâl ederse, o kişi ölen mülk sahibinin malını taahhüt edemez. Yasal vâris gasp edildiğini daha önce bilfiil el konulmadıkça söyleyemez. Diğer bir deyişle, vâris ecdadının arazi üzerindeki tam mülkiyetini miras alamaz. Herkes gibi vâris de, serbest gayrimenkulün huzurlu sahibi gibi girmedikçe, içinde kalmadıkça, yönetmedikçe, mülk sahipliğinin imtiyazlarını elde edemez.*[10]

Yine, Fransız geleneğiyle kıyaslayabileceğimiz, *kral öldü: yaşasın kral ki onun sayesinde ölüm yaşamı yakalar* prensibine eşdeğer bir durum yoktur.[11] Şurası gerçektir ki, mirasın en büyük çocuğa verilmesi geleneği, mülk elden çıkarılmadığı sürece, en yaşlı erkek çocuklara, diğerlerine nazaran büyük haklar vermektedir. Fakat en büyük çocuğun bile, anne ya da babasının isteği, bazı mülk sahiplerinin taşınmazlarında miras hattının yapay miras koşullarınca belirlendiği durum dışında hiçbir şeyi yoktu. Ancak bu gayrimenkul aktarımı bile kırılmaya uğrayabilirdi –teorik olarak, mirasa dâhil olan gayrimenkulü aileden *uzak* tutmak, aile hattı içinde tutmak kadar muhtemeldi. Aktarılan gayrimenkulün erken dönem şekli olan *modus*, Bracton'ın gözlemlediği üzere, "hediyesini büyütmek ve gerçekte vâris olmasalar da *yarı-vâris*

---

10. Plucknett, *Common Law*, s. 722-723; daha geniş bir inceleme için bkz. Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 29-80. Mort d'Ancestor hükmü esasında bu problemi çözmek için verilmiştir, ancak anlaşmazlığa değil, yürürlükten kaldırma yazısına dayanıyordu. Maitland'ın altını çizdiği gibi, "temellükün kendisi, ölü atanın dâhil olmadığı bir miras hakkıydı, çünkü eyaletin tamamı yeni bir anlaşmazlıkla kaplanabilirdi," *a.g.e.*, s. 60.

11. Plucknett, *Common Law*, s. 723.

yabancılar (*alienos*) meydana getirmek..." için kullanılırdı.[12] Bu tarz bir durum, Bracton'ın Haçlı Seferlerinde ölen bir adamın davasında gösterdiği üzere, "sağ kalan vârislere intikali engellemeyi" başarabilirdi.[13] Böylece, "köylüler" tarafından elde tutulan yaklaşık üçte birlik bölümü göstererek, ortada aile mülkiyetinin antitezinin bulunduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bir erkek ya da bir kadın, vârislerine güven duymayan bir birey olarak, sonradan edindiği ve kendisine miras kalan gayrimenkulü satabilir ya da kalıcı olarak elden çıkarabilirdi; bunu yaparken kendi soyundan gelen kişilerin isteklerini ya da ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmazdı.

Özel hakların gücü, Bracton'ın mülkiyet hakları üzerine yaptığı uzun tartışma boyunca çeşitli biçimlerde gösterilmiştir. Örneğin 'normal' gelenek, erkek çocuk olmaması durumunda hepsinin eşit vâris olmasını öngörse de, ebeveynler tüm mülkünü bir tek kız çocuğuna verebilir. "Bir baba veya anne, belki her ikisi de, bütün mirasını kızlarına bırakırsa, diğer vârisler arasında bölüşülecek bir miras kalmayacaktır."[14] Gayrimahdut mülkiyete sahip bir kiracı (orijinal anlaşmada özellikle yasaklanmadığı sürece) yönetici lordun itirazlarına rağmen temellükü basit bir biçimde başka bir malike devredebilir.[15] Esas nokta, ebeveynlerin ve çocukların doğal hukuk gereği *ortak-sahipler* olmadıklarıdır: Bir ebeveynin istediğinde pozitif bir yasa ya da başka bir yere devir aracılığıyla her an vazgeçebileceği bireysel hakları vardır. O halde "miras", bir hakka *intikal* şeklidir, "*hereditas est succesio*"dur,[16] doğuştan gelen bir hakkın kullanılmaya *devam etmesi* değildir.

---

12. Bracton, *Laws*, s. 67; George C. Brodrick, *English Land and English Landlords* (1881, tekrar baskı, Newton Abbot, 1968), s. 23-24, 31-32, 43.

13. *A.g.e.*, s. 73.

14. *A.g.e.*, s 224.

15. *A.g.e.*, s 140-143.

16. *A.g.e.*, s 184.

Şu ana kadar küçük bir tartışma olabilir ve bu tez, köylülük fikrinin sıkı destekçileri tarafından bile muhtemelen kabul edilmek zorunda kalınmıştır diyebiliriz. Ancak "*manor* geleneği" tarafından elde tutulan diğer üçte ikilik kısım, durumun tam tersi olduğunu düşündürür. 1250-1750 yılları arasında yazılmış hiçbir kitabın İngiltere'deki *manor* geleneklerini özetlememiş olması durumu daha zor bir hale getirmektedir. Bir 17. yüzyıl kâhyası, 13. yüzyıla da uygulanabilecek şu sözleri söylemiştir: "Bu milletin gelenekleri kendi içerisinde çok çeşitli ve farklıdır; bu ülkede *manor*lar ve lordlar kadar gelenek olduğu söylenebilir, evet bu doğrudur ve aynı şekilde gelenekler, *manor*ların içindeki birçok kaza ve küçük köy kadar çeşitlidir."[17] Gelenekleri çoğunlukla mahkeme kayıtlarından ya da daha dolaylı kanıtlardan anlamaya zorlanırız. Geleneksel mal mülk işlerinde, serbest mülkiyet hakkıyla tamamıyla tezat oluşturacak şekilde, araziye bireyin değil, "aile"nin sahip olduğu ve ailenin nesiller boyu belirli bir mülk üzerinde kalmasını sağlayan soya bağlı devredilemez haklar olduğu konusundaki ihtilafı tetkik edebilmek için, böyle bir görüşü en etkili şekilde ifade etmiş ve en iyi kanıtlarla desteklemiş üç yazarın görüşünü eleştirel bir şekilde inceleyebiliriz. Ancak bunlara yoğunlaşırken, bu yazarların iddialarının, arazinin kullanımı meselesi üzerine çalışmış bazı ortaçağcılar tarafından da kabul gördüğü ifade edilmelidir.[18] G. C. Homans, J. A. Raftis ve C. Howell'ın tartışmaları birbiri üstüne biner ve aşağıdaki gibi özetlenebilir.[19]

Geleneksel arazinin "lordun iradesiyle" elde edildiği ve kiracılar tarafından miras bırakılamayacağı ve devredilemeyeceğine ilişkin 13. yüzyıl Ortak Hukukunda yer alan *de jure* duruma

---

17. A. Bagot, "Mr. Gilpin and manorial customs", *T.C.W.A.A.A.S.*, 53 (1961), s. 228.

18. Örnek olarak, De Windt, *Land*, s. 124; Postan, *Essays*, s. 114-136.

19. Bu özette kullanılan kaynaklar için bkz. Homans, *Villagers*; Raftis, *Tenure and War Boys*; *Two Hunders Years in the Life of an English Medieval Village* (Toronto, 1974); Howell, *Peasant Inheritance*.

rağmen, geleneksel hukukta mevcut bulunan *de facto* durum, yani belirli *manor*ların gelenekleri, hem serbest köylülerin hem de özgür insanların arazilerini vârislerine ya da diğer insanlara bırakabildiğini, hediye edebildiğini ya da satabildiğini gösterir. Homans'ın da ortaya koyduğu gibi, bir kiracı hizmetini yerine getirdiği sürece temellükü güvendedir.[20] *Manor* yasasıyla çevrili olması sayesinde, araziyi kendi seçeceği bir kişiye devredebilir. "Ortaçağ hukukçuları"nın bu ilke aleyhine sert bir tartışma yürütmüş olduğu gerçekse de,[21] mahkeme intikalleri üzerine yapılan ve muteber tarihçilerin kendilerinin de kabul ettiği çalışmalar açıkça göstermektedir ki, "*katı hukukta copyholder* kendi isteğiyle bir kiracı olarak kalabilirken", "*geleneklere göre* bu kişi (erkek) tıpkı bir serbest mülk sahibi gibi intikal gerçekleştirebilirdi."[22] Bu esnekliğin bir yanı, serbest köylülerin de toprağı satabildiğinin gösterileceği sonraki bir bölümde genişçe örneklendirilecektir. Şu gerçeği saptamalıyız ki, bir 13. yüzyıl köylüsünün arazisini vârislerine *bırakabilmesi*, arazi ve aile arasındaki bağlantıyı ilgilendiren bir tartışma ortaya koymaz. Bu basitçe mülk sahibini, kabaca bir serbest mülk sahibi ya da 17. yüzyıl geleneksel kiracısıyla aynı noktaya koyar ki, bu ikisinin de aynı hakka sahip olduğunu, ancak mülkiyetin aileden devrolunması hakkına da sahip olduklarını biliyoruz. Bu yalnızca, mülkiyeti devretme bireysel hakkının geleneksel kiracısına ve tam mânâsıyla "mülk sahibi" olmaya doğru bir genişlemedir. Bu durum ona, toprağını vârislere devredebilmenin yanı sıra onu satma ya da bir başkasına verme imkânı tanır. Bu durum, bazılarının yaptığı gibi, *babanın* gayrimenkulünü mülkiyetine geçirme hakkı olduğu için, *çocuğun* da babasından bu mülkü alma hakkı vardır gibi bir şekilde

---

20. Homans, *Villagers*, s. 109; Lordlarına karşı *serf* haklarının gelişimi ayrıca ima edilmektedir; örneğin bkz., Rogers, *Six Centuries*, s. 44.

21. Howell, *Peasant Inheritance*, s. 114.

22. A. W. B. Simpson, *An Introduction to the History of the Land Law* (Oxford, 1961), s. 158. "Copyholder" bir geç dönem terimidir ve 13. yüzyıl için kullanılmamalıdır.

yorumlanamaz. Bunlar, hayal kırıklığına uğramış birçok vârisin tanıklık gösterilebileceği üzere, farklı meselelerdir. Bu konuyu kanıtlamak için iki ilke daha ortaya konmalıdır.

Bunun geleneksel toprak olması, "gelenekler" tarafından sınırlandırılması ve bu tür geleneklerin miras bırakma kuralını *sıklıkla belirtmesinin* –en büyük çocuk, son çocuk ya da bütün *çocuklar arasında paylaşma gibi*– aile mirasını koruduğu savunulmuştur. Homans bunu şu şekilde ifade etmektedir:

> *Bir köylü, elinde tuttuklarını istediği kişiye bırakmakta özgür değildi. Mirasın intikalini gelenek düzenliyordu ve bu gelenek de yerel olarak değişkenlik gösteriyordu. Herhangi bir* manor *sistemiyle elde tutulan mülkler, bu* manorın *geleneğine göre intikal ederdi. ... Bölünemez miras geleneğine göre, bir köylü öldüğünde, onun mülkiyeti yalnızca ve yalnızca onun erkek çocuklarından birine geçerdi.*[23]

Bu ilk bakışta kabul edilemez bir argüman gibi görülebilir, ancak daha sonraları belgelenecek büyük toprak satışlarını göz önüne aldığımızda, konuya daha yakından bakmamız gerekir. Durumu yeniden serbest mülkiyet ve *copyrightın* ilerleyen zamanlardaki tarihiyle kıyaslarsak, buradaki aşırı basitleştirme kendini gösterecektir. 13. yüzyıl ve daha sonrasındaki serbest mülkiyet tam anlamıyla aynı kısıtlama altındaydı, yani intikalin en büyük erkek çocuğa doğru olması gerekirdi; ancak tartıştığımız durumda bu bir ülke geleneği ya da Ortak Hukuktu. Arazinin, serbest mülk sahibinin yaşamı süresince ve ardından dul karısı ölene kadar devredilmediği durumda, en büyük erkek çocuğa geçmesi gerekirdi. Bu durum özdeştir. Yine de şunu biliyoruz ki, serbest mülk satın alınabilir, satılabilir ve özgürce ailenin elinden çıkartılabilirdi; buna karşılık soya bağlı bir hak olduğunun savunması yapılamaz-

---

23. Homans, *Villagers*, s. 110.

dı.[24] Dahası, 16. ve 17. yüzyıldaki geleneksel toprak ilişkileriyle ilgili durum, neredeyse 13. yüzyıldakiyle aynıdır. Her bir *manor*ın kendi geleneği vardı ve buna bağlı olarak araziler "kanuni vârislere" intikal ederdi –yani ya en büyük erkek çocuğa ya da bütün erkek çocuklara. 16. yüzyılın mahkeme kayıtları, bir vârisin kalıtsal hakkına gönderme yaparak aynı şeyi ifade eder.[25] Bu kayıtların yalnızca kendilerini temel aldığımızda, 13. yüzyıl mahkeme kayıtlarıyla aynı izlenimi vereceklerdir. Yine de, başka belgelerin varlığı tarihçilerin, aile ile arazi arasında çok küçük bir ilişki olduğunu görmesine olanak tanır. Bu konum, serbest mülk arazilerinde olduğu gibi şöyleydi: Bir kişi geleneği, durumu dikte etmek için kabul edebilirdi, aynı zamanda herhangi bir satış ya da devir yapmadan da ölebilirdi ki, bu durumda en büyük oğlu mirası elde ederdi. Fakat sıklıkla başka bir şey yapmayı tercih ederdi; bir kısmını satmak ya da bir başkasına vermek, en küçük erkek ve kız çocukları için bir kısım toprak sağlamak, veya gerçekleşmesi mümkün olmayan bir geleneğe yönelik davranışta bulunmak gibi. Yine de, belli miras kuralları olduğu için, görünürde mantıklı, ancak arzu edilmeyen bir varsayım vardır, mülkler bu kurallara göre intikal etmelidir. Günümüz mülkiyet aktarımıyla alâkalı bir öneri açıkça saçma olur ve 13. yüzyıldaki bir davaya uyarlanamaz.

---

24. Burada ve tüm argüman boyunca, küçük toprak sahiplerinden bahsettiğimi vurgulamam gerekiyor. Bu toprak sahipleri muhtemelen "köylülüğü" oluşturmuş gruptu. Büyük toprak sahiplerinin konumlanması oldukça farklı olabilmiştir. James Campbell'ın bana nazikçe hatırlattığı üzere, "Üst sınıfların kendilerinin toprak üzerinde kan bağı kaynaklı doğuştan hakları olduğunu kati surette varsaydıklarına dair oldukça bol olan bulgular gösterir ki, toprağın özgürce devredilmesi, *sağlar arası* geniş devir gücünden bağımsız olarak aile ya da en büyük erkek çocuğa miras hakkına dair güçlü bir anlayışla mümkündür. Özellikle kendileri hakkında en çok bilgiye sahip olduğumuz üst sınıflarda, kan bağı ve arazi arasındaki bağın çok güçlü bir şekilde hissedildiğine dair oldukça fazla kanıt mevcuttur." (Kişisel Görüşme).

25. 1595 yılına ait Earls Colne *Manor*ı Mahkeme kayıtlarından bir tek örnek verilebilir. Burada, "Joan Tracer'ın konutuna el konularak öldüğü ...ve John Peartree'nin karısı Marion ve Henry Bridge'in karısı Edith'in kuzen olup John Tracer'ın bir sonraki vârisleri olduğu ve bu konut üzerinde hakları olduğu" belirtilir.

Şu ana kadar yalnızca *gördük ki*, geleneksel elde bulundurma, pek çok *açıdan de facto* biçimde serbest mülkiyete benzer. Örneğin kalıtsaldır ve mülkün elden çıkarılmadığı durumlarda miras kurallarına göre yönetilir. Bir diğer argüman ise devretme konusunda sınırlamalar olduğu üzerinedir; bu kısıtlamalar iki türlüdür: İlki ana mülkün vâristen kopartılamayacağı, ikincisiyse en büyük çocuğun mirasçı olduğu yerlerde bile küçük çocuğun dışlanamayacak ve inkâr edilemeyecek "doğuştan gelen haklara" sahip olduğudur. Bu konunun en kritik noktasıdır. *Şurası iyice anlaşılmalıdır ki*, bunlardan herhangi birinin doğru olduğu gösterilebilirse, aile mirasının olmadığına dair güçlü kanıtlara sahip olmak, bu, bu tarz mülkleri diğerlerinden ve aynı zamanda 14. yüzyıldan sonraki sahiplik haklarından ayıracaktır. Hilton, Homans, Howell ve Raftis tarafından tartışılan şey, 13. yüzyılın geleneksel arazilerinin daha farklı ve tam bir biçimde aileye bağlanmasıdır. Bunun kanıtı nedir?

"Aile toprağı"nın vârislerden koparılamayacağı savunulmuştur. Ortaçağcıların çalışmalarında yapılan kapsamlı bir araştırma, bu iddia için birkaç ufak delil sunar ki, bu iddia, daha önce gördüğümüz gibi, bildiğimiz diğer tüm kira biçimleri ile aynı biçimin *yüzyılla*r sonraki haline karşıt durumdadır. Bu argümanlardan birisi, *manor* sahibi lordun çıkarlarına karşı olduğu için arazinin aileden koparılmasının engellenmesiyle ilgilidir. Homans'ın iddiasına göre, "*manor* sahibi lordun, arazilerin kiracılarında kalmasını istemesi için iyi sebepleri olabilir," çünkü arazilerin aileden koparılması, rantın ve hizmetlerin çıkışına yol açacak karmaşık bir duruma sebep olabilir. Ancak Homans bile bu argümana ikna olmuş görünmez, zira zayıf bir şekilde şöyle devam eder: "O halde belki de lordun çıkarları toprakların ailenin elinden alınmasını engellemiş olabilir."[26] Bu mesele Paul Hyams tarafından, üzerinde fazla durulmayarak tartışılmıştır.

---

26. Homans, *Villagers*, s. 200-201.

Tartışan bir diğer kişi ise, sunulan kanıtların yalnızca kuramsal olduğunu savunan Postan'dır. Kuramsaldır, çünkü *manor* sahibi lordların, bu temellere dayanan bir elden çıkarmayı yasakladığını gösteren bir şey yoktur.[27] Aile mülkünün kalıcılığı fikrine kendini en çok adamış isim olan Raftis bile, lordun "ailenin elindeki geleneksel arazinin devrine karşı açıkça kayıtsız" olduğunu kabul eder.[28] Gerçekten de, hızlı devir *ekstra* para cezalarına öncülük etmekteydi ve bu sebeple farklı yönde baskılar söz konusuydu. Richard Smith'in değerlendirme ve tahminlerine göre, 1259-1300 yılları arasında, bir Suffolk *manor*ında lordun gelirlerinin yaklaşık üçte ikilik kısmı, arazi devrinden kaynaklanan para cezalarından oluşuyordu.[29]

İkinci argüman hassasiyetlerle ilgilidir. Biliyoruz ki, bazı yazarların söylediği gibi, bu insanlar köylüydü ve biliyoruz ki, bu köylüler, isimlerini arazileri üzerinde tutma noktasında çok güçlü arzulara sahipti, bu sebeple araziyi elden çıkarma ya da aileden koparma ne yaygındı ne de köylünün iyiliğine bir şeydi. Bu görüş, konuyla ilgili yazıların büyük kısmında geçer. Örneğin Homans şunu vurgular: "Ortaçağ insanları bu gerçeği yalnızca şu cümleyle özetleyebilir: Var olan mülkün hiçbir parçası 'elden çıkarılmamalıdır.'" Bu, "elden çıkarma" dediğimiz şeye karşı güçlü bir hassasiyet söz konusudur.[30] Toprakla duygusal bir bağ içinde olma meselesiyle daha sonra ilgileneceğiz ve bu tarz belirsiz bir tutumun aksi ispat edilmediği sürece, buna dair ortada çok az kanıt olduğunu göstereceğiz. Dahası, 14. yüzyılın ortasına kadar böyle bir şey olsa bile, bir gece ansızın ortadan kaybolması ve zengin *yeoman* ve *gentry* aileler hariç tekrar ortaya çıkmama-

---

27. Paul R. Hyams, "The Origins of a Peasant Land Market in England", *Ec. Hr.*, 2. ser., Cilt 23, Sayı 1 (Nisan 1970), s. 21-23; Postan, *Essays*, s. 113.

28. Raftis, *Tenure*, s. 65.

29. Richard Smith (kişisel görüşme); sayıyı tam olarak kestirmek zordur.

30. Homans, *Villagers*, s. 195.

sı ilginçtir.[31] Ayrıca dairesel olduğu ve kanıtlamaya niyetlendiği şeyleri verili kabul ettiği için, bu argümanı daha sonraya bırakabiliriz.

Üçüncü argüman, toprak sahibinin geleneksel mülkünü, *manor* geleneklerinden ötürü, devretme *hakk*ının olmadığı, bu mülkü çocuklarına ya da çocuğuna bırakmaya zorunda olduğudur. İlk bakışta, Raftis ve Homans'ın ortaya koyduğu mahkeme kayıtlarından bu görüş için bazı destekler bulunabilir. Fakat delil olarak alıntıladıkları metinleri incelediğimizde, üzerlerine bir yorum yapmadıklarını görürüz. Bizim burada hassasiyetlerle ya da doğru olduğu *düşünülen* şeylerle uğraşmadığımız unutulmamalıdır; yani biz burada Homans'ın, "kasabadaki aile örgütlenmesi yönetiminin ana prensibinin, arazideki yerleşik mülkiyetin bozulmamış bir şekilde kan bağı yoluyla aktarılması olduğu" görüşüyle de uğraşmıyoruz.[32] Biz daha derin bir meseleyle uğraşıyoruz, çocukların doğuştan gelen haklara sahip olmasıyla ilgili, mirasla ilgili, bir müşterek şekliyle ilgili argümanla uğraşıyoruz. Homans'ın sözleriyle söylersek, bu, "doğumdan ölüme ve nesilden nesile kurulan ailenin sahip olduğu geçim araçları üzerinde ailenin her üyesinin haklara sahip olmasına uygun olan bir gelenek sistemi"ydi[33] ya da Raftis'in deyimiyle, "her köyde çeşitli kişiler, gayrimenkul üzerinde kan bağından kaynaklanan bir hakka sahipti" ki, bu durum onlar resmen mirasa sahip olmadan önce de böyledir.[34] Bu görüş gü-

---

31. Burada, haliyle aile arazisini elinde tutmak isteyen varsıl toprak sahiplerinden değil, başka bir yerde "köylü" olarak değerlendirilebilecek, 50 ya da daha az akre araziye sahip kişilerden bahsettiğimizin yeniden altının çizilmesi uygun olur.

32. Homans, *Villagers*, s. 195.

33. *A.g.e.*, s. 214-215.

34. Raftis, *Tenure*, s. 206. Soylular ve *gentry* arasında böyle bir "hak" çok kuvvetli bir şekilde hissedilmiş olabilir ve hatta küçük toprak sahipleri bile bunu sıklıkla hissetmiş olabilir. Ancak bu durumla dünyanın geri kalanındaki örnek köylü toplumları arasındaki farkın anlaşılmasıyla, İngiltere ve bir sonraki bölümde belgelenecek olan (çocuğun yalnızca güçlü bir beklentisinin olmadığı, aynı zamanda babasıyla birlikte

nümüzde en sert biçimde Cicely Howell tarafından ortaya konmuştur:

> *Bu prensiplerin esası aile arazisinin bütün aileye ait olduğudur; her aile üyesinin nesilden nesile ondan destek alma hakkı vardır. Arazinin işletmesi sorumluluğu ya bir neslin tamamına ya da bir tek temsilciye aittir, ancak kişinin pozisyonu bir sahiplik değil, koruyuculuktur.*[35]

Onun iddiasına göre bu tarz bir durum, "1700 yılının İngiltere'sinde çok güçlü"dür ki, yukarıda gösterdiğimiz üzere bu tamamıyla yanlıştır. Peki 13. yüzyıl için doğru mudur?

Raftis'in çalışması dikkatlice incelersek; kendisi bu argümanı kabul eder görünse de gerçekçi bir destek sunmaz, çünkü "erkek çocuğun, farklı vesileler aracılığıyla miras hakkını kaybedebileceğini" kabul eder.[36] Kan bağı aracılığıyla toprak hakkının "uzun bir süre geçerli olduğunu ve bu geleneksel miras kurallarının iyi biçimde işlediğini" savunur. Ve sonuçta şu çıkarımı yapar: "Toprak üzerindeki kalıcı hak örüntüleri, bizim de kabul ettiğimiz kan ilişkilerine dayanan bir meseledir; bu tanınsa da mahkeme kayıtlarına dayanmamaktadır."[37] Yine de, 13. yüzyıldaki geleneksel taşınmazların 16. yüzyıldakinden farklı olduğuna, yani bireysel temellük hakkı kabul gören ve hakkını çocuğuna satan bir kişinin (erkeğin) kendisine miras kalan taşınmazı çocuğuna ya da kan bağı olan başka bir akrabasına bırakmak *zorunda* olduğuna ve satamadığına dair herhangi bir kanıt yoktur. Raftis'in altını çizdiği, çocukların doğuştan sahip olduğu birtakım hakları

doğuştan ortak-sahip olduğu) diğer toplumlar arasındaki temel farkları açıklayabilmek mümkün olacaktır. Bu konuyu bu sebeple vurguladık. Elbette pratikçe vârislerin çoğu bugün olduğu gibi hüsrana uğramamış olabilir, yine de, "grup" mülkiyetinin aksine "birey" mülkiyetiyle birlikte bu ihtimalin orada olduğu olgusu bana göre buradaki en önemli şeydir.

35. Howell, *Peasant Inheritance*, s. 113-114.

36. Raftis, *Tenure*, s. 49.

37. *A.g.e.*, s. 62.

gösteren muhtemel iki vaka Homans tarafından da tartışılmış ve onun görüşleri bu tartışmada analiz edilmiştir.[38] Raftis'in, vârislerin kan bağı hakkı fikrini desteklemek üzere öne sürdüğü belgelendirme, 16. yüzyıl ve sonrasındaki mahkeme kayıtlarında yer alan devretme örnekleriyle tamamen benzerlik gösterir ve bu durumun gerçekliğini ortaya koymaz. Örneğin bu yüzden, "geleneksel kiracının araziyle yakın bir bağa sahip olduğunu, zira bir miras unvanına sahip olduğunu ya da yukarıda Wistow'un örneğindeki belgelerdeki gibi kan bağına dayalı bir doğum hakkı" olduğunu tartışır.[39] Belgede alıntılanan yerlere göre Alice Kabe toprağını mahkemeye teslim eder ve "bu araziyi birisinin kana dayalı olarak elde tutması için soruşturma duyurusu yapılır, ancak kimse ortaya çıkmaz." Bu sonraki dönemde olan şeylerle tam olarak aynıdır; eğer bir kiracı ölürse ki, bu durumda serbest arazi sahibidir, ilk seçeneğe uyulmasını gerektiren gelenekler söz konusudur. 16. yüzyıl mahkeme kayıtlarında aynı duyuru metodunu kullanan sayısız örneğe rastlamak mümkündür.[40] Ancak bu, Alice arazisini belli bir ücret karşılığında komşusuna bıraksaydı buna izin verilmezdi anlamına gelmez. Aynı şey diğer örnekler için de söylenebilir. Örneğin 1347'de Warboys'da, "Jüri üyeleri Rober Berenger'ın öldüğünü ve *manor* geleneklerine göre oğlu John'un kan bağı yüzünden mülke en yakın vâris olduğunu duyurdu."[41] Usul yine gösterir ki, babanın önceden belirlediği bir kişi yoksa, geleneklere göre mülk oğluna geçer. Aynı ifadelere başvurulan 16. yüzyıla geldiğimizde, biliyoruz ki baba mülkü-

38. *A.g.e.*, s. 15.

39. *A.g.e.*, s. 33.

40. Kasım 1638'de Earls Colne'daki mahkemede yaşanan bir örnek şöyledir: "John Bounds'un son duruşma sonrası ve bu duruşma öncesi, bu *manor*ın lordundan alınan belirli geleneksel konutlarına el konulmuş olarak öldüğü ve Sam Bounds'un onun oğlu ve kimse gelmediği, dolayısıyla bu üç kere beyan edildiği için bir sonraki mirasçısı olduğu" gösterilmiştir. Sam Bounds, sonrasında gelmiş ve lorddan araziyi almıştır.

41. Raftis, *Tenure*, s. 34.

nü akrabalık bağı olmayan birisine kendi isteğiyle satabilir ya da devredebilirdi. Baba tarafından konmuş başka bir şartın yokluğunda, akraba olmayan birine kıyasla oğlan çocuğunun hakkını, çocukların tarafında olan bir mülke *dair* ve babaya *karşı* olan mutlak bir hakla karıştırmamak hayatidir.[42]

Homans mülkiyetin elden çıkartılamazlığını göstermek için elinden geldiğince delil toplama girişiminde bulunmuştur. Kanıtları şöyledir: İlk olarak, 1299 yılında Borough bölgesinde geçen, genç bir erkek çocuğun kendi "hakkını" büyük abisine devrettiği bir vakanın altını çizer. Homans bu örnekten, "bir mülk eğer herhangi bir şekilde geleneksel miras hattının dışına çıkarılacaksa, bunun için vârisin rızasının ekseriyetle gerekli olduğuna" dair daha genel bir sonuç çıkartmıştır.[43] Eğer babanın ölümünden ya da mülkiyeti teslim etmesinden önce gerekli olan bir izin gibi ima edilirse, o halde meşru bir çıkarım olmaz. Kuşkusuz, eğer bir mülk elden çıkarılmamışsa ve ortada bir kan vârisi varsa, bu durumda vârisin daha uzak bir vârise mirasın geçmesi için izin vermesi gerekir. Ancak bu elbette bu tip bir vârisin babası mülkiyete sahipken devredilemeyen haklara sahip olduğuna dair herhangi bir kanıt içermez. Bir sonraki delil parçası da bunu kanıtlar: "Her erkek çocuğun geleneklere dayalı belirli bir pay beklentisi içinde olma hakkı vardır."[44] Bununla birlikte, gönderme yapılan bölüme baktığımızda, meselesinin araziyle ilgili değil, nakit ve eşya gibi taşınabilir şeylerle alâkalı olduğunu açıkça görürüz. Bu durum, 1692 yılına kadar bütün çocukların bir "pay" edinme hakkına sahip olduğu York Başpiskoposluk bölgesindeki durumla çok benzerdir. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi, babanın ölümünden önce bütün eşyalarını başka birisine vererek ya da bütün parası-

---

42. Yalnızca *manor* mahkemelerinin kayıtları kullanıldığında bu yapılması çok kolay bir hatadır; aynı ifade kullanıldığında bu oldukça bariz hale gelir, lakin mülklerin gerçekte nasıl transfer edildiğini kontrol etmek için başka belgeler mevcuttur.

43. Homans, *Villagers*, s. 124-125.

44. *A.g.e.*, s. 135.

nı, çocuklarına geçmesi zorunlu olmayan gayrimenkule yatırarak onları yoksun bırakması fazlasıyla mümkündür.

Homans küçük çocukların uygulamada miras kalan mülkiyetten mahrum bırakılabileceğini kabul etse de, en küçük erkek çocuğun da aile toprağı üzerinde doğuştan gelen hakkı olduğunu savunur. Homans ilk anda *belki* kelimesini kullanır, çünkü bunun bir hak mı, yoksa bir iyilik mi olduğu noktasında belirsizlik söz konusudur. Bu sebeple, "bir oğlun kendi payına düşeni alıp başka bir yerlere gitmek yerine, mirasçısı olmadığı baba mülkünde kalıp yaşamayı seçebileceğini iddia eder."[45] Bu, genç erkeğin "evlenmediği sürece" "şartı"na bağlı olarak orada kalabileceği iddiasıyla birlikte açıkça daha da kuvvetlenmiştir. Homans şöyle yazar: "O, basit bir biçimde, eş almaya uygunsuz değildi, o bir eş almaya izinsizdi." Yine de, vurgulanan belgelere bakarsak, bu durum yalnızca muğlak bir kelimeye dayanır. İngilizce tercümeye göre, bir eşi olmadığı sürece Walter'ın bir evi olabilir ve buğdayın dörtte birlik kısmını alabilirdi. Latincede "sürece" için kullanılan kelime *dum* idi ki, bu aynı zamanda "boyunca" ya da "iken" anlamına da gelebilir ve "şartıyla" bunları alamaz. Küçük (erkek) kardeşlerin daha büyük olanlara karşı haklarını göstermek için daha fazla örnek gösterilmiştir. F. M. Page'in bazı Cambridgeshire *manor*larına dayandırdığı bulgularına göre, "halef olan erkek çocuk, babasının diğer çocuklarına karşı sorumluluktan azade değildi", gelenek gereği her birine, evlenene ya da taşınana kadar bir akre* yer verildiği belirtiliyordu. Gravely and Over ve Cambridgeshire için girilen kayıtlar göstermektedir ki küçük çocuk mülkiyetten daha az pay alırken, büyük çocuk daha büyük pay almaktadır.[46] Bu yine de çocuğun doğuştan gelen haklara sahip olduğunu gösteren bir kanıt değildir. Bu yalnızca, mirasın katı

---

45. *A.g.e.*, s. 147.

* 1 akre yaklaşık 4046 metrekaredir –çn.

46. *A.g.e.*, s. 432-433; F. M. Page, "The Customart Poor Law of Three Cambridgeshire Manors", *Cambridge Hist. Jnl.*, Cilt 3, Sayı 2 (1930), s. 127-129.

bölünemezliği ile tam bölünebilirliği arasında bir orta miras yolu olduğunu gösterir. Şurası açıktır ki, bu sınırlı bir gelenektir ve İngiltere'nin tamamına uygulanamaz; bununla birlikte aile haklarıyla ilgili argümanlara da bir katkıda bulunmaz, tıpkı mirasın tam bölünebilirliğinin yaygınlığının keşfinin bulunmadığı gibi.

> Howell tarafından ortaya konan bir başka argüman şöyledir: *Bracton'ın belirttiğine göre, 13. yüzyılın sonlarında, arazide tasarruf hakkı olanlar için en büyük çocuğa miras kalması meselesi, en büyük çocuğu ailenin bütün meskenlerine karşı yetkili kılmazdı, yalnızca ilk tercihe karşı kılardı: Yalnızca bir mesken varsa, en büyük çocuk buna sahip olurdu; ancak birden çok mesken varsa, o zaman geri kalan mülk büyükten küçüğe doğru diğer çocuklar arasında bölünmeliydi ve toprak elde edemeyen çocuklar eşit düzeyde nakit ya da benzeri şey almalıydı.*[47]

Bracton'ın alıntıladığı bölüme bakarsak, Howell'ın bu bölümü net şekilde iki farklı şekilde yanlış yorumladığı ortaya çıkar.[48] Öncelikle, Bracton'ın burada mülkiyetin bölünebildiği *belirli* meselelerle –örneğin kız çocuklarının ortak mirasçı olduğu yerlerle– ilgili konuştuğu açıktır. Dahası o, arazi üzerinde *tasarruf* hakkı olanlarla ilgili konuşmaz. Aynı sayfada biraz aşağıda yalnızca bunlarla ilgilenmediğinden değil, aynı zamanda sadece belirli örneklerle ilgili konuştuğundan bahseder. Eğer bir arazi sahibi arkasında birden fazla vâris bırakarak ölürse, miras bölünebilirse ve vârisler ortak derecede eşitse, eski zamanlardan bu yana, kaç tane olursa olsun, bütün vârisler eşit pay alır. ...Eğer miras *ab antiquo* [eski zamanlardan beri] bölünebilir değilse, o halde bütün miras en büyüğe kalır. Eğer bu kişi serbest köylü ise, yerel kurallara uymalıdır." Bu sebeple, Bracton'ın gözlemleri ya konuyla alâkasızdır ya da Howell'ın savunduklarına muhaliftir.

---

47. Howell, *Peasant Inheritance*, s. 117.

48. Bracton, *Laws*, s. 221.

Ebeveynlerin topraklarını çocuklarından kopardıklarını gösteren bir kanıtla henüz karşılaşılmadı. Buna en yakın kanıt girişimi kiralama ilişkileriyle ilgili olarak Homans'tan geldi. Kitabın ana bölümünde Homans, bu tarz bir koparmanın kurulmasının yalnızca etik olarak reddedilmediğini, aynı zamanda imkânsız olduğunu ortaya koymayı umar.[49] Kanıtları şöyledir: 13. yüzyıla ait birtakım mahkeme kayıtlarını kullanarak geleneksel kiracının *kiralama* (*leasing*) işleminin sınırlandırıldığını gösterir. Bu kiracı kiralamayı kendi hayatının ötesi için yapamaz, ölümünden sonrası için mülkiyetinin kaderinin belirlendiği vaziyetnameye eşdeğer bir şey yapamaz. Alıntılanan örnek bunun doğru olduğunu gösterir. 1296 yılında, Halton'daki yargıçlar "lord'un hiçbir kiracısının kendi yaşamı dışına miras bırakamayacağını" belirtmiştir.[50] Bu durum Homans tarafından derinlemesine incelenmiştir; onun bu örneğe dayanarak söylediğine göre, "bu gelenek net bir biçimde arazinin köylülerden kalıcı olarak koparılmasını engellemektedir."[51] Bu *non sequitur* [alâkasız, ilgisiz] bir durumdur, çünkü kiralamanın aksine kalıcı olarak koparılma ya da elden çıkarma satış veya hediye etme yoluyla gerçekleşmektedir ve bu davada bunların hiçbirine değinilmez. Atıfta bulunulan bir sonraki dava çok daha geniş biçimde incelenir. Bu dava Juliana isimli, bir miktar arazi satın alan bir kadınla ilgilidir, ancak jüri şu kararı vermiştir: "*Post mortem nulli poterit vendere, legare nec assignare.*"[52] Bunun anlamı, çeviriyle kurnazca değiştirilmiştir. Homans'ın çevirisine göre bu, "kadın ölümünden sonra araziyi kimseye satamaz, miras bırakamaz ya da tahsis edemez" anlamına gelir ki, bu da "onun bizim kullandığımız modern anlamıyla bir satın alma hakkına sahip olmadığını", diğer bir deyişle ko-

---

49. Homans, *Villagers*, Bölüm 14.

50. *A.g.e.*, s. 196.

51. *A.y.*

52. *A.g.e.*, s. 196, 442.

parılmanın kalıcı olduğunu kanıtlamak için kullanılır. Buradaki yorum, "ölümden sonra" ifadesine dayanır. Bu bir 13. yüzyıl davasıdır, yani henüz vasiyetname ile toprak tahsis edilmesi gücünden önceye dayanır; daha sonraları hem serbest hem de geleneksel toprağın, ona sahip olan kişinin *post mortem* [ölümden sonra] vasiyetine dayanarak değil, yaşamı boyunca satılabileceği ya da elden çıkarılabileceğine dair güç ortaya çıktı. Dava bu güce atıfta bulunuyor olmalıdır, aksi takdirde daha sonra belgeleyeceğimiz ve insanların yaşamları boyunca satış yapma hakkına sahip *olduğunu* açıkça gösteren sayısız arazi satışıyla çelişmektedir.

Bir sonraki örnek yine basit bir şekilde incelenmiştir.[53] Bu örnekte, kocası elinden birtakım araziler çıkarmış, kendisi de "kocasının yaşamı sırasında itirazda bulunamamış" (*cui in vita sua contradicere non potuit*) olsa da, o öldükten sonra hak iddia eden bir kadından bahsedilir. Homans, kadının "kocasının yalnızca hayattayken bazı arazileri elden çıkarabileceğini iddia" ettiğini belirtir, çünkü erkek karısının da haklarını elinde bulundurmaktadır ve bu yüzden ölümünden sonra haklar karısına dönmelidir. Bu, 16. yüzyılda hem serbest hem geleneksel arazi davalarında karşılaştığımız bir durumdur. Burada kadının mülkiyet haklarını daha net şekilde görebiliriz. Şurası net bir hale gelmektedir ki, bir erkek, karısının "*mahmiliği* (*couverture*)" sırasında onun gayrimenkulünü kiralayabilir ya da geçici olarak elden çıkarabilir, ancak bunu kalıcı olarak yapamaz. Bu, diğer yönleriyle elden çıkarılabildiğini bildiğimiz 13. yüzyılın serbest mülkiyetleriyle ilgili bir davadır. Bracton'ın belirttiğine göre, "eğer bir koca karısının mülkünü birisine hediye ederse, karısının kendisinin hareketlerine itirazda bulunamamasından ötürü, bu eylem geri alınamazdı" (*quod viro suo uxor contradicare non potest*). Bununla birlikte, kocanın ölümünden sonra mülk kadına geri dönmeliydi ve kadın

53. *A.g.e.*, s. 197, 142.

da kocasının ardından o mülkü istediği gibi satabilirdi.[54] Geleneksel arazilerle ilgili tam olarak aynı örneği bulmak, arazinin aileden koparılamaz olduğuna bir kanıt değildir –tıpkı 16. yüzyıldaki böyle bir durumun geniş elden çıkarma gücüyle birlikte var olmasının tutarsız olmadığı gibi. Bu noktada Homans'ın ortaya koyduğu, "birçok *manor* arazisinin yalnızca sahibinin ya da devrettiği kişilerin yaşamı boyunca aileden koparılabileceği, onlar öldükten sonra gerçek vârise geri döneceği"ydi.[55] Aslında, böyle bir şey hiç kanıtlanamadı ve 13. yüzyıl ile 16. yüzyıl arasında geleneksel arazi üzerinde yapılan işlemlerde bir fark yoktu, bu durum erken dönemde geleneksel ile serbest arazi arasındaki işlemlerde de böyleydi.

1293 yılında Newington, Oxon'dan alınan bir sonraki örnekleme uzun ve karmaşıktır.[56] Bu davada bir baba ve oğlunun mahkemeye gelerek haklarını başkalarına devrettiği öne sürülür. Fakat daha sonra oğul, babasının tehditlerinden ötürü haklarını devrettiğini, babasının kendi haklarını, kendi yaşamının ötesinde devretmeye hakkı olmadığını ve arazinin kendisine dönmesi gerektiğini iddia eder. Homans bu örneği, "arazi sahibinin, araziyi yalnızca yaşarken devredebileceği, elden çıkarabileceği" kuralına iyi bir örnek olarak yorumlar, ancak vârislerin iznine bağlı olarak bu hakların iyi bir niyetle devredilebileceğine dair bir kuralı da ekler. Burada muhtemelen iki hata bulunmaktadır. Bunlardan ilki, bir vârisin iznine ihtiyaç olduğu ve bu olmadan devrin geçersiz olduğu sonucuna varmaktır; vârisin izni olmadan yapılan birçok satış bulunmaktadır, bunlar hem alıntılanan dönemde hem de sonrasında gerçekleşen örneklerdir. İkinci olarak, kiracılık sisteminin geçmişini bilmediğimiz için, bundan kesinlikle emin olmamız imkânsızdır. Belge, oğlun "hakkın"dan ve bu "hakkın"

54. Bracton, *Laws*, s. 97.
55. Homans, *Villagers*, s. 197.
56. *A.g.e.*, s. 197-198.

babayla birlikte devredilmesinden bahsetse de, mahkemedeki önceki bir işlemin baba ve oğlu ortak kiracı olarak göstermiş olması fazlasıyla muhtemeldir. Bu, örneğin, müşterek alıcılar olarak ya da babasının ölümü üzerine kendisine "yeniden intikal" hakkıyla hakkını babasının kullanımına verdiği babadan oğula gerçekleşen bir hibeden etkilenebilir. Geleneksel kanuna göre, bir kişi yalnızca *manor* mahkemesinde giriş iznine ve mülk edinmeye sahip olmuşsa, bir "hakka" sahiptir. Nasıl ki bir kadın kocası üzerinden, *manor* gelenekleri özel bir dulluk geleneği saptayana kadar hakka sahip olmuyorsa, oğul da babasından kaynaklanan bir hakka otomatik olarak sahip olmazdı. O halde burada devredilecek normal bir "hak" yoktur. Bu sebeple, dava muhtemelen başka anlamlar taşımaktadır. Ayrıca, babaların bu tarz bir tartışmadan uzak durmak için oğullarının iznini almaktan hoşlanıyor olması *muhtemeldir. Ancak bu daha az olası bir yorumdur.* Diğer bir yorum muhtemeldir. Homans'ın belirttiğine göre, baba açık bir biçimde araziyi bir evlilik anlaşması içerisinde kızına bağlamaya çalışmıştır. Şimdi bu noktada vâris dışında bir çocuğa iltimas geçmedeki zorluk ortaya çıkar. Bunu serbest araziyle ilgili açıkça görebiliriz. Glanvill'e göre bir kişinin (erkek) kendisine miras kalan araziyi elden çıkarabildiği göz önünde bulundurulduğunda; şayet bu kişinin birkaç meşru oğlu varsa, vârisin rizası olmadan söz konusu mirasın herhangi bir bölümünü daha genç bir oğluna vermesi hiç de kolay değildir; zira buna müsaade edildiği durumda, babaların daha küçük erkek evlatlarına duyduğu sevgi nedeniyle, sıklıkla daha büyük erkek çocuğun mirastan çıkartılması söz konusu olur.[57] Başka bir yönden bakıldığında, ilke şöyle görünür: Eğer arazi miras kurallarının tamamına uyularak intikal edecekse, o halde bu kurallara harfiyen uymalıdır; bu sebeple ilk olarak en yakın vârisler haklarından feragat etmelidir. Bu belki de, kız kardeşin araziyi elde etmesi için neden öncelikle erkek çocukla-

57. Plucknett, *Common Law*, s. 526.

rın izninin alınması gerektiğini ve yine, daha genel bir biçimde, araziyi yabancı birisine satmanın, ilk vâris olmayan bir çocuğa bırakmaktan neden daha kolay olduğunu açıklar.

Homans'ın alıntıladığı bir sonraki dava, kendisinin de belirttiği gibi, çok karmaşıktır ve kendi tarafında fena olmayan bir varsayım içerir.[58] Eğer Homans bunun, bir dulun dulluk hakkını devretmeye hakkı olduğu ve onun kocasının oğlu olduğunu tahmin ettiği kişinin "herhangi bir yabancıya olabildiğince para vererek" arazi hakkını satın alma iddiasıyla ilgili olduğu konusunda haklıysa, o halde ortada Fransız gelenekleriyle paralel bir gariplik vardır demektir. Ancak Halton'da kural olan şu durumu, eğer bir dul kendi çıkarının/hakkının bir kısmını devretmek isterse, bunu herhangi bir yabancıya değil, yalnızca gerçek vârise yapabileceğini kanıtlamak, aslında genel anlamıyla arazinin devredilemezliğiyle ilgili hiçbir şeyi kanıtlamaz. Ayrıca bir dulun dulluk haklarını ya da çıkarlarını yalnızca yaşamı boyunca elinde tutması 16. yüzyılda bir gelenektir: "Evlendiğinde ya da düşük yaptığında" bu haklarını sıklıkla kaybetse de, genel kanuna göre hayatı boyunca "çeyizine" sahiptir. Ancak her iki durumda da arazi kalıcı olarak satılacak bir şey değildir, bu bir yaşam hakkıdır. Yine de, bu örnekten yola çıkarak, 16. yüzyılda geleneksel ya da serbest mülkiyeti kalıcı olarak elden çıkarmanın imkânsız olduğu sonucuna varmak net bir şekilde saçmadır. Bunun gayet mümkün olduğunu biliyoruz. Bu dava iki türlü de hiçbir şeyi kanıtlamaz.

Homans bölümün geri kalanında arazi satışları üzerinde durur, bu tarz satışları örnek olarak gösterir ve açık bir *şekilde bunun meydana geldiğini,* vârisin izni olmadan kalıcı olarak araziyi elden çıkarmanın mümkün olduğunu kabul eder.[59] Araziyi elden çıkarmayı sınırlama üzerine başka argümanlar öne çıkaril-

---

58. Homans, *Villagers*, s. 199.

59. Örnek için bkz. *A.g.e.*, s. 203.

mamıştır. Aile ile arazi arasındaki ayrılmaz ilişki ya da "aile mülkiyeti" konusunda bir dava görülmemiştir. Homans, "geleneğin, *mülkiyetin bölünemez ya da elden çıkarılamaz* olduğu" sonucuna varmak için hazır olsa da durum böyledir.[60] Bu sebeple, arazinin bölünmez olduğunu ve 13. yüzyılda ailede yukarıdan aşağıya inmesi gerektiğini gösteren bir kanıt henüz mevcut değildir. Şu hususta sıkça uyarılırız:

> *Ortaçağ belgeleriyle yalnızca rastgele haşır neşir olmuş kişiler, bu belgeleri belirli malumat kalemlerine ulaşmak için incelediğinde ve söz konusu belgelerde aradıkları bilginin mevcut bulunmadığını tespit ettiğinde, ekseriyetle ilgilendiği gelişmelerin ilgili zaman ve mekânda mevcut bulunmadığı sonucuna varır.*[61]

Bu neden şunları belirtmemiz gerekir: Hiçbir ortaçağcı 13. yüzyıldaki geleneksel arazinin, 16. yüzyıldakinden oldukça farklı olduğuna dair dikkate değer bir delil, yani kan bağına bağlı bir tür hak söz konusu olduğunu ortaya koyamamıştır; keza çocukların babasından miras aldığı ve arazi sahibinin yalnızca tüm aileye ait arazinin bekçisi olduğu da böyle bir farklılığın kanıtı değildir. Eğer bu, üzerine gitmemiz gereken tek şey olsaydı, dava açık kalırdı. Ancak üzerine konuştuğumuz belgeler güçlü bir şekilde bunun tersi olduğunu göstermektedir.

Güçlü bir delil dizesi, sık sık *gerçekleşen* ve daha sonrasında belgelenecek arazi satışlarıyla ilgilidir. 13. yüzyılda bile aile arazisi pazara dâhildi, bu durum sadece vâris olmayan yerlerde de vuku bulmuyordu. Örnek vermek gerekirse, 13. yüzyıl Suffolk *manorındaki* kanıtları özetleyen Richard Smith şu sonuca ulaşır:

> *Bazı bireyler tarafından ortaya konan modeller, aile mülkiyetinin kutsallığıyla ilgili düşünceye iyi bir kuşkuculukla yaklaşmamız gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu ebeveynler miras bırakacakla-*

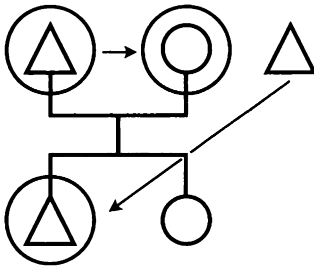
---

60. *A.g.e.*, s. 214.

61. Titow, *Rural Society*, s. 24.

rı çocuklara sahip olmalarına rağmen, ölümlerinden hemen önceki yıllarda çok fazla arazi satışıyla meşgul olmuştur...[62]

Bu satışlar yalnızca yabancılara değil, ortak sahiplere ya da vârislerin kendilerine de yapılıyordu. Şöyle ki, "Reginal sahip olduklarının 4'te 1'ini 1276'da, ölümünden 15 yıl önce oğullarına sat"mıştı.[63] Bu, çok daha temel bir noktayı işaret eder. "Klasik" bir köylü ailesinde bütün aile üyeleri müşterek sahiptir; Batı Avrupa tipi köylülükte bir çocuk babasıyla birlikte müşterek hamildir. Aslında burada, babanın hamil olduğu söylenemez; çocuk ya da çocuklar doğduklarında müşterek hamil olur. Ancak İngiltere'deki "mülkiyet" ya da "temellük" bireye dayanır ki, bunu bir erkekle ya da kadınla paylaşabilecek tek kişi de eşti. Bu gerçek birçok *manor*da tanınan bir gelenekti; kocasıyla müşterek hamil olan bir dul, kocası öldükten sonra *heriot* adı verilen ve kiracının ölmesinden sonra ödenen bir vergi öderdi, ancak bir kayıt cezası ödemezdi. Arazi ölümün ardından lorda teslim edilip daha sonra "yeni" bir kiracıya geçmezdi; kadın araziye ortak ve *karşılıklı olarak* sahipti. Ancak bir oğul babasının yerini aldığında, mahkemede kayıt altına alınan intikal, *tıpkı* bir yabancıya yapılan intikal gibiydi ve oğul kayıt cezası öderdi. Hakların intikali şu şekilde resimlendirilebilir:

*manor*ın lordu → = hakların akışı

62. Smith, *Life-cycles*, s. 131.

63. *A.g.e.*, s. 130.

Oğul mahkemeye gelir ve kendisine yeni bir hak tanınmasını isterdi. Klasik bir köylülükte olduğu gibi babasıyla beraber müşterek hamil olmadığı, bu tarz bir hakkı babası yaşarken ondan satın almasıyla gösterilir. Bu durum, Hindistan ya da Rusya gibi, bu tarz "hakların" satılamayacağı yerlerde akıl almazdır. Ayrıca şunu görmekteyizdir ki, baba ve oğulun, baba yaşarken mahkemeye gelerek müşterek hamil hakkını aldıkları ve babanın ölümünden sonra mülkün oğula dönmesi sık görülen bir durumdur. Bu tarz süreçle ilgili örnekler Homans tarafından alıntılanmıştır ve kendisi ilk anda bunları "aptalca" görmüştür.[64] Onun alıntıladığı davada, bir baba, temellükü verilmiş oğlu John'a arazisini kullanması için teslim eder. Oğul daha sonra toprağı babasına, hayatı boyunca kullanması için bağışlar. Ancak Homans bunun çok da "saçma" olmadığına dikkat çeker, çünkü "bu tarz bir anlaşmayla, arazi üzerindeki kalıcı haklar oğula geçer... Babası öldükten sonra, mülk oğula ve onun vârisine döner." Homans, iddia etmiş olduğu gibi, bir arazi elden çıkarılamaz durumdaysa ve her durumda oğula onun vârislerine kalacaksa, neden böyle bir gereklilik olduğunu açıklamaz. Buna rağmen, bu ve diğer birçok dava, bu dönemde serbest mülkte olduğu gibi, geleneksel arazide de vârisin "atalarınca verilmiş hediyeler tarafından hiçbir kazanımı olmadığını, çünkü *manor* şeklinde verilen bir kazanımı olmadığını gösterir."[65] Bundan daha sivri bir sonuç çıkartırsak, çocuğun ailesinin mülkiyeti üzerinde kendiliğinden oluşan ne bir hakkı ne de temellükü vardır –bunlar resmi olarak ona devredilmelidir. Kendi düzeyindeki kişilere karşı hakkını sürdürebilse de, herhangi bir kendiliğinden ortaya çıkan hakka sahip olmadığı için babasının mülkünü elden çıkarmasını sınırlayamaz. Bu dönemde geleneksel araziler için, tıpkı serbest olanlar gibi, "ailenin bütün koruyucuları, tüm kıtada görülmektedir" denebilir. Ma-

64. Homans, *Villagers*, s. 129.

65. Bracton, *Laws*, s. 66.

itland'ın de paylaştığı bir görüşe göre, "topluluk, devredilemez aile rezervi, *restrait lignager* ve benzer kurumlar bariz şekilde yoktur."[66]

Bireysel mülkiyet ya da arazi üzerinde tam mülkiyet (*seisin*) fikrinin en olası istisnası, birkaç erkek çocuğun mülkiyet üzerinde birlikte çalıştığı bölünebilir miras alanlarındaki davalarda ortaya çıkar. Hallam'ın ortaya koyduğuna göre, 13. yüzyıl Doğu İngiltere'sinin bir bölgesinde, "*heredes*", "*socii*" ya da "*parcenarii*" denen ve araziyi ortak olarak ellerinde tutan bir grup insan bulunur; bu sebeple 1287'de, kiracıların yaklaşık %14'ü arazilerini ortaklaşa ellerinde tutmaktadır; toplamda ise, Spalding kayıtlarına göre, 1,25 ile 30 akre arasında bir arazi ortak durumdadır.[67] Bu noktada bireysel haklar ilkesini askıya aldığımız sonucuna varmak hata olur; mülkiyet bölünmesi istenene kadar bu şekilde bir arada tutulmuştur, ancak şurası nettir ki, ortada bir ortaklaşalık olsa da, bir hayli ileri düzeyde bireysel haklar da vardır. Bu durum, Essex *manor*larında kız çocukların ortak vâris ya da mirasçı olduğu 16. yüzyıldaki gelenekle aynı görünür. Bunlar mülkiyeti bir süreliğine grup olarak ellerinde tutabilirlerdi, ancak mülkiyet daha sonra aralarında bölünmeliydi. Bu bir yaşam döngüsünde olabilirdi, çünkü babanın ölümünden birkaç yıl sonra, mülk ortak vârisler arasında bölüştürülmezdi. Ancak bu çok rahat bir biçimde yapılabilirdi de. Zorunlu ve kalıcı ortak mülkiyet yoktu ve her ne kadar bir süreliğine üzeri örtülmüşse de, vârisin bireysel hakları herhangi bir anda canlandırılabilirdi. Bu ihtimal Richard Smith tarafından Suffolk *manor*ları üzerine yapılan çalışmada iyi bir biçimde ortaya konar; Smith birçok detaylı çalışmasında göstermiştir ki, "bir erkek kardeşin grubun diğer üyeleri üzerinde baskın karakter olarak ortaya çıkmasına yönelik bir piyasa eğili-

---

66. Plucknett, *Common Law*, s. 744; Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 308-309.

67. H. E. Hallam, "Some Thirteenth-Century Censuses", *Ec.H.R.*, 2. Ser., 10, Sayı 3 (Nisan, 1958), s. 845.

mi söz konusudur, çünkü diğerleri kendi miras haklarını bu tek kardeşe satmaktadır..."[68] Buna ek olarak Barbara Dodwell, Doğu İngiltere'deki miras sistemi üzerine yaptığı çalışmalarda gösterir ki, arazi müştereken *unus heres* olarak elde tutuluyor *olabilir*, ancak "bu durum fiziksel bölünmenin nadir olduğu anlamına gelmez."[69] Yazar, daha ileriye giderek bize şunu da işaret eder: Arazi erkek kardeşlerce müşterek biçimde elde tutuluyor gibi *görünse* de, "İlginçtir ki, ...babasının meskenini, sanki ayrı bir malmış gibi miras yoluyla alan erkek çocukları sıklıkla işitiriz." Ayrı parçalar alınır ve satılır; yabancılara devrolunmayacak ve aile içinde kalması gereken ayrışmaz bir ortak arazi söz konusu değildi.

Asıl problem mahkeme kayıtlarının fazlasıyla yanıltıcı olması ve ortak gibi görünen şeyin aslında bireysel mülk olmasıdır. Bir başka örnekse, 15. yüzyılda Earls Colne *manor*ı mahkeme kayıtlarında yer alır, burada birçok davada bireyler mülkiyet ortağı olarak kabul edilmiştir. 1409 yılında karşımıza çıkan şey şudur:

> *Bu mahkemeye Richard Meller geldi ve bir zamanlar Richard Mason'ın olan müştemilatlı bir kır evini hanımefendilerin eline teslim etti ki, Firmyn Shrophams'dan beri hanımefendi William Mersale, Robert Kyrton ve Thomas Kelet'e, aynı William, Robert ve Thomas'ın ve tüm eski hizmetleri karşılığında leydinin vasiyeti olarak bunların mirasçılarının kullanımı için tam mülkiyet bahşetmişti ve bunlar, bu sebeple bu mülkü tutmak ve bağlılıklarını göstermek için 5s ceza ödediler.*

İlk bakışta bu büyük bir müşterek mülkiyet olarak görünür. Ancak mahkeme kayıtları detaylı incelendiğinde, belirli bir mülkün müteakip tarihini görmemizi sağlar ki, bahsi geçen ilk kişi öldüğünde, hayatta kalanlar bahsi geçen ilk kişinin vârislerine

---

68. Smith, *Life-cycle*, s. 148.
69. B. Dodwell, "Holdings and Inheritance in Medievan East Anglia", *Ec.Hist.Ker.*, 2. Seri, 20, Sayı 1 (Nisan, 1967), s. 60.

haklarını teslim etmek için mahkemeye gelmiştir. Yönetici olarak hareket eden bu kişiler, daha sonra mahkeme kayıtlarında "*copyhold* sahibi (*feoffes*)"* olarak adlandırılmıştır. Daha sonraları kelime kullanımı değişmiş, "A'nın kullanımı" için A'ya, B'ye ve C'ye intikal olmuştur. Her şeyin sonunda bu net bir biçimde bireysel mülkiyettir.

Bracton, "ortak mirasçılar"ın (*parcener*) ya da "müşterek mirasçılar"ın (*co-parcener*) bireysel ve ayrı haklara sahip olduğu olgusunun altını çizer. "Ortak" (*joint*) mülk gibi bir şeyin bir anlığına var olabileceği iki durum tasarlar. Bu tarz bir mülk, kız çocukların mirasa tamamıyla eşit ve birlikte dâhil olduğu ve bir mülk, örneğin bir balık havuzu, vârisler arasında kolaylıkla bölünemediği zaman oluşur. Geleneksel mülkiyet içerisinde bölünebilir bir mirasa tekabül eden ilk durumda, Bracton ortada kalıcı olmayan bir mülkiyet topluluğu olduğunu kabul eder. "Anne veya babanın birçok kızının olduğu ve hakkın bölünmez doğası sebebiyle, hakkın tek bir kız çocuğuna doğru indiği durumlarda, ...miras eşit şekilde bölüştürülmelidir."[70] Bu mümkün olduğunca hızlı yapılmalıdır: "Bağlılık gösterildikten hemen sonra mirasın bölünme (ya da) ayırma işlemi ivedilikle yapılmalıdır."[71] Böyle bir bölünmenin nasıl gerçekleşmesi gerektiği ve bölünmesi kolay olmayan mülkle nasıl ilgilenileceği konusunda kurallar koyulmuştur.

Aile ve arazi arasındaki ilişki üzerine bu uzun arasöz kaçınılmaz olarak taslak aşamasındadır. Gördüğüm hiçbir kanıt bana, geleneksel araziyle ilgili *de facto* ya da *de jure* durumların, haklarında çok daha fazla kanıta sahip olduğumuz diğer iki alandan gözle görülür biçimde farklı olduğu izlenimini vermemiştir. Nedir bu alanlar? Kara Veba salgını sonrası, özellikle 16. ve 17. yüzyıldaki geleneksel arazi ve 13. yüzyıldan itibaren serbest arazi-

---

70. Bracton, *Laws*, s. 194.

* Kendisine işletmesi için serbest mülk arazi bağışlanan vekil –ed.n.

71. *A.g.e.*, s. 208.

dir. Farklı sözlerle ve farklı bir noktaya varma amacıyla yapılmış olsa da, ailelerin daha genç çocuklarına imkân sağlayabileceğine dair benzer bir sonuca Joan Thirsk de varmıştır. Onun görüşü ebeveynlerin özgürlüğü fikrini destekler, çünkü onun yazdığına göre "ortaçağda, resmi *manor* miras geleneği ne olursa olsun, geleneksel kiracılara ölüm yataklarındayken vasiyet bırakma ve arazileri üzerinde istedikleri şekilde tasarrufta bulunmayı engelleyen *manor*lar vardı ve hangi zamanda olursa olsun serbest mülkiyet sahiplerine kendi arazileri üzerinde özgürce işlem yapma hakkı verilmişti."[72] Bu dava daha fazla incelenmelidir, ancak öyle görünüyor ki, dönemin tarihçileri diğer "köylü" toplumların benzerliklerinden fazla etkilenmiş ve kanıtın üzerine uygun olmayan kalıplar empoze etmiştir. Elimizdeki kanıt parçalarına ekonomik olarak tam oturan bir kalıp arıyorsak, İngiltere'yi 13. yüzyıldaki klişe "köylü" toplumundan tamamen farklı gösterecek bir kalıp, birkaç saygıdeğer örnek hariç tutarsak, ortaçağ tarihçileri tarafından sunulan ya da kabul edilenlerden daha cazip bir kalıp olacaktır.

Öyleyse, 18. ve 19. yüzyıl Avrupa'sında var olan gösterişsiz ama hayati öneme sahip bir farkın 13. yüzyılda zaten var olduğu savunulabilir. Engels yalnızca İngiliz hukukunda mülkiyetin özgürce dağıtılmasına tamamıyla izin verildiğini işaret eder:

> *Çocuklara ebeveynin servetinden mutlaka pay verilmesinin yasayla güvence altına alındığı, yani çocukların mirastan mahrum bırakılmadığı ülkelerde –Almanya'da, Fransız hukukunun geçerli olduğu ülkelerde, vb.– çocuklar evlenirken ebeveynin onayını almak zorundadır. İngiliz hukukunun geçerli olduğu [ülkelerde ise] ebeveynin kendi serveti üzerinde vasiyet özgürlüğü vardır, isterse çocuklarını mirastan mahrum bırakabilir.*[73]

---

72. Joan Thirsk, "The Common Fields", R. H. Hilton (der.), *Peasants, Knights and Heretics: Studies in Medieval English Social History* içinde yeniden basım (Cambridge, 1976), s. 19.

73. F. Engels, *The Origins of the Family, Private Property and the State* (Chicago, 1902), çev. E. Untermann, s. 88 [Bkz. Tr., s. 61].

Yakın zamanlarda Avrupa aile sistemini inceleyen H. J. Habakkuk, bölünemez mirasla ilgili "en iyi örneğin, sahibinin kendi mülkü üzerinde istediği tasarrufta bulunma özgürlüğünün bulunduğu İngiltere..." olduğunu not eder. Ancak şunu da vurgular:

> *İngiltere örneği istisnaiydi. Batı Avrupa'daki başka hiçbir yerde mülk sahibi vasiyet noktasında bu derece özgür değildi ve başka hiçbir yerde vasiyetsiz bir ölümün sonucunda en küçük çocuk aile mülkü üzerinde hak iddia edemezdi; diğer ülkelerde, mülk sahibinin özgürce tasarrufta bulunabileceği pay* –quotité disponible– *kanun tarafından sınırlandırılmıştı ve bütün çocuklar mülk üzerinde hak iddia edebilirdi.*[74]

Bunun 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıkan bir fark olduğuna inanmak çekici gelebilir. Fakat araştırmamız bize bunun yanlış olabileceğini göstermektedir.

Teknik olarak, aile ile arazi arasında yasal bir ilişki olmadığı noktasında haklı olsak da, ortada duygusal bir ilişki olduğunu varsaymak muhtemeldir. Bir tarım toplumunda arazinin zenginlik ve statü kaynağı olmasından ötürü, saf bir metadan daha ötesi olarak görülmesi gerektiği savunulabilir. Dahası, ailelerin aynı arsa üzerinde yaşadıkları varsayımı, bir sevgi ve bağlılık yarattığı varsayımını da doğurur. 13. yüzyıl köylüleri, İrlanda'nın batı yakasında olduğu gibi, belirli bir aileye ait belirli araziler olduğunu düşünürler, bunlar "filan filan kişinin *yeri*"dir; bunun bir sonucu olarak da "ismin arazi üzerinde tutulması gerektiği" kuvvetli biçimde düşünülmüş olmalıdır.[75] Bu görüş bazı ortaçağcılar tarafından da tekrarlanmıştır. Postan şöyle yazar:

74. H. J. Habakkuk, "Family Structure and Economic Change in Nineteenth Century Europe", Norman W. Bell ve Ezra F. Vogel (der.), *A Modern Introduction to the Family* içinde (New York, 1960), s. 140-141.

75. County Mayo üzerine yazdığı tezden aldığım, İrlanda ile alâkalı bilgiler için Reading University'den Tom Gabriel'e müteşekkirim.

Arazi için yüksek öncelik elbette hayat biçiminin bölümleri ve parselleriyle birçok ülke ve yaştan köylünün karakteristik değerlerinin derecesiydi... Onun için toprak yalnızca bir "üretim unsuru" değildi, ...aynı zamanda kendi faydası için sahip olunabilecek bir "iyi" değerdi, bununla birlikte sosyal statü ölçüsü olarak aile servetinin temeli ve toprak sahibinin kişiliğini dolduran ve artıran bir şeydi.[76]

Daha yakın bir zamanda Howell, "toprağın köylü topluluğu içerisinde kalmasına dair güçlü duyguları", "toprağın aileden koparılmamasıyla ilgili daha güçlü duygularla" birleştirerek yazar.[77] Aynı şekilde Hilton da, "aile miras hakkının derin hissiyatı" üzerine yazar ve bunu bağlılık duygusu olarak görür.[78] Bu argüman zorlama görünmektedir. İlk öncül, toprağın servetin temeli olduğudur: "Ben bunu aksiyomatik olarak kabul ediyorum, çünkü ortaçağ İngiltere'si köylüsü için toprak, zenginliğin temelini oluşturuyordu."[79] Ekonomik olarak önemli olan, duygusal bakımdan da önemli olmalıdır.

Yine de durum bundan daha karmaşıktır. İlk olarak; diğer tarım toplumlarında olduğu gibi toprak zenginlik için olmazsa olmaz bir kaynak olsa da, yüksek düzeyde bir mesleki uzmanlaşma olduğu da aşikârdır. Küçük ev sanayiinin (*cottage industry*) ve buna bağlı istihdamın, gelişmiş bürokrasinin, dinsel hiyerarşinin ve Devletin yayılması ve yaygınlaşmasının yanı sıra, 13. yüzyıl İngiltere'sindeki erkek yerleşimcilerin muhtemelen en az yarısının toprak sahibi olmadığı, ancak hizmetçi ve emekçi olduğu gerçeği, toprak ve toplum arasında kalın bir hukuk paravanı ile politik ve sosyal kurumlar olduğu anlamına gelir.[80] DeWindt bunu ılımlı

76. Postan, *Medieval*, s. 151.

77. Howell, *Peasant Inheritance*, s. 137; ayrıca bkz. s. 139.

78. Hilton, *Bond Men*, s. 39.

79. Titow, *Rural Society*, s. 91.

80. Örneğin İngiltere'nin bu dönemde diğer herhangi bir Avrupa ülkesine nazaran

bir biçimde ifade eder: "Şurası açıktır ki, Kara Veba salgını öncesinde Holywell'de geçim ne özellikle toprağa ne de onun yarattığı refaha bağlıydı..."[81] Nakdin, kasaba ve piyasaların, ticaretin ve yukarıda bahsi geçen diğer faktörlerin varlığının, 13. yüzyıl İngiltere'sini diğer kırsal toplumlardan ayırdığı tartışılabilir. İngiltere kırsal ve tarıma şiddetli biçimde bağlı olan bir ülke olabilir, ancak garip bir şekilde, toprağın ve mülkiyetin zenginlik için yegâne araç olduğu geçimlik ekonomi toplumu neredeyse kesin bir biçimde değildir. "Duygu"nun kanıtlanması ya da çürütülmesinin çok zor olması, bizi probleme dolaylı olarak yaklaşmaya zorlar. Bunun için yöntemlerden birisi toprak mülkiyetinin esas modelinden geçer. Duygusal bir bağ oluşması durumunda aileler topraklarını ya korkunç koşullar sebebiyle ya da bütün ailenin rızasını alarak satacaktır. Bu rızanın gereksiz olduğunu daha önce gördük. Eski durum söz konusu olsaydı, olağanüstü durumlar haricinde bir toprak piyasasının olmaması gerekirdi. Toprak parçasının nesiller boyunca bir aileyle ilişkilenmesi ve babadan oğula ya da oğullara geçmesi gerekirdi. Bunun için, 13. yüzyıl üzerine çalışan ortaçağcıların bugüne aktardığı kanıtlara bakabiliriz. Yoğun işleyen bir toprak piyasasına taban tabana zıt ve mülkiyetin aileden koparılmasının zaten 14. yüzyılda keşfedildiğine dair bir resim mi gösteriyorlar?

Kayda değer bir arazi hareketliliğinin kanıtı, 1923 yılının başlarında Hudson tarafından yazılan bir makalede ortaya çıkar, bu makale geç 13. yüzyıl ile erken 14. yüzyıl Norfolk *manor*ından elde edilen delillere dayanır. *Manor*da yılda ortalama 47 arazi devri yapılmaktadır ve bu büyük sayı Hudson'ı şaşırtır; toplamdaysa yalnızca 74 devir "ölüm ya da miras" sayesinde yapılırken, 443 tanesi "özel izinle" gerçekleşmiştir.[82] Hudson şu sonuca varır: "Bü-

çok daha merkezi ve bürokratik olduğu geniş biçimde kabul görmüştür.

81. DeWindt, *Land*, s. 202.

82. Rev. W. Hudson, "Manorial Life; Manorial Courts," *The History Teachers Miscellany*, Cilt 1, Sayı 12 (Ekim 1923), s. 18182.

tün devirlerin yarısından fazlası özel izinle yapılmış görünmektedir ve bu durum, kiracı, serbest köylü ya da diğerlerinin kendi arazilerini istedikleri gibi takas etme noktasındaki özgürlüklerini resmeder. Lord, belirli bir topraktaki vergilerini yerine getirmeleri kaydıyla, onları engelleyemezdi." Birkaç yıl sonra, Homans yaygın toprak piyasasını not düşer. Örneğin, Hertfordshire'daki kayıtlar, "küçük arazi parçalarının satışı ya da diğer şekillerde elden çıkarılmasının 13. yüzyılın ilk yarısında halihazırda yüksek bir sayıya ulaştı"ğını gösterir.[83] Bununla birlikte, Doğu İngiltere'deki arazi akışının muhtemelen Midlands'dekinden daha gelişmiş olduğunu tartışır ki, bu görüş güncel yazarlarca da tekrarlanır.[84] Kosminsky, serbest mülklerin elden çıkarılmasının –ki hatırlayacağımız gibi bu mülkler "köylü arazilerinin" üçte birlik kısmını oluşturmaktaydı– hem sık hem de kolay olduğunu belirtir.[85]

Tartışma, geç 12. yüzyıl ve 13. yüzyılda Doğu Midlands'deki toprak piyasasının yoğun olduğunu gösteren "köylü arazisi sözleşmeleri"nin tesadüfen keşfedilmesiyle yeni bir derinlik kazanmıştır. Postan, doğal olarak böyle hareketli bir toprak piyasası karşısında şaşırır, çünkü bu onun köylü modeli öngörüsüyle çatışmaktadır: "Köylü mülkiyetindeki aktif bir piyasa, 12. ve 13. yüzyıldaki İngiliz köyleriyle ilgili birden fazla varsayımı yalanlamaktadır."[86] 13. yüzyılın ortasından kalma, bugüne kadar dayanan mahkeme kayıtları, bundan daha öncesine gitmemiz noktasında bize engel olsa da, Postan daha fazlasını tahmin edebileceğimizi savunur.[87] 12. yüzyılın sonunda ve 13. yüzyılın başlarında araziler serbest köylüler tarafından, lorddan kayıtlı herhangi bir ruhsat

83. Homans, Villagers, s. 204.

84. *A.g.e.*, s. 204; Hyams, "Origins of Peasant Land Market," s. 25.

85. Kosminsky, *Studies*, s. 224-225. Yakın zamanda Barbara Harvey şöyle yazmıştır: "13. yüzyılın sonu itibariyle serbest mülkiyet sahipleri alım-satımı tecrübe etmiştir." Bkz. *Westminster Abbey ve Its Estates in the Middle Ages* (Oxford, 1977), s. 300-301.

86. Postan, *Essays*, s. 110.

87. *A.y.*

almadan satın alınmış, satılmış ve kiralanmıştır; biz de bu sebeple piyasa büyüklüğüyle ilgili çok az kayda sahip bulunuyoruz.[88]

> *Yine de 13. yüzyıldaki mahkeme kayıtlarına, alt kiracı kanıtlarına, geleneksel arazilerdeki kesintilere ve serbest köylülerin mülklerine yapılan serbest eklemelere geriye doğru dönüp baktığımızda, 12. ve 13. yüzyıldaki aktif köy toprak piyasasının iyi bir biçimde desteklendiği tahmin edebiliriz.*[89]

Postan, bu sebeple bizi, 13. ile 15. yüzyıl arasındaki arazi piyasasında büyük bir zıtlık olduğu varsayımına eğilim gösterme konusunda uyarır.[90] Postan'ın tartışması daha sonraları yapılan araştırmalarla tamamlanmış ve daha ayrıntılı hale getirilmiştir.

Fikri destekleyen yan şudur ki, ortada sık sık yapılan satışlar ve transferlerle ilgili delillerin artması söz konusudur ve aynı derecede önemli olan bir diğer gerçekse, bu arazilerin birçoğunun aileden alınmasıdır. Taunton *manor*ından alınan 13. yüzyıl kanıtlarına dayanarak Titow şu sonuca ulaşır: "(Sık sık tekrarlanan) evliliklerin pratik sonucu, aile mülkiyetinin dolanıp durması ve bu mülkiyetin babadan oğula, nesilden nesile geçme görüşünün, tipik *manor*la aynı kurgusal usule sahip olmasıydı."[91] Barbara Dodwell, 13. yüzyıl Doğu İngiltere'sindeki mirasla ilgili bir çalışmayı temel alarak, serbest köylülerin "kurallara uyduğu", yani mahkemeye gelip vergilerini ödedikleri sürece "ellerinde bulundurdukları mülkün tamamı ya da bir parçası üzerinde istedikleri tasarrufta bulunabilecekleri" sonucuna varır. Sonuç olarak, 13. yüzyılın ikinci yarısında, "araziyi

---

88. Postan, *Essays*, s. 123.

89. *A.g.e.*, s. 122.

90. *A.g.e.*, s. 132.

91. J. Z. Titow, "Some Differences Netween Manors and their Effects on the Condition of the Peasant in the Thirteenth Century", W. E. Minchinton (der.), *Essays in Agrarian History* içinde (British Agricultural History Society, Newton Abbot, 1968), Cilt 1, s. 39.

elden çıkarmak için sayısız izin vardır."[92] Raftis bize, 13. ile 14. yüzyıldaki kısa vadeli devren kiralıklar, sık sık satışlar ve serbest mülkiyetteki dikkate değer toprak piyasasıyla ilgili davalar sunar.[93] Huntingdonshire'ın Warboys kasabası üzerine yaptığı güncel bir çalışmada bize, 1288-1366 yılları arasında yapılan 31 intikalin yalnızca 11 tanesinin ebeveynden çocuğa olduğunu, 6 tanesinin bilinmediğini ve 14 tanesinin ise sülale dışında yapıldığını gösterir.[94] Battle Abbey'in 13. yüzyıldaki arazi piyasasını gösteren bir grafik bulunmaktadır[95] ve Rodney Hilton, Kosminsky'nin çalışmalarını temel alarak şu sonuca varır:

> *E. A. Kosminsky şu kuşkusuz gerçeği ortaya koymaktadır ki, 13. yüzyılda arazi piyasası –zirai üretim piyasasının da canlandırmasıyla– çok faalken, mülkiyet bütünlüğü dağılma eğilimindeydi. Bu dönemde, bir mülkiyette, satılmak üzere ekilebilir araziden kolaylıkla ayrıştırılabilen, müştemilatı ve bahçesi olan bir konuta* (messuage) *rastlanabilirdi. Bu aynı, normalde müştemilatı ve bahçesi olan konuta bağlı sebze ve ev bahçelerinin ayrıştırılıp satılabilmesi gibiydi. Ve birçoğu ortak arazideki, akre, yarım akre, hatta çeyrek akre ile ilgili davalardı. Böyle bir durumda, arazinin aynı aile tarafından nesiller boyunca elde tutulması pratikte istisnai bir durum olur.*[96]

Holywell ve Needleworth'ün birlikte gerçekleştirdiği tafsilatlı çalışmada daha fazla örneğe rastlarız. DeWindt, arazinin parsellerinin çoğunlukla küçük olduğunu teslim ederken, parçaların büyük bir hızla alınıp satıldığını, öyle ki, "arazi piyasasının, toplam yüzölçümüne kalıcı eklemeler yapmaktan ziyade acil ve geçici ihtiyaçları karşılamak ya da kolay kazanç elde etmek için değer-

---

92. Dodwell, "Holdins and Inheritance", s. 63.
93. Raftis, *Tenure*, s. 74-83.
94. Raftis, *Warboys*, s. 157-158.
95. Searle, *Lordship*, s. 109, 185.
96. Hilton, *Rond Men*, s. 39.

lendirildiği"ni vurgular.[97] Faith ayrıca, benzer bir durumu işaret eden rakamları aktarır. 13. yüzyılda St. Alban *manor*ında "tek tük akreler ve bir tane müştemilatı ve bahçesi olan bir konutta canlı bir toprak piyasası" vardır. Berkshire, Brightwaltham'da 1280 ile 1300 yılları arasındaki alım satım işlemlerinin yalnızca %56'sı aile içiyken, bir Winchester *manor*ı olan Chilbolton'da 1267-1371 yılları arasında 70 arazi cezasının yalnızca 29 tanesi aileden arazi alan kiracılar tarafından ödenmişken, aile alım satım işlemlerinin büyük çoğunluğu erken dönemde vuku bulmuştur.[98] Dyer'ın Worcester Cathedral Priory *manor*ları üzerine bir tezden aldığı rakamlara göre, erken 14. yüzyıldaki arazi devirlerinin yalnızca %32'si "akrabalar arasında gerçekleşmiştir", yani buna göre, üçte ikilik bir işlem akraba olmayanlarla yapılmıştır.[99] John Beckerman, 1291 yılında Norfolk, Horningtoft'ta vuku bulan bir soruşturmayı alıntılar; buna göre bütün geleneksel kiracıların, lordun izniyle birlikte kendi topraklarını ve konutlarını satması "çok eskiden bu yana" alışılagelmiş bir şeydir.[100] Bruce Campbell'ın Norfolk *manor*ı üzerine yaptığı güncel ve detaylı çalışması yoğun arazi piyasasıyla ilgili daha güçlü kanıtlar sunar. 1275-1405 yılları arasındaki dönemden elimizde kalan 1500 arazi alım satım işlemi vardır; "kayıtlar eksiklikleriyle birlikte, bu küçük *manor*ın muhtemel 2250 alım satım işlemi ve 1150 akrelik araziden doğan iş hacmini göstermektedir."[101] Kara Veba salgınından önce piyasa

---

97. DeWindt, *Land*, s. 88.

98. Faith, *Peasant Families*, s. 88.

99. Dyer, "Peasant Families", J. West tarafından University of Birmingham'da 1964 tarihinde hazırlanan bir yüksek lisans tezinden alıntıdır.

100. J. S. Beckerman, "Customary Law in English Manorial Courts in the Thirteenth and Fourteenth Centuries" (Univ. Of London, Doktora Tezi), s. 141. Çalışmasını alıntılamama izin verdiği için Dr. Beckerman'a, tez üzerindeki notları için de Richard Smith'e teşekkürlerimi sunarım.

101. Bruce, M S. Campbell, "Population Pressure, Inheritance and the Land Market in a Fourteenth Century Peasant Community", *Smith, Land, Kinship and Life Cycle* içinde, Bölüm 1. Henüz yayınlanmamış makalesini kullanmama izin veren Bruce Campbell'a minnettarım.

kalabalıktır, çok sayıda farklı birey toprağını satmaktadır. Yazar, bu dönemin "en önemli özelliklerinden birisinin", "köylülerin (topraktan) ayrılmaya oldukça kararlı olduğu ve toprak satın almada çok az zorluk çektiği" gerçeğini vurgulamaktadır.[102]

Richard Smith, bazı Suffolk *manor*larındaki toprak piyasasıyla ilgili detaylı bir çalışma yapar. 1259-1293 yılları arasında Rickinghill'deki 519 arazi alım satım işlemi muazzam bir rakamdır. Bunlar esasında küçük arsalar olsa da, yazar toplam arazinin yaklaşık üçte birlik kısmının piyasaya girdiğini hesaplar.[103] Redgrave'de 1259 ile 1292 yılları arasında gerçekleşen 721 piyasa hareketinden yalnızca 207 tanesi, yani üçte birden bile azı aile içerisinde gerçekleşmiştir. Richard Smith'in belirttiği üzere gerçek şudur ki, aile içerisinde, özellikle de erkek kardeşler arasında çok fazla satış vardır, bu gerçek fazlasıyla bireyselleşmiş ve paranın döndüğü sistemin bir kanıtıdır.[104] Kendisi şu sonuca ulaşır: "Toprak alım satım sisteminin olağanüstü durumu tartışılmazdır."[105] Dahası, gayrimenkullerin nasıl kurulduğu üzerine detaylı çalışmalar sunar. Örneğin, az çok zengin bir köylünün çocuklarını ele alalım. Smith'in bulgusuna göre, "Augustus mülkiyetinin %90'lık kısmını toprak piyasasından elde etmiştir ve Nicholas arazisinin %75'ini aile dışından satın almıştır..."[106]

Mülkiyet sahibi bireylerin bu hayat hikâyeleri, Kara Veba salgını öncesi köylerin piyasa ve nakit ekonomileriyle ilgili bir içgörü sağlaması açısından özellikle önemlidir. Çok farklı bir bölge olan West Midlands'den elde edilen bir örnek gösterir ki, bura-

---

102. Campbell, "Population Pressure"

103. Smith, *Life-cycles*, s. 59-60.

104. Kişisel iletişim. Yayımlanmamış yazılarının yanı sıra, 13. yüzyıl *manor* ekonomisi ve toplumuna dair bilgisini bana sunduğu için Dr. Smith'e minnettarım. Smith'in konu üzerindeki görüşlerinden bazılarına, 1978 yılında yayınlanacak *Land, Kinship and Life Cycle* kitabına yazdığı giriş bölümünden ulaşılabilir.

105. Smith, *Life-cycles*, s. 64.

106. *A.g.e.*, s. 130.

daki durum da bizim 16. yüzyılda bulduğumuza çok benzer. Z. Razi, "tipik bir zengin Halesowen köylüsü" dediği John Thedrich'i şöyle tanımlar:

> *Babasından bir ya da birden fazla arazi kalmış olsa da, 14 alım satım işleminde en az 1 tane arazi satın aldı. Bir arazinin yarısını ya da daha fazlasını yaşam boyu, daha küçük bir mülkü ise bir yıllığına kiraladı. Bununla birlikte hayvanları için 3 otlak kiraladı. 1314'te lord, ahırını büyütmesi için, kendisine boş bir arazi verdi ve 1320'de avlusunu büyütmek için komşusundan bir parsellik arazi satın aldı. 1320 ve 1321'de ise arazilerini dört köylüyle takas etti, bunun sebebi kendi arazisini tek parça haline getirebilmekti. Kendisi hem kiracılara hem de en az iki tane hizmetçiye sahipti. Yoğun dönemlerde birkaç ekstra işçiyi daha işe almıştı. O ve karısı Agnes, hükümlere karşı şekilde bira sattıkları için 43 kere para cezasına çarptırıldı... Çeşitli borçlardan ötürü yedi köylüye dava açtı... Saldırı ve kan dökme suçlarından sekiz kere ceza aldı. John Thedrich 1294-1337 yılları arasında en az 196 kere mahkemeye çıktı ve aldığı cezalardan ötürü bu dönemde ödediği toplam ceza tutarı 2 ile 10,3 sterlin arasıdır.*[107]

Bu açıklamanın tamamen alınmasının tek sebebi bir emtia olarak davranılan arazinin satılması, alınması, kiraya verilmesi ya da takas edilmesi değildir, aynı zamanda bir sonraki bölümde konuşacağımız nakit girişi, piyasaya üretimi ve işçi emeğinin kullanımını göstermesidir. Razi'nin çalışması ve yayınlanan Halesowen mahkeme kayıtları, bu adamın herhangi bir şekilde istisnai olduğunu göstermemektedir.[108]

---

107. Z. Razi, "The Peasants of Halesown 1270-1400: A Social Economic and Demographic Study" (Univ. Of Birmingham, Doktora Tezi, 1976), s. 110. Tezini kullanmama izin verdiği için Dr. Razi'ye minnettarım.

108. Court Rolls of the Manor of Hales 1270-1307, der. John Amphlett (Worcestershire Hist. Soc., 1912), 2 cilt.

Bunların hiçbiri, köylü toplumuyla ilgili beklentilerimizin hiçbirine en ufak şekilde uymaz. Bu sebeple bazı kanıtlar minimize edilmiş ya da tartışmaya açılmıştır. Birbirine geçen hareketlilik ve arazi satış kanıtlarıyla karşılaşan Rodney Hilton, hem geç 13. yüzyıl hem de geç 14. yüzyıldaki demografik durumun onları "olağandışı" hale getirdiğini savunur.[109]

Bir diğer argüman, hareketli bir toprak piyasasıyla ilgili sahip olduğumuz delillerin neredeyse tamamını edindiğimiz Güneydoğu İngiltere'den, özellikle de Doğu Anglia'dan gelmektedir. Paul Hyams'ın iddiasına göre, *genel* bir İngiliz toprak piyasasıyla ilgili güçlü bir kanıt henüz mevcut değildir.[110] Hyams şöyle devam eder:

> *Erken 13. yüzyılda, Orta ve Batı İngiltere, köylülerin toprakla ilişkileri bakımından muhtemelen doğu kentleri ve Kent'in gerisinde kalmıştı. Yüzyılın ilk çeyreğinde, orada bile bir köy toprağı piyasasından bahsetmek muhtemelen abartı olur. İkinci çeyrekte bölgesel farklılık azalmış olsa da, hâlâ fark edilebilir durumdadır.*[111]

Postan, buradaki farkın, arazi piyasasındaki gerçek bir yansımadan ziyade, ilgilenilen alanların kaynaklarındaki farklı karakterlerin bir işlevi olabileceğini savunur.[112] Yalnızca daha ileri bir araştırma tarihleme sorununa cevap verebilecektir. Eğer 13. yüzyılın ikinci çeyreğinde İngiltere'de arazi piyasasının, bölünebilir ve bölünemez miras alanları arasındaki farkın gözle görülür olduğu gerçeğini unutmadan yaygın olduğunu kabul edersek, bu yapmaya çalıştığım inceleme için yeterli olur.

Tam çıkarımlardan uzak durmak için yapılan son girişim, Postan tarafından öne atılan bir argümandır; ona göre bu

---

109. Hilton, *Bond Men*, s. 39.

110. Hyams, "Origins of a Oeasant Land Market", s. 19.

111. *A.g.e.*, s. 25.

112. Postan, *Essays*, s. 134, 145.

"hakiki" arazi piyasası değildir, ana motivasyon ekonomik değil, demografiktir. Argüman *a priori* bir köylülük modelini ve diğer toplumlardan uyarlanan benzerlikleri iyi bir biçimde resmettiğinden, metni tam olarak alıntılayabiliriz. Postan şöyle yazar:

> *Ailenin mülkiyet ve işletme birimi olduğu toplumlarda, bireysel ailenin ihtiyaçları ve kaynakları, aile mülkiyetinin kullanım ve boyutunun tekdüze ve değişmez kalması için fazlasıyla eşitsiz ve dengesizdir diyebiliriz. Bir köylü toplumunda aile mülkiyetinin ideal büyüklüğü, aileyi doyurabilecek kadar büyük, ailenin kendisinin işletebileceği kadar küçük olmasıdır. Bu ideal birçok aileyi birbirine yaklaştırabilir; bazıları bunu tam anlamıyla gerçekleştirebilir. Bütün köylü toplumlarda (kesinlikle Avrupa'da) her zaman büyük ailelerin ihtiyaçlarını karşılamayan mülkler ya da zengin olanların kaynakları olmuştur; tıpkı küçük, yoksul ve yaşlı sahiplerin yardımsız emekleri için çok büyük mülkler olduğu gibi.*[113]

Postan, emek piyasasının demografik eşitsizliklerin neden olduğu bazı farklılıkları ortadan kaldırabileceğini varsayarken, arazilerin satılıp alınmasının da "eşit derecede bir çare" olduğunu savunur. Bu "doğal" satıcıların ve alıcıların varlığının "tarihçilerin dikkatinden kaçmadığını" iddia eder ve arazi satışlarının çoğunluğunun bu tarz işlemlerin sonucu olduğunu kanıtlamak için devam eder.[114] O "köylülük" kavramını kısmen kabul ediyor olsa da, diğer ortaçağcılar bu yorumu kabul etmek için henüz hazır değildir. Paul Hyams mantıksal hatalar açığa çıkartmıştır; ona göre bu tarz bir argüman bütün çiftçi toplumlarda aynı derecede bir arazi piyasası olduğu anlamına gelir ki, durum böyle değildir.[115] Hyams ayrıca, sosyolojik açıklamalara bağlı kalan bir

---

113. *A.g.e.*, s. 114-115.

114. *A.g.e.*, s. 115-117.

115. Hyams, "Origins of a Peasant Land Market", s. 19-20.

araştırmacı olan Homans'ın bile ekonomik yorumu tercih ettiğini belirtir.[116]

Demografik açıklamadan kaçınan Kosminsky'nin çalışması üzerine kurulan kimi diğer argümanlar da yerleşmiştir. En ayrıntılı analiz, iki açıklamayı da göz önünde bulundurduktan sonra, kanıtlarının Kosminsky ve Hyams'ın ekonomik açıklamasına daha iyi oturduğunu, ancak Postan'ınkine uymadığı sonucuna ulaşan Richard Smith tarafından yapılmıştır.[117] Aile büyüklüğünün ve arazinin, satışlar ve alışlar üzerinden dengede tutulduğu yerlerde bir "denklik" ortaya çıkmaz. Ortaçağ mahkeme kayıtlarını analiz eden güncel detaylı bir çalışma Postan'ın görüşlerine meydan okur.[118] Razi, Postan'ın kendi görüşünü dile getirdiği, "verimsiz" satın alınan araziler üzerinden bir "denge" oluştuğuna dair iki örneklemden en az bir tanesinin yanlış olduğunu gösterir: "Davanın arka planı üzerine yapılan detaylı bir çalışma göstermektedir ki, Edith Blanche'ın arazisini satın alan beş kişinin üçü tanımlanabilirdir, bu kişiler "emekçi sınıfın" değil, "katı köylü ailelerin üyeleri"dir.[119]

Özetle, arazinin sık sık satılması ve bu satışın kaynağı olan dürtü, Doğu Avrupa, geleneksel Hindistan veya Çin ve hatta 14. yüzyılda fiilen arazi piyasasının bulunmadığı kıtanın diğer parçalarından farklıdır. Ailenin mekânda ve zamandaki hareketi ve arazinin alınıp satılması, bu dönemde araziyle kurulan herhangi bir duygusal bağ konusunda bize çok az ipucu verir.

Mülkiyet biriminin doğası, argümanın temelidir. Eğer burada önerdiğimiz alternatif hipotezde haklıysak, bireysel mülkiyetin, "köylü" bir model öngörüleriyle uyumsuz başka pek çok özellikle ilişkili olduğunu bulmalıyız. Diğer yandan, eğer gerçek-

---

116. *A.g.e.*, s. 19, 1. Not.

117. Smith, *Life-cycles*, s. 69.

118. Razi, "Peasants of Halesowen", s. 122.

119. Postan, *Essays*, s. 117; Razi, "Peasants of Halesowen", s. 122.

ten bir köylülük olsaydı, bununla ilgili birçok alanda, örneğin coğrafi ve sosyal hareketlilik kalıpları, ücretli emeğin yokluğu ve karmaşık hanelerin varlığı gibi alanlarda sayısız kanıt bulmamız gerekirdi. Şimdi, takip ettiğimiz argümanları test etmek için 13. ve 15. yüzyıl arasındaki diğer özelliklere bakabiliriz.

6
13. VE 15. YÜZYIL ARASINDA İNGİLİZ EKONOMİSİ VE TOPLUMU

Bir önceki bölüm, bir köylü toplumundaki mülkiyet birimini tanımlamak için bireye değil, aile grubuna bakmamız gerektiğini iddia eden argümanların izini sürdü. Yüzeysel de olsa, sık sık en büyük erkek çocuk, genellikle karar verici olduğu için "mülk sahibi"dir ve arazi kaydedilmemişse, arazi onun üzerine kaydedilir. Dahası, arazinin mülkiyeti genellikle erkek topluluğunda kalır; kadınlar evlendiklerinde taşınabilir bir çeyiz götürür, ancak arazi normal şartlarda erkeklerin elinde kalır. Bir yere gelin giden bir kız, bir arazi kurumunun içine çekilir. Bir kadının gayrimenkuldeki ayrı mülkiyeti fikri –bireysel mülkiyet haklarına ve kadınların aşağı pozisyonlarına karşı olmak üzere– çifte itirazla karşı karşıya kalır. Kadının vasiyette bulunabileceği ya da mülkiyetini satabileceği, kocasının ölümünün ardından mülkiyetin onun eline geçeceği ve kendi adına sözleşmeler yapabileceği fikri; bunların tamamı bir köylü toplumunda düşünülemez. Bir köylü toplumunda kadınların konumu tipik olarak *de jure* düşüktür; kadın, erkek grubunun uzantısıdır, onun hayatı ve namusu erkeklerinkine bağlıdır.

Bekâr, evli ya da dul olsun, kadınların mülkiyet hakları ve statüleri karmaşık, ancak başka bir yerde daha uzunca ele almayı umduğum merkezi bir meseledir. Burada yapabileceğim tek şey, her ikisinin de, daha 13. yüzyılın başında bile geniş ölçüde geliştiğini göstermektir. İlk bakışta bu sav, tarihsel çalışmaların genel fikir birliğine karşı görünür. Eğer kendimizi bekâr kadınlarla sınırlarsak; biliyoruz ki, birçok köylü toplumunda kadınlar evlenene kadar ebeveynlerinin otoritesi altındaydı, ardından da ko-

calarının en sonunda dul olarak oğullarının kontrolüne geçtiler. Gruptan ayrı haklara sahip değillerdi. Eileen Power'ın üst sınıf hakkında yazarken, "feodal toplumda evlenmeyen ya da genç yaşta evlenmeyen kadının yeri yoktu," demesi bu yüzden sürpriz değildir.[1]

G. G. Coulton, tıpkı modern Fransız toplumunun üst sınıfında olduğu gibi, ortaçağda da yaşlı bakirenin alışılmadık bir fenomen olduğu görüşünü desteklemek için Maitland'ın güçlü otoritesini hatırlatır:

> *Erken ortaçağ yasasının hiç evlenmemiş yaşlı bir kadının varlığını hiçbir zaman düşünmediğini söylemek oldukça zordur. ... Onun konumu, tıpkı dullar gibi, hiçbir zaman yasa metninin öznesi olmamıştır; bu sebeple yüksek sınıflar arasında bulunan, manastırın dışındaki bağımsız* "femme sole", *muhtemelen önemsiz bir nicelik olarak görülür.*[2]

Bu alıntı açıkça, yaşlı evlenmemiş bir kadının varsa bile çok az özgürlük ve bağımsızlık statüsüne sahip olduğunu ima eder. Maitland tarihçisinin bu tarz bir görüşü, köylülüğün bağlantılı kurumlarından birisini güçlü şekilde destekler. Ancak Coulton'ın alıntı yaptığı Maitland'ın eserinin orijinaline baktığımızda şaşırtıcı bir şeyle karşılaşırız. Alıntının tamamı yalnızca bu sayfada kayıp değil, Maitland'ın *History of English Law*'ın [İngiliz Hukukunun Tarihi] kalanında da hiçbir yerde bulunmaz; alıntının bizi gönderdiği sayfa, beklediğimizin tamamen tersi bir bölüm içerir. Maitland gerçekte şunları yazmaktadır:

> *Norman işgalinin ardından, İngiltere'de kocası olmayan yaşlı bir kadın özel hukukun bütün amilleri için yetkili bir kişidir; dava açabilir ve ona dava açılabilir, copyright bağışı* (fe-

---

1. Eileen Power, "The Position of Women", G. C. Crump ve E. F. Jacobs (der.), *The Legacy of the Middle Ages* içinde (Oxford, 1926), s. 413.
2. G. G. Coulton, *Medieval Panorama* (1938; Fontana edisyonu, 1961), Cilt 2, s. 281.

offment) yapabilir, mühür kullanabilir ve bütün bunları bir koruyucusu olmadan yapar...

Aslında, Maitland'ın evlenmemiş kadınların yasal konumuyla ilgili yazdıkları, öngörülen köylü modeliyle uyum içindedir. Kamu hukuku "kadına hak vermez ve ondan bir görev beklemez"ken (yani kadın herhangi bir şekilde kamu görevinde bulunamazken), özel haklar bakımından "özel hukuk kadına erkekle eşit düzeyde bazı istisnalar tanır."[3] Kadının genel olarak yasal konumu Maitland tarafından mükemmel biçimde özetlenmiştir:

> *Bracton'ın zamanında... Kadınlar tamamen özel hukukun "içinde" ve erkeklerle eşittir. Miras hukukunun erkeklerin kadınlara göre üstün olduğunu gösterdiği doğrudur; ancak bu üstünlük çok kuvvetli değildir, çünkü bir kız çocuğu ölü adamın kardeşini dışlayacaktır; vesayet ve evlilik kanunuysa, erkek ve kadının vasiliği arasında bazı farklar yaratsa da, her ikisi için eşit derecede serttir. Ancak kadın askeri bir görevle bile olsa araziyi elde tutabilir, kendi menkullerine sahip olabilir, vasiyet yazabilir, sözleşme hazırlayabilir, dava açabilir ve dava edilebilir. Dava açma ve dava edilme noktasında bir koruyucu aracıya ihtiyaç duymaz; isterse kendi sesiyle savunma yapabilir; şurası da gerçektir ki, evli bir kadın bazen kocasının avukatı olarak ortaya çıkabilir ki, bu esaslı bir meseledir. Dul bir kadın sık sık kendi çocuklarının koruyucusu, bir lady ise sık sık kiracılarının çocuklarının koruyucusu olacaktır."*[4]

Bu sebeple Maitland, "miras kanunlarında kadın arka plana atılmış olsa da, özel haklar çerçevesinde erkeklerle eşit düzeydedir," sonucuna ulaşır.[5] O tartışmaların hiçbir yerinde

---

3. Maitland, *English Law*, Cilt 1, s. 482.
4. *A.y.* Erkekler dışında kadınlar için verilen bir örnek için bkz. Bracton, *Laws*, s. 190.
5. Maitland, *English Law*, Cilt 1, s. 485.

ebeveynlerin hâkimiyetinden, *patria protestas*'tan (babanın hâkimiyeti), aşağı statüden, kadınların evliliğe bağlı durumlarından ve güç ya da mülkiyet eksikliğinden bahsetmez. Bu sebeple bekâr ya da dul olmayan yaşlı *sui juris* bir kadın, "mülkiyetini bırakan ya da satan herhangi diğer bir kişi gibi vasiyet yazabilir."[6] "Arazi evlilikten önce ya da sonra yalnızca kadına ve onun vârislerine verilebilir..."[7]

Detaylı çalışmalar bu yasal bağımsızlık resmini destekler. *Manor* kayıtları bize "önemli bir sayıda kadının tamamen geleneksel mülkiyeti kiraladığını" gösterir.[8] Eileen Power, "herhangi bir *manor* 'kapsam'ına yapacağımız küçük bir bakışın bize, kendi küçük mülkiyetlerinde yaşayan serbest köylü ve rençper kadınların erkeklerle aynı hizmeti verdiğini; bunlardan bazılarının dul olduğunu, ancak büyük kısmının hiç evlenmemiş olduğunu" göstereceğini belirtir.[9] Thorold Rogers'a göre, "15. yüzyılda kadın hasat işçilerine erkeklerle aynı oranda ödeme yapılırken,"[10] "1380 yılında Minchinhampton, Gloucestershire'da kadın bağlayıcılara ve orakçılara erkeklerle kesinlikle aynı oranda, günde 40 sentlik bir ödeme yapılıyordu."[11] *Manor*yal davalar, "zaman zaman bu kişilerin köyün faizcisi olduğunu ortaya koyar" ve bize şunu söyler:

> Manor *mahkemelerindeki, borç ya da araziye izinsiz girişle ilgili dava dilekçeleri kadınların kendileri tarafından idare edilmiş gibi görülür, avukatlar aracılığıyla yapılan işlemler çok nadirdir. Davacıyı rahatlamak için* manor *mahkemesine ödemeler erkek kiracılar gibi kadınlar tarafından yapılıyordu.*[12]

6. Bracton, *Laws*, s. 178.
7. *A.g.e.*, s. 79.
8. Hilton, *Peasantry*, s. 98.
9. Power, "Position of women", s. 411.
10. Rogers, *Six Centuries*, s. 77.
11. Hilton, *Peasantry*, s. 102-103.
12. *A.g.e.*, s.103, 105.

Hilton'ın vardığı sonuca göre, "14. yüzyıla girerken İngiltere'deki köylü toplum yapısı kiracı, emekçi ya da girişimci olarak kadınların yaşadıkları toplulukta tanınmış haklara sahip olduğu bir yerdi."[13] Yakın zamanda yapılan başka bir çalışmaya bakarsak, Sussex'teki Battle *manor*ında ve kentinde kadının pozisyonunun Eleanor Searle'nin tanımladığı gibidir; Searle şunları söyler:

> *Kasaba kayıtlarındaki kadınların özgürlüğü ve hareketliliğinden daha şaşırtıcı bir şey yoktur. 13. ve 14. yüzyıl boyunca bölünebilir miras en küçük erkek çocuktan ziyade kadınlara yönelik uygulanmıştır. Kadınlar uzaktan kan-vârisi olarak, merhum kasabalının kızları olarak, özgürce mirasçı olabilirdi. Bir kadın mirası aldığında, eğer evli değilse başrahibe bağlılık yemini ederdi. ...13. yüzyılda Battle'da bir kadın bekâr malik olarak kalabilir, arazi alıp satabilir ve en az erkekler kadar acımasız biçimde topraklarını özgürce kiraya verebilirdi. 1240 kiralama işleminden 36 tanesinde kadınlar kasabalı olarak listelenmiştir.*[14]

Dahası, 13. yüzyılda bir kadın mahkemeye gelip "açık ve yalnız bir şekilde" şikâyette bulunabilirdi.[15] Genel durum, Eileen Power tarafından *Medieval Woman* kitabının Üçüncü Bölümünde derlenen kadınla ilgili sıradan belgelerle de tam olarak desteklenir.[16]

Bu resim köylülük fikrine tam olarak uymaz ve bu durum, bu konuda kafa karışıklığı içinde olan ya da konuyu tekrar tartışmaya açmaya çalışan ortaçağcılar tarafından kabul edilir. Raftis, kendilerine mülk kalan çok sayıda dulun tekrar evlenmediğini fark ettiğinde dehşete düşer.[17] Hanenin temel üretim

---

13. *A.g.e.*, s. 106.

14. Searle, *Lordship*, s. 118.

15. *A.g.e.*, s. 395.

16. Eileen Power, *Medieval Women* (Cambridge, 1975); ölümünden sonra M. M. Postan tarafından düzenlenmiştir.

17. Raftis, *Tenure*, s. 40.

birimi olduğunu kabul ettiği ve koca da öldüğü için, aile emeği olmadan mülkiyetin nasıl idare edileceğini anlayamaz. Ücretli emek konusunu tartışmaya başladığımızda, bunun çok basit bir iş olduğunu, ihtiyaç duyulduğunda hizmetçilerin ve işçilerin işe alınabileceğini göreceğiz. Rodney Hilton, geç 14. yüzyılda ve erken 15. yüzyılda kadınların statüsü ve ekonomik bağımsızlığıyla ilgili çok önemli belgeler temin eder. Yine de, bu genel modele uymadığı için, bu fenomenin dönemini sınırlamaya ve muhtemelen daha sonra "tuhaf" olarak tartışmaya çalışır. Tarif ettiğim durum, yalnızca İngiliz kırsal tarihinin belirli bir dönemindeki köylü kadınları tam olarak anlatabilir. Kara Veba salgınından sonraki yüzyılın ötesine kadar uzatmak tehlikeli olur...[18] Kadınların büyük özgürlüğünün Anglosakson İngiltere'nin bir kalıntısı olduğu fikrini göz önünde bulundurarak, "tüm köylülerin ve işçilerin geçici bir süreliğine koşullarını iyileştiren 1350 sonrası döneminde gerçekleşen demografik ve ekonomik gelişmelerin aynı şekilde kadınlara da yarar sağladığı" şeklinde bir görüşü destekliyor gibi görünür.[19] Maitland'ın sözlerine ve diğer delillere bakarsak bu pek muhtemel değildir; eğer Kara Veba salgınından sonraki yüzyıl "tuhaf" idiyse, muhtemelen bir önceki yüzyıl da öyleydi.

Kadınların statüsünü tartışırken, mülkiyet problemine odaklanmaya devam ediyoruz. Şimdi bu problemin diğer yüzüne, yani üretim ve tüketim birimine bakabiliriz. Köylü toplum modelinde bu birim hanenin kendisidir. Bu hane ebeveynlerin ve çocukların oluşturduğu "çekirdek" ya da "temel" aileden daha fazlasıdır, ancak ortak mülk sahibi olanlar minimal grubu oluşturur. Köylü toplumlarında her zaman ideal bir "geniş" hane bu-

---

18. Hilton, *Peasantry*, s. 108.

19. *A.g.e.*, s. 109. Richard Smith, beni, 13. yüzyılın ikinci yarısındaki Suffolk mahkeme kayıtları üzerine yaptığı detaylı çalışmayla, bu dönemdeki kadınların en az Hilton tarafından tanımlanan 14. yüzyıldaki kadınlar kadar aktif ve etkili oldukları noktasında bilgilendirdi.

lunur ve genellikle birden fazla evli çift aynı evde yaşar ve "aynı kaseyi paylaşır." Bu tarz karmaşık ve çokkatmanlı haneler, erkek kardeşlerden bir tanesi ayrılmaya karar verdiğinde dağılma eğilimindedir, ancak birim birlikte üretmeye ve emeğin sonucunu paylaşmaya devam eder.

Bu sebeple Hindistan'da ya da Rusya'da, erkek kardeşlerin, onların karılarının ve çocuklarının ve yaşlı ebeveynlerinin birlikte yaşadığı gerçeği, birçok insan için hayatın bir aşamasında ideal olan gerçektir. İrlanda/Fransa tarzı köylülüğün orta formunda ebeveynlerin bir evli erkek çocukla, bir süreliğine aynı evde yaşadığı görülür. Ortaçağ köylülüğünü tartışanlar, bu özelliği göz önünde bulundurarak, doğal şekilde 13. yüzyıl İngiltere'sinde üretim ve tüketimin temel birimi olarak hareket eden, karmaşık, çok-nesilli haneler bulmayı bekler. Bu kişiler bölünemez miras alanlarında, Doğu Avrupa'daki, bütün erkek çocukların mirasçı olduğu "kök" aileye yaklaşarak, uzantılı birbirine geçmiş, birkaç evli erkek kardeşin aileleriyle birlikte yaşadığı haneler bulmayı bekler. Eğer çok-nesilli haneler bulunabilirse, bu durumda "köylülüğün" varlığı için de güçlü bir kanıt bulunmuş demektir. Bu tarz hanelere rastlanmasa bile, kişilerin ayrı şekilde yaşayıp, birlikte çalışıp birlikte tüketiyor olması mümkündür. Fakat İngiltere meselesinde halihazırda çok net görünmektedir ki, İngiltere bildiğimiz bütün diğer köylü toplumlarından farklıdır.

Hanelerin bir evli çiftten fazlasını içerdiğine dair ortaçağ görüşünün iki önemli destekçisi, Krause gibi başka kişiler tarafından da kabul gören Homans ve Hilton'dır.[20] Hilton görüşünü birçok farklı durumda ve ortamda sıklıkla tekrarlar. Şöyle yazmaktadır: "13. yüzyıldan itibaren ...büyük ebeveynlerin, en

---

20. J. Krause, "The Medieval Household: Large or Small?", *Ec.H.R.*, ix, Sayı 3 (1957), s. 421. Her ne kadar Homans'ın savını sorguluyor olsa da, problemle ilgili en son tartışmalardan birisi, yine de 14. yüzyılda geniş hane halkının varlığını kabul eder. Edward Britton, "The Peasant Family in Fourteenth-Century England", *Peasant Studies*, V, Sayı 2 (Nisan, 1976), s. 5.

yaşlı ve vâris olan erkek çocuğunun, onun karısı ve çocuklarının, bu nesilden evli olmayan diğer üyelerle birlikte yaşadığını sıklıkla görürüz."[21] Birkaç yıl sonra yine tekrarlar; 12. ve 13. yüzyıldan itibaren "...kayıtların bollaşmasıyla birlikte görülür ki, her bir hane büyük ebeveynleri, bir sonraki nesilden evli bir çifti, onların çocuklarını, belki evlenmemiş bir amca ve/veya halayı içermektedir, bununla birlikte, bazen servete göre bir ya da iki hizmetçi de bu evde yaşamaktadır. Bu kendi döneminin tam uzantısı olan hanenin bir bileşimidir."[22] Bu görüş başka yerlerde tekrar edilmiştir. "Olabilirdi" kelimesi kullanılmasına rağmen, birçok meselede "kök" çok-nesilli modelin haneye uyduğu açıkça ima edilir.[23] Bu argümanın en ilginç yanı, destekleyecek herhangi bir delil üretmenin çok zor olmasıdır. İki alıntı yapılmaktadır, hepsi bu.[24] Herkesin bildiği gibi, 16. yüzyıldan önce, hanenin büyüklüğü ve yapısıyla ilgili kesin bir bilgiye sahip olmak zordur; ancak sosyolog Homans tarafından etkili bir biçimde ortaya çıkarıldığı için bu meselenin belgelenmesi gereksiz görünüyor olabilir. Bu nedenle onun çalışmasına dönebiliriz.

Homans'ın esas tezi meşhurdur. Homans, kendisini Fransız sosyolog LePlay'nin modellerine dayandırarak, şu sonuca varır: Genel olarak, Orta İngiltere'nin birinci alanında en büyük erkek çocuğa miras kalması geleneğinin güçlü olması beklenir; zira yalnızca bir oğul aile mülkünde evli olarak kalabilirdi ve bu sebeple de, erken 20. yüzyılda Batı İrlanda'da bulunan, ebeveynlerin bir evli oğulla yaşadığı "kök" aile yapısını burada buluruz. Ormanlık alanlarda, erken dönemde çitlerle çevrilmiş bölünebilir

21. Hilton, *Bond Men*, s. 27.

22. Rodney Hilton, "Medieval Peasants: Any Lessons?", *Journal of Peasant Studies*, i, Sayı 2 (Ocak 1974), s. 209.

23. Hilton, *Peasantry*, s. 28-29.

24. Bu iki sözleşme bile belirsizdir. Anlaşılır bir ebeveyn-çocuk sözleşmesiyle de ilgili değildir. Bir tanesinde akrabalık ilişkisi belirtilmemiş, diğerinde ise bir adam mülkünü vârisine teslim etmiştir, o da bu mülkü daha sonra, esas sahibe bir oda ve yiyecek içecek vermeyi garanti eden başka bir adama devretmiştir (*Peasantry*, s. 30).

mirasın olduğu yerde, bütün oğullar evli olarak mülkte kalabilirdi. Herhangi birisi bu tarz, Rus ve Hint geleneğine benzeyen ortak evleri, beraber yaşayan ebeveynleri ve birden fazla evli oğlu bulabilir. Bu kişiler daha sonra isterlerse ayrılabilir, ancak aile mülkünü toplu olarak işlemeye devam ederler.[25] Homans, bu önde gelen alanlara odaklanmakta ve bölünebilir alanlardaki ortak ailelerin bu meseleyle olan ilişkisini kanıtlamayı denememektedir. Yerleşimcilerin listesine ya da nüfus sayımı sonuçlarına erişimi olmadığından, hane yapısıyla ilgili dolaylı bir çıkarım yapmak zorunda kalır.

Yakından incelendiğinde kanıtının çok narin ve iki argümandan oluştuğunu görürüz. İlki bir analojidir. Bu kişilerin köylü olduklarını, dolayısıyla diğer köylülere benzediklerini bildiğimizden, hane yapılarının da diğer köylü toplumlarındakine benzediğini varsayabiliriz. Hizmetten çekilmenin nasıl organize edildiğini göstermek için kırsal İrlanda üzerinden bir analojiye gider.[26] Bu tarz bir dairesel akıl yürütme hiçbir şeyi kanıtlamaz. İkinci argüman, *manor* kayıtlarından, özellikle de evli çocuklara devredilen mülklerden ve yaşlılar için bakım anlaşmalarından gelir. Homans'ın söylemine göre, ilk argüman oğulların ebeveynleri ölmeden evlendiğini kanıtlar. Ancak kiralık olan mülkü kendi üzerlerine almadan önce evlenemedikleri için, doğal olarak yaşlı ebeveynleriyle birlikte yaşadıklarını varsayabileceğimizi savunur. Aslında evlendikten sonra da önceki nesille birlikte yaşadıklarını kanıtlayan bakım sözleşmeleri ve yasaları bulunur.[27] Bu anlaşma ve yasalar, yaşlıların evin hangi kısmına sahip olduklarıyla ilgili ufak detaylar verir. Bu kişiler, bir "kök aile"nin üretimi gibi görünür. Bunların uygulanıp uygulanmadığıyla ilgili elimizde hiçbir belge olmadığı için, eldeki tezi de bu tarz belgelere dayanarak

---

25. Homans, *Villagers*, ikinci kitap ve özellikle s. 119.

26. *A.g.e.*, s. 157.

27. *A.g.e.*, s. 145-147, 152-155. Richard Smith'in kibarca hatırlattığı gibi, dönemin demografik durumu, arzulanmasa dahi, ortak yaşamı büyük olasılıkla azaltır.

kanıtlamak ya da çürütmek mümkün değildir. Neyse ki bakım sözleşmesi yapma ve ebeveynler ölmeden önce evlenme geleneği 13. yüzyılda son bulmadı. Aynı durumun 16. ve 17. yüzyılda da yaşandığını görmekteyiz. Vasiyetleri ve *manor* belgelerini kullanarak Homans ile aynı sonuca varanlar, daha sonraki dönemde çok-nesilli kök hanelerin olması gerektiğini savunmuştur.[28] Yine de, daha sonraki periyod için, hanenin ortama olarak çok küçük olduğunu –yaklaşık 4,75 kişi olduğunu– ve çok-nesilli hanelerin, kök tipinde olduğu gibi, çok nadir olduğunu gösteren çok sayıda listeleme mevcuttur. 1574-1821 yılları arasındaki listelerin %6'dan daha azı iki nesilden fazlasını içeren haneyi gösterir. Beraber yaşayan evli kardeşlerle ilgili bir örnekse hiç yoktur.[29] Bu, Berkner'in öne sürdüğü gibi, listenin doğasından kaynaklanan bir çarpıtma değildir.[30] Gerçekten de evli bir çocuğun ya da çocukların ebeveynleriyle birlikte yaşaması olağandışı bir durumdur. İki kaynak arasında düz bir çelişki var gibidir.

Bunu bakım anlaşmaları, vasiyetler ve liste bağlamındaki özel bir meselede daha önce tartışmıştım ve açıkça görülmüştü ki, vasiyetler ve *manor* belgeleri, dış görünüşleri üzerinden yorumlanamaz.[31] Bir açıklama, oğul mirasçı olarak belirlense ve evlense bile, oğlunebeveynleri ölene kadar ayrı yaşayabileceğidir. İkinci olarak, bakım sözleşmelerinin bir anlaşma *öngördüğü*, ancak bunlar nadiren işleme alındığıdır. Bu yorum Richard Smith'in şu ana kadar toplanmış en büyük himaye kontratları koleksiyonunun analiziyle ortaya çıkmış ve dörtte üçü iki jenerasyon arasında ayrı meskenler ve yarı bağımsız ekonomik davranışlar olduğunu gösteren ifadeler bulunan en yeni bulgularından des-

28. Spufford, *Communities*, s. 114-115; Howell, *Peasant Inheritance*, s. 145.

29. Laslett, *Household*, s. 126, 150, 153 ve aynı yerde Bölüm 4.

30. L. Berkner, "The Stem Family and the Developmental Cycle of the Peasant Household: An Eighteenth-Century Austrian Example", *American Hist. Rev.*, lxxvii (1972).

31. MacFarlane, *Reconstructing*, s. 174-175.

tek buluyor gibi gözükmektedir.[32] Diğerleri, iki evli çiftin dostça birlikte (ya da yaşayan tek bir ebeveynle) yaşayamadığı takdirde ayrılması gerektiğini belirtir. Diğer anlaşmalar, bir bireyin diğerini rahatsız etmeden önce ayrı yaşamaya başlamasını vurgular. İkinci kategoride, genellikle takip edilen ana sözleşmeden ziyade, tesadüfi bir madde olması muhtemeldir. Sebepleri ne olursa olsun, 13. yüzyıldan itibaren çekirdek hane dışında bir şey olmadığını kendine güvenerek savunmak imkânsız gibidir.

Bu mesele nihai olarak, öyle ya da böyle, farklı delillere dayanarak kanıtlanabilir. Geç 14. yüzyıldan kalma vergi belgeleri bu tarzda bir delildir. Belirli Nüfus Vergisi listelerinin detaylı ve güncel bir incelemesinin Richard Smith'i şu sonuca götürmesi ilginçtir: "Aile grubunun genel şekli ve üyelik biçiminin erken modern İngiltere'den çok az farklı olduğunu desteklemek için iyi bir neden var gibidir..."[33] Ayrıca erken dönem yerleşimcilere dair de bazı kayıtların bulunacağı umulmaktadır. Ne yazık ki bilinen tek liste, 12. yüzyıl Spalding, Lincolnshire bölgesindendir ve fazlasıyla ikircikli olduğu için amacımıza uygun değildir.[34]

Yerleşim biriminin çekirdek yapı olduğu gösterilebilse de, akrabalığın daha sonraki bir döneme nazaran üretim ve tüketim için çok daha önemli olduğu savunulabilir. Hindistan köyü örneğinde olduğu gibi, erkek kardeşler, aynı sokağın farklı köşelerinde yaşasalar da, tek bir üretim ve tüketim birimi olarak hareket eder. Aynı şekilde bu soruya ancak dolaylı bir şekilde yaklaşmak mümkündür. Göstergelerin biri, soyun gerçek yerleşim kalıbını ve *manor* kayıtlarında gösterilen birbirleri arasındaki etkileşim sayısını

32. Bir kez daha, bana bu bilgileri verdiği için Richard Smith'e minnettarım: Bana işaret ettiği gibi, bu tarz kontratlar köyün yüksek kademedeki arazi sahiplerinin ölümüne yönelik hazırlanmıştır. Daha alt kademedekilere ne olduğunu bilmiyoruz.

33. Richard Smith, "The Poll Taxes of 1377 and 1381 and Proportions Married: A progress report on some current research", s. 15.

34. H. E. Hallam, "Some Thirteenth-Century Censuses", *Ec.H.R.*, 2. Seri, X, Sayı 3 (Nisan 1958), s. 340-361.

belirtmektedir. Bizim köylü toplumu modelimizde çok az coğrafi hareketlilik ve bir mekâna bağlı aileler vardır. Bir süre sonra, köyler akrabalık ve evlilik bağıyla bağlı insan grupları tarafından doldurulmuştur; bu insanların bağı aynı soy isim ya da kadınlar üzerinden sürmüştür. İlk bakışta bu durum bir ortaçağ köyü meselesiymiş gibi inanç doğurur. Ancak belirli köyler üzerine yapılan detaylı bir çalışma bu ilk varsayıma uymaz. Homans şu gerçeği fark etmiş ve bir süre üzerinde durmuştur, mirasın en büyük erkek çocuğa bırakılması sistemi genç erkek ve kız kardeşlerin köyü terk edebilecekleri anlamına gelir. Sonuç olarak büyük aşiret ya da akraba toplulukları oluşmaz. Homans'ın da belirttiği gibi, "13. yüzyıl İngiltere'sinde yerleşimcilerin kendilerini bir akraba grubunun parçası olarak gördüklerine dair çok az kanıt vardır."[35]

DeWindt'in Huntingdon yakınlarındaki bir *manor* üzerine yaptığı çalışma bu görüşü tasdik eder niteliktedir. Onun belirttiğine göre, "köyde bir aşiret oluştuğuna dair çok az bulgu vardır. En doğurgan ailelerde bile iki nesilden fazlasının sürmesi nadir görülen bir durumdur... Sebep ne olursa olsun, aşiret fenomeni Holywell'in bir özelliği değildir..."[36] DeWindt ayrıca şunu belirtir: "Toplumda çekirdek aileye –koca, karı ve çocuklara– dair bir vurgu varken, daha büyük akrabalık gruplarına –ya da geniş ailelere– dair vurgu azalmaktadır"; bu DeWindt için şaşırtıcı bir durumdur, çünkü "çekirdek aileye yapılan vurgu normal şartlarda ortaçağ yaşamında yer bulmaz."[37] Ailede işbirliği olmadığına dair bize verdiği bir örnek, bir kişinin diğerine teminat olarak gösterdiği ipotek ilişkisidir. Bu bir aile ilişkisi olabilir, ancak Holywell'in kayıt yığınları bize gösterir ki, 1288-1339 arasındaki ipotek ilişkileri aile içiyle sınırlı kalmaz, başka ailelerden üyeler arasında da yapılır."[38]

---

35. Homans, *Villagers*, s. 216.

36. DeWindt, *Land*, s. 246.

37. *A.g.e.*, s. 280-281.

38. *A.g.e.*, s. 246.

Bir kez daha bu meseleyle ilgili en detaylı inceleme Richard Smith tarafından yapılmıştır. Suffolk *manor*larının kayıtlarında DeWindt'in bildirdiğinden daha fazla aile içi ilişkiye rastlanmıştır.[39] İlişkilerdeki sıklık, onu Redgrave *manor*ı ile ilgili şöyle bir tartışmaya iter: "Kırsal nüfus yığını, ailevi olarak organize olmuş bir sosyal yapıya sahipti."[40] Ancak bu birçok açıdan kısıtlıdır. İlk olarak, nüfusun azınlık kısmını oluşturan orta sınıf ailelerde aile içi ilişkiler daha kuvvetlidir; "hem üst hem de alt çeyrekteki aileler, orta çeyrekteki ailelere nazaran çok daha az aileye yöneliktir."[41] İkinci olarak; ilişkiler akraba grupları arasında değil, bireyler arasındadır; bir tür aşiret ya da akraba grubunun ilişkisine dair ortada kanıt yoktur. Gerçekten de, yazarın öne sürmeye devam ettiği gibi, köylülerin aile hayatlarındaki ahlak kuralları, Michael Anderson tarafından belgelenen 19. yüzyılın ortasındaki Prestonlıların ahlak kurallarıyla büyük benzerlik gösterir.[42] Son olarak; Suffolk'ta Yorkshire, Worcestershire, Bedfordshire ve Essex'teki *manor*lar arasında yapılan kıyaslamaya göre, aile içi ilişkiler, dolayısıyla varsayılan akrabalık yoğunlaşmaları, bölünebilir Suffolk bölgesinde, bölünemeyen bölgelere nazaran 4 kata kadar daha yüksektir.[43] Bu nedenle, İngiltere'nin belirli bazı bölgelerinde akraba yoğunlaşması varken, bu durum diğer "köylü" toplumlarda çok daha farklıdır.

Aile sisteminin, yukarıda bahsedilen klasik ve değiştirilmiş köylü tipinden temelde farklı olduğunu bize gösteren kimi ortaçağ toplum özellikleri de söz konusudur. Yaşlı bakımı ve bu

---

39. Richard Smith, DeWindt'in analizinde oldukça düşük düzeyde aile içi iletişim olmasını, yazarın aileleri, tam olmayan manor mahkeme kayıtlarından tam olarak çıkartamamasına bağlar (Kişisel İletişim).

40. Smith, *Life-cycles*, s. 217.

41. *A.g.e.*, s. 386.

42. *A.g.e.*, s. 397; Michael Anderson, *Family Structure in Nineteenth Century Lancashire* (Cambridge 1971).

43. Smith, *Life-cycles*, s. 415.

bakımın sağlanması probleminden halihazırda bahsettik. Köylü toplumda bir hanenin reisi gerçek ya da kurgusal akrabalığa dayalı çalışma grubunun lideri ve yöneticisidir; arazi onun adına kayıtlı olsa da, kendisine münhasıran arazinin sahibi değildir ve nasıl bir çocuk üretim kaynakları üzerinde doğuştan bir hakka sahipse, yaşlı birisi de ölümüne kadar çeşitli haklara sahiptir. Güç ve liderlik gerilediğinde, liderlik bilfiil çocuğa geçer, ancak yaşlı kişi yaşamı boyunca barınma, yiyecek ve giyinmeye erişim bekler. Bu noktada, İrlanda'da yaşlıların tamamen kendi haklarına dayanarak gittiği meşhur "batı odası" gibi kurumsallaşmamış bir alan vardır; bu onların sözleşme yapmalarını, bir sözleşme yapılmadığı durumda yaşlılar başıboş bırakılabileceği için yasal olarak bağlayıcılığı olan bir durumu gerektirmez. Eğer İngiltere 13. yüzyılda "köylü" olsaydı, yaşlıların nezaketle emekli olduğunu, çocuklara ortak bir fon üzerinden sahip çıkıldığı gibi, yaşlılara da hiçbir sorun olmadan sahip çıkıldığını beklerdik. Onlar hayatları boyunca emeklerine yatırım yaparlar ve şimdi emekliliklerini otomatik olarak ele alabilirler. Bu durum, çocuk sahibi olmanın nimetlerinden birisi olduğu gibi, köylü toplumlarında yüksek doğurganlığı teşvik eden sebeplerden de birisiydi. Yaşlı kişi elbette ocak başında otururdu, bu durum eski basmakalıp ortaçağ köylülüğünün en merkezi özelliklerinden birisiydi.

Uygulamada yaşlı insanların gençlerle birlikte yaşamadığından, evlilikle birlikte ailelerin *çoğunlukla* evden ayrıldığından ve "batı odası" tesisinin muhtemelen çok nadir olduğundan daha önce bahsettik. Bundan daha olağanüstü olan ve bunu tamamlayan şeyse, birlikte yaşamanın *düşünülen bir şey* olduğu durumda, detaylı bir bakım sözleşmesi ya da anlaşmasının yazılması gerekliliğidir. Bireysel ve kişisel mülkiyet haklarını bir çocuğa devretme karşılığında ebeveynler spesifik bazı haklar bekler. Şurası çok nettir ki, yasal ve yazılı bir koruma olmaksızın artık kendilerine ait olmayan mülkiyetten rahatlıkla *çıkartılabilirler*. Nitekim bu koruma anlaşmaları mahkemece kayıt altına alınırdı. Bun-

lar, ebeveyn ve çocuklar birbirine yabancı pazarlıkçılarmış gibi anlaşmalardı. Raftis bu konuda şöyle bir yorum yapar: "Bakım anlaşmaları rahat biçimde akrabalarla ve yabancılarla yapılabilir" ve bunlar şeklen özdeştir.[44] *Çok sayıda bu tarz belge vardır ve Homans durumların tam olarak belirtilmiş olduğunu göstermek için çokça alıntı yapar. 1294'te Bedfordshire'da mülkiyetlerini teslim etmeleri karşılığında bir çifte ana meskenlerinde yiyecek, içecek ve barınma sözü veril*miştir. Ancak iki çift birbirleriyle kavga etmeye başlarsa, yaşlı olan çift başka bir eve ve ayrıca "Michaelmas'taki sert mısırın 6 çeyrekliği, arpanın 3 çeyrekliği, fasulye ve bezelyenin 3 çeyrekliği, yulafın 1 çeyrekliği" ile bahsi geçen evin taşınır ve taşınmaz bütün mallarına sahip olacaktır.[45] Bir başka anlaşmaya göre ise, 1332'de Hertfordhire'da haklarını devreden bir adam, yaşadığı sürece şöyle bir sözleşmeyle garanti almıştır: "3 şilin ve 4 peni değerinde, başlıklı bir elbise, iki çift keten çarşaf, 12 peni değerinde iki çift yeni çorap, yeterince yiyecek ve içecek erzak."[46] Bu örnekte anlaşma muhtemelen ilişkisiz kişiler arasındadır; ancak bu, bir ebeveyn-çocuk sözleşmesinin genel şeklinden farklı değildir, aradaki tek fark daha sonra hakları teslim eden kişinin yeni sahip olan kişi için çalışacağını belirtmesidir.[47]

Çağdaş yazarlar, yasal bir garanti olmadan ebeveynlerin hiçbir hakka sahip olmadığının farkında gibidir. Homans, Robert Mannyng'in 1303 civarında yazdığı *Handlyng Synne* şiirinden alıntılar yaparak şiiri özetler. Bir adam evini, arazisini ve bütün hayvanlarını "yaşlandığında kendisine iyi bakılması için" oğluna vermiştir. Baba aptallık eder, ne bir tanık tutar ne de bir sözleşme

---

44. Raftis, *Tenure*, s. 71.

45. Homans, *Villagers*, s. 144-145.

46. *A.g.e.*, s. 146.

47. Bakım sözleşmelerine ilişkin başka örnekler için bkz. Raftis, *Tenure*, s. 44-45; Bennett, *Manor*, s. 254. Birtakım on altıncı ve on yedinci yüzyıl sözleşmelerine yönelik referanslar için ayrıca bkz. Keith Thomas, *Age and Authority in Early Modern England* (British Academy, 1976), s. 34, Not 5.

imzalar. Genç oğlan evlenir ve bir erkek evladı olur, bir gün "babasının çok ağır bir yük olduğunu düşünür." Homans hikâyeye bu şekilde devam eder.[48] Oğul babasına kötü davranmaya başlar.

> *En sonunda, babası soğuktan tir tir titrerken, küçük oğluna, babasının üzerine yalnızca bir çuval örtmesini söyler. Genç çocuk çuvalı iki parçaya ayırır ve bir parçasını dedesinin üzerine örter, diğer parçayı babasına gösterir; tıpkı onun kendi babasına kötü davranması gibi, günü geldiğinde kendisinin de ona kötü davranacağının ve elindeki yarım çuvalla babasının üstünü örteceğinin işaretini verir.*

Baba uyarıyı almış ve yasayla korunmak için bir sözleşme hazırlamış olabilir. Mannyng bu hikâyeyle, insanları, kendilerini çocuklarının merhameti karşısında savunmasız bırakmamaları konusunda uyardığı bir mesaj verir. Benzer bir hikâye, bir *kıssa* olarak Rodney Hilton tarafından anlatılır ve özetlenir:

> *Bir oğul ve karısı aile mülkünü ele aldı. Başlarda büyükbaba oğlunun yönetiminde bulunuyordu. Bir süre sonra, erzakı ve kıyafetleri azaldı; ardından çocuklarla yemek yemeye başladı. En sonunda "en üst geçitteki küçük bir eve" kondu. Fakat yaşlı adam pes etmedi. Bir sandık dolusu parası varmış gibi davrandı, oğlunun miras umutlarıyla oynadı ve hem evi hem de yönetimi tekrar ele aldı."*[49]

İki hikâye de mülkiyet haklarının aşırı bireyselleşmesini resmetmekle kalmaz, yasal unvanı elinden çıktıktan sonra, ebeveynlerin çocuklarının zenginliği üzerinde hiçbir geleneksel hakkı olmadığı gerçeğini de gösterir. Bu, bir kez daha hem *aile* mülkiyeti fikrine hem de bütün bir köylülük modeline tam olarak karşıdır.

---

48. Homans, *Villagers*, s. 155. Bu hikâye on yedinci yüzyılda da tekrarlanmaktadır; bkz. Thomas, *Age and Authority*, s. 36. Kral Lear'ın hikâyesi kuşkusuz bu motife dayanmaktadır.

49. Homans, *Peasantry*, s. 29.

Hem Homans da, Hilton da bu anlaşmaların ve hikâyelerin sonuçlarını geçiştirir; bunu yaparken, "bu tür kaba davranışların on dördüncü yüzyılın başında babaların ortak kaderi olamayacağını"[50] veya "*manor* mahkemesinde kendi konumlarını sağlama alan anlaşmaların, onların geleneksel beklentilerini, bunun da normal olarak mahkeme kararı olmadan uygulanan şey olduğunu bize gösterdiğini"[51] ifade ederler. Buradaki asıl nokta, zorla kabul ettirilebilecek herhangi bir geleneksel beklentinin *olmadığı* ve nasıl bugün biri yabancıya evin tapusunu verip ondan hayatının geri kalanında yardım beklemiyorsa, on üçüncü yüzyılda yaşayan anne ve babaların da kendilerini çocukların iyi niyetine bırakmadığıdır. Bu çok önemli ebeveyn-çocuk ilişkisinde statülere dayanan ilişkilerden ziyade kontratların özünü bulmak hayli olağanüstüdür ve bunun köylü toplumu modeline uyan bir yanı yoktur. Ebeveynler yaşlandıklarında ve çocuklarıyla birlikte yaşamaya başladıklarında sıklıkla "pansiyoner (*lodgers*)" diye adlandırılırlar ve buna göre bir muamele görürler. Yaşlı ebeveynlerinden yatak ve yemek *için ücret alan çocuklar* olduğuna, 15. yüzyılda Plumpton yazışmalarında rastlanır; ebeveynlerin 17. yüzyılda "pansiyoner" olarak adlandırılması ise, Laslett ve diğerlerinin bahsettiği bir konudur.[52] Erken dönem kayıtlara dayanan, ebeveynler ve çocuklar arasındaki birçok hukuki dava, daha ileri bir araştırmayı mümkün kılabilir.[53]

Bu sebeple, yaşlılara yönelik davranışlarla bildiklerimiz, ortada halihazırda çok gelişmiş ve bireyselleşmiş bir aile sistemi olduğu fikrini ortaya çıkarır. Bu tarz bir sistem, böyle bir top-

---

50. Homans, *Villagers*, s. 155.

51. Hilton, *Peasantry*, s. 29.

52. *Plumpton Correspondence* (Camden Soc., 1839), der. Thomas Stapleton, s. xxvii. cxxiv; Laslett, *Household*, s. 35 not; Margaret Spufford'dan aktaran Goody, *Family*, s. 174; burada 1649 yılında, oğullarının birinin yanında "misafir" olarak yaşayan bir adam anlatılır.

53. Söz konusu davalara erken dönem mahkeme kayıtlarında ve Yüksek Mahkeme davalarında rastlanır.

lumdaki intikali ya da kana dayalı ilişkileri hem yansıtır hem de kısmen bunlara sebep olmuştur. Klasik, hatta zayıflamış bir köylü toplumunda, komşuluk kan ya da evlilik yoluyla oluşturulma eğilimindedir. İlişkilerin çokluğu belirli yollar üzerinden bireyle ve intikal fikirleriyle ilgilidir; ilişkileri inceleme yöntemleri, toplumun ve arazilerin nasıl dağıldığını açıklayarak geçmiş ve günümüz arasında bir uyum sağlar. İnsanlar arasındaki bağlantılar haritalandırılmıştır ve farklı gruplar arasındaki sınırlar, intikali hesaplama yöntemiyle ortaya konur. İntikalin ortak bir atadan gelmesi, köylü toplumlarının temel özelliğidir; bütün mirasçılar belirli bir adamın akrabalarıdır. Bu tarz bir sisteme "ata-odaklı (*ancestor-focused*)" intikal sistemi denir.[54] Diğer bir deyişle, insanlar birkaç nesil gerideki bir nesli kafalarında canlandırır ve akrabalarının kimler olduğunu anlamak için o geçmişten günümüze doğru gelirler. Bu en kolay şekilde intikali tek bir cinsiyet üzerinden yaparak başarıya ulaştırılabilir; bu cinsiyet genellikle, "agnatik (erkek kan bağlı)" ya da "patrilineal (babayanlı)" sistemlerin ağır bastığı klasik köylü toplumlarından olan Hindistan veya Çin'de olduğu gibi erkek cinsiyetidir. O halde insanları, antropologların "doğrusal olmayan intikal grupları" ya da soy dediği ayrık gruplara ayırmak mümkündür. Aynı zamanda ata-odaklılığı korumak ve bu odaklanmayı ortak atadan aşağıya doğru, "kognatik (kadın kan bağlı)" bir sistemdeki gibi her iki cinsiyete de etki eden intikali takiple birleştirmek mümkündür. Örneğin, bu sistem İrlanda'nın batı yakasının bir kısmında belgelenmiştir, Polinezya da örnek verilebilir. [55] Her iki sistem de bireyin kendisini akrabalığa dayalı komşuluklara dâhil etmesini ve onlardan ayrılmasını mümkün kılarken, bu soy hattından yardım ağlamasını

54. Bu sistemlere dair sarih ve genel tanımlar için bkz. Robin Fox, *Kinship and Marriage* (1967), Bölüm 6 ve M. Sahlins, *Tribesmen* (New Jersey, 1968), s. 24-25, 54-55.

55. Robin Fox, *Encounter with Anthropology* (1973), Bölüm 8; Polinezya meselesinden bir örneğin tanımı için bkz. Raymond Firth, *We, the Tikopia: A Sociological Study of Kinship in Primitive Polynesia* (1936).

da sağlar. İngiltere ortaçağ döneminde bir köylü toplumu idiyse, bulmayı umduğumuz sistem işte tam da budur.

Böyle bir sistem bulmayı beklerken, mesele üzerine kafa yoran birkaç ortaçağ uzmanı ya da başkaca uzmanların öyle ya da böyle intikalin ve ataların önemini vurgulaması sürpriz değildir. Örneğin, 15. yüzyıl İngiltere'si üzerine yazan Du Boulay, "evlilik ailesi (*conjugal family*) henüz çok yeni"ydi "ve erkekler soysal olarak neslin ilerisine ve gerisine uzamıştı," diyerek konuyu tartışır.[56] Homans'ın, Kent ya da Norfolk'taki toprak mülkiyetinin "ortak atadan gelen mirasçıların oluşturduğu bir grup olan ortak aile sınıfına" ait olduğuna dair düşüncesini daha önce görmüştük.[57] Bu ata-odaklı bir izlenim verir, Homans'ın belirttiği gibi, bir kan ilişkisinde yakın belirlenirken, erkeklerin yakınlığı asıl çifte olan intikal dereceleridir.[58] Ancak ortaçağdaki duruma daha dikkatli baktığımızda görürüz ki, intikal sitemi "ata-odaklı" değil, daha ziyade modern İngiliz ve Kuzey Amerika akrabalık sistemindeki gibi, "ben-odaklı"dır (*ego-focused*). Bir başka deyişle, ilişkiler çözümlenirken, birey kendisinden dışarı doğru hareket eder, zihnini bir önceki jenerasyona sabitleyip aşağı doğru inmez.

Soy çizgisinin takibiyle ilgili fikirlerin delili, Bracton'ın 13. yüzyılın ortasındaki intikali hesaplama yöntemleriyle –ki bu modern 20. yüzyıl yöntemleriyle özdeştir– ilgili bilimsel çalışmasında genişçe yer alır.[59] Bu durum Maitland ve diğer hukuk tarihçileri tarafından fark edilmiştir. Örnek olarak, Maitland'ın

---

56. F. R. H. Du Boulay, *The Age of Ambition* (1970), s. 125; ayrıca bkz. s. 116. Yazar esas olarak toplumun, bu resme biraz daha uygun olabilecek üst tabakalarıyla ilgili yazmaktadır.

57. Homans, *Villagers*, s. 207.

58. *A.g.e.*, s. 216. Homans, iki farklı akrabalık sistemi arasındaki temel ayrım anlaşılmadan önce yazmıştır; bu tarz sistemler ancak 1950'ler ve 1960'larda incelendi. 1965'teki İngiliz akrabalığı üzerine çalışmanın zorluklarıyla ilgili berrak bir söylem için bkz. Robin Fox, "Prolegomena to the Study of British Kinship", *Penguin Survey of the Social Sciences* (1965), der. J. Gould.

59. Bracton, *Laws*, s. 188-200.

sistem hesabında gösterilmiştir ki,[60] on üçüncü yüzyılın ortasında kullanılan metot, anahatlarıyla Matthew Hale tarafından on yedinci yüzyılın ortalarında ifade edilmiş metotla esas itibariyle tamamen aynıdır. Hale'in metodu ise on sekizinci yüzyılın sonlarında Blackstone tarafından detaylıca belirtilmiş olanla aynıdır ki, bu da çağdaş İngiliz antropologlarca gösterilenle eştir.[61] Buradaki dayanak noktası, cinsiyet ayrımı olmaksızın yukarı, aşağı ve yana doğru kan ilişkilerini takip eden bireydir. Bu hareketli ve endüstriyel bir toplumda bir hayli etkilidir, ancak yerleşik "köylü" toplumlarında rastlanması tuhaftır.

Bir kişinin kendi akraba grubunu tanımlama biçimi, onun akrabaları hakkında düşünme biçimiyle yakından ilişkilidir. Bu, hem onlardan bahsederken (babam) hem de onlara hitap ederken (baba) onlardan nasıl bahsettikleri noktasında doğrudur. Bu genellikle mülkiyet çekirdek ya da temel aileden daha büyük bir grubun elinde tutulduğu durumlarda geçerlidir. Bahsetme ya da hitap etme terimleri çekirdek aile ile dışarıdakiler arasında olduğu gibi yakın akrabalar ile yan akrabalar arasında da bir ayrıma yol açmaz. Mesela hem babaya hem de babanın kardeşine "baba" denilebilir; bu tarz bir "sınıflandırma" sistemi, Hindistan ve Çin gibi birçok klasik köylü toplumunun özelliğidir. Bu tarz bir sistem çok büyük sayılardaki yakın akrabalarla olan ilişkiyi mümkün kılar. Alternatif bir sistem ise ata-odaklı *kognatik* sistemdir ki, bunu halihazırda tanımladık. Bu sistem, bütün akraba ilişkilerinin önemli olduğu durumlarda kullanılır. Çözüm, her bir bireyle ilişkilerin *tam olarak* belirtilmesinin gerektiği, tamamıyla gelişmiş "betimleyici" bir sistemi kullanmaktadır. Örneğin,

---

60. Maitland, *English Law*, Cilt 2, s. 269ff, özellikle s. 296-7. Maitland, Roma Hukukunda kullanılandan oldukça farklı olan "ebeveynsel" sistem söyleminin, Roma hukuk kitaplarından alınan *arbor consanguinitatis*in resimli betimlemeleriyle gölgelendiğini işaret ediyor.

61. Sir Matthew Hale, *The History of the Common Law of England* (Cambridge, 1971), Bölüm 11; Blackstone, *Commentaries*, ii, Bölüm 14; Fox, *Kinship and Marriage*, Bölüm 6.

Morgan'ın tanımadığı gibi, geleneksel Kelt sisteminde birisinin "kuzeni" ya da "amca"sıyla belli belirsiz terimlerle konuşması imkânsızdır; kişi birisinin "babasının erkek kardeşinin oğlu" ya da "annesinin erkek kardeşi" diye konuşmalıdır.[62] Bu tarz bir sistemi işletebilmek için, her bir konuşmacı kafasının içerisinde mahallesindeki soy bağlantılarının kesin bir haritasını taşımalıdır. Eğer İngiltere 13. yüzyılda bir "köylü" toplumu olsaydı, bu tarzda bir terminoloji sistemi ile karşılaşmamız gerekirdi; en kötü ihtimalle sistemin bugünkü "Eskimo" sisteminden (aynı tipe sahip Bakır Eskimolarından sonra böyle adlandırılmıştır) çok daha farklı bir şey olması beklenirdi. Günümüzdeki sistem, sınıflandırıcı ve tanımlayıcı sistemler arasında bir orta yoldur. Baba, büyükbaba, oğul, erkek torun merkez çizgisini yan akrabalardan ayırır, ancak "ebeveynlerin erkek kardeşlerini" ve "kuzenleri" sanki sınıflandırıcıymış gibi bir araya toplar.

Günümüz "Eskimo" sistemi sık sık gözlemlendiği üzere endüstriyel ve bireysel sisteme fevkalâde adapte olmuştur; çünkü birey, Fox'un metaforunu kullanırsak, çeşitli katmanları olan bir soğan gibi eş-merkezli (*concentric*) bir çemberler dizisinin merkezidir. Merkez; baba, anne, erkek ve kız çocuktan oluşan çekirdek ailedir. Bir sonraki katman, büyük akrabalar, ebeveynler ve çocuklardır. Ardından anne ve babanın erkek ve kız kardeşleri, erkek yeğenler ve kız yeğenler gelir. En dışta kuzenler yer alır. Bazıları böyle ben-merkezci ve karmaşık bir sistemin endüstriyel ve kentsel toplumun bir sonucu olduğunu düşünmektedir. Ancak şimdi açıkça görülmektedir ki, neredeyse aynı terminoloji en kötü ihtimalle 13. yüzyıldan beri kullanımdadır. Bu durum, şu ifadeleri kullanan Homans tarafından da genel olarak kabul edilmiştir: "Uzak akrabalar için olan terimler genellikle küçük aileye

---

62. Lewis Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity in the Human Family* (Washington, 1870). s. 44-46. Sınıflandırma tanımı, betimsel akrabalık terminolojisi ve İngiliz sistemiyle ilgili genel bir giriş için bkz. Fox, *Kinship and Marriage*, Bölüm 9.

yakın kişiler için kullanılan terimlere önekler eklenerek üretilmiştir. O zaman da, şimdi olduğu gibi, büyük büyükbabalar, büyükbabalar, büyük amcalar, torunlar ve farklı dereceden kuzenler vardı."[63] Homans, meseleye dair daha fazla detay vermese de, modern mahkeme kayıtlarına dayanarak, Morgan'ın tanımladığı 19. yüzyılın ortasındaki akraba terminolojisinin 13. yüzyıla uygulanabileceğini doğrulayabiliriz. Morgan'ın kendisinin de inandığı şey budur. Şunları yazar:

> *Roma Hukukunun yasal form olarak kabul edilmesinden sonra son beş yüzyılda İngiliz sisteminde yapılan tek değişiklik, yazarın bildiği kadarıyla, erkek ve kız yeğenlerin, Benin erkek ve kız kardeşinin çocuklarıyla sınırlandırılması ve erkek ve kız torunların doğrusal çizgideki yerlerinin değiştirilmesidir.*[64]

Onun iddiasına göre, daha önceki sistemde soğanın ikinci ve üçüncü halkası –büyük ebeveynler ve yeğenler– kaynaşmıştır, ancak temel yapıda, terminoloji sistemi değişmemiştir. Yine de bu durum İngiltere'yi diğer "köylü" toplumlarından çok daha erken bir dönemde ayırır. Bununla birlikte, bu tarz bir sistem yukarıda belgelenen güçlü bireysel mülkiyet modeline tam anlamıyla uyar.

Şimdi; özellikle temel üretim birimine dönebiliriz. Köylü toplumu modelinde çiftlik emeği, aile emeği demektir. Ortak çalışma grubu ebeveynler, evli çocuklar ve eşleri, torunlar, üvey çocuklardan ve ihtiyaç duyulursa daha uzak akrabalardan sağlanan ekstra emekten oluşmaktadır. Bunun olumsuz sonucu, günlük çalışanlar ya da hizmetlilerin oluşturduğu ücretli emeğin olmayışıdır. Emek hareketliliği yavaştır ve klasik Çin ya da Hindistan'da olduğu gibi hizmetçilik kurumu ortaya çıkmamıştır. O halde, çok açıktır ki, büyük sayılarda topraksız ya da yarı-topraklı işçilerin

---

63. Homans, *Villagers*, s. 216.

64. Morgan, *Systems of Consanguinity and Affinity*, s. 44-5; İngiltere'nin de paylaştığı Tötonik akrabalık sistemine dair genel bir tanım için bkz. s. 32-37.

ve hizmetçilerin bulunması, köylülüğün esasıyla uyumsuzdur. Hilton'ın yazdığına göre, "Tamamen topraksız ücretli işçiler ... her daim azınlıktır. Eğer çoğunluk olsalardı, bu gerçek köylülüğün sonu demek olurdu; çünkü köylü toplumunun temeli, üretim emeğinin temel formunun kendi mülkiyetinde yaşayan köylü aile olmasıdır."[65] Model, işçilerin ve hizmetçilerin –varsa bile– çok azını önceden kestirmektedir.[66]

Mahkeme kayıtları genellikle tesadüfen hizmetçilerden ve işçilerden bahseder. Bu yüzden uzunca bir süre, ortaçağ toplumunu öngörülen modele uydurmak mümkündü. Ancak son 20 yılda, Kosminsky'nin, 13. yüzyılda halihazırda hizmetçilerin ve işçilerin çok önemli olduğuna dair bulgularını destekleyen kanıtlar birikmiştir.[67] Hilton, 1380-1381 Kafa Vergisine (*Poll Tax*) dayanarak, Doğu Anglikan köylerinde erkeklerin %50 ile %70 arasındaki bir kısmının hizmetçi ya da işçi olduğunu öne sürer."[68] Daha önce aynı yazarın çalışmasından alıntıladığımız kritere göreyse, bu artık köylülük değildir.

Bu durum Doğu Anglia ile sınırlı değildir. Gloucestershire'da aynı vergi rakamları, kayıt altındakiler çıkartıldıktan sonra, yüksek sayıda hizmetçi olduğunu gösterir; Kempsford'da ise listelenen 157 kişiden 69'u hizmetçidir.[69] Postan'ın ev hizmetçileri ya da *famuli** üzerine yaptığı çalışma, ücretli emeğin önemini gösterir.[70] Kendisi

---

65. Hilton, *Bond Men*, s. 37.

66. Lofgren hizmetçilerin varlığını, İskandinavya'nın bazı bölgelerinde, "çiftlik hizmetçiliği sisteminin köylü topluluklardaki işgücünün dolaşımının esnek bir yolu olarak görülmesi gerektiğini" bunların yaşam döngüsüyle dalgalandığını önererek uzlaştırmayı denemiş olsa da (Lofgren, *Family and Household*, s. 25, 23).

67. Kosminsky, *Studies*, Bölüm 6.

68. Hilton, *Peasantry*, s. 31. Aynı yazarın bir başka bölgede hizmetçilik ve ücretli emeğin yaygınlığı üzerine çalışması için bkz. *A Medieval Society: The West Midlands at the End of the Thirteenth Century* (1966), s. 165, 114-115.

69. *A.g.e.*, s. 32.

* Latince hizmetçiler –çn.

70. M. M. Postan, "The Famulus: the Estate Labourer in the Twelfth and the Thirteenth Centuries", *Ec.H.R.*, Ekler, No. 2.

sık sık işçiler hakkında konuşur: "Küçük çiftçi kendisini lorda ya da daha önemli çiftçilere kiraya verebilirdi –ve biz biliyoruz ki vermişti de. Daha önemli çiftçiler, hanelerinin emek kaynaklarını desteklemek için işçi kiralamaktaydı."[71] Aslında, "bir bütün olarak ele alındığında, 13. yüzyıl köylerinin küçük çiftçi nüfusu", yani kendi mülklerinde yaşayamayacakları için emek piyasasına girmek zorunda kalanlar "çok sayıdadır, orta halli olanlardan çok daha fazladır ve bazen tüm köyün kendisinden de kalabalıklardır.[72]

O halde, "güçlü köylülerin de ücretli emekten yararlanması" sürpriz değildir. "Kaynaklarımız, neredeyse her köyde bazı köylülerin diğerleri için çalıştığı konusunda kuşkuya yer bırakmaz."[73] Ritchie, geç 14. yüzyılda maaşların yüksek olmasından ötürü birçok kişinin işçi olduğunu göstermiştir.[74] Ramsey *manor*larındaki hizmetçilerin ve işçilerin önemi ve sıklıkları Raftis ve DeWindt tarafından ortaya konmuştur.[75] Bunlardan DeWindt 1308'de Holywell ve Needingworth'teki oldukça ilginç bir hususun, normal *famuli* ya da *manor* hizmetçilerinin yanı sıra 112 işçinin daha lordun sonbahar işlerinde kullanıldığının altını çizer; bunların birçoğu muhtemelen köyün yerlisidir.[76] Searle, işe alınan bu işçilere ödenen toplam ücretin, bazen *manor*ın daimi hizmetçilerine ödenenden çok daha fazla olduğunu savunarak 13. yüzyıldaki ücretli emeğin önemiyle ilgili kanıtlar sunar.[77]

---

71. Postan, *Essays*, s. 115. Postan başka bir yerde, 13. yüzyılda "belki de toplam kırsal nüfusun üçte birinin tam ya da yarı zamanlı olarak maaşlı çalışmaya uygun olduğunu" yazmaktadır. Tahminine göre maaşlı çalışan sayısı 1 milyon ila 2 milyon kişidir (Postan, *England*, s. 568).

72. Postan, *Medieval*, s. 147.

73. *A.g.e.*, s. 148.

74. Nora Ritchie, "Labour Conditions in Essex in the reign of Richard II", E. M. Carus-Wilson (der.), *Essays in Economic History* içinde (1962), ii, s. 93.

75. Raftis, *Tenure*, s. 209; DeWindt, *Land*, s. 93.

76. DeWindt, *Land*, s. 93.

77. Searle, *Lordship*, s. 309.

Hatırı sayılır sayıda çalışan olduğu gerçeğine karşılık, Hilton'ın aktardığı üzere, mahkeme kayıtlarından bu kişilerden nadiren bahsedilir; ancak şimdi durum çok açık bir hal almıştır ki, hizmetçiler ve işçiler hem yaygın hem de merkezi bir konumdadır.[78] Bütün deliller gösterir ki, 16. yüzyılda koca ve karısının emeğine katkı yapanlar çocuklar ya da diğer akrabalar değil, ücretli işçilerdir. Geç 14. yüzyıldaki kafa vergisi listelerinin detaylı bir yeniden incelemesini yapan Richard Smith, hizmetçilerinin varlığının "eğer doğru bir şekilde tahmin etmek mümkün olursa, belki de iki ya da üç yüzyıl sonra İngiltere'yi karakterize edenle benzer bir ölçekte olduğunu" ortaya koyar.[79] Diğer bir deyişle, hizmetlilik bağlamında İngiltere geç evlenme yaşı ve büyük sayıda hiç evlenmeme oranlarıyla "biricik" bir modeldir. Bu düşünce, esasında bir ortaçağ *sonrası* fenomeni olarak düşünülmüş, ilk olarak John Hajnal tarafından ortaya konulmuştur. Şimdiyse; çocukların başka kişilerin hanelerine hizmetçi olarak verildiği, ihtiyaç duyulduğunda ise işçilerin işe alındığı görülür.[80] Hangi açıdan bakılırsa bakılsın, akışkan emek piyasası, daha önce tahmin ettiğimizle taban tabana zıt görünür. İşçi Kanunu (*Statute of Labourers*)* çıkarma girişimleri onu azaltsa da, bu akışkanlık sürmüştür.[81]

---

78. Hilton, *Peasantry*, s. 35.

79. Smith'ten aktaran Laslett, *Family Life and Illicit Love*, s. 47.

80. Hilton, *Peasantry*, s. 51.

* Kral III. Edward döneminde çıkartılan bir kanun –çn.

81. Aslında, Emekçiler Yasasının kendisi bile işçi hareketliliği için dikkate değer bir kanıttır. Örneğin, mısır hasadının geleneksel emekten ziyade ücretli emekle yapıldığına dair çok sayıda başka kanıt alıntılanabilir (Rogers, *Six Centuries of Work*, s. 171) ya da 13. yüzyıldaki çiftlik yönetimi ve muhasebesi, hizmetçilerin ve ücretli çalışanların geniş kullanımını varsayar (Dorothea Oschinsky, *Walter of Henley and other Treatises on Estate Management and Accounting* (Oxford, 1971) s. 280ff, 317, 445). 1260 yılı civarında İngiliz bir Fransisken tarafından yazılan bir ansiklopedide ev hizmetçilerine nasıl davranılacağı açıklanmakta, yasalara göre bu kişilerin çocuklara eş tutulacağı işaret edilmektedir (*On the Properties of Things: John Treviso s translation of Bartholomaeus Anglicus De Proprietalibus Rerum* (Oxford, 1975), s. 305ff).

Bu hususta daha fazla kanıt, köylü toplumunda evlat edinme ve beslemelik (*fostering*) kurumları üzerine yapılan bir çalışmadan dolaylı olarak elde edilmiştir. Ücretli emeğin ya da hizmetçiliğin olmaması, aileler arasındaki demografik farkların sebep olduğu tesadüfi eşitsizliği ortadan kaldırmak için farklı yöntemlere ihtiyaç olduğu anlamına gelir. Postan'ın varsaydığı gibi arazi fazlasını satmak yerine, erkek vâris olmayan aileler erkek çocuk evlat edinir.[82] Bu yüzden Klasik Hindistan, Çin ve Rusya'da, hatta 17. yüzyıl öncesindeki İskoçya ve İrlanda'da evlat edinme yaygın ve önemli bir kurumdur. Bu yüzden her iki kurumun da 13. yüzyıl İngiltere'sinde yaygın olmasını bekleyebiliriz. Beslemeliğe nadiren rastlanır. Homans'ın yorumuyla söylersek, "ortaçağ İngiltere'sinde, elbette diğer köylü toplumlarında da, bir adam, bakıp beslemesi için nadiren kendi oğlunu başka bir adama verirdi."[83] Tam anlamıyla evlat edinme yasal olarak mümkün değildi. Bracton, ortaklardan birisinin çocuğunun "bir tür evlat edinme" yoluyla yasallaştırılması hakkında birkaç cümlelik bir tartışma yürütür.[84] Ancak Maitland'ın yazdığı gibi, bu durum babalığın "çok güçlü bir varsayımının sonucundan başka bir şey değildir." "Mahkeme 'pelerin çocukların (*mantle-cildren*)* taleplerini reddedişimizden günümüze değin geçen süreçte, İngiltere'de evlat edinme yoktur."[85] İngiltere'de besleme ya da evlat edinmeye en yakın örnekler, bir hizmetçiyi eve kabul etmek ya da fakir bir komşunun veya akrabanın çocu-

---

82. Evlatlık edinmenin etkileri ve sonuçlarına dair güncel bir tartışma için bkz. Jack Goody, *Production and Reproduction* (Cambridge, 1976), Bölüm 6 ve 7. Geleneksel Rusya'da, "evlatlık edinilen bir üye, kan çizgisinden gelenlerle eşit haklara sahipti" (Shanin, *Awkward Class*, s. 223, 221).

83. *Villagers*, s. 198.

84. Bracton, *Laws*, ii, s. 186.

* Ortaçağ İngiltere'sinde nikâhsız doğan ve ebeveynleri sonrasında evlenen çocuklar için kullanılır. Bu çocuklar, evlenme töreni sırasında anne ve babasının üzerine örtülen pelerinin içinde tutulduğu için bu ismi almıştır –ed.n.

85. Maitland, *English Law*, ii, s. 399.

ğunu büyütmek olarak karşımıza çıkar. Dünyanın bazı bölgelerinde çocukların 4'te 1'i evlatlıkken,[86] bunlar İngiltere'de, başka bir hanede para kazanan olurlar.

Köylü toplumunda ücretli emeğin ve hizmetçiliğin olmayışı, ayrıca yerel toplulukta parasal ilişkilerin olmayışıyla bağlantılıdır. Bazı fazlalıklar elbette satılabilir, ancak üretim temelde ailenin kullanımı içindir ve piyasaya dâhil edilmez. Bir köylü ekonomisi, paranın hangi formda olursa olsun nadir ve önemsiz olduğu geçim ekonomisidir. Bir zamanlar ortaçağ köylerinin para merkezli olmayan, "doğal" ekonomide yaşadığı düşünülürdü ki, bu refahın emek ya da benzer bir şekilde dönüşümde olduğu karmaşık bir takas ekonomisiydi. Bu modelle uyumlu bir düşüncedir, ancak durumun farklı olduğunu gösteren delillerin sayısı gittikçe artmaktadır.

Kosminsky ve Postan'ın çalışması paranın şu ana kadar düşünülenden çok daha önemli olduğunu gösterir. Postan bu durumu erken dönem çalışmasında şöyle özetler:

> *Şimdilerde tarihçiler, emek hizmetlerinin mübadelesinin geç 14. yüzyılda ortaya çıkan yeni bir olgu olmadığı konusunda hemfikirdir. 12. yüzyılın ortalarında yaygın biçimde, bazı gayrimenkullerde tamamen, emek hizmetlerinin değişimi söz konusuydu. ...Profesör Kosminsky'nin de yakın zamanda gösterdiği gibi, 1279 yılından itibaren emek vergileri lordların köylü kiracılarından edindiği ana para kaynağı değildi.*[87]

---

86. Melanezya'nın bazı bölgelerindeki geleneksel durumla ilgili olarak bkz. Reo Fortune, *Manus Religion* (Bison books edisyonu, tarih yok), s. 91; Margaret Mead, *Growing up in New Guinea* (1930; Penguin edisyonu, 1942), s. 62.

87. Postan, *Essays*, s. 132. Daha önceleri Rogers, "binlerce icra memuru ve benim de okuduğum *manor* kayıtlarında, parayla yapılan ödemeye eşdeğer bir emek kiralama biçimini" keşfedemediğini belirtmiştir (Rogers, *Six Centuries*, s. 34). Daha fazlası için bkz. M. M. Postan, "The Rise of a Money Economy", Carus-Wilson (der.), *Essays in Economic History* içinde yeniden basım, Cilt 1 ve aynı şekilde, "Chronology of Labour Services", Minchinton (der.) *Essays in Agrarian History* içinde yeniden basım, Cilt 1.

Aktif bir arazi piyasasının yanı sıra, "likit sermaye kaynaklarının sözleşmeye dayalı ilişkilerini –özellikle borçları içeren– ve el sanatları, ticaret ve hizmetlerin uygulanmasını göstermek için" çok sayıda delil vardır.[88] Köylülerin nakit borçluluğu, belirli işler için sözleşmeye dayalı işe alım, mülkiyetin küçük parçalarının nakit için satılması, bunların hepsi geç 14. yüzyılı betimlemek için Hilton tarafından resmedilir.[89] Searle, 13. yüzyılda Battle'da alış, satış, ipotek ve %14 faiz oranıyla borç almaya dayalı bir hayli aktif bir ekonomi olduğunu gösterir.[90] Geç 14. yüzyılda, Essex'te, İşçi Kanununa karşı yapılan saldırılar temelinde gelişmiş ve oldukça paraya dayalı bir ekonomi belgelenmiştir.[91] Daha genel olarak Hexter, 14. yüzyılda da, tıpkı 16. yüzyıldaki gibi "akılcı" düzenlenmiş ekonomik tutumlar olduğunu göstermek için 14. yüzyıldan hesap defterlerini alıntılar.[92] Nakit ekonomisinin daha kapsamlı bir deliline, 13. yüzyıldaki mülkiyet yönetim ve muhasebe anlaşmalarında rastlanır.[93] Bu halihazırda piyasanın ve nakdin, daha sonraki tarihlerden aşina olduğumuz sözleşmesel ilişkilerin çok küçük düzeylerde nüfuz ettiği bir toplumdur. Emekten tutun da bütün mülkiyet tipleri üzerindeki haklara kadar birçok "nesne" piyasaya

---

88. DeWindt, *Land*, s. 282.

89. Hilton, *Peasantry*, s. 43-49.

90. Searle, *Lordship*, s. 127.

91. Ritchie, "Labour Conditions in Essex", s. 107. Ortaçağ muhasebesinin "kapitalist" özelliklerini veren, onun rasyonelliğini vurgulayan bir tanım Hallam tarafından verilir. Bkz. Kamenka, *Feudalism*, s. 35 vd.

92. Hexter, *Reappraisals*, s. 86 vd.

93. Akılcılık, gelişmiş muhasebe, kâra yapılan vurgu ve herhangi bir maddenin tam olarak nakit eşdeğerine dönüşebilirliği Weber'i şaşırtmıştırı; Walter of Henley'nin günümüzdeki mükemmel edisyonuna ve Dorothea Oschinsky'nin diğer çalışmalarına sahip olmadığı için şanssızdı. En azından 13. yüzyılın ortalarından itibaren detaylı muhasebenin, denetlemenin ve yalnızca kârın şişirilmesinin geniş bir yayılımı olduğunu fark eden Rogers'tı. Bu durum yalnızca büyük mülkler ve üst sınıftan kişilerle sınırlı değildi. Rogers'ın gözlemlediği gibi, "Hiçbir şey, kâhyanın hesap defterinden daha dikkatli ve detaylıca çizilemezdi... Genellikle küçük bir çiftçi, büyük ihtimalle serf olan İngiliz kâhya en azından iki dil bilmeliydi" (J. T. Rogers, *The Economic Interpretation of History* (1888), s. 54).

sürülebilir ve hepsinin bir fiyatı vardır. Üretim kullanmaktan ziyade değişim içindir. Eğer bu 13. yüzyıl İngiltere'si için doğruysa, yineleyelim ki, durum birçok kırsal toplumla taban tabana zıttır.

Bu modele göre, "kriz" dönemleri hariç köylüler coğrafi hareketliliğe dâhil olmamalı, doğdukları köyde ölmelidirler. Belki evlilik yoluyla yakındaki başka bir yere taşınabilirler. Ebeveynleriyle birlikte kaynakların ortak sahibi oldukları gibi, tabiri caizse, toprağa yapışmış durumdadırlar. Bir kez daha, İngiltere öngörülere uymaz. Erken dönem yazılardaki coğrafi hareketsizliğin, hem bireysel hem de ailevi düzeyde bir masal olduğunu gösteren kanıtlar gittikçe artmaktadır. Homans bu mesele üzerinde kendi içinde bölünmektedir; bir taraftan "köyün kan bağının", "aynı ailelerin yüzlerce yıldır aynı köyde yaşadığına kanıt olduğunu ya da bu tarz düşüncelerin temellenme şansı olmadığını" savunur.[94] Yine de kitaplarının çoğunda,[95] bölünemeyen mirasın sonucu olarak, genç erkeklerin ve kızların kendi servetlerini bulmak için başka yerlere gittiklerini savunur. Homans'ın çalışması detaylı bir yerel çalışma değildir. Bu çalışmayı yapanlar, kaydadeğer bir coğrafi hareketliliğin olduğunu not düşer. Hallam'ın, Lincolnshire'daki Weston *manor*ı üzerine yazdıkları gösterir ki, en hareketli öğeler olan 10-18 yaş arasındaki çocukları ihmal etsek bile, ortada hâlâ büyük bir hareketlilik söz konusudur; yetişkin erkeklerin yaklaşık %40'ı, "genç kadınlar"ın ise yaklaşık %50'si *manor*ı terk etmiştir.[96] Toplam göç, 16. yüzyıldakiyle karşılaştırılabilir durumdadır. DeWindt, "geç 13. ve erken 14. yüzyılda Holywell'deki bütün ailelerin bölgenin kısa süreli sakinleri olmadığını" savunmak zorunda kalır,[97] ancak "gerçek şudur ki Holywell'de bilinen 140 ailenin 51'i, 13. yüzyılın ortalarından 15. yüzyılın orta-

94. *Villagers*, s. 122-123.

95. Örneğin *Villagers*, s. 119.

96. Hallam, "Thirteenth-century Censuses", s. 356.

97. DeWindt, *Land*, s. 99.

larına kadar mülklerini bir nesilden fazla elde tutma noktasında başarısızlığa uğramıştır."[98] Raftis'in, Ramsey'den bir *manor*ın erken dönem mahkeme kayıtlarından bulduklarına göre, ortaçağ köylülerinin lordun mülkünden göç etmesi "normal bir özellik"-tir ve lord onlara kalması için bir baskıda bulunmaz.[99] Raftis, "13. yüzyılda köylülerin geniş bir alanda hareket halinde olduklarını" belirtir.[100] Searle'in bulgularına göre, Battle Abbey'deki "arazilerin bazılarının 1367'de taşıdığı soyadları 1443'te de bulunmaktadır", yine de "aynı durum önceki kiralık araziler için de geçerlidir."[101] Bahsi geçen konular halihazırda tartışıldığı için bu bir sürpriz değildir. Ancak bir kez daha ifade etmek gerekirse, bu durum İngiltere'yi çok erken bir dönemde farklı bir yere koyar.

Aile ve arazinin ayrılmaz şekilde birbirine bağlı olduğu ve bu arazinin bireyden ziyade gruba ait olduğu köylü toplumunda toplumsal hareketliliğin hususi bir modeli vardır. Bununla ilgili iki önemli özellik not edilmiştir. Öncelikle aile bir grup olarak toplumsal hiyerarşide çıkar ve iner; eğer bir kardeş zenginleşirse, bütün kardeşler zenginleşir. İkinci olarak; zenginliğin her bir nesilde, vârisler arasında eşit olarak dağıtıldığı yerlerde, uzun ve kalıcı zenginlik farklarından kaçınmak için "döngüsel" hareketlilik modeline eğilim vardır. Bir neslin içindeki bir aile başarılı ve zengin olursa, daha çok çocuğu olur, böylece zenginlik daha çok kişi arasında bölüneceği için aile tekrardan "fakir" olacaktır.

---

98. *A.g.e.*, s. 175.

99. Raftis, *Tenure*, s. 139, 141.

100. *A.g.e.*, s. 167; ayrıca bkz. S. 210.

101. Searle, *Lordship*, s. 362. Rodney Hilton, *The Decline of Serfdom in Medieval England* (Economic History Society, 1969), s. 34, bunu ve diğer kanıtları, geç 14. yüzyıldan itibaren başlayan dikkate değer coğrafi hareketliliği göstermek için alıntılamaktadır. Zorluklardan birisi, özellikle de arazi sahipleri çalışma kümesi olarak alınırsa, mahkeme kayıtlarının toplam hareketliliği önemli ölçüde küçük görmesidir. Bu durum, diğer kayıtlarla karşılaştırıldığında 16. yüzyılda açık şekilde görülebilir. Her şeye rağmen, yüksek bir hareketlilik gösterdikleri gerçeği iki katı etkileyicidir. Bir diğer örnek, Razi'nin "*parish*ten *parish*e sürekli göç" hakkında yazdığı erken 13. yüzyıl West Midlands'inden gelmekte. Razi, *Peasants of Halesowen*, s. 49.

Daha fakir aileler bir araya gelir, aile büyüklüklerini sınırlar ve aşamalı olarak zenginlik biriktirirler. Ortada, kalıcı "sınıf" bariyerleri olmadığı gibi, arazisi olmayan ailelerin oluşturduğu kalıcı bir grup da yoktur. Eğer İngiltere bu modele uyuyorsa, ileriye yönelik bir farklılaşma değil, kardeşler arasında küçük bir fark ve arazisiz emekçi sınıfın olmayışını bulmayı bekleriz. Ancak bu öngörülerin hiçbiri gerçekleşmemiştir.

Ülkenin birçok bölgesindeki bölünmez miras, genellikle gruptan ziyade birey hareketliliğiyle karşılaşacağımız anlamına gelir. Aynı ailenin farklı kolları eşzamanlı olarak yükselir ve düşer. Hatta bölünebilir miras alanlarında bile birçok kardeşin kendi payını aralarından birisine satması sık karşılaşılan bir durumdur.[102] O halde bu, aileler bir küme olarak yer değiştirmiyordu demektir. Ayrıca ilerici bir farklılaşmanın olduğuna dair kanıtlar vardır. Kosminsky uzun zaman önce, 13. yüzyıldaki ekonomik büyümeyi ve köylülerin büyük mülkiyetlerle ya da "kulaklarla"* yükseldiğini tartışır; "arazinin paraya dönüştürülmesinin yaygınlaşması, köylü ekonomileri arasındaki farkın kuvvetlenmesine yol açar, yavaşlamanın değil."[103] Bu hareket tamamen ya da kısmen arazisiz bir emekçi topluluğu yaratmıştır: "Neredeyse topraksız köylülük feodal ve *manor*yal üretim koşullarında gelişir."[104]

Kafa Vergisinin ortaya koyduğu gibi geç 14. yüzyılda yetişkin erkeklerin yarısından fazlasının hizmetçi ya da işçi olduğunu zaten gördük, bununla birlikte bu model birçok akademisyen tarafından da söylenmiştir. Titow, büyük sayıda küçük arazi sahibinin oluşturduğu, gelirlerini el sanatları ve ücretli emekle destekleyen, yetersiz miktardaki arazi üzerinde sefil bir varoluşa öncülük eden bir 13. yüzyıl İngiliz köylülüğü resmi" çizer.[105]

---

102. Smith, *Life-cycles*, s. 148.

* Çarlık Rusya'sında zengin toprak sahibi köylü –çn.

103. Kosminsky, *Studies*, s. 212.

104. *A.g.e.*, s. 227.

105. Titow, *Rural Society*, s. 93.

DeWindt ise 14. yüzyılda hatırı sayılır sayıda topraksız ya da kısmen topraklı insanın köyde yaşadığına dair bir delil üretir: "Açıkça çok sayıda insan –ve hatta bütün aile–" geleneksel ya da değil, yeterli parsel mülkiyetine sahip değildir."[106] Daha önce de gördüğümüz gibi, Postan arazi piyasasının öncelikle arazi dağıtımını dengelemek için kullanıldığını savunur. Ancak Richard Smith'in Suffolk üzerine olan çalışması, Kosminsky ve Paul Hyams'ın görüşünü desteklemektedir ki, bu görüş arazi satışlarının zengin ile fakir arasındaki farkın kalıcılığını ve birikmişliğini artırmak için kullanıldığını söyler.[107] Smith şu sonuca varmıştır: "Piyasanın bileşenleri üzerine yapılan bir analiz gösterir ki, arazinin birkaç elde toplanmasına sebep olan belli güçler, geç 13. yüzyılda Suffolk bölgesinde kesinlikle çalışmaktaydılar."[108] Bu bölünebilir miras alanında zengin gittikçe zenginleşmiş, fakir iyice fakirleşmiştir; nüfusun artışıyla beraber herkes birlikte fakirleşmemiştir.

Başka bir yerde, eşitsizliğin büyümesine neden olan faktörlerin bir listesini yapmıştım.[109] En önemli olanlar, yani bir toprak piyasasının ve özel mülkiyetin varlığı ve fazla tarımsal üretim ve nakit için bir piyasa 13. yüzyıl İngiltere'sinde bulunabilir. Bu sebeple, İngiltere'yi diğer, gerçekte bir piyasaya sahip olmayan köylü toplumlarındaki durumdan farklı bir şekilde bulmak sürpriz değildir. Eğer haklıysak, 13. yüzyıldaki durum, geç 16. yüzyılda gördüğümüz yeniden inşa edilmiş nüfusa çok benzer ve üretimdeki katkısı en az olan etken emek değil, topraktır.

Tahmine dayalı modelin kullanımı, kanıtların sağlam bir sonuca ulaşmak için yetersiz olduğu noktada hem çok önemli

---

106. DeWindt, *Land.* s. 94.

107. Smith, *Life-cycles*, s. 69.

108. *A.g.e.*, s. 77; ancak tersi Bruce Campbell tarafından şu referansla verilir: Norfolk, "Population Pressure Inheritance and the Land Market in a Fourteenth Century Peasant Community", Smith (der.). *Land, Kinship and Life Cycle.*

109. Alan Macfarlane, *Resources and Population: A Study of the Gurungs of Nepal* (Cambridge, 1976), s. 197-200.

hem de çok tehlikelidir. Bu durum en iyi biçimde ortaçağ toplumsal yapısının iki önemli özelliğiyle anlatılabilir, yani evlenme yaşı ve hiç evlenmemiş olanların oranıyla. Aile varlıkları çalışan kişi sayısına bağlı olduğundan ve sonuç olarak üretim ve tüketim son kertede üremeden geçtiğinden, kızların çok genç yaşta evlendirilmesi, genellikle doğurarak emek gücüne katkı sağlayabilecekleri andan itibaren klasik köylülüğün bir özelliğidir. Bu yüzden geleneksel Hindistan, Çin ve Rusya'da ilk evlilik erken yaşta yapılırdı. İngiltere'nin endüstri devrimine kadar bu tipte temel bir "köylü" toplumu olduğuna inanan toplumsal tarihçiler, doğal olarak gerek yazılı gerekse başka kaynaklarda çiftçi kadınların normal biçimde erken yaşta –ergenlikten hemen sonra– evlendiğini tespit eder. Shakespeare'in oyunlarındaki erken yaşta evliliklere dayanarak bu durumun 16. ve 17. yüzyıl için geçerli olduğu iddia edilse de, bu durumun ortaçağ İngiltere'si için de geçerli olduğu düşünülür.

1538 yılından itibaren kilise kayıtlarının tutulması, 16. yüzyıl noktasında bu varsayımı test etmemizi mümkün kılar. Şimdi görüyoruz ki bu öngörü açık biçimde yanlıştır; kadınlar ve erkekler evlendiklerinde ortalama olarak 20'lerinin ortasında ya da sonundadır.[110] 13. yüzyıldan bir kilise kaydı asla bulunamayacaktır; bu sebeple elimizde kalan güvenilmez ve dolaylı kanıtlardır. Temelde bu tür kanıtlara karşı yapılabilecek üç yorum bulunur. Burada kendimizi ilk evlilikte *gentry* düzeyinin altında, kadınların ortalama evlilik yaşıyla sınırlayacağız; *gentry* ve soylular daha iyi belgelenmiştir, ancak genellikle evlilik yaşının nüfus kalabalığından ötürü farklı modelleri takip edebileceği konusunda bir anlaşma söz konusudur.[111]

---

110. Peter Laslett, *World We Have Lost*, (1965; 2. Baskı, 1971), s. 84ff; Wrigley, *Population and History*, s. 86, 106.

111. Hajnal, *European Marriage*, s, 116.

İngiltere'nin iki tür köylü toplumsal yapısını içermesi fikrine dayanan bir görüşü Homans ve J. C. Russell ileri sürer. Mirasın bölünemediği yerlerde mirasçı erkek için evlenme yaşı gecikebilir, çünkü o babasından kalacak mirası beklemek zorundadır. Bu, bir zincirleme reaksiyon oluşturarak kadınları da etkileyebilir. Homans, buradan yaptığı çıkarımla, her iki cinsiyet için de evliliğin geç yaşta olduğunu varsayar: "Günümüzde İrlanda'da evlilik geç yaştadır; 16. yüzyılda İngiltere için de durum böyledir ki, o günlerde henüz 13. yüzyıla göre büyük bir toplumsal değişim yaşanmamıştır."[112] Homans, bu tartışma bağlamında, çağdaş şiirlerde çocuk evliliklerinin kınanması ve bölünemeyen miras alanlarında arazi sahibi olmayan birçok erkek ve kız evladın köyünü terk etmiş olabileceği iddiasının ötesinde bir delil ortaya koymaz.[113] Genel ilke, "toprak yoksa, evlilik de yok" kuralıyla özetlenir. Argüman, "genç erkeklerin yeterli destek aracına sahip olmadan evlenmelerinin beklenmediğini gösteren deliller olduğunun, bunun da normal olarak erkeklerin, buna bağlı olarak da kadınların bir kısmının evliliği ertelediğinin" altını çizen J. C. Russel tarafından da tekrar edilir.[114] "Evliliğin erken olmadığını" gösteren, Kafa Vergisi ve *Post Mortem* incelemeleri üzerine yapılan bir çalışmaya dayanarak bazı kanıtlar da ekler.[115] Doğrudan doğruya yazmasa da, Homans muhtemelen bütün erkek çocukların mirasçı olduğu ormanlık alanlarda, bu çocukların *hepsinin* evlenmek için beklemek zorunda olduğunu iddia eder.

Homans/Russell argümanındaki mantıksal hataları ve istatiksel yanlış okumaları göstermek hiç de zor değildir ve nitekim, ikinci büyük tezi savunanlar tarafından etkin bir şekilde yapılmıştır. Birçok akademisyen –ki John Hajnal bunların başını

---

112. Homans, *Villagers*, s. 158.

113. *A.g.e.*, s. 163, 135-137.

114. Hosiah C. Russell, *British Medieval Population* (Albuquerque, 1948), s. 156.

115. *A.g.e.*, s. 158.

çeker– on altıncı yüzyıl öncesinde İngiltere'nin Batı Avrupalı modelden ziyade klasik köylülük modeline uyduğunu varsayarak, on beşinci yüzyıla kadar olan düzenin "Avrupa-dışı" bir düzen olduğunu ve kadınların yazgısının –buluğ çağında ya da hemen akabinde olmak üzere– çok erken yaşta olduğunu söyler. Hajnal, "kısıtlı istatiksel veri"nin, "1400 ile 1650 yılları arasında Avrupa'nın büyük kısmında evlilik alışkanlığında yaşanan temel bir değişimi" gösterdiğine inanır.[116] Hajnal bu değişimin oldukça geç olduğunu ima eder; zira "amaç gerçekten ortaçağda Avrupa'daki evlilik kalıbının tamamıyla "Avrupa-dışı"lığını kanıtlamak olsaydı, değişimin izinin erken dönem kilise kayıtlarının bazılarında görülebilmesi gerekirdi."[117]

Şimdilerde bunun görünür olmadığını biliyoruz, Hajnal yine de bu geçişin biraz daha erken ortaya çıktığını savunabilir. Öncelikle Hajnal'ın ortaya koyduğu delile, ardından da özellikle köylü kızlar için evliliğin hemen buluğ çağından sonra gerçekleştiği, "Avrupa-dışı model"e inanan destekçilerine bakabiliriz. Britanya asilleriyle ilgili kıtadan ve verilerden elde edilen delili bir yana bırakırsak, Hajnal'ın argümanları iki türdür. Kendisi olumsuz bir şekilde Homans ve Russell'ın argümanlarına saldırır; Russell'ın Kafa Vergisi ve incelemelerden elde ettiği rakamların tam anlamıyla mânâsız olduğunu gösterir. Örneklem çok küçük, Kafa Vergisindeki hata oranları ise çok büyüktür.[118] Hajnal'ın iddiasına göre, ölüm oranları çok yüksek olduğundan, Homans'ın, bir oğulun kendisine arazi miras kalmadan evlenememesi kuralından yaptığı çıkarımlardan, evliliğin ertelenmesi çıkmamış olabilir. Hajnal ayrıca, Hindistan gibi "Avrupa-dışı" toplumlarda, kadınların erken yaşta evliliğinin mülkiyet sahibi olmakla birleştirilebileceğini ve bunun ortaçağ döneminde de

116. Hajnal, *European Marriage*, s. 122.

117. *A.g.e.*, s. 135.

118. *A.g.e.*, s. 118-120.

gerçekleşmiş olabileceğini işaret eder. Dahası, kıtlık sonrası İrlandayla kurulan analojinin yanıltıcı olduğunu belirtir. Yine de onun kadınların çok genç yaşta evlendiklerini destelemek için ortaya koyduğu kanıt, Homans'ın kanıtından daha kuvvetli değildir. *Canterbury Hikâyeleri*'nde erken yaşta evlenen Bath'lı Kadının hikâyesi vardır –fakat Chaucer'ı okuyanlar, diğer kadınların geç yaşta evlendiğini bilir. Yasal yazına dayanarak, 16. yüzyılda buluğ çağı yaşının yükseldiği ileri sürülür.[119] Ancak insan topluluklarında ilk menstrüasyon yaşının değişkenliğiyle ilgili bir çalışmadan elde edilen çıkarımlarla bu kanıtlanabilse bile, bunun evlilik yaşını bir ya da iki yaş yukarıya çekmesi pek olası değildir –ve toplumu, ilk menstrüasyon döneminin çok geç yaşta olduğu birçok Asya toplumuyla aynı çizgiye getirir.[120] Reform döneminde evliliğin doğası üzerine yapılan tartışmaların bu problemle bağlantılı olduğu iddiası, her ne kadar ilginç olsa da, hiçbir zaman tamamlanmamıştır ve kendimin de bu konuda hiçbir destek bulamadığını söylemeliyim;[121] herhangi bir ağırlıktaki tek kanıt, 1377 yılındaki İngiliz Kafa Vergisi Beyanındaki, 14 ya da daha büyük yaşta evlenmemiş kişilerin oranı üzerine yapılan kısa bir analizden elde edilen dolaylı materyalle ilgilidir.[122] Bu, burada sonuçlandıramayacağımız teknik bir meseledir. Ancak özellikle bu dönemi çalışan Richard Smith'in yayınlanmış ve yayınlanmamış Kafa Vergisi rakamlarını çok detaylı biçimde tekrar çalışarak Hajnal'ın muhtemelen hatalı olduğu sonucuna varması önemlidir. Genel olarak kadınların, özelde ise evlenmemiş kadınların sayısının

---

119. *A.g.e.*, s. 123.

120. Sanayileşmemiş toplumlarda, ilk adet menstrüasyon yaşının neredeyse her zaman 13-16 arasına denk düştüğü gerçeği için bkz. M. Nag, *Factors Affecting Fertility in Nonindustrial Societies* (New Haven, 1962), s. 105. Tarihsel kanıtla ilgili güncel bir tartışma içinse bkz. Peter Laslett, *Family Life and Illicit Love in Earlier Generations* (Cambridge, 1977), Bölüm 6.

121. Yakın zamanda yapılan herhangi bir literatür taraması Hajnal'ın görüşünü desteklemez; bkz. Thomas, *Age and Authority*, s. 23, not 63.

122. *A.g.e.*, s. 118-119.

göz ardı edilmesi rakamları saptırır, dolayısıyla Kafa Vergisi "Avrupa-dışı" bir model için kanıt olarak kullanılamaz. Fakat aynı şekilde geç yaşta evliliğin direkt bir kanıtı olarak da kullanılamaz. Diğer yandan, Kafa vergileri Hajnal'ın Avrupa-dışı modelinden ziyade, geç yaşta evlilik modeline daha iyi uyar. Bunun sonucunda Richard Smith, aile ve hizmetçi oranlarındaki büyüklüğün, "bölgenin net bir şekilde 'Batı Avrupa' kültür alanında olduğunu gösterdiği" sonucuna ulaşır.[123]

Manor mahkeme kayıtlarından elde edilen delillerin ortaçağ İngiltere'sindeki evlilik yaşını belirlemek için kullanılabileceğini düşünen kimi ortaçağcılar da mevcuttur. Dahası bu kişiler, bu tarz kanıtların, kadınlar için evlenme yaşının görece genç olduğunu, ortalamanın ise 20 yaş civarında olduğunu ortaya koyabileceği sonucuna varır. Bununla birlikte, bu tür tahminler için kullanılan yöntemde çok ciddi teknik zayıflıklar söz konusudur, çünkü ekonomi ve toplumla ilişkili kanıtlanmamış daha birçok tahmin yapılması gerekir. Mahkeme kayıtlarının yanı sıra kilise kayıtlarını kullanılarak bağımsız bir doğrulamanın yapılabileceği 16. yüzyıl materyalleri üzerinde benzer bir yöntemin kullanılması, tamamen yanlış ve yanıltıcı sonuçların ortaya çıkmasına yol açacaktır.[124]

Ortaçağ kadınlarının hangi yaşta evlendiklerini gösterebilecek ikna edici bir kanıt bulunmaz. 13. yüzyılın diğer birçok ekonomik ve toplumsal özelliği 16. yüzyıldaki özelliklere benzediğinden ve geç yaşta evliliğe tam uyduğundan, en sonunda bunun aslında böyle olduğunu bulmazsak çok şaşırırım. Bu konu üzerine çokça çalışmış olan Richard Smith, hem mahkeme kayıtları hem de vergilendirme verileriyle birlikte bu görüşe doğru kaymış gibidir. Suffolk üzerine yaptığı tezde, "yüksek evlilik

---

123. Smith, "The Poll Taxes of 1377 and 1381", s. 15.

124. Kısa bir erken girişim için bkz. Sylvia L. Thrupp, "The Problem of Replacement-Rates in Late Medieval English Population", *Ec.H.R.*, 2. ser., 18 (1965), s. 112. Çok daha kapsamlı bir girişim için bkz. Razi, "The Peasants of Halesowen", s. 87-91, 229-231.

yaşı ve önemli düzeyde bekârlık" olduğu sonucuna ulaşır;[125] daha yakın zamandaysa, Spalding'in Hallam tarafından kullanılan ortaçağ köylüleri listesinin, "kadınların 25-26 yaşındaki evliliğiyle uyumsuz" bir yaş yapısını gösterdiğini öne sürer.[126] 1540'tan 1740 yılına kadar kadınlar için ilk evlilik yaşı ortalama 25 yaş temelinde dalgalanır; benim tahminime göre, bazı yerlerde kısa dönemler halinde beş yıl yükselen ya da düşen bu tarz bir ortalama evlilik yaşı, elimizde kayıtlar bulunması halinde en azından 13. yüzyıl İngiltere'sine kadar takip edilebilir. Bu, pekâlâ Hajnal'ın argümanına uyabileceği gibi, kıtanın geri kalanının durumuna ışık tutmaz.

Evlilik yaşıyla bağlantılı olan bir diğer problemse, evli kişilerin oranı meselesidir. Bu aynı zamanda köylülük problemiyle ilişkilidir. Klasik köylülük yalnızca kadınların erken yaşta evlenmesiyle değil, "evrensel" evlilik dediğimiz şeyle de tanımlanır; zihinsel ya da fiziksel olarak kısıtlı olmayan neredeyse bütün erkekler ve kadınlar evlenir. Bu durum geleneksel Hindistan ve Doğu Avrupa için doğrudur. Bununla birlikte, değiştirilmiş köylülük modeline göre yalnızca bir erkek çocuk, bir ihtimal de bir kız çocuk çiftlikte evlenebilir; geri kalanlar ise, muhtemelen başka bir yerde evlenmek için "seyahat" eder. Evlilik yaşı probleminde olduğu gibi, ortaçağ kanıtlarına bakan kişiler bu iki modelden birisini takip etme eğilimindedir. Homans, bölünemez miras alanındaki genç çocukların büyük oranda evli olmadığına dair argümanını ileri sürer: "Bir erkek çiftlikte işçi olarak çalışarak kendisini hayatta tutabilirdi, ancak bir arazi sahibi olana kadar ne kadın sahibi olabilirdi ne de bir aile kurabilirdi. Arazi yoksa, evlilik de yoktu." Homans, sonuç olarak, mirasçı olmayan erkek ve kız çocukların köyden taşındığını ve ortaçağ terimleriyle söylersek

125. Smith, *Life-cycles*, s. 384. Dr. Smith burada erkeklerden bahseder.

126. 1976'da Cambridge'de Avrupa Aile Sistemleri üzerine gerçekleşen konferansta sözlü olarak sunulmuştur.

anilepiman ve *anilepiwymen** biçimde tek bir kişi olduklarını savunur.[127] Önemli sayıda evlenmemiş insan olduğuna dair görüşü, Eileen Power gibi bazı ortaçağcıların bulgularınca desteklenir.[128] J. C. Russell vergilendirme kayıtlarının evlilik yaşının yanı sıra önemli sayıda hiç evlenmemiş kişiyi de gösterdiğine inanır.[129]

Bu görüşe, ortaçağ İngiltere'sinin bir köylü toplumu olduğunu düşünenler itiraz eder. Coulton'ın bu görüşü desteklemek için Maitland'dan alıntı yarattığını halihazırda gördük. Coulton'ın öğrencisi H. S. Bennett'se 15. yüzyıl üzerine yazarken şunları söyler:

> *Çağdaş belgeler üzerine yapılan kısa bir çalışma açık biçimde gösterir ki, hiçbir kadının uzun süre bekâr kalması beklenemez ve hem yasa hem de yerel gelenekler, erişkin yaşa gelmiş herkesin doğal bir kanun gereği evlenmesi gerektiğini varsayar. ...Popüler görüş evliliği kaçınılmaz bir şey olarak görür, kadınlar çok kolay bir şekilde, evliliğe şeylerin düzeninin bir parçası olarak bakarlar. Bir kadın eğer bir manastıra kapanıp İsa'nın gelini* olmadığı sürece, muhtemelen yalnız kalması o zamanlarda da düşünülemez bir şeydi.*[130]

Böyle bir görüş *hakiki* Maitland'ın daha ağır değerlendirmelerine taban tabana zıttır, ancak bir kere daha Hajnal'ın çalışmasınca desteklenir görünür. Hajnal, 15. ve 16. yüzyılın, evrensel evliliğin "Avrupa-dışı" modelinden seçici bir evliliğe geçişe tanıklık ettiğini savunur, buna 17. yüzyılda hiç evlenmemiş kadınların oranındaki %15 ile %20 arasındaki bir artış eşlik eder. Asillerden

* Ortaçağda evlenmemiş, arazi sahibi olmayan erkek ve kadınlara verilen isimlerdir –çn.
127. Homans, *Villagers*, s. 137, 136.
128. Eileen Power'ın, ortaçağda çok sayıda bekâr kadının arazi sahibi olduğuna dair görüşü halihazırda bu bölümün başında alıntılanmıştır.
129. Russell, *Medieval British Population*, s. 154 vd.
* Kendisini manastıra kapatıp hayatı boyunca evlenmeyen rahibelere verilen isim –çn.
130. H. S. Bennett, *The Pastons and their England* (1922; karton kapak, 1968), s. 51.

elde edilen verileri bir yana bırakırsak, kanıt ve argüman nedir? Öncelikle o, Homans/Russell/Power tezini sarsmaya çalışır. Aslında, bu noktada hiçbir zaman ve hiçbir yerde doğrudan Homans'a meydan okumaz; ancak haklı olarak, *post mortem incelemelerin*, Russell'ın 24 yaşındaki nüfusun yarısının evlenmemiş olduğuna dair görüşünü desteklemek için fazla küçük olduğunu işaret eder.[131] Power'ın görüşüne karşı olan davranışı bir reddiye değil, kaçınmadır; çünkü "Power'ın elindeki materyali detaylı biçimde sunmadığının" altını çizer; "sanki, okuyucunun evde kalmış kızların yüksek oranının duruma uymadığını hissetmesini bekliyor gibidir."[132] Şurası açıktır ki, buradaki mesele bulguların ardındaki üstü örtülü modeldir: Hajnal'ın "Avrupa-dışı" ya da Hindistan'daki klasik köylülük sistemi onun evrensel evliliği bulmayı beklemesine yol açar ve sonuç olarak o, Power'ın görüşünü alıntılayarak şunu vurgular: "Evliliğin her kadının yazgısı olduğu ve ortaçağın, evlenmemiş bağımsız kadınlar açısından *günümüzdeki tanıdıklığa sahip olmadığı* düşünülmemelidir."[133] Ancak bu bölümün başında incelenen, kadınların mülkiyet hakları ve etkinlikleri üzerine yapılmış güncel detaylı bir çalışmayla desteklenen bu görüş Hajnal'ın değil, Eileen Power'ın görüşüdür. Yerel kayıtların ve yasal belgelerin dengesi Power'dan yanadır.

Çok sayıda insanın, ister kadın ister erkek olsun, bekâr kaldığını söyleyen görüşü savunanlara yönelik negatif saldırılardan ayrı olarak, Hajnal yalnızca bir parça pozitif kanıt ileri sürer. Bu yine, 1377 Kafa Vergisine göre, 15 yaşın üstünde evlenen kadınların oranıdır. %70'lik evlilik yüzdesinin "Avrupa modelinde bir nüfus için oldukça yanlış olduğunu" savunur.[134] Kayıt altına alınmamış

---

131. Hajnal, *European Marriage*, s. 120.

132. *A.g.e.*, s. 125.

133. *A.g.e.*, s. 124. Bu söylem, bölümün başındaki alıntıyla tamamen çelişir. Bir önceki meselede Power, *de jure* ve üst sınıf pozisyonla ilgili konuşmaktadır, buradaysa *de facto* ve orta-alt sınıflardan bahseder.

134. Hajnal, *European Marriage*, s. 119.

bekâr yetişkin kadın olması ihtimalini kabul eder, ancak rahibeleri ve diğer kadınları dâhil etsek bile, bunun yalnızca %2 ya da %3'lük bir fark oluşturacağını, bunun da genel bulguyu değiştirmeyeceğine inanır. Avrupa modelinde, "bir ülkede 15 yaşın üzerindeki evli kadınların oranı %55'in altındadır, 19. yüzyıldaysa genelde 50'nin altındadır." Buna dayanarak şu sonuca varır: "Ortaçağ İngiltere'sinin en azından bazı bölümlerinde evlilik modeli 18. yüzyıl İngiltere'sine tam olarak benzemese de, Avrupa-dışı medeniyetlerinkine benzemekteydi." Ardından ihtiyatlı bir biçimde şunu ekler: "Bu tarz bir yoruma çok fazla güven duymadan önce, kafa vergisi kayıtları üzerine daha ileri bir çalışmaya ihtiyaç vardır."[135]

Bu tarz çalışmalar şu an yapılmakta, özellikle daha önce alıntı yapılan ve henüz yayınlanmamış Richard Smith'in çalışması böyle bir çalışmadır.[136] Yine de, onun vardığı sonuçlar Hajnal'ı desteklemez. O kaçırılan verginin (*evasion*) muhtemelen Russel'ı ya da Hajnal'ın düşündüğünden çok daha fazla, %5 değil de %20 civarında olduğunu savunur ve bu oran özellikle evlenmemiş çıraklar ve kadınlar arasında yüksektir. Bunun sonucunda anlamlı rakamlara sahip olmak neredeyse imkânsız bir hal alır. Rutland'deki Kafa Vergisi üzerine yeniden çalışılması, vergi kaçırma oranı Postan ve Titow gibi ortaçağcıların düşündüğü seviyede yüksek olmasa bile, "geç 14. yüzyılda Rutland'daki 14 yaş üzeri erkek nüfusun %50-55'lik bir kısmının evli olduğunu belirlemenin görece daha kolay olduğuna dair güçlü bir ihtimal" ortaya koyar.[137] Bu, 1599 sonrası, büyük sayıda insanın evlenmediğini bildiğimiz bir dönemin yerleşimcilerinin listelerinden edindiğimiz

135. *A.y.*

136. Yayınlanmış bir çalışmada, başka birinin yayınlanmamış bulgularına bu kadar büyük ölçüde bağlı olmak alışılmadık bir durum olduğundan, bunu üç nedenden yaptığımı belirtmeliyim. İlk olarak, konu çok önemli. İkinci olarak, Hajnal'ın makalesi sık sık yetkin ve nihai olarak alıntılarken, ortada makûl bir şüphe olduğunu da göstermeyi umuyorum. Son olarak, Richard Smith'in çalışmasının olağanüstü kalitesi, onu alışılmadık derecede güvenilir kılıyor.

137. Smith, "The Poll Taxes of 1377 and 1381", s. 6.

rakamlarla tam olarak kıyaslanabilir. Richard Smith'in detaylı bulgularını burada veremiyoruz, büyük bir heyecanla bu bulguların yayınlanmasını bekliyoruz. Açık bir şekilde belli olan Hajnal'ın hipotezinin kanıtlanamayacağıdır. Aslında evlenme yaşı konusunda, ekonomik ve toplumsal modelin bütün özelliklerini göz önüne alırsak, Eileen Power haklı görünür. Bu muhtemelen daha sonraları seçici evliliğe evrilen bir "evrensel evlilik" toplumu değildir. Bunun, Homans'ın evlenen ve evlenmeyen vârisler arasındaki kritik ayrıma dair görüşünü desteklemesi gerekmez. Böyle basit bir argüman, aile ile toprak arasındaki bağlantıyı, her seviyede mücadele etmek için acı çektiğimiz bir "yarı köylülüğü" ima eder. Yine de, bekâr insanların yaygın olduğuna dair genel görüşünün doğru olması muhtemeldir ve yine halihazırda tanımlanmış olan bir modelin özellikleriyle –örneğin çok sayıda hizmetçi, çırak ve günlük ücretli işçi olmasıyla– doğrulanır.

Bu ve önceki bölümlerde anahatlarıyla bahsettiğim özelliklerin toplamı, klasik ya da değişmiş köylü toplumundan kökten farklı, kendine has bir toplum tipine yol açar. Basitçe söylersek, klasik bir köylü toplumu (diyelim ki Hindistan) birçok yerel birimden ya da "köyden" oluşur; bunların her biri birbirine benzer, kendisine yeter ve kendi lehçeleri, malları, folklorları vardır. Antropolog Srinivas şöyle yorumlar: "Hiç kimse bu köy toplumlarının (Hindistan) yalıtılmışlığından ve istikrarlılığından etkilenmezlik edemez."[138] Toplumun bütünü ayrı ve büyük oranda özerk birimlerin bir araya gelmesinden oluşur. Coğrafi hareketliliğin olmaması ve kalıcı ekonomik farklar ile ailelerin bir alanda ve araziye bağlı kalması, yerel topluluğun güçlü duygularıyla ilişkilidir. Topluluklar *arasındaki* sınırlar güçlüdür. Yabancılar kötü muamele görür ve "bizim" mekânımız ve "dünya" arasında kuvvetli bir zıtlık söz konusudur; millet aşağı yukarı özdeş ve neredeyse aynı büyüklükte birimlerden oluşur. İngiltere'nin aynı

---

138. M. N. Srinivas (der.) *India's Pillages* (New York, 1960), s. 23.

zamanda köylü bir toplum olduğuna inanıldığından, durumun da bununla olduğuna inanılıyordu. Macaulay, bunun 1685'te bile böyle olduğunu savunuyordu ve biz ondan yalıtılmış, geri kalmış, kırsal köylerin resmini alıntıladık. Bazı tarihsel kayıtların böyle bir görüş içerdiği gerçeği, 1900 ile 1950 yılları arasında çalışan, İkinci Bölümde görüşlerini alıntıladığımız ortaçağ ve modern İngiltere tarihçilerinin ifadeleri aracılığıyla gösterilmiştir.

Erken on altıncı yüzyıldan günümüze gelmeyi başarmış çok çeşitli belgenin sistematik olarak kullanılması, tarihçilerin bu yanlış görüşten sıyrılmasına yol aşmıştır. Ortaçağcılar genel olarak bu belgelere sahip değil. Bu sebeple, Power ve Coulton tarafından açık bir biçimde ifade edildiğini gördüğümüz bir görüşe geniş bir biçimde sıkışıp kalmaları sürpriz değildir. Bunun sonucu olarak, güncel ortaçağ toplum araştırmaları hâlâ "sıkı sıkıya örülmüş bir köylü toplumu"ndan bahseder ve 14. yüzyıl köyünün "kenetlenmiş bir topluluk" olduğunu savunur.[139] "Köylü topluluğu"ndan çalışmalarında sıklıkla bahseden Hilton, "köylü topluluğundaki dayanışmanın, ortaçağ toplum tarihinin iyi bilinen bir gerçeği" olduğunun altını çizer.[140] Birbirine sıkı sıkıya bağlı bir topluluğun mevcut bulunmadığını söyleyen çalışmalarda bile yapılması ve ayrıntılandırılması *gerektiği* zaman biraz daha önceki dönemlere bakılır. Ramsey *manor*ı ilgili DeWindt şunları yazar:

> *Eğer öğrenci yerel topluluğa kendisini içeren ve kendi kendisine yeten bir ekonomik toplumsal birim olarak yaklaşırsa, bir kez daha yakın bir zamanda dış ilgilerin ve ilişkilerin çelişkili kanıtlarıyla ve inceleme altındaki köylüler arasında var olan normal hareketlilikle karşı karşıya kalacaktır... Bu yazara göre büyük değişim Kara Vebadan sonra gerçekleşmiştir; çünkü o günlerde eski,* manorı *ilişkili köy örgütlenmesi yavaş yavaş yok olmakta,*

---

139. Paul R. Hyams, "The Origins of a Peasant Land Market in England," *Ec.H.K.* 2. ser. xxiii, No. I (Nisan, 1970), s. 26; Hilton, *Peasantry*, s. 54.

140. Hilton, *Bond Men*, s. 32, 29.

yerini eşit derecede farklı, davranışların ileri düzeyde bağımsız, özgür ve hatta şahsi olduğu bir toplum tipine bırakmaktadır.[141]

Titow'un tamamen doğru yazdığı gibi, efsaneler "çok zor ölür" ve bütün kanıtlar, aslında "ortaçağ tarım ekonomisinin kendi kendisine yeten, kendisini içeren ya da "doğal" olmadığını" gösterir.[142] Şimdi açıkça görülür ki, 13. yüzyıla kadar döndüğümüzde İngiltere "Topluluğa" ya da "topluluklara" dayanmaz. Açık, hareketli, piyasaya yönelik ve oldukça merkezileşmiş bir ulus olarak karşımıza çıkar. Yalnızca düzey bakımından değil, tür bakımından da Doğu Avrupa ve Asya köylülüğünden ayrılır ve yalnızca daha ileri çalışmalar bunun doğru olup olmadığını kanıtlayacaktır.

Köylülüğün özelliklerinin eksik olduğunu göstermek için toplumun diğer özellikleri incelenebilir; görece yavaş nüfus artışının demografik kalıpları,[143] çok gelişmiş kentler ve piyasalar, emeğin dikkate değer ölçüde bölünmesi ve köy seviyesinde bile var olan mesleki uzmanlaşma, araştırmaya değer özellikler arasındadır. Ancak umuyorum ki, geleneksel kalıp yargıların yeniden incelenmesi için en azından *prima facie* bir mesele bulunduğuna dair söylenenler yeterli olmuştur. Yalnızca gelecekte yapılacak olan detaylı çalışmalar, reddedilen klasik ya da değiştirilmiş bir "köylülük" fikrinin ya da yerel üretim tarzının doğru olup olmadığını gösterecektir. Bir tartışma başlatmak için, yukarıdaki tartışmaların birçoğunu öngören F. W. Maitland'ın çalışmasını istisna tutarak, birçok otorite isminin karşısına muhalif bir hipotez koymak uğraşmaya değer görünmektedir.

141. DeWindt, *Land*, s. 278, 275; ayrıca bkz. s. 263.

142. Titow, *Rural Society*, s. 16.

143. 1100'den sonraki 250 yıl içerisinde muhtemelen rakamların üçe ya da dörde katlandığına dair önerilerle ilgili tartışma için bkz. Postan, *Medieval*, s. 30-41. Bu da 125 yılda ya da daha fazla sürede ikiye katlandığını gösterir. Çağdaş Üçüncü Dünya toplumlarında, hatta birçok geleneksel köylü toplumda nüfusun 35 yılda ikiye katlanması sıradışı değildir. Bu durum İngiltere'de gerçekleşmiş olsaydı, 1100 yılında 2 milyon olan nüfusun 1350 yılında 250 milyonu geçmesi gerekirdi.

Bizim bir sonraki bölümde biraz daha geliştireceğimiz hipotez, en az on üçüncü yüz yıldan sonraki dönemlerde İngiltere'deki sıradan insanların çoğunluğunun hayli bireyci, sosyal ve coğrafi olarak fazlasıyla hareketli, ekonomik olarak "rasyonel", piyasa odaklı, açgözlü ve akrabalık ilişkilerinde/sosyal hayatlarında ben-merkezci olduklarıdır. Bu durum, üç yüz yıl sonraki ardıllarının da kendilerine benzer olduklarını göz önünde bulundurursak çok da şaşırtıcı olmaz. On altıncı yüzyılda bir İngiliz, aynı ülkede, aynı kanuni ve politik sistemde, aynı coğrafyada, aynı dille ve kabaca aynı nüfusla yaşamıştır. Belki de çok büyük bir fark olmadığını görmek çok da şaşırtıcı olmaz. İddia edilebilir ki, burada *onus* [mesuliyet], gerçekte, söz konusu iki dönemin toplumsal ve ekonomik sistemlerinin oldukça benzer olduğunu göstermek isteyen tarihçinin değil; 13. ve 18. yüzyıl arasında kökten dönüşümler olduğuna inanan ve yeterli kanıt temin etmek suretiyle bunun böyle olduğunu göstermesi gereken kişilerin mesuliyetidir.

7
BAKIŞ AÇILARIYLA İNGİLTERE

Önceki bölümlerde işlenen argüman doğruysa eğer, İngiltere, en azından 13. yüzyıldan itibaren toplumsal, ekonomik ve hukuksal sistemi itibariyle yalnızca Asya ve Doğu Avrupa halklarından değil, aynı zamanda aynı dönemdeki Kelt ve Kıta ülkelerinin halklarından da farklı olan insanların yaşadığı bir yerdir. Bu farkın sebepleri çağdaş kişiler için görünmez olsa da, İngiltere ve Avrupa'nın diğer bölgeleri arasında gidip gelmiş kişiler için bazı etkilerin belirgin olmasını bekleyebiliriz. İngiltere'yi ziyaret eden ya da hakkında bir şeyler okuyan yabancıların ve yurtdışına yolculuk yapan İngilizlerin, yalnızca farklı bir coğrafya, dil ve iklim bölgesinden diğerine değil, aynı zamanda neredeyse tüm kültürel açılardan tamamen farklı uluslara gittiklerinin farkına varmaması mümkün değildir.

13. yüzyıldan 18. yüzyıla kadar bu problemi barındıran Avrupa'nın bütün önemli felsefi ve gezi yazınını incelemek bu çalışmanın kapsamının dışındadır. Bu sebeple birkaç kaydadeğer açıklamayı ya da bildiriyi seçeceğiz. İlk olarak İngiltere hakkında yazan yabancıları, ikinci olaraksa kendi toplumlarını, kendilerini çevreleyen diğer toplumlarla kıyaslayan İngilizleri inceleyeceğiz. Birçok farklı gelenek ve görenekle ilgili yorum yapmış olsalar da, muhtemelen incelediğimiz kalıpla direkt bağlantılı yarım düzine özelliğe odaklanacağız. Oldukça gelişmiş ve bireyselleşmiş bir piyasa toplumu bütün nüfusa yayılmış, alışılmadık zenginliklere yol açabilecek bir toplumdu. Bu, kan ilişkilerinden ziyade zenginliğe dayanan; beraberinde meslek grupları, kent ile kır ve sosyal tabakalar arasındaki birkaç güçlü

ve kalıcı engeli de beraberinde getiren çok önemli bir toplumsal hareketlilik durumuydu. Güçlü bireysellik duygusunu, bireysel haklar, bağımsızlık, din ve düşünce özgürlüğü kavramları noktasında yasalara gömülü bir halde bulmak olağandı. Bununla beraber, bu özellikler yabancı kişilerin İngilizleri küstah ve kendi kendine yetebilen kişiler olarak görmesine yol açmış olabilir. Bu yüzden, yabancı gözlemcilerin İngiltere'nin ekonomik, toplumsal ve ideolojik olarak kıtanın geri kalanından çok farklı olduğunu gözlemlemiş olması mümkündür; bu durum kendi ulusunu diğerleriyle kıyaslayan bir İngiliz için de geçerlidir. Bu farklılığın yalnızca 18. yüzyıla özgü olmadığı, Marx ve Weber'in öne sürdüğü üzere Protestanlığın ve yükselen yeni kapitalist ekonominin sebep olduğu varsayılan dramatik değişimlerin öncesine, 15. yüzyıla kadar izlenebileceği gösterilebilirse, o halde İngiltere'nin 16. yüzyıldan çok daha önce Avrupa'nın büyük kısmından farklı bir yola girdiğine dair argüman da desteklenmiş olur. Literatür üzerine yapılacak daha detaylı bir inceleme, özellikle de ziyaretçilerin gittiği ülkeleri gördüklerinde verdiği tepkiler, her iki şekilde de meseleye kanıt oluşturabilir.

İngiltere ve Kıta arasındaki, özellikle de Fransa arasındaki farklılık üzerine 18. yüzyılda yazdığı *Eski Rejim* kitabıyla çokça kafa yoran kişilerden birisi de De Tocqueville'dir. O günlerde İngiltere'nin kişi başına düşen en büyük zenginliğe ve en gelişmiş özel mülkiyet kanununa sahip ülke olduğuna dair çok az kuşku söz konusudur. Tocqueville belagatle şu soruyu sorar: "Bununla birlikte Avrupa'da, kamusal servetin daha büyük, özel mülkiyetin daha yaygın, daha güvenli ve daha çeşitli, toplumun da daha sağlam ve daha zengin olduğu başka bir ülke var mı?"[1] Ve "İngiliz tarımcılarının dünyanın gelişmiş ve en zengin" tarımcıları oldu-

1. Alexis De Tocqueville, *L'Ancien Regime* (Oxford, 1956), s. 184 [Türkçesi için bkz. *Eski Rejim ve Devrim* (2. baskı), çev. Turhan Ilgaz, Ankara: İmge Yayınları, 2004, s. 268].

ğunu iddia eder.[2] Bunun, "bütünüyle İngiliz yasa sisteminin taşıdığı ruhtan kaynaklanan" yasal ve toplumsal sistemin bir sonucu olduğuna inanır.[3] İngiltere'yi Avrupa'nın geri kalanından ayıran şeyin, "bu ülkenin yasalarının, zihniyetinin ve tarihinin özelliklerini" ayrıştırmakla kalmayıp, bu temel farklılığın ne zaman ve neden ortaya çıktığını da açıklayabileceğinden emindir.[4] Bunun toplumsal engellerin olmayışından, serbest dolaşımdan ve oldukça yüksek derecede bireysel bir toplumdan kaynaklandığını:

> *Feodal sistem, Avrupa kıtası üstünde yerleşmiş olduğu her yerde kastlara ulaşmıştır; bir tek İngiltere'de aristokrasiye dönüşmüştür. Bütün modern toplumlar arasında İngiltere'de bu ölçüde belirginleşen ve bu ülkenin yasalarının, zihniyetinin ve tarihinin özelliklerini anlaşılır kılabilecek tek şey olan bir olgunun, düşünür ve devlet adamlarının dikkatini, olduğundan da daha fazla çekmeyişine ve de sonunda alışkanlığın, onu İngilizlerin kendileri için bile sanki görünmez kılmasına her zaman şaşırmışımdır. ...İngiltere'yi Avrupa'nın kalan kısmına gerçekten de hiç benzemez kılan şey, aslında, parlamentosundan, özgünlüğünden, açıklığından, jürisinden de fazla olarak, çok daha özel ve çok daha etkili bir şeydi. İngiltere, kast sisteminin değiştirilmiş değil de, gerçekten ortadan kaldırılmış olduğu tek ülkeydi. Soylular ve soylu olmayanlar bu ülkede aynı işleri beraberce sürdürüyorlar, aynı meslekleri seçiyorlar ve, çok daha anlamlısı da, birbirleriyle evleniyorlardı...*[5]

2. *A.g.e.*, s. 34.

3. *A.g.e.*, s. 184-185.

4. *A.g.e.*, s. 88.

5. *A.y.* Tocqueville Amerika üzerine bir önceki çalışmasında, İngiltere ve Amerika'nın Kıta Avrupa'sıyla farklarını ortaya koymuştur. Tocqueville'e göre İngiltere ve Amerika, on yedinci yüzyılın ortalarına geldiğimizde çok daha hareketli ve eşitlikçi bir sisteme sahip olmuştur (*Democracy in America* (1835; Mentor edisyonu, 1956), der. Richard Heffner, s. 47, 248 [Türkçesi için bkz. *Amerika'da Demokrasi* (2. baskı), çev. Seçkin Sertdemir Özdemir, İstanbul: İletişim Yayınları, 2019].

Tocqueville bu önemli farkın nereden yayıldığı konusunda daha az emindir, çünkü "bu devrimin zamanın karanlığında kaybolduğunu" kabul eder, İngilizce "asilzade" kelimesini "birkaç yüzyıl" geriye takip edebilse de böyledir.[6] Tocqueville, kırılma noktasını 15. ya da 16. yüzyıl olarak düşünüyor gibidir. Ortaçağlarda Fransa, İngiltere ve Almanya'daki politik ve hukuksal sistemlerin "müthiş benzerlikler" taşıdığına ve aynı şekilde "Polonya'nın en ücra köşelerinden İrlanda sahillerine kadar... köylülerin yaşamlarının pek az farklılık gösterdiğine" inanarak "Avrupa'nın toplumsal, siyasal, yönetsel, yargısal, ekonomik ve yazınsal kurumlarının" yakın bir benzerliği olduğu sonucuna ulaşır.[7] Ancak 17. yüzyıldan itibaren İngiltere "bağrında yalnızca birkaç ortaçağ kalıntısını sanki tahnit edilmişçesine saklamış olan, baştan aşağı modern bir ulustur."[8] Yenilikle ne kastettiği aynı paragrafta açıklık kazanır. "Eski adların ve biçimlerin" ötesinde, "ülkede, feodal sistemin bütünlüğü içinde ortadan kaldırıldığı, sınıfların birbirine karıştığı, soyluluğun silindiği, aristokrasinin açıldığı, zenginliğin güç haline geldiği, yasa önünde eşitliğin, vergi adaletinin, basın özgürlüğünün, parlamento tartışmalarında aleniyetin sağlandığı görülecektir." Tocqueville bütün bunların, "ortaçağ toplumunun tanımadığı yeni ilkeler" olduğuna inanır. Elbette biz, bakmaya çalıştığımız yerlerde, yeni ilkelerin ve değişimin Tocqueville'in hayal ettiği şekilde gerçekleşmediğini net şekilde biliyoruz. Ancak 17. ve 18. yüzyıl İngiltere'sinin halihazırda Fransa'dan farklı bir toplumsal yapıya sahip olmasıyla ilgili karakterizasyonu çok açıklayıcıdır. Dahası Tocqueville, İngiltere'de yaygın olan bireyselliğin Fransa'da olmadığının farkındadır. Tocqueville şunu savunur: "Atalarımız, kendi kullanımımız için yarattığımız *bireycilik* sözcüğünü tanımıyorlardı, çünkü onların zamanında bir gruba ait olmayan ve kendisini tastamam

6. *A.g.e.*, s. s. 89-90.

7. *A.g.e.*, s. 89-90.

8. *A.g.e.*, s. 21.

tek başına düşünebilen birey gerçekten de yoktu."[9] Ve bizi uyarır: "İnsanlar bu toplumlarda, artık hiçbir kast, sınıf, lonca ya da aile bağıyla birbirlerine bağlı olmadıklarından, oralarda, yalnızca kendilerini düşünmeye ve her türlü kamusal erdemin bastırıldığı dar bir bireycilik içine çekilmeye her zaman fazlasıyla teşne bir şekilde, salt kendi çıkarlarından başka şeyle uğraşmamaya fazlasıyla yatkındırlar."[10] Bu İngiltere'de ortaya çıkmış ve daha sonra Amerika'ya geçmiş bir eğilimdir, Tocqueville İngiltere'nin 17. yüzyıldaki açık ve hareketli durumunun "nihayetinde Amerika'ya geçtiğini... bunun demokrasinin kendisi olduğunu" fark eder.[11] Böylece o, İngiltere ve Amerika'nın 17. yüzyıldan itibaren Kıta Avrupa'sından tamamen farklı bir toplumsal yapıya sahip olduğunun belirlenmesine yardımcı olur. Dahası, 18. yüzyıl Fransa'sındaki kırsal toplum tanımlaması –kentlerden, eğitimden ve soyluluktan koparılmış "köylüler"– yalnızca 17. ve 18. yüzyıldaki İngiltere değil, çok daha eski zamanlarda da keskin zıtlığa sahip olan bir resmi işaret eder. Örneğin, 13. yüzyıldan beri herhangi bir İngiliz köyünün, "bütün üyeleri yoksul, cahil ve kaba" olan bir 18. yüzyıl köyüyle benzerlik taşıması olası değildir.[12]

Tocqueville'den yüz yıl kadar önce, yine bir Fransız Montesquieu de yazılar yazmıştır. 1720'de İngiltere'yi ziyaret eden Montesquieu, açık biçimde yabancı bulduğu politik ve toplumsal kurumlar üzerine bir çalışmaya girişerek şunları söyler: "Burada, Avrupa'nın bütün öteki yerlerine hiçbir şekilde benzemeyen bir ülkedeyim."[13] *Kanunların Ruhu Üzerine* isimli eserin toplumsal, ekonomik ve dinsel durumların, kanunlar ve politikayla olan ilişkisinin İngiltere'de farklı olduğunu vurgular. İngilizler zengindir

---

9. *A.g.e.*, s. 102.

10. *A.g.e.*, s. xv.

11. *A.g.e.*, s. 90.

12. *A.g.e.*, s. 132.

13. Alıntı için bkz. *a.g.e.*, s. 89.

ve İngiltere, "lüksün yerleşmiş" olduğu;[14] sınırlayıcı yasaların ve "yıkıcı önyargılar"ın kısıtlarından kurtulmuş ticaret yapan bir ülkedir.[15] Montesquieu, bir dereceye kadar Tocqueville'in söylediklerini öngörerek, Fransa'daki duruma şöyle dikkat çeker: "Soyluların ticaret yapmasını kabul etmek monarşinin ruhuna terstir. İngiliz soyluluğunun ticaret yapmak için çektiği geleneksel çile, monarşik yönetimin zayıflamasına büyük ölçüde katkıda bulunan şeylerden birisidir."[16] Fakat her şeyden önce Montesquieu'nün fark ettiği şey İngilizlerin özgürlüğü, bağımsızlığı ve bireyselliğidir. Onlar "özgür insanlar"dır.[17] Diğer ulusların aksine, der Montesquieu, "bu millet hürriyetini aşırı derecede severdi";[18] "her birey bağımsızdır"[19] ve "dine gelince, böyle bir ülkede her vatandaş kendi iradesine göre davranmakta serbest olduğundan dolayısıyla kendi bilgilerine ve isteklerine göre hareket edeceğinden ... mezhepler de böylece ülkede artar dururdu."[20] Montesquieu neden bunun konu edinilmesi gerektiğine dair tahminlerde bulunur; genel olarak, özgürlük ve bireyselliğin Güney Avrupa'ya nazaran kuzeyde daha güçlü olduğunu kaydeder: "Kuzeydeki halk şimdi olduğu gibi, bundan sonra da özgürlük ve bağımsızlık ruhuna sahip olacaktır"[21] ve en önemlisi, "adanın yerlileri, kıtanın geri kalanındakilerden daha fazla özgürlüğe meyillidir."[22] Ayrıca, "kanunların, usullerin ve geleneklerin büyük kısmını" ortaya çıkarmakta iklimin de etkili olduğunu düşünmüş olabi-

---

14. Baron de Montesquieu, *Spirit of the Laws* (1748; Hafner baskısı, New York, 1975), s. 314 [Türkçesi için bkz. *Kanunların Ruhu Üzerine*, çev. Fehmi Baldaş, İstanbul: Hiperlink Yayınları, 2015].

15. *A.g.e.*, s. 310.

16. *A.g.e.*, s. 327.

17. *A.g.e.*, s. 307.

18. *A.g.e.*, s. 309.

19. *A.g.e.*, s. 308.

20. *A.g.e.*, s. 312.

21. *A.g.e.*, s. 31.

22. *A.g.e.*, s. 273.

lir.[23] Ancak şu husustan çok emindir ki, köken ne olursa olsun, İngiltere'deki hukuk sistemi ve gelenekler, bireysel özgürlük için ayrıcalıklı bir elverişli ortam yaratmıştır: "Kanunlar herkes için eşit yapılıyor, her birey kendisini bir hükümdar olarak görüyor ve gerçekten de bu ulusun insanları tebaadan ziyade müttefikler."[24] Diğer bir deyişle, Montesquieu'ye göre İngilizler, kurallara dayanan hiyerarşi temelli itaatkâr bir ulus yerine, eşit ve bağımsız bir bireyler birliği kurmuştur. Montesquieu'nün ileri sürdüğü bu bireysellik, İngiltere'ye has bir durum değildir; bir şekilde hem ekonomik hem de dini sistemlerle bağlantılıdır. Protestanlık, Kuzey Avrupa'da kendine bir yer edinmiştir, çünkü Katoliklik güneyde bunu onaylasa da, kuzeydeki bağımsız bireyler görünür bir baş kişi fikrinden hoşlanmamıştır.[25] Dahası bu, zenginlik ve ticaret kanunlardaki farklılıkla ilişkilidir. Bu ilişkilere daha sonra Weber de, Montesquieu'den "Bütün dünyadaki insanlar içinde, şu üç bakımdan en iyi durumdadırlar: dindarlıkta, ticarette ve özgürlükte" cümlesini alıntılayarak dikkat çeker.[26]

Montesquieu'nün İngiltere ve "kıtanın geri kalanı" arasındaki farklar üzerine yaptığı tanımlamalar genel itibariyle Tocqueville tarafından da kabul edilir. Bununla birlikte o, Tocqueville'den sistemin kökenleri ve sebepleri noktasında ayrışır. Oysa ki, 19. yüzyılın ortalarında yazdığı yazılarda Tocqueville, bu kökeni geç ortaçağın karanlığında yitirmişse de, Montesquieu bunun çok daha erken bir döneme ait olduğunun farkında gibidir. Durum buysa, yasalara ve geleneklere sebep olan çevre yüzlerce yıl daha yaşlıdır, farklılıklar da çok eski olmalıdır. Montesquieu bunu 15. ve 16. yüzyılda bozulan tek tip Avrupa

---

23. *A.g.e.*, s. 307.

24. *A.g.e.*, s. 314.

25. *A.g.e.*, s. 31.

26. Max Weber, *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (Unwin University Books baskısı, 1930), s. 45 [Türkçesi için bkz. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, çev. Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999, s. 39].

örüntüsü içinde konumlandırmaz, ancak İngiliz sisteminin anımsanamayacak kadar eski zamanlardan bu yana farklı olduğunu öne sürer. Montesquieu, büyük oranda Locke'un aynı mesele üzerine incelemelerine dayanarak on sayfa boyunca İngiliz yasalarını ve Anayasasını tanımladıktan sonra şu çıkarımı yapar: "Roman İmparatorluğunu istila eden Cermenler herkesin bildiği gibi son derece hür kişilerdi. İngilizler bu siyasi yönetim fikrini onlardan aldı. Bu konuda, *Tacitus'un Cermenlerin Ahlak ve Gelenekleri Üzerine* adlı kitabını okumak yeter. İstilacılar bütün ülkeye yayıldılar; şehirlerden çok dağlarda, ormanda otururlardı."[27] Ona göre "ödünç alınan" yalnızca politik sistem değildir, toprak yasaları ve miras sistemi de ödünç alınmıştır. Burada önemli olan nokta şudur: Montesquieu'nün de gözlemlediği gibi, Tacitus tarafından tanımlanan Cermen sistemi mutlak bireysel mülkiyeti içerir; ortada araziye sahip olan bir "grup" yoktur; bu sebeple aile ile kaynaklar arasında ayrılmaz bir birliktelik olduğuna dair bir düşünce de yoktur. Salyan hukuku tanımlamasında şunu vurgular: "Bu kanunun amacı, kızlarla erkekler arasında bir fark gözetmek, ailenin, adın devamını ya da yurdun intikalini gözetmek değildi. Bu gibi şeyleri Cermenlerin kafası almazdı da ondan."[28] Montesquieu elbette bunun ya da bu güzel sistemin başka yönlerini İngilizlerin nasıl elde ettiğini gösterecek bir konumda değildi. Yine de bu kadarı buradaki amaçlarımız için yeterlidir; muazzam engin bir zihin, İngiltere'nin 17. ve 18. yüzyılda Kıtadaki herhangi bir ülkeden farklı durumda olduğunu fark etmiş ve bu farklılığın muhtemelen çok eskilere dayandığına inanmıştır.

Şimdi, 16. yüzyıl boyunca İngiltere'ye ziyarette bulunmuş çeşitli yabancıların burayla ilgili söylediklerine bakmak için iki yüzyıl geriye gidebiliriz. Bu yabancılar, genellikle Flamanlar ve

---

27. *Spirit of Laws*, i, s. 161.

28. *A.g.e.*, i, s. 283.

Almanlardı. Yaptıkları gözlem, toplumsal ya da yasal farklara değil, fiziksel farklara yoğunlaşmıştı. Yine de bunlar, en azından 16. yüzyıla kadar, İngilizlerin zenginliği ve özgür ruhuna ilişkin kanıtları doğrulama eğilimindedir. 1592'de, İngiltere'deki Wirtemberg Dükü Frederick'in "yüzme gezisi" hakkında yazan yazar, Londra'nın büyük refahından bahseder: Londra, "alışverişin muazzam şehri"dir ve insanlar ihtişamlı giyinirler; "son derece iyi kıyafetler giydikleri için... bildiğim kadarıyla, sokakta kadife giymekten çekinmezler."[29] Yazar ayrıca, kırsal bölgelerin zenginliğinden ve mahsulün bolluğundan bahseder; bir Almanın gözünden ilginç bir kırsal bölge resmi sunar: "Köylüler küçük kulübelerde yaşar ve ürettiklerini kapılarının dışına yığarlar; bu yığınlar o kadar yüksek olur ki evlerini göremezsiniz."[30] Yazar yanı sıra İngilizlerin kibrinden ve itaat eksikliğinden dem vurur: "Yerliler ...fazlasıyla gururlu ve küstahlar... yabancıları çok az umursuyor ve onlarla dalga geçiyorlar."[31] Aynı on yıl içerisinde Brandenburg'dan gelen başka bir Alman da İngiltere'yi ziyaret eder, sonrasında notlarını yayınlar. Bu kişi bir hukukçu ve diplomat olan Paul Hentzner'dir ve İngilizlerin zenginliğine hayran kalmıştır: "Toprak verimli ve sığırlarla dolu", tepelerde "sayısız koyun sürüsü" dolaşıyor. Burası, içinde "yerleşimcilerinin başlıca zenginlikleri, tüccarlar tarafından adaya getirilen büyük miktarda para" olan hakiki Altın Posttur."[32] Yerleşimciler Fransızlara nazaran daha az ekmek, daha çok et tüketir, "içeceklerine büyük miktarda şeker koyarlar"; "köylülerin bile yatakları zengin bir dokumayla kaplıdır. ...Evleri genellikle iki katlıdır. ...Bolca camev (yani cam pencere) bulunur." Malzeme bolluğuna ek olarak, Hentzner ruhun özgürlüğünü de fark etmiştir: "Onlar savaş mey-

29. W. B. Rye, *England as Seen by Foreigners in the Reign of Elizabeth and James the First* (1865), s. 7-8.

30. *A.g.e.*, s. 25-26.

31. *A.g.e.*, s. 7.

32. *A.g.e.*, s. 109-111.

danında güçlü, düşmanlarına karşı başarılı ve kölelik gibi şeylere karşı tahammülsüzdür."[33]

Birçok şekilde Elizabeth dönemi İngiltere'sine o günlerde en çok benzeyen bölge, Alçak Ülkelerdir.* Bu bölgenin yerlileri tarafından söylenen iki şeyse farklılıkların altını çizer niteliktedir. Emmanuel van Meteran, Elizabeth döneminde Londra'da yaşayan, İngiltere ve İrlanda'nın tamamına seyahat etmiş Antwerpli bir tüccardır. Bu yüzden İngiliz toplumunu çok iyi şekilde tanımlayabilir durumdadır. Hem yiyecek hem de kıyafetlerin ortaya koyduğu yüksek yaşam standardına dikkat çekmiştir: "İngilizler dikkatli bir biçimde iyi beslenir ve büyük miktarda et yerler. ...Şık, hafif ve pahalı kıyafetler giyerler, ancak fazlasıyla değişkendirler ve yeniliklere arzu duyarlar, erkekleri de kadınları da her yıl değişen modayı takip eder. Yurtdışına seyahat ettiklerinde, diğer milletlerin aksine, en iyi kıyafetlerini giyerler..."[34] O da [Emmanuel van Meteran], zenginliğin çok çalışmaktan değil, koyunlardan geldiğine inanmıştır. İnsanların, diğer milletlerde olduğu gibi çok çalışmalarına gerek olmadığını belirtir: "İnsanlar, Hollandalılar ya da Fransızlar kadar çalışkan ve gayretli değiller, hayatlarının büyük kısmını tembellik ederek geçiriyorlar. ...Arazilerini geliştirmek için kendilerini zahmete sokmak yerine pek çok tembel hizmetçi tutuyorlar ve aynı şekilde zevkleri için birçok canlı hayvan besliyorlar."[35] Emmanuel van Meteran, ayrıca, İngilizlerin yaradılışları gereği bağımsız, bireyci ve yabancılara karşı aşağılayıcı olduklarını belirtir: "İnsanlar cesur, yürekli, ateşli ve savaşta acımasızdır; saldırırken coşkuludurlar ve ölüm korkusu taşımazlar; kindar değillerdir, ancak fazlasıyla dengesiz, ihtiyatsız, gururlu, tasasız ve aldatıcılardır; bununla birlikte özellikle küçümsedikleri yabancılara karşı fazlasıyla kuşkucular-

33. *A.g.e.*, s. 110-111.

* Bugünkü Hollanda ve Belçika'nın bulunduğu bölgeye o günlerde verilen isim –çn.

34. *A.g.e.*, s. 70-71

35. *A.g.e.*, s. 70.

dır..."[36] Net bir şekilde "perfidious Albion"* fikri gelişmiştir. 1560 yılında İngiltere'yi ziyaret eden Hollandalı fizikçi Levinus Lemnius, Meteren'in refah tanımına uyan sözler sarf eder. Kısmen, bu "zengin ülke"nin modalarını görmek için, "dört başı mamur ellere" nasıl yolculuk yaptığını anlatır. Kendisi, "yüksek nazik ve dostça cümlelerle ve hoşlukla" karşılanmıştır. Bu durum, belki de onun bütün kıtada İngiltere'ye en yakın yer olan Zealand adasından gelmesiyle açıklanabilir. Lemnius "temizlikten, zarafetten, evin her köşesinde güzel ve hoş mobilyalar olmasından" ve "sağlıklı, leziz et"ten etkilenir.[37] İngilizleri şakşakçı ya da yalaka değil, onurlu ve özü sözü bir insanlar olarak tanımlar; onlar "uygunsuz terimlerle boş, cazibeli ya da dalkavukça konuşmaz."[38] "Kalabalık ve büyük, perili şehirlerine, bereketli topraklarına ve arazilerine, canlı kaynaklarına ve güçlü nehirlerine, büyük koyun ve sığır sürülerine, dokuma ve terzilikteki gizeme ve sanata... tüccarların çokluğuna ve aralarındaki ticaretin yürütülmesindeki ustalığına" yönelik bir göndermeyle devam eder.[39] Son olarak, İngilizlerin özellikle sinirlendiklerinde dik kafalı olduklarını söyler: "Kolay kolay yatıştırılamazlar; aynı şekilde yüksek ve mağrur arzuları da tevazuun yanı sıra zihin ve iştahlarına hitap etmek haricinde kolaylıkla fethedilemez."[40] Başka bir deyişle, yalnızca onlarla aynı fikirde olunarak bir tartışma sonlandırılabilir. Bu genel tanımlardan çıkartacağımız konu başlıklarını diğer başka ziyaretçiler de tekrar eder. İtalyan bir fizikçi olan ve 1552 yılında İngiltere'yi ziyaret eden Cardano şöyle not düşer: "Kolayca sinirlenir

---

36. *A.y.*

* Özellikle Birleşik Krallık için kullanılan, sözüne güvenilmez anlamına gelen bir deyim –çn.

37. *A.g.e.*, s. 78-79

38. *A.g.e.*, s. 79.

39. *A.y.*

40. *A.g.e.*, s. 80.

ve korkulacak hale gelirler."[41] Bir başka İtalyan da, 1548 yılındaki betimlemesinde, kendi ülkelerinin dünyadaki en iyi ve en farklı ülke olduğunu düşünen İngiliz kibrinden bahseder. "İngilizler genellikle iyi yetiştirilmekten yoksundur ve yabancılardan nefret eder, çünkü onları sefil bir varlık, Britanya'dan başka bir yerde doğmuş yarım bir insan addederler; bundan daha büyük sefillik olarak gördükleri şeyse, nefesini ve kemiklerini yabancı bir memlekette bırakanlardır."[42]

Bütün bu yazarlar ortada net bir farklılık olduğunun farkındadır ve bu farklılık yalnızca ekonomik değildir; İngilizler kişilikleri itibariyle de farklıdır. Bu farklılığın, Weber ve Marx'ın öne sürdüğü derin tarımsal devrim ve Protestan Reformunun sonucu olarak, 16. yüzyılın ilk yarısında gizemli ve hızlı bir biçimde yayıldığı makûl bir biçimde savunulabilir. Bu nedenle, 1497 yılında, yani İngiliz Reform Hareketinden yaklaşık 30 yıl önce ve henüz yeni "kapitalizm" herhangi derin bir etki göstermemişken İngiltere'yi ziyaret ederek kendi ülkesi için rapor hazırlayan bir İtalyan ziyaretçinin söylediklerine bakmak özellikle ilginç olacaktır. Kıtadan halihazırda farklılaşmış bir ülkeyi mi, yoksa Avrupa geleneğini ekonomik ve toplumsal olarak yansıtan bir adayı mı ziyaret ettiğine dair düştüğü hissiyatı merak edebiliriz.

"İngiltere adasının buradaki bağı, daha doğrusu ehemmiyeti" Andrea Trevisano'nun elçiliği ile Kral VII. Henry'nin sarayı arasında bir bağlantı içinde, büyükelçinin hükümete sunduğu bir rapor olarak yazılmıştır.[43] Propaganda ya da yazın dünyası için yazılmadığı gibi, abartı taşıdığına inanmamızı gerektirecek belirli bir neden de yoktur. Yazar, ülkenin büyük zenginliğine vurulmuştur: "İngiltere'nin zenginliği, en eski ve tecrübeli tüccarlardan birisinin söylediği ve benim de gördüklerimle onaylaya-

---

41. *A.g.e.*, s. xlix.

42. *A.g.e.*, s. 186.

43. Rye'a göre, *a.g.e.*, s. 43. Kesin tarih metin yayınlandığında belirsizdi, *A relation or rather a true account of Islands of England... About the year 1500* (Camden Society, 1848).

bileceğim üzere, Avrupa'nın diğer herhangi bir ülkesindekinden çok daha büyüktür."[44] Trevisano, bunun sebebi olarak, "toprağın yüksek verimini, değerli tenekelerinin satışını" ve "olağandışı bolluktaki yünlerini" görüyordu. Sebep ne olursa olsun, "adada bir tur atan herkes bu büyük zenginliğin farkına varacaktır." Bunlar 15. yüzyılın sonundaki Venedikli bir ziyaretçinin övgüleridir. Zenginlik geniş bir biçimde dağılmıştır: "Küçük hancı diye bir şey yoktu, bununla birlikte o, masasına gümüş tabaklar ve bardaklar dizmeyen yoksul ve alçakgönüllü birisi olabilirdi. Ancak evinde en az 100 sterlin değerinde gümüş tabak çanağı olmayan birisi, ki bu tutar bizde 500 altın krona eşittir, İngilizler tarafından hiçbir durumda birey olarak görülmezdi. Her şeyin ötesinde, zenginlikleri kilise hazinelerinde sergilenenler vardı..."[45] Bunlar, aynı zamanda, "çok eski zamanlardan beri iyi kıyafetler giyiyorlardı."[46] Bir askeri savaşa girseler bile, "savaş en hararetli anındayken iyi yemekleri ve diğer rahatlıkları" arıyorlar; "bunu yaparken başlarına gelebilecek kötü şeyleri düşünmüyorlar."[47] Yazar, paranın ve ticaretin de yaygın olduğunu not eder. "Sıradan insanlar kendilerini ticarete, balıkçılığa ya da denizciliğe adar ve ticari faaliyetlerinde o kadar gayretlidirler ki, faizcilerle anlaşma yapmaktan korkmazlar."[48] Yazar, "İngilizlerin küçük emirlerine karşı işlenebilecek kusurlardan doğacak yaralanmaların parayla telafi edilebileceğine" inanır.[49] Ayrıca, çok kaba, kendilerine güvenen ve yabancılara karşı kuşkulu insanlar olduklarını da belirtir. "Yabancılara bir antipatileri var ve onların ustalaşmak dışında bir şey için adalarına gelmeyeceklerini düşünüyorlar."[50] Bu, şu ger-

44. *A.g.e.*, s. 28.
45. *A.g.e.*, s. 28-29.
46. *A.g.e.*, s. 22.
47. *A.g.e.*, s. 23.
48. *A.y.*
49. *A.g.e.*, s. 26.
50. *A.g.e.*, s. 23-24.

çekle bağlantılıdır: "İngilizler kendilerine büyük sevgi duyarlar, her şey onlara aittir; kendilerinden başka insan ve İngiltere'den başka dünya olmadığını düşünürler; ne zaman ki yakışıklı bir yabancı görürler, o zaman 'tıpkı bir İngilize benziyor' ya da 'İngiliz olmaması ne kadar acınası' derler; yabancıyla herhangi bir nezaketli konuşmaya girdiklerinde ona 'böyle bir şeyin *kendi* ülkelerinde yapılıp yapılmadığını' sorarlar."[51] Bu, geç 15. yüzyılda bulmanın bizi şaşırtacağı bir öz-farkındalık ve güvendir.

Yazar, özellikle, İngilizlerin kişilikleri ve toplumsal özellikleriyle ilgilenir. Özgüvenleri ve kabalıkları bir araya geldiğinde karşılıklı bir şüphe başlar; her birey, kendisinden başka kimseye güvenmez. İtalyan toplumuyla karşılaştırdığımızda, İngiliz toplumunun "kendi aralarında samimi ve sağlam dostlukları yoktur; o kadar ki, kamu ya da özel işleri, bizim İtalya'da gizli biçimde yaptığımız gibi, birbirlerine güvenerek tartışmazlar bile."[52] Burada güven eksikliği söz konusudur ve bunun sebebi olarak aile sisteminin yanı sıra ziyaretçinin çok garip bulduğu yetiştirme tarzı gösterilebilir. Şunun altını çizmek gerekir: "İngilizlerin tesir etme isteği güçlü bir biçime çocukları üzerinden görünür; çünkü onları 7 ya da 9 yaşına kadar evde tuttuktan sonra, hem erkekleri hem kızları başka insanların evinde zorlu hizmetlere verirler, 7 ya da 9 yıl daha onları genellikle bu işe bağlarlar. Bunlara yamaklar denir..."[53] Yazar, yerlilerin "çocukların daha iyi bir görgü öğrenmeleri için" bu işe verildiğine dair açıklamayı reddeder. O, ebeveynlerin "rahatlarına düşkün olduğu için, kendi çocuklarından daha iyi hizmet edebilecek yabancılar tuttuklarına, ...eğer evde çocukları olsaydı, onlara da kendilerine ayırdıkları yiyeceklerden vermek zorunda kalacaklarına" inanır.[54] Yazar bu gençlerin böyle

51. *A.g.e.*, s. 20-21.

52. *A.g.e.*, s. 24.

53. *A.y.*

54. *A.g.e.*, s. 25.

dökülüp saçılmasını itici bulur. Ebeveynler yamaklıkları bittiğinde onları geri alırsa, "belki de bağışlanmışlardır", ancak bu gençler "asla geri dönemez." Bunun yerine, kendi yollarını bulmak zorundadırlar; bunu yaparken "babalarından değil, patronlarından destek görürler." Ayrıca bir ev açıp bu yolla kendilerine biraz servet oluşturmak için canla başla çalışırlar.[55] Yazar akıllı bir şekilde, ailenin ekonomik birim olduğu "yerel üretim tipinden" çok farklı olan bu meritokratik sistemin, güvensizliğe ve sabit bir birikim arzusuna yol açtığını not düşer. Şöyle yazar: "Baba tarafından bir mirasa sahip olmadıkları için, büyük bir kazanç açgözlülüğüne düşer, az bir para için bile neredeyse "Allah rızası için" demeye utanmazlar."[56] Yine de, yamakların hayatlarının geç döneminde nasıl servet kazacaklarını –örneğin evin hanımıyla evlenerek– uzunca anlatarak, böyle bir sistemin dikkate değer bir toplumsal hareketlilik yarattığını kabul eder. Bunu resmedebilmek için, Suffolk Dükünün fakir ama soylu erkek kardeşinin, idaresi altında olduğu yaşlı ve zengin kadınla nasıl evlendiğini anlatır.[57] Bu bireyci, kendine yeten toplumsal sistem, yalnızca ulusal karakterde ve ekonomide değil, dinde de görülür. Yazarın belirttiği gibi, sözde iyi Katolik olmalarına rağmen, "hepsinin dinle ilgili kendi görüşleri vardır."[58]

İngiltere'nin 1497 yılına ait bu betimlemeleri, daha sonraki dönemlere ait olanlarla karşılaştırdığımızda, temel bir fark görmek zordur. İngiltere'nin sosyal ve ekonomik yapısının zaten kendine özgü olduğu ve bu farkın yalnızca bir coğrafya ve dil meselesi olmadığı, kanunlarında, geleneklerinde ve akrabalık sisteminde derin bir köklenme olduğu anlaşılıyor. Her ne kadar "soluduğu havanın kalitesi"nin nadiren farkında olan İngilizler bu farkın oldukça

55. *A.g.e.*, s. 25-26.

56. *A.g.e.*, s. 26.

57. *A.g.e.*, s. 27-28.

58. *A.g.e.*, s. 23.

bilincinde olsa da,[59] kendi isteğiyle ya da zorunluluktan, hayatlarının belli bir kısmını Kıtada ya da Kelt bölgelerinde geçirenlerin tepkilerini ve tespit ettikleri farklılıkları kısaca inceleyebiliriz.

İngilizlerin ekonomik, toplumsal yapı ve siyasal sistem olarak komşu uluslardan kökten farklı olduklarının bilincinde olduklarını daha uzun bir araştırma gösterebilir. Örneğin, zenginliğin geniş dağılımlı ve tabakalaşmanın daha az olduğu İngiltere toplumu, erken 17. yüzyılda Fuller tarafından, *yeoman* isimli küçük çiftçilerinin "neredeyse İngiltere'ye has bir insan topluluğu" olduğu şeklinde bir betimlemeyle birlikte belirtilmiştir. "Fransa ve İtalya, altı ile üstü arasında, soyluları ile köylüleri arasında hiçbir bağ olmayan bir zar gibidir. *Yeoman* sade kıyafetler giyer, ancak altınla ödeme alır, düğmelerinde teneke, ceplerinde gümüş vardır."[60] Tocqueville'in kaydettiği farklılık halihazırda mevcuttur. İngilizler kendilerini İrlandalılarla kıyasladığında, İngiliz toplum yapısı, özellikle de miras gelenekleriyle ilgili buldukları şey İngilizlerin çok daha refah içinde büyüdükleridir. Sir John Davies 1612'de şunları yazar:

> *Çünkü İrlandalılar büyük ve Kadim bir Ulus olup, ne nüktedanlığa ne de ışığa ihtiyaç duyar; 1200 yılı aşkın bir süredir*

---

59. H. Tawney, *Equality* (1931; kapaksız baskı, 1964), s. 35. Bu açıklamaya, "bilgeliğin gidişatının, diğer milletlerin gözlemcilerine danışmak olduğunu" ekler. Birkaç ayını ya da yılını yurtdışında geçirenleri ele alarak, "Yalnızca İngiltere'nin bildiği şeylerden haberi yok" sonucuna varmaktan kaçınması umulur (Robert Lowie, *Social Organization* (1948), s. 19).

60. *Holy State* içinden aktaran Charles Wilson, *England's Apprenticeship* (1965), s. 21; Sir Thomas Overbury aynı dönemde İngiliz *yeoman*lığı arasında benzer bir bağımsızlığı not düşer: "O, hiçbir zaman bu kadar kötü bir kullanım hakkına sahip olmasa da, kendi içinde yüce bir lorddu." Alıntı için bkz. J. Dover Wilson, *Life in Shakespeare's England* (Penguin edisyonu, 1944), s. 30. Zenginliğin geniş dağılımını fark eden ve "lord" ile "köylü" arasında basit bir ayrışmanın işaretlerini göstermeyen bir toplum yapısı tanımı yapan bir diğer yazar William Harrison'dı. Şöyle diyordu: "Biz İngiltere'de toplumu dörde ayırırız: beyefendiler, vatandaşlar ya da kasabalılar, *yeoman*lar ve sanatkârlar ya da işçiler. *The Description of England* (1583; Folger Shakespeare Library edisyonu, 1968), der. Georges Edelen, s. 94. Onun *yeoman* tanımı (s. 117) her bakımdan ilk bölümdeki model "köylü" tanımından çok uzaktır.

Hıristiyan inancına sahiptirler; müziğe, şiire ve her türlü öğrenmeye sevdalıdırlar; insan hayatı için gerekli olan şeyleri bolca içeren bir araziye sahiptirler; tüm bunlara rağmen, bu insanlar Kral II. Henry döneminde İngilizlerin fethetme girişimine kadar, bu adanın Lordları olmalarına rağmen tuğladan ve taştan bir ev bile inşa etmediler (birkaç yoksul dini ev hariç). ...Aynı şekilde hiçbiri bu kadar zaman içinde ne bir Bahçe ne de Meyvelik yetiştirdi. Bunlara, arazilerini geliştirmemek, köylerde ya da kasabalarla beraber yaşamamak, geleceğe dair bir öngörüde bulunmamak da eklenebilir.[61]

Davies tam da bu yüzden İngiltere'nin en büyük erkek çocuğa miras, İrlanda'da da ise bölünebilir miras geleneği olduğuna inanıyordu.

Sir Thomas Smith'in *De Republica Anglorum* isimli eserinin ilk taslağı 1565 yılında, kendisi Fransa'da büyükelçiyken yazıldı. Fark ettiği en büyük farklılıklardan biri, Tocqueville'in İngiltere'nin alışılmamış özelliğinin temeli olduğunu düşündüğü şeydi, yani toplumun en alt katmanından en üstüne doğru kolay bir toplumsal hareketlilik olduğu gerçeğiydi:

Beyefendilere gelince... Bunlar İngiltere'de kolayca beyefendi olabiliyordu. Her kim ki kraliyet yasaları üzerine eğitim alır, üniversitede okur, temel bilimlerde uzmanlaşırsa, bomboş ve emek harcamadan yaşayabilir, bir beyefendinin çehresini, yükümlülüklerini ve duruşunu taşıyabilirdi. Bu kişi efendi olarak çağrılmalıydı, çünkü bu beyefendilere verilen bir unvandı ve bir beyefendi için bunun alınması gerekirdi.[62]

---

61. Pocock, *Ancient Constitution*, s. 60. Bu dönemde İngiliz ve Kelt toplumları arasındaki muazzam farklılıklarla ilgili güncel ve daha ileri bir tartışma için bkz. Perry Anderson, *Lineages of the Absolutist State* (1974), s. 130-131, 135-136.

62. Sir Thomas Smith, *De Republica Anglorum: The Maner of Government or Policie of the Realme of England...* (1583; tekrar baskı, 1970), s. 29. Bu pasaj için ayrıca bkz. Harriosn, *Description of England*, s. 113-114.

Daha sonra Smith, Fuller'in İngiltere'ye özgü olduğunu düşündüğü orta zenginlikteki *yeoman*lığa ilginç bir tanımlama getirerek, onları merdivende emekçiler ile *gentry* arasında bir basamağa yerleştirir. Bu tarz *yeoman*lar, çocuklarını merdivenin bir üs basamağına çıkarmak, zenginliklerini toplumsal onura çevirmek için çok çalışmıştır. Bölüm, bir kez daha birikimli ilerlemeye, zenginliğin geniş dağılımına, basit toplumsal hareketliliğe ve Smith'in bilinçli olarak kendi Fransa deneyimiyle kıyasladığı 16. yüzyılın ortasındaki İngiltere'yle ilgili bir duruma işaret eder. *Yeoman*lar,

> *kendilerinin beyefendi olmadığını itiraf eder, ancak kendilerine beyefendilik veren ya da verecek olan herkesi onurlandırırlar, işçiler ile zanaatkârlardan daha fazla üstünlüğe ve görüşe sahiptirler, genelde refah içinde yaşarlar, iyi evler tutar, kendi işlerini yapar ve zenginlik için çalışırlar; beyefendiler için çiftçi olan bu kişiler, otlakları, pazara dadanmaları ve hizmetçileri beyefendiler gibi aylak bırakmayışlarıyla, bu vesilelerle böylesi bir zenginliğe sahip olurlar ki, müsrif beyefendilerin arazilerini alabilecek duruma gelirler ve alırlar, çocuklarını Üniversitelerde okula, Krallık yasasına koştuktan sonra ya da böyle olmadığında onlara çalışmadan yaşayabilecekleri yeterli toprağı bıraktıktan sonra bu bahsi geçen çocukları bu vesilelerle beyefendi yaparlar.*[63]

Smith, ortaçağ döneminde İngiltere'deki *yeoman*ların, Fransa'daki soyluluğun aksine, yaygın bir üne sahip olduğunu iddia ederek bu katmanın tarihini tartışır. Savaşta Fransız kralları, atları üstündeki soylularla birlikte savaşırken, İngilizler ayakları üzerindeki *yeoman*larla savaşırdı.[64] Smith, toplumsal yapıdaki eski bir fark olarak düşündüğü şeyin, eleştirilebileceğini fark eder. Bunun üzerine, "İngiltere'deki tutumun bu kadar kolay beyefendi

---

63. *A.g.e.*, s. 30. Aynı şekilde bu pasaj için bkz. Harrison, *Description of England*, s. 117-118.

64. *A.g.e.*, s. 31-32.

olmaya izin verip vermediği" sorununu ele alır.[65] Fransa'da soylulardan daha az vergi alındığı için, burada soylu olmak Kralın gelir kaybedeceği anlamına gelmektedir, İngiltere'de ise böyle bir şey söz konusu değildir. Tocqueville tarafından ortaya konan bir husus da budur. Nihayetinde Smith, İngiliz Milletler Topluluğu düşünülürken, kendi özgürlüğüne sahip ve birlikte yaşamaya razı özgür adamlarla dolu bir toprakla uğraştığını vurgular. Bu, eşit düzlemdeki bir birlikteliktir, mutlak bir monarşi yönetimi altındaki özneler krallığı değildir: "Ortak refah (*common wealth*) ya bir toplumdur ya da kendilerini muhafaza etmek için, ortak anlaşmalar veya aralarındaki uzlaşmalar aracılığıyla bir araya gelmiş özgür insanlar kalabalığının ortak yapıp etmeleridir..."[66] Burada eşitlik ve özgürlüğe vurgu vardır.

Smith'in bu yazdıklarından yaklaşık on yıl önce, daha sonraları Londra Piskoposu olacak başka bir İngiliz, John Aylmer kıtada sürgün hayatı yaşamaktadır. 1559'da *An Harborowe for Faithfull and Trewe Subjects* başlıklı bir broşür yayınlar; bu broşürde, kendi kasabalılarını Kıtadan gelen istilacılara karşı arazilerini korumaları için yüreklendiriyordu. Her ne kadar İngilizlerin ve onların Kıtadaki mevkidaşlarının karşılaştırmalı pozisyonu için yapılan tanımlamanın etkiyi artırmak için abartıldığı net olsa da, daha önce yabancıların kendilerince yapılan tanımlamalar da bu görüşe bir destektir. Ancak zeki bir İngilizin kendisine bakışı ve bu konuda doğruluğunu test edebileceğimiz kimi detaylar vardır ki oldukça ilginçtir. Bu canlı bir değerlendirme olduğundan bundan uzunca bir alıntı yapmakta fayda vardır. Aylmer, kasabalıları, savunmayı güçlendirebilmek için vergi ödemeye teşvik eder:

> *Ah İngiltere, İngiltere, kendi servetinden bihabersin, çünkü diğer ülkelerin fukaralığını görmüyorsun. Ah Fransa'nın köylüle-*

---

65. *A.g.e.*, s. 28.
66. *A.g.e.*, s. 10.

rini bir görsen, nasıl bir deri bir kemik kaldıklarını, uzuvlarının acı çektiğini bir bilsen: Krallardan ve Kraliçelerden ziyade, babalarınız ve annelerinizden yöneticilerinize kadar kutsandığını düşünürsünüz ki, kesinlikle kutsandınız. Fransa'da bir koca bütün hayatı boyunca biriktirdiklerini bir günde kaybeder. Çünkü bir savaş olduğunda Kralın adamları (kendisi katılmamış olsa da) yoksul adamın evine girer ve onun sahip olduğu her şeyi yiyip içerler... Yoksul adam satmak için bir şey bulamaz. Ancak kazandıklarının yarısını vergi olarak öder, ne domuz, ne kaz, ne horoz ne de tavuk yer. Ah bu boyunduruğun altında yaşayan mutsuz ve sefil insanlar. Kocaların çok zengin olduğu İtalya'da da durumun çok iyi olmadığını söylerler. Giydikleri en iyi kıyafet bir çuvaldır, iki çorap da ıslaktır, tulumu, yiyeceği ve yol parası çok pahalı değildir, çünkü elinde bir ya da iki horozla pazara gelir, diğer elinde de bir düzine yumurta taşır, bunları satar, evine götürmek içinse senin gibi biftek, koyun eti ya da deniz balığı alamaz. Fakat otlardan salata yapabilmek için dörtte bir litre yağ alır ve bütün hafta bununla geçinir. Ve Almanya'da insanlar, diğerlerinden daha iyi durumda olsalar da, etten çok kök yer. Şimdi onları kendinle karşılaştır ve ne kadar mutlu oluğunu gör. Onlar ot yiyorlar ve sen biftek ve koyun eti. Onlar kök yerler, sen yağ, peynir ve yumurta. Onlar genellikle su içerler, sense iyi bir bira. Onlar yalnızca salata için pazara giderler, sen iyi bir et ve cüzdanını doldurmak için. Onlar nadiren balık görürler, senin karnın balıkla doludur. Onlar bir deri bir kemik kalana kadar para öderler, seninse çocuklarına bırakacak paran var. Senden hayatında iki ya da üç kez ülkene yardım etmeni isterler ve bunun karşılığında sana katkıda bulunurlar, fakat onlar her gün para verirler ve bunun sonu asla gelmez. Sen bir Lord gibi yaşarken, onlar sanki birer köpektir. ...Biz cennette yaşıyoruz. İngiltere bir cennet, ancak İtalya, sık sık öyle anılsa da, değil. Çünkü onlar incirlere, portakallara, narlara, üzümlere, biberlere, yağlara ve otlara sahipler, ama biz koyunlara, öküz-

lere, ineklere, danalara, balıklara, yüne, tasmalara, kıyafetlere, kalaya, deriye ve onlarda olmayan sonsuz zenginliğe sahibiz. Biz her şeyin bolluğuna sahibiz, onlar her şeyin kıtlığına. Ah İngiliz, nasıl bir zenginliğin içinde ve nasıl bereketli bir ülkede yaşadığını bir bilsen. Sen günde yedi kez Tanrı'ya şükredeceksin. Çünkü o seni bir Fransız, İtalyan ya da Alman köylüsü olarak değil, bir İngiliz olarak dünyaya getirdi.[67]

Aylmer, kendi kasabalılarına, "Tanrı ve onun ordusu sizin tarafınızda" diyerek onları teşvik eder, paragrafa eklediği marjinal bir ifadeyle, yabancıların antipatik bulduğu kibri özetler: "Tanrı İngilizdir." Söylevin çoğunu önemsemesek de, bu yazılanlar, İtalya dışında bahsettiği bütün ülkeleri görmüş, bir zaman Lady Jane Grey'in öğretmeni, önde gelen bir kilise adamı, eğitmen ve zeki bir adamın deneyimlerine dayanır.

İngiltere'nin 16. yüzyılın ortalarına geldiğimizde kıtanın geri kalanıyla karşılaştırılmasıyla yaşam standardı, öznenin özgürlüğü ve sosyal hareketliliğin yanı sıra diğer yönlerdeki temel farklılıkların çok belirgin olduğu görülür. Ancak bu kendine has özelliklerin Reform Hareketinden ve kapitalizmin ortaya çıktığı düşünülen geç 15. yüzyıldan çok daha eski olduğu iddiamızı kanıtlamak için, 1500'den önce İngiltere ile Kıta arasındaki farkları yazan bir İngiliz bulmamız gerekir. 1497'de İngiltere'yi ziyaret eden bir İtalyanın alıntılarının eşdeğerini bulmamız yerinde olur. Neyse ki böyle birisi var: Kral VI. Henry'nin Lordlar Kamarası Başkanı Sir John Fortescue. Kendisi, Henry ile birlikte 1461'de Fransa'ya kaçmış ve sürgünde geçirdiği sonraki on yılda *Learned Commendation of the Politique Laws of England* isimli eseri yazmıştır. Çalışmanın uzun başlığı doğasını ve eğilimini gösterir: "En kuvvetli gerekçeler ve aşikâr deliller içerisinde, krallıkların hükümetleri arasında ciddi bir söylem farkıyla, İmparatorluğun

67. George Orwell ve Reginald Reynolds, *British Pamphteteers* (1958), i, s. 29-33.

medeni hukukunu da, dünyanın başka yerlerindeki yasaları da gölgede bıraktıkları kanıtlanmıştır, bundandır ki bir tanesi yalnızca krallıkla ilgilidir, bir diğeriyse krallıkla ilgili olanla ile yönetimsel olanın birleşimidir." Çalışma, bir avukat ile genç bir prens arasındaki diyalog biçiminde yazılmıştır. Avukat, İngiliz siyasetinin ve yasalarının ilkelerini öğretmeyi denemektedir. Burada çizilen şeyse, İngiltere ile Fransa'nın kıyaslanmasıdır. Bir kez daha, etkinin yükselmesini beklememiz gerekir; yine de bizim düşündüğümüz şeylerin anahatlarının zıt olması tartışılmaz görünür.

Fortescue esasında siyasi ve yasal farklılıklar üzerinde durur. Bunlardan merkezi olan siyasi fark, Fransa'da mutlak monarşi olmasıdır; Fransa'da bütün yasalar Kraldan çıkar ve insanlar tebaadır. İngiltere'de ise, halkın gönüllü rızasına dayanan, Kral ile kasabalıların aynı kanunlarla çevrelendiği, sınırlı bir monarşi söz konusudur; Smith'in daha sonraki betimlemesi gibi, özgür insanların karşılıklı sözleşmeler aracılığıyla bir arada tutulduğu bir işbirliği vardır. Fortescue şunu savunur: "Apaçık ortadadır ki, şimdiye kadar hiçbir ulus, kendi iradi aklıyla kendini bir krallığa derç etmemiş; bunu yaparken de böylelikle kendilerini geçmişte olduğundan daha güvende tutacakları ve korktukları talihsizlik ve kayıplar karşısında mallarına sahip olmaya devam edeceklerini amaçlamak dışında başka hiçbir niyet taşımamıştır..."[68]

Başlıca yasal farklar, Roma Medeni Hukuku ile İngiliz Ortak Hukuku arasındaki farklardan kaynaklanır: yargılama yöntemlerindeki farklar, jürilerin kullanımı, İngiltere'de işkencenin olmayışı, şeriflerin yasal süreçlerde kullanımı. Fortescue, Aylmer'in bahsettiği Fransa'daki kraliyet birliklerinin kırsal nüfus üzerindeki aynı baskısından da bahseder: "Yani, bu tarz sefil bir felaketten kurtulan tek bir köy bile yoktur, buna karşılık yılda

---

68. John Fortescue, *A Learned Commendation of the Politique Laws of England* (1576 edisyonunun tıpkı basımı, Amsterdam 1969), vr. 22. Thomas Hobbes'un 200 sene sonra ifade ettiklerinin bu görüşe benzerliği nettir.

bir ya da iki kez bu şekilde yağmalarla fakirleşirler."[69] Bu ve tuz vergisi gibi diğer haraçlar, Fortescue'nün etrafında gözlemlediği kırsal nüfusta büyük bir yoksulluğa yol açar.

> *Bu ve bunlar gibi diğer musibetlere ve baskılara maruz kalan insanlar, büyük bir sefalet içinde yaşar, her gün su içerler. Büyük bayramlar için saklanan likörün de tadına bakamazlar.* Shameweleri *(ikiye bölünmüş bir cüppeleri) kenevirden, çorapları çuvaldan yapılıdır. Yün çorap giymezler, giyseler de bu bayağı bir çoraptır. Aynı şekilde dizin yukarısına kadar gelen çoraplar da kullanmazlar, bacaklarının kalanı çıplak kalır. Kadınları kutsal günlerde yalın ayak gezerek tasarruf eder. Ne kadınlar ne de erkekler taze et yerler, yalnızca domuz yağı ve domuz pastırması tüketirler ki, bunu da az miktarda, çorba ve et suyuyla karıştırarak yer. Kızartılmış ya da az pişmiş taze eti ise hiç tatmamışlardır. Bunun dışında, bazen beyefendiler ve tüccarlar tarafından öldürülen hayvanların kafalarına ve bağırsaklarına sahip olabilirler.*[70]

Diğer yandan İngiltere'de kırsal yerleşimcilerin durumu çok farklıdır. Ağır vergilendirmenin, dâhili vergilerin, asker konaklamalarının olmayışı "bu bölgede yaşayan bütün yerleşimcilerin kendi zevkleri için arazilerindeki meyveleri yedikleri, kendi emekleriyle edindikleri ya da arazi ve su aracılığıyla diğerlerinden kazandıkları kârları ve malları kullandıkları" anlamına geliyordu.[71] Fortescue'nün çıkardığı sonuç şöyleydi:

> *Bu topraklar zengindir, insanların hayatlarını sürdürmeleri için gerekli olan altın, gümüş ve diğer şeyler bol bol bulunur. Bir kefaret için diğer içkileri mühürlemedikleri takdirde su içmezler. Balığın ve taze etin her türlüsünü bolca yerler. Bütün elbiseleri*

---

69. *A.g.e.*, vr. 80.
70. *A.g.e.*, vr. 81.
71. *A.g.e.*, vr. 84-85

kaliteli yünden yapılmıştır. Ayrıca evlerinde bolca, yünden yapılmış diğer eşyalar ve yatak örtüleri bulunur. Bolca mutfak aleti, araç, çiftçilik gereçleri ve mülkleri ve rütbelerine uygun olarak zengin ve sakin bir hayat geçirmek için gerekli olan diğer her şey vardır. Toprak yasalarını ihlal etmeleri durumunda normal hâkimlerin karşısına çıkmak haricinde dava edilmezler.[72]

Fortescue bu farklılıkların, Roma Hukuku ve mutlak monarşiden mustarip bir devlete kıyasla Ortak Hukukla yönetilen bir devlet yapısı içerisinde daha derinlerde yattığını savunur. İngilizlerin refahı, mutluluğu ve yasal sistemleri o kadar üstündür ki, kraliyetin şakirtleri bütün dünyanın neden İngiliz Hukukunu uygulamadığı sorusunu sormadan edemez. Fortescue, buna verdiği cevapta, jüriyle yargılama fikrini ele alır ve İngiltere dışında hiçbir ülkede uygulanmayan bu sistemin, kendine has bir ekonomik ve toplumsal yapıya dayandığını gösterir.

Tocqueville'in de daha sonraları belirttiği üzere en temel fark, İngiltere'nin kırsal bölgelerinin zengin kişilerle dolu olmasıdır; buradaki insanların tamamı kente göç etmemiştir. Bu yüzden, en küçük kasabalarda ve köylerde bile hatırı sayılır miktarda eğitimli, başarılı yerleşimciler bulmak mümkündür. Diğer ülkelerdeyse böyle bir imkân yoktu. Fortescue, İngiliz kırsalıyla ilgili şunu savunur:

İngiliz kırsalı o derece arazi sahibi insanla doludur ki, orada köy ya da daha küçük yerleşim birimlerinde şövalye, beyefendi ya da hane reisi yaşamaz, burada, büyük mülklerle zenginleşmiş kişiler yaşar ve onlara genellikle frankleyn *denir. Bununla birlikte, daha önce sözü edilen jüriyi oluşturabilecek diğer serbest mülk sahipleri ve birçok* yeoman *da burada yaşamını kazanmaktadır. Bu bölgede, yılda 100 pounddan daha fazla harcayabilecek çeşitli* yeomanlar *bulunur, dolayısıyla böyle kişilerin*

72. *A.g.e.*, vr. 85.

yalancı şahitliğe ya da yanlış yargılamaya ikna edilecekleri düşünülemez.[73]

Oysa;

bu usulden hareketle, dünyadaki başka hiçbir bölge hazır ve yerleşik değildir. Çünkü onların çok güçlü, çok zengin ve mülkiyet sahibi insanları olsa da, İngiltere'deki muhteşem insanlar gibi geceden geceye ikamet etmezler. Bununla birlikte, başka hiçbir yerde, İngiltere'deki kadar mülk sahibi ve vâris yoktur. Başka bir ülkedeki bir kasabanın neredeyse tamamında, geçim giderleri karşılığında Jüriye dâhil olmaya uygun bir tek kişi bile bulmak çok zordur. Orada, Şehirler ve duvarlarla çevrilmiş kasabalar haricinde, soylu erkeklerin dışında, toprağa ya da diğer taşınmaz mallara sahip olan kişiler çok "az"dır.[74]

Fortescue, diğer ülkelerdeki soyluların, İngiltere'dekilerin aksine, kendi arazilerinde yaşamadığını ya da tarımla uğraşmadıklarını savunarak devam eder; önce Arthur Young, daha sonra Tocqueville tarafından dikkat çekilen bir diğer fark ise 18. yüzyılla ilgilidir. Nihai sonuç, 12 zengin komşunun, zenginliklerinin alameti olarak birbirine önemli derecede uzak yaşamadıkları takdirde jüriye çağrılamayacaklarıdır. Fransa'da soylular ve köylüler arasında net bir kutuplaşma bulunduğu açıktır, oysa İngiltere'de açık bir biçimde farklı bir toplumsal yapı vardır.

Fortescue, yüksek vergilendirme, askeri konaklama ve halihazırda bahsedilen diğer faktörlerle ilgili özelliklerden başka özelliklerle bu farklılığı açıklayacak bir konumda değildir. Bir diğer argümanı ise, İngiltere'nin doğal olarak zengin olduğu ve bu yüzden halkın, başka herhangi bir yere kıyasla çok daha refah içinde yaşadığıdır. Bu, İngiliz kırsalının zenginliğiyle ilgili çok

---

73. *A.g.e.*, vr. 66-67.

74. *A.g.e.*, vr. 67-68.

erken ve parıltılı bir söyleme öncülük etmesi açısından ilginçtir; zenginlik, halkın "acı dolu herhangi bir emek sorununun oldukça az olması" anlamına gelmektedir. Bunun sonucuysa şudur: "Daha tinsel yaşarlar ...ve buna müteallik, bu ülkenin insanları, kendini uğraşıp didinmeye vermiş insanlara kıyasla –ki kırsal icraatlar bu kişide aklın ve zihnin kabalığını beraberinde getirir–, büyük sorgu ve yargılamanın şüpheli nedenlerini kavramaya daha meyilli ve uygundur."[75] Sonuç olarak, eğer Tocqueville'in 18. yüzyıl Fransa'sındaki köylüleri, okuma yazma bilmeyen cahiller olarak tanımladığını hatırlarsak, iki ülke arasındaki farkın çok daha eski olduğunu görürüz. Çağdaşların sıklıkla yaptığı gibi bunu İngiltere'nin doğal verimliliği ve vahşi hayvanların yokluğuyla açıklamak mantıksız olmasa da, 15. yüzyılın ortasında yaşayan bu nevi şahsına münhasır İngilizin, anayurdunu "genç yaşta İngiltere dışına çıkan, bu yüzden bu toprakların düzenini ve niteliğini bilmeyen" bir prense anlatırken yazdıklarını görmek değerlidir.[76]

Onun inandığı şudur: "Gerçekten İngiltere o kadar verimli ve bereketlidir ki, nicelik bakımdan kıyaslandığında bütün diğer arazileri verimlilik bakımından geride bırakır. Bunun meyvesi, insanın gayret ve emeğinin neden olduğu kendi yetersizliklerinin bir tezahürüdür." Bu, "arazilerin, tarlaların, bahçelerin ve ormanın oldukça verimli olduğu, işlenmemişlerin, işlenmişlerden daha çok kâr sağladığı, bununla birlikte mısırın ve buğdayın çok olduğu" bir yarı-cennet tasviridir. Vahşi hayvanlar olmadığı için çiftlik hayvanları güven içinde yetiştirilir, "koyunları geceleyin güven içerisinde tarlalarda uyurdu, böylece toprak da gübrelenmiş olurdu."[77] Bir kez daha, İngiltere'nin refahı ve toplumsal yapısı itibariyle farklı bir memleket olduğuna dair güçlü bir izle-

---

75. *A.g.e.*, vr. 66.
76. *A.g.e.*, vr. 65.
77. *A.g.e.*, vr. 66.

nim vardır. Ayrıca Fortescue bunun yeni bir farklılık olduğunu ima etmez. Doğal verimlilik, sınırlı monarşi ve Ortak Hukukun bir araya geldiği yönündeki açıklaması, bu farklılıkların çok eski olduğuna inanmasına yol açar. "İngiliz geleneklerinin çok eski dönemlere dayandığını" yazar ve bunu Normanların, Saksonların, Danimarkalıların, Romaların gerisine, eski Britonlara kadar götürür.[78] Geçen bin yılda ya da daha uzun bir dönemde, geleneklerin temelinde bir değişiklik olmadığına inanır; "bahsi geçen bu milletin ve onların krallarının hükümdarlığı altında, bugünküyle aynı gelenekler yönetimdedir."[79] Norman işgalinden önceki döneme dair görüşlerine çok önem vermesek de, 15. yüzyılın ortasında, İngiltere'nin en önemli hukuk insanlarından birisinin geçen yüzyıllar içerisinde ülkenin merkezi geleneklerinde çok az değişiklik olduğunu düşünmesi ilginçtir.

İngiltere'nin bu yerel görüşünü 15. yüzyılın öncesine götürmek mümkündür ve ortaçağ tarihçilerinin de bunu yapacağı umulur. Örneğin 14. yüzyılda Ranulf Higden *Polychronicon* kitabında, 16. yüzyılda William Harrison'ın *Description of England* eserindeki gururlu İngiltere söylemini öngörmüştür. Bu sebeple bizim anladığımız şudur ki; Ranulf'un "İngiliz kaynaklarına yönelik sevinç nidaları, bize, bir yarı-cennet olarak İngiltere sevgisinin Tudor icadı olmadığını söyler."[80] Hatta daha da geriye gidildiğinde, İngiliz Fransisken Bartholomaeus Anglicus'un, 13. yüzyılın ortasında, devasa ansiklopedisine bir İngiltere tanımı eklediği görülür. Onun kısa ülke tarihi, Anglosaksonlarla olan bağı vurgulayarak Norman fethini tamamen görmezden gelir. Onun inancına göre, İngiltere "dünyadaki en verimli, en zengin ve başka hiçbir memleketin yardıma ihtiyaç duymayan bir memlekettir ve diğer bütün memleketler İngiltere'nin yardımına

---

78. *A.g.e.*, vr. 38.
79. *A.g.e.*, vr. 38.
80. Harrison, *Description of England*, Georges Edelen'in giriş yazısı, s. xviii.

ihtiyaç duyar. İngiltere, neşeyle ve eğlenceyle doludur, insanlar neşeye ve eğlenceye sahiptir, bunlar dilleri olan yürekli ve özgür kişilerdir..."[81] Bir kez daha, göreceli refah ve özgürlük vurgulanmıştır.

İngiltere'nin farklılığı görüşü, 17. yüzyılın ortasına kadar İngiltere'de yaşamış ve onun hakkında yazmış herkes üzerinde etkili olmuştur. J. G. A. Pocock *Ancient Constitution and Feudal Law* çalışmasında çağdaşların, özellikle de Ortak Hukukçuların, İngiltere'nin kendine has ve özel oluşuyla ilgili görüşlerini bolca belgelemiştir. Yazar şuna dikkat çeker: "Coke İngiltere'deki tarih boyunca tek sistemin Ortak Hukuk olduğu konusunda ısrar etmese de onu soluduğu hava gibi verili kabul eder."[82] Daha da ileri giderek, genel olarak "İngilizlerin geçmişlerinin anahtarı olarak yalnızca tek bir yasayı bildiğini" belirtir. "Tarihlerini götürebildikleri kadar geriye götürdüklerinde ve kralın mahkemelerindeki tek sistem olan Ortak Hukukun büyüdüğü ve kullanıldığı bölge olduğunu gördüklerinde inanmaları mümkündür."[83] Bu "Eski Anayasa" görüşü, Coke'u yalnızca hatırlanamayacak kadar eski bir yasa olduğu görüşüne değil, ayrıca bunun "adaya özgü" olduğuna inandırır. Bu yerleşimcilerin bir görüşü ve "20. yüzyılda çok az anlayış görebilecek" yerel bir kategoridir.[84] Pocock, büyük hukuk insanlarına muhalefet noktasında, bazı eskiçağcıların, özel-

---

81. *On the Properties of Things: John Treviso's translation of Bartholomaeus Anglicus De Proprietatibus Rerum* (Oxford, 1975), ii, s. 734.

82. Pocock, *Ancient Constitution*, s. 32.

83. *A.g.e.*, s. 30; ayrıca, Norman işgalinin, İngiltere'nin bir bölgesi olan Kent'te çok az etkiye sahip olduğunu gösteren güncel bir çalışma için bkz. William Lambarde, *Perambulation of Kent* (1570; Bath, 1970), s. 19-21.

84. *A.g.e.*, s. 20; sempati eksikliğiyle ilgili güncel bir örnek için bkz. Anderson, *Lineages of the Absolutist State*, s. 113; "ortaçağdan, erken modern dönemlere geçiş *–bütün bozulmamış sürekliliğe dair yerel efsanelere rağmen–* önceki feodal gelişimin birçok özelliğini derin ve radikal bir biçimde tersine çevirdi" (italikler bana aittir). "İngiltere'nin yaşatılan ideolojik motiflerinin 10. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar 'süreklilik' kavramının bozulmamışlığına" bir atak için aynı yazarın şu kitabına bkz. *Passages from Antiquity to Feudalism* (1974), s. 159-160.

likle de Spelman'ın İngiltere'yi Kıtayla kıyaslamaya başlaması ve nihayetinde İngiltere'nin, temelde Kıtadaki "feodal" toplumlara benzeyen bir "feodal" toplumdan yükseldiğini keşfetmesiyle tarihsel devrim gerçekleştiğini savunur. Her ne kadar bu devrim ezilmiş ve eski görüşler 18. yüzyılda yeniden ön plana çıkmış olsa da, devrim 19. yüzyılda dirilmiştir. O zamandan beri İngiliz tarihini üç aşamada düşünmeye alışığız: feodal öncesi, feodal, feodal sonrası. Pocock burada bir zayıflık olduğunu kabul eder, ancak şunu da belirtir; "bunun yerine koyabileceğimiz tatmin edici bir genelleştirme bulup bulamayacağımız şüphelidir."[85] Deneyim üzerinden yaşayanların, kendilerinin bir Avrupa uzantısı olduğunu bilmeyenlerin, kendi toplumlarının eşsiz ve farklı olduğunu düşünenlerin haklı ve birçok tarihçinin haksız çıkması ironik olurdu.

Daha fazla araştırmanın ardından durumun böyle olması, çağdaşların haklı olması durumunda, "köylü" kelimesinin kullanımıyla gerçek zaten dolaylı olarak kabul edilmiş demektir. Modern tarihçiler bu kelimeyi ortaçağ ve erken dönem İngiltere için özgürce kullanır, "Köylü Devrimi" gibi o zamanlar kullanılmayan cümleler icat ederler.[86] Çağdaşlar daha dikkatlidir. Kelime Fransızcadan türetilmiştir ve *Oxford Sözlüğüne* göre "erken kullanımı,

---

85. Pocock, *Ancient Constitution*, s. 119.

86. Bu, modern belgeler kibar biçimde, "söylentiler zamanı" olarak anılır (Richard Smith, kişisel görüşme); modern ismin ilk olarak ne zaman verildiğini bilmek ilginç olurdu. Gerçek köylü toplumlarındaki isyanlara aşina olanlar için İngiltere'nin yükselişi birçok açıdan farklı görünür. Thorner, "neredeyse her zaman, köylü isyanları öfke, çaresizlik ve gaddarlıkla işaretlendi," diye yazmıştır (Thorner, *Peasantry*, s. 508); ancak İngiliz meselesi, 15. ve 17. yüzyıldaki Alman, Fransız ya da Rus isyanlarıyla kıyaslandığında çok daha az şiddet ve kanla düzenlenmiş ve bastırılmış görünür. Köylülerin çaresizliğinden kaynaklanmış gibi de görünmez. Bu durum saf bir şekilde kırsal bir olgu değildir. Baskıcı serbest köylülük (*villeinage*) alanlarından ziyade, serbest mülkiyetin yaygın olduğu bölgelerde gerçekleşmiştir. Postan bu zorlukların altını çizerek, "geleneksel, baskıya karşı yükselen serbest köylü (*villein*) isyanları resmine uyması zor olan birtakım özelliklere sahip olunduğunu" kabul eder (Postan, *England*, s. 609).

yalnızca yabancı ülkeler için"dir. Yüzyıllar boyunca köylülük egemenken, hiçbir İngiliz, ne "ayaklanma" döneminde ne de diğer zamanlarda kendi toplumlarını tanımlamak için bu kelimeyi kullanmayı düşünmüştür. Kelime 1500 öncesinde ya tıpkı Fostescue'de gördüğümüz gibi yabancıları tanımlamak için kullanılmıştır ya da 1475'te, "yoksul halkı, işçileri, Normandiya dükünün deyimiyle köylülerden bile daha kötü olanları" tanımlamak için kullanılmıştır.[87] Kelimenin İngiliz yerleşimciler için kullanıldığı tek durum, avukatların Fransız dilini ve kavramlarını İngilizceye empoze etmesiyledir. Bu sebeple Hilton, 1813 yılından "les peisauntz" kelimesini ve 1341-1342 yıllıklarından "des paisantz et villeyns" kullanımlarını örnekler.[88] Elbette asıl mesele kelime değildir, ancak İngilizlerin bu terimi kullanma ihtiyacı hissetmeyişlerine ve bunun İngilizcede bir karşılığı olmadığına ve onların, Fransa ve Avrupa'nın geri kalanıyla kıyaslamanın yanlış olduğu bir toplumsal ve ekonomik yapıyla uğraştıklarının bilincinde olduğuna inanmak çekici geliyor.

Bu argümanı kanıtlamak için, ortaçağda İngiltere ile en az bir Kıta ülkesinin kıyaslanmasını konu alan geniş çaplı bir çalışmanın yapılması gerekir. Bu, burada yapılacak bir şey değildir. Bunun yerine kısaca, tarihçilere ve toplumsal ve yasal sistemleri "karşılaştırmalı metot" aracılığıyla kıyaslayıp ardından İngiltere'yi geniş bir bakış açısıyla görmekle ilgilenen yasacılara dönebiliriz. Bunlardan birisi olan F. W. Maitland, peşinde olduğumuz argümanı desteklemek için halihazırda alıntılanmıştır. Onun, İngiliz yasası ve toplumunun Kıtadan farklı olduğunu fark ettiği çok açıktır. Ülkeleri, özellikle İngiltere ve kendi ülkesi Fransa'yı kıyaslayan ikinci bir tarihçiyse Marc Bloch'tur. Bloch, birçok yerde, en iyi ihtimalle 13. yüzyıldan itibaren İngiltere'nin tarımsal yapısının, Fransa ile kıyaslandığında tuhaf göründüğünü kay-

87. *Oxford English Dictionary*, s. v.

88. Hilton, *Peasantry*, s. 3; *Oxford English Dictionary*, s. v "peasant."

deder. Örneğin, lordlar ile köylüler arasındaki ilişki farklıdır;[89] "Norman Kralların İngiltere'sinde herhangi bir köylü mülkü yoktur," ki aynı dönemde Fransa'da bu mevcuttur;[90] İngiltere'de "eski akrabalık çerçevesinde erken bir bozulma" olmuştur.[91] Bloch, "A Contribution Towards a Comparative History of European Societies [Avrupa Toplumlarının Karşılaştırmalı Tarihi İçin]" başlıklı denemesinde birçok farklılığı özetler.

Fransız tarımı "müşterek" kalırken, İngiliz tarımı gittikçe "bireyselci" bir hal alır.[92] İngiliz serbest köylülüğü (*villeinage*), Fransız *servage*ından tamamen farklıdır: "*Villeinage* İngiliz kurumuna hastır." Bunun sebebi, en azından 12. yüzyılın sonundan itibaren, bütün merkezileşmiş kraliyet adaleti ve Ortak Hukukunun, İngiliz tarımsal yapısının gelişim yolunu, Fransız yapıdan farklı bir yöne sokmasıdır.[93] Bunun sonucundaysa, "14. yüzyılın Fransız serfiyle aynı dönemde de İngiliz "serbest köylü"sü ya da serfi birbirinden tamamen farklı iki sınıfa aitti."[94] Bloch iki farklı sistemle uğraştığının farkındadır. Kendisi bugün hayatta ve müsait olsaydı, pek çok derinlikli çalışmayı teşvik eder ve farklı ülkelerde, "bu gelişmenin süreç ve sonuçları"nın, "bir derecedeki farklılıkları, neredeyse aynı cinsten farklılıklarmış gibi açığa vurduğu"nu dile getirmenin ötesine giderdi.[95]

Bahsini geçirebileceğimiz bir diğer önemli figür de Sir Henry Maine'dir. Maine'in zihni 19. yüzyılın ikinci yarısı boyunca İngiliz, Kelt, Kıta ve Asya hukuk sistemleri arasında gidip gelir; Maine bunların benzerlikleri ve farkları üzerine düşünür. O,

---

89. *French Rural Structure: An Essay on its Basic Characteristics* (1931; 1966), çev. J. Sondheimer, s. 126.

90. *Feudal Society* (2. baskı, 1962), i, s. 248.

91. *A.g.e.*, i, s. 140.

92. Tekrar baskısı için bkz. Bloch, *Land*, s. 49.

93. *A.g.e.*, s. 59; ayrıca bkz. s. 59-61.

94. *A.g.e.*, s. 61-62.

95. *A.g.e.*, s. 66.

açık biçimde, İngiliz arazi hukukunun Kıtadan tamamen farklı olduğuna ve bu farklılığın en kötü ihtimalle 13. yüzyılın başlarına kadar tarihlendirilebileceğine inanır. Çok uzun zaman önce şunları yazmıştır: "İngiliz arazi mülkiyetinin muazzam bir kütlesi, kendisini, Fransız Yasalarından etkilenmeden önceki haliyle Kıtanın köylü mülkiyetinden kuvvetli biçimde ayıran belirli özelliklere sahiptir ki, bu bazı ülkelerde hâlâ mevcuttur."[96] Farklılık iki büyük özelliği içerir: intikalin kolaylığı ve mirasın bölünmezliği. Arazinin bireyler tarafından intikal ettirebileceğine dair göreceli kolaylık, diğer bir deyişle geniş bir grup tarafından belirlenmiş kısıtlamaların yokluğu, Maine'i fazlasıyla etkilemiştir. Şöyle yazar: "Bizim arazi yasamız, Kıta ülkelerinin arazi yasalarından çok daha karmaşıktır ...ve İngiliz taşınmaz mülk yasası, intikal serbestliği ve bizim burada görece erken dönemden yararlandığımız tasarımlar sayesinde daha karmaşık bir hal almıştır."[97] Serbestlik, Kısa ve Asya yasalarına tamamen zıt olan öncüllere dayanır. Bunlardan birisi, bütün mülklerin satın alınabilirliği ve gerçekte, başlangıçta olmuş bir ilk satıştan ortaya çıkabileceği fikridir. "İngiliz siyasal ekonomisinde ve popüler İngiliz düşüncesinde, bütün mülklerin başlangıçta bir satın alma işlemi üzerinden elde edildiğine dair varsayımın derin ve geniş bir biçimde hâkim düşünce biçimi olduğu görülebilir" ki, Maine, bu görüşün, durumun gerçekleri karşısında "doğru" olduğunu düşünür.[98] İkinci öncül, İngiltere'de insanlar arasındaki ilişkinin çok erken zamanlardan beri statüden ziyade sözleşmelere dayandığıydı. Maine bununla ilgili olarak, "*Manor* Lordu ve *Copyholder* unvanları, şimdi olduğu gibi, diğer derin biçimde feodalleşmiş ülkelere nazaran, çok daha derin bir biçimde anlaşmaya dayalıydı," diye yazar.[99] Hatta

---

96. *Lectures on the Early History of Institutions* (1875), s. 125-126.
97. *Dissertations on Early Law and Custom* (1883), s. 354-355.
98. *A.g.e.*, s. 325.
99. *A.g.e.*, s. 324.

o Bracton'dan yaptığı alıntının ötesine giderek, "serbest köylü" ya da serfin varsayılan merkezi statüsünün kişisel bir statü olmadığını, bir kullanım şekli olduğunu göstermeyi amaçlar; bir serbest köylü arazi sahibi olabilir.[100] Bu sebeple İngiltere, en azından 13. yüzyıldan itibaren, statü temelli değil, sözleşme temelli bir topluma doğru evrilmiştir.

Onun gördüğü bir diğer büyük farklılıksa, ayrılabilir ve ayrılamaz mülk ya da diğer bir deyişle bölünebilir ve bölünemez miras sistemi arasındadır. Maine'e göre, en azından 13. yüzyıldan itibaren, İngiltere ve Fransa arasında bu konuda ortada temel bir fark vardır. Her ne kadar Maine İngiliz mülkiyetinin bölünmez olarak muamele gördüğü ve genellikle mirasın en büyük oğula kaldığı olgusuna dair tatmin edici bir açıklamada bulunamasa da, bu yeni tutumun büyük bir özelliği olan mirasın en büyük çocuğa kalma geleneğinin (*primogeniture*) Glanvill ile Bracton arasındaki bir dönemde, diğer bir deyişle yaklaşık olarak 1187 ile 1286 arasında tarihlendiğine inanır.[101] Bu, İngiliz kiracıların –*socage*– en geniş yayılmışlıklarının *allod*un* özelliklerini kaldırıp yerine *feud*un özelliklerini koydukları zamandır ...ki bu, kişisel faydayla yapıldığında, (arazi) öncelikle bölünmez ya da ayrılmaz olur.[102] Bir sistemden diğerine geçiş içerisinde, "kişi kendini yeni bir düzen ve yasal fikirler içinde bulur" ve bu "tamamen yeni bir arazi mülkiyeti anlayışının yükseldiği" bir dünyadır.[103] Maine, fazlasıyla bireysel, bölünmez, mülkiyete dayalı bu yabancı ve eşsiz sistemin 12. yüzyıldan önce dünyada bilinmediğini savunur.[104] Gizemli birtakım sebeplerden ötürü yalnızca İngiltere'de ortaya

---

100. *A.g.e.*, s. 305

101. *Lectures on...Institutions,*, s. 126.

* Arazi üzerindeki bütün söz hakkının arazi sahibinde olduğu, 11. yüzyılda Anglo-saksonlar arasında yaygın bir mülkiyet biçimidir ve *feod*'un tam zıttıdır –çn.

102. *Dissertations on... Custom*, s. 341.

103. *A.g.e.*, s. 342, 344.

104. *Lectures on...*, s. 198.

çıkmıştır. Sonuçlarıysa çok büyük olmuştur: "Çok erken zamanlardan itibaren toprak mülkiyetinin değişimi, diğer herhangi bir yere nazaran İngiltere'de, daha sık satın alma ve satış üzerinden gerçekleş"miştir.[105] Dahası, "Kuzey Amerika toprağının işlenmesi noktasında, bilhassa İngiliz mutlak mülkiyet şekline minnettarız."[106] Maine'in Hindistan bağlamında kabul ettiği gibi, bunun diğer yerlerdeki etkileri genellikle felaket olmuştur. Ancak etkilerin büyüklüğü şüphe götürmez. Bu sebeple Maine şöyle yazar: "Hindistan halkının başına gelen en büyük değişim, bireysel yasal hak fikrinin her tarafta yükselişe geçmesi(dir)."[107] Bu, yabancı bir sistem olan, 13. yüzyılda bireysel haklar ve mülkiyete doğru evrilen İngiliz yasasının ortaya çıkışıyla gerçekleşmiştir.[108] Değişim çok erken ve çok büyüktür. Yüzeysel bir gözlemci, örneğin Fransız ve İngiliz kiracıların, diyelim ki 18. yüzyılda kabaca birbirine benzediğini gözlemlese de, aslında gördüğümüz gibi bunlar birbirinden çok farklıdır. Bu gerçek göz önüne alındığında, 19. yüzyıl Avrupa'sında yürütülen mülkiyet sistemlerine dair incelemelerin, İngilizlerin durumunun "Avrupa'da tamamen istisnai" bir durum olduğunu bulması sürpriz değildir.[109] Ve bu fark, maskelenmiş olsa da yaklaşık altı yüzyıldır mevcuttur.

---

105. *Dissertations* on..., s. 323.

106. *Lectures*..., s. 126.

107. *Village-Communities in the East and West* (3. Edisyon, 1876) s. 73; ayrıca bkz. s. 157-158, 160.

108. Dissertations on..., s. 341-347.

109. George C. Broderick, *English Land and English Landlords* (1881), s. 90; 3. Bölüm.

8
BİRTAKIM ÇIKARIMLAR

Önceki tartışmadan yapacağımız ilk çıkarımımız, tarihçilerin de, sosyologların da 13. ile 18. yüzyıl arasındaki İngiliz toplumsal yapısını oldukça yanlış yorumladığıdır. Bu ciddi bir suçlamadır ve bu yanlış yorumlamanın sebepleriyle ilgili olarak, özellikle ortaçağcılar tarafından, bazı açıklamalar yapılması gerekir. Çünkü, eğer bu argüman doğruysa, "tarihin en çok incelenen köylü toplumları"ndan birisi, bir anda hiç de köylü olmayan bir topluma dönüşmektedir.[1]

Böylesi mühim bir hataya yol açan sebeplerden birisi, tarihi kayıtların, özellikle de 16. yüzyılın ortasından öncekilerin çarpıtılmış etkisidir. *Manor* mahkeme kayıtları, hesaplar, teftişler ve haciz kayıtları ile Kara Veba salgınından önceki kırsal yerleşim kanıtlarının 10'da 9'undan fazlasını oluşturan vergi kayıtları dünyanın çarpıtılmış bir resmini vermeye mahkûmdur. Bu, en azından teoride, ortaçağcılar tarafından çok iyi bilinir. Örneğin, geç 14. yüzyılda çok sayıda emekçi ve hizmetçi bulunduğu, ancak bunların *manor* kayıtlarında öne çıkmadığı yakın zamanda gösterilmiştir. Bu gerçeği, kayıtların nicelik üzerinden yürüdüğü, ancak bunların, 16. yüzyılda olduğu gibi, diğer kaynaklarla test edilebildiği bir çağda göstermek çok kolaydır. Sadece *manor* kayıtlarına ve 16. ve 17. yüzyıldaki İngiliz köylerine yapılan para yardımlarına baktığımızı farz edelim; bu durumda, ayrıca *parish* kayıtlarını, vasiyetleri, listeleri ve diğer kayıtları kullanmadan ailenin yapısı ve istikrarı ile arazi hakları konusunda nasıl bir

1. Hilton, *Bond Men*, s. 10.

izlenime sahip olacağımızı merak edebiliriz. Bu belgeler R. H. Tawney'nin 1912'de yayınlanan *Agrarian Problem of the Sixteenth Century* [On Altıncı Yüzyılın Tarım Sorunu] kitabında kullanılmamıştır. O da ortaçağcılarla aynı kayıtları kullanmış ve aynı modelleri uygulamıştır. Bunun sonucunda geniş ve karmaşık köy-tipi haneler ve coğrafi hareketsizliğin olduğu bir resim çizer. Kırsal kesimin genel olarak nakit, piyasa ve genel olarak "kapitalizm"den etkilendiğini kabul etmesine rağmen bunu, geleneksel "köylülüğü" bozan bir dış güç olarak görür. Dolayısıyla, 16. yüzyıl tarihçilerinin, 13. yüzyıldaki çizilmiş, birçok yönden kendi dönemlerindekine benzeyen bir resme inançlarını sarsan şey yerleşimci listelerinin, vasiyetlerin ve stokların, mahkeme kayıtlarının ve *parish* kayıtlarının yakın dönemdeki keşfi ve yaygın kullanımıdır. Bir kez daha söylemek gerekirse, Homans'ın kendi modelini geç 16. yüzyıl Essex'ine ya da geç 17. yüzyıl Cumbria'sına uygulaması durumunda, kanıtların 13. yüzyıl için onun kabul ettiği yorumu yapmasına izin verdiğini görmek çok zor değildir. Yine de biz biliyoruz ki, böyle bir model bu geç dönem için tamamen yanlıştır ve diğer kaynaklarla bu durum kanıtlanabilir. Kara Veba salgınından önceki duruma bakarken yaşadığımız gerçek problem, belgelerin kendilerine *karşı* tanıklık etmesi için nasıl kullanılacağıdır.[2] Şans eseri günümüze ulaşan bazı elyazmalarının –örneğin 13. yüzyıldaki serbest köylü ailelerin eşsiz bir listesi ya da köylü arazisi sözleşmelerinin– keşfiyle, görevimiz desteklenmiştir. Bu tarz belgeler öngörülen kalıba hiç uymaz.

2. Marc Bloch şu satırları yazarken aynı noktayı vurgular: "tanıklık etmeye çok arzu duyduğumuz zamanlarda bile, metinlerin bize hassaten söylediği şeyler, dikkatimizin bir numaralı öznesi olmaktan çıkar. Asla söylenmeye niyet edilmemiş şeylere kulak misafiri olmamıza müsaade edildiğinde, buna umumiyetle çok daha kuvvetli bir iştiyakla kulak kesiliriz. Bkz. *The Historian's Craft* (Manchester, 1954), s. 63, 64. Başka bir yerdeyse belgenin tanıklık ettiğini ve pek çok tanık gibi onun da [belgenin de] çapraz sorgulama olmadan çok fazla bir şey söylemeyeceğini yazmıştır. Buradaki esas zorluk doğru soruları sormaktan geçer (*Land*, s. 48).

Birçok önemli meseleyle ilgili olan doğrudan kanıtların yokluğu, yazarları başka yerlerden, özellikle de aynı dönemdeki Kıta Avrupa'sından, 19. ve erken 20. yüzyılda Fransa ve İrlanda'da hayatta kalan köylülük örneklerinden ya da modern Üçüncü Dünya köylülüklerinden deliller bulmaya itmiştir. İngiltere'nin ortaçağlarda esas itibariyle diğer köylü toplumlara benzediğine inanmak suretiyle, araştırma sürecindeki boşlukların, ortaçağ Avrupa'sının ya da modern dünyanın köylü olarak bilinen diğer bölgelerine atıfta bulunarak doldurulmasının meşru olduğu düşünülmüştür. Coulton'ın *Medieval Village* [Ortaçağ Köyü] kitabında ve çalışmalarının çoğunda yaptığı gibi, Avrupa'nın her yerinden toplanılan delillerle genel bir İngiltere resmi çizilemez, ancak devrim öncesindeki Rusya'sı, 19. yüzyıl Fransa'sı ve Çin'i ve diğer yerlerle ilgili çalışmalar kullanılabilir, çünkü bunlar temelde benzerdir. Örneğin Bennett, sıradan insanın günlük yaşamı ve rutiniyle ilgili çok fazla şey bilmemizin imkânsız olduğunu belirtir: "Bu tarz durumlara erişebileceğimiz en yakın mesafe belki de bir köylü ailesinin kulübesinde birkaç dakika geçirdiğimiz andır; fakat İngiltere'de değil, çünkü burada şeyler radikal bir şekilde değişti. Bu ancak bazı küçük Fransız ya da İsviçre köyünde olabilir, çünkü buralarda ortaçağ yöntemleri ve gelenekleri daha dün gibidir."[3] Bu analojilerin kullanımı ortaçağcılar arasında günümüze kadar devam etmiştir. Örneğin Krause 16. yüzyıl İtalya ve İsviçre'sinden aldığı nüfus sayımı örneklerini İngiltere'yi ilgilendiren boşlukları doldurmak için kullanır;[4] köylülerin köydeki "kökleşmiş"liğinden bahseden Raftis, bu temel bakış açısıyla, "köylünün geleneksel Batı Avrupa tarzı köylülerden birisi olduğunun" altını çizer.[5]

---

3. *Medieval Manor*, s. 237-238.

4. J. T. Krause, "The Medieval Household; Large or Small?", *Ec.H.T.*, ix, Sayı 3 (1957), s. 423-425.

5. Raftis, *Tenure*, s. 33.

Belki de çalışmanın bütün argümanının merkezinde yer alan analojilerin en uzun süreli kullanıldığı eser, Homans'ın *English Villagers of the Thirteenth Century* [On Üçüncü Yüzyılda İngiliz Köylüleri] eseridir. Homans, ilk başta, 13. yüzyıl "köylüleri" ile dünyanın kalanı arasındaki benzerliğe dair problemi açık bırakmış gibi görünür. Bizlere söylenen şudur: "13. yüzyılda İngiltere'de yaşananlar tıpkı eski köylü kültürünün hâlâ kurulu olduğu Avrupa'nın diğer kısımlarında yaşananlarla benzer idiyse", o zaman 13. yüzyılda belirli bir davranış tipinin bulunması beklenir.[6] Ancak başka yerlerde bu "idiyse" unutulmuştur ve Homans, kendine güvenir bir biçimde, bazı kanıtlanamaz noktalar olduğunu göstermek için, modern zamanlarda Avrupa'nın diğer bölgeleriyle –örneğin Fransa ve Rusya'yla– bir analoji kurar.[7] Bu yöntemin en belirgin gerekçesi; Homans, "herhangi bir eski toplumu yeniden kurarken, bugün olan şeylere dair bilgimizin kuru kemiklerden oluşan kayıtlara et ve kan olması gerektiğini kabul ettiğinde[8] ve bunu, eskiyi ele almakla ilgili fikirlerini desteklemek amacıyla 19. yüzyıl İrlanda'sının bir resmini kullanmak için bir gerekçe olarak öne sürdüğünde gerçekleşir." Homans'ın çalışmasında, yukarıda bahsedilen diğer çalışmalarda olduğu gibi güçlü, kendini onaylayan döngüsel bir hipotez bulunur. Norman işgali ile 16. yüzyıl arasındaki İngiltere'nin kırsal yerleşimcilerinin, başka bir zaman ve mekândaki "köylüler" gibi olduğunun tartışmasız olduğu düşünülür. Bu nedenle, bu yazarlar, başka köylü toplumları üzerine yapılan çalışmalardan aldıkları bilgilerle kendi kayıtlarımız ve bilgimizdeki eksikleri doldurmanın mazur görülebilir olduğunu savunurlar. Ortaya çıkan ortaçağ toplumu resmi; Ruslar, Çinliler, Hintler ya da Polonyalı köylüler gibi, en kötü ihtimalle ise ortaçağ Fransızları, İtalyanları ya da Almanları gibi düşünen

---

6. *Villagers*, s. 140.

7. *A.g.e.*, s. 112-113, 207.

8. *A.g.e.*, s. 157; ayrıca 5. sayfaya bakınız.

ve hisseden gerçek köylüler olduğunu ortaya koyar görünür. Bu ispatlı bir bilgi gibi kabul gördüğü için, başkaca boşlukları doldurmak için diğer toplumlarla ilgili çalışmalara bakabilmemiz mümkündür; bunun sonucunda da, sonsuz bir kendini doğrulama sarmalı ortaya çıkar. Aynı hata daha sonraki dönemler üzerine yazan tarihçilerde de kolaylıkla görülebilir.

"Köylü toplumundan sanayi toplumuna" teorisinin çekiciliği kalbimizin derinlerindedir, çünkü bu hâlâ kuvvetli olan; küçük, kapalı, hareketsiz, teknolojik olarak basit, "iğrenç, uygarlık-dışı ve kaba" bir yaşamın hâkim olduğu geçim ekonomilerinden, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'nın insani, bol hareketli toplumuna kademeli olarak geçiş fikriyle 19. yüzyıl evrimsel düşünce biçimine hitap eder. Dahası, "aşağıdan yukarıya" az çok devam eden bir "süreci" düşünmek de cezbedicidir. Bu tarz evrimci (ki "whig" diye de bilinir) bir tarih yorumlamasının maskesi sık sık düşmüştür.[9] Mesela F. W. Maitlands, ortaçağdaki kadınların yasal durumuyla ilgili şöyle yazar:

> *Bu bölgede büyük bir genellemenin mümkün olduğu ve vahşi çağlardan günümüze, evlilik yasasında yapılan değişikliklerin kadın lehine olduğuna dair genel varsayıma karşı itirazda bulunana kadar kendi incelemelerimize başlamamalıyız.*[10]

Onun uyarıları toplum tarihinin diğer alanlarına doğru genişletilebilir. Macaulay'in kendisini, geçmişin yavaşça tırmanıldığı bir başarıya doğru giden yolda, bu başarının zirvesinde görmeye iten ruh hâlâ çok güçlüdür. Bunu görmek için yalnızca aile tarihi alanındaki güncel çalışmalara dönmemiz yeterlidir ki, örneğin Stone ve Shorter'ın De Mause tarafından yayına hazırlanan çalışmaları böyle çalışmalardır.[11] Yukarıda betimlenen diğer "köy-

---

9. Bir örnek için bkz. Herbert Butterfield, *The Whig Interpretation of History* (1931).

10. Maitland, *English Law*, ii, s. 403.

11. Bu çalışmalardan 2. Bölümde bahsedilmiştir. De Mause'un giriş yazısı ile Shorter ve Stone'un çalışmaları, 19. yüzyılın sonunda İngiltere'de, ortaçağ ve erken modern

lü" toplumlarıyla bir analoji oluşturulurken herkes, sevgisiz, sert, "köylü tipi" bir durumdan modern, aşk dolu, şimdilerde etrafımızda gördüğümüz çekirdek aileye doğru kayan evrimsel bir model konusunda hemfikirdir. Çerçeve, Maitland tarafından bir kez daha muazzam biçimde açığa çıkarılmıştır:

> *Bütün ulusların aile hukukunda aynı yolu izlemesi gerektiğini varsaymak kabul edilemez bir hipotezdir. Geri kalmış halkların, belki bazı henüz keşfedilmemiş olan bütün düzenlemeleri içerecek ardışık aşamalardan kaçınılmaz bir plan içinde geçeceğini düşünmek umutsuz bir iştir. Bu halkların geri kalmışlıklarıyla ilgili doğal olmayan bir çıkarımsa, onların öyle ya da böyle, daha başarılı ırkların geçtiği yollarda oyalandığıdır.*[12]

Dikkate değer çarpıtmalar için başka açıklamalar da vardır: Bunlardan birisi, arazinin üretim için temel etken ve İngiltere'nin temelde bir "saban" kültürü olmasından ötürü, Rusya ve Çin gibi diğer "saban" kültürlerine benzer bir sosyal yapı ve ideolojiye sahip olması *gerektiğini* varsayan bir tür ekonomik belirlenimciliktir. Aslını söylemek gerekirse İngiltere, Marx ve Weber'in farkına vardığı temel gerçek için, yani üretim araçlarının –teknoloji ve ekolojinin– sosyal ilişkileri ve ideolojileri belirmek için basit biçimde yeterli olmadığı, ortada bir karşılıklı etkileşim olması gerekliliği için de muazzam bir örnektir. İngiltere'nin 13. yüzyıldaki servet üretim araçlarının, 19. yüzyıl İrlanda, Fransa ve Rusya'sındakilere benzediğini, *bu yüzden de* toplumların en temel şekilde benzer olduğunu varsaymak oldukça basite kaçmaktır. Bunun varsayılması değil, kanıtlanması gerekir.

Özellikle 16. yüzyıl ile 18. yüzyıl arası döneme ait yeni kaynakların keşfine ilaveten yerel ve toplumsal tarihe ilginin art-

dönem kadın ve erkeklerinin, aydınlanmamış "yabani"lerin yerini aldığını yazan antropologları hatırlatır.

12. Maitland, *English Law*, ii, s. 255.

ması ve Avrupa-dışı çağdaş toplumlarda neler olup bittiğine dair daha sofistike bir bilginin ortaya çıkması; tüm bunların bir araya gelişi, bütün temel kalıp yargılarımızı baştan düşünmeyi mümkün kılar. Kendimizi çok önemli ortaçağ dönemine hapsederek ona bir antropolog ve 17. yüzyıl tarihçisi gözüyle baktığımızda, neredeyse köylülüğün varsayılan bütün özelliklerini yalanlayan kanıtların birçok detaylı çalışmada hızlıca biriktiğini görürüz. Ancak başka herhangi bir uygun modelin olmayışı, ortaçağcıları, erken dönem ortaçağ toplumunun nitelendirilmesini ondan tamamen vazgeçmeden, yeni verilere uydurmak için genişletmeyi denemeye itmiştir. "Tarihçilerin, ortaçağ köylülüğünün ortadan kalkmasından bu yana taşıdıkları niyet ve amaçlara" açıkça karşı bir pozisyonda duran yalnızca birkaç isyankâr vardır. "O sonuçta, tekrar tekrar söylediğimiz gibi, izole edilmiş, geri kalmış, sömürülmüş ve genellikle özgürlüğünden mahrum bırakılmıştı."[13] Ancak genel olarak durum, bir paradigma değişiminden önceki son aşamaya varmak üzere görünmektedir.[14] Veriler artık öngörülen modele uymamaktadır, mamafih buna rağmen bazı tarihçiler hâlâ eskimiş bir kalıp yargıya sarılmış durumda.

Bu, kibirli bir yorum gibi görülebileceğinden, bazı örnekler verilmesi uygun olur. Bunlardan bazısı, kırsal ortaçağ İngiltere'si çalışmalarına en seçkin katkıları yapan iki kişinin güncel çalışmalarında bulunur. M. M. Postan'ın kendi çalışması ve bu çalışmanın teşvik ettiği bir başka çalışma, eski fikir birliğini sarsan temel eserlerdir. Postan, bunun farkında gibi görünmekle beraber, yine de çok fazla karşı çıkmakta, eski şişelere yeni şarap doldurmaya devam etmektedir. 1968'de yazdığı kısa bir paragrafta, kullanımdan ziyade piyasa için yapılan topraksız üretimin, ücretli işçi alımının ve diğer ortaçağ toplumu özelliklerinin, İngi-

---

13. E. Britton, "The Peasant Family in Fourteenth-century England," *Peasant Studies*, v, Sayı 2 (Nisan, 1976), s. 2.

14. Thomas Kuhn, *The Structure of Scientific Revolutions* (Chicago, 1962).

liz köylülerini, bildiğimiz diğer köylü toplumlarından çok farklı bir noktaya koyduğunu göstermeye çalışır. Yine de şunu savunur: "Tarihçiler, ortaçağ köylülerinin fizyonomisi özelinde, gerçek bir köylünün birçok özelliğini teşhis etmek noktasında başarısız olmayacaktır."[15] Benzer biçimde Hilton, Kosminsky'nin 13. yüzyıl, Faith'in geç 14. yüzyıl için, birçok köylü özelliğinin yok göründüğü gerçeğiyle yüzleşmiştir. Yalnızca şu tartışılabilir: "Hem piyasa durumları hem de nüfusun 13. yüzyılın ilk yarısındaki aşırı baskısı ve 1350 yılından sonra bu baskının aniden gevşemesi, görece kısa bir zamanda ve özel şartlar altında gerçekleşmiştir."[16] Belgeye dayalı kayıtların yalnızca 13. yüzyılın ikinci yarısından itibaren erişilebilir olduğu bir gerçektir ve bizler biliyoruz ki, 15. yüzyıl birçok yönden geç 14. yüzyıla benzerdir. Bunları göz önünde bulundurursak, önde gelen bir ortaçağcının İngiltere'nin, kayıt altına alınmış bütün ortaçağ döneminde bir "istisna" olduğunu kabul etmek zorunda kaldığı görülür. Bu gibi durumlarda, temel modelin hâlâ uygun olup olmadığını merak ederiz.

İnsanların temel görüşlerini değiştirmeyi sevmediği bilinen bir gerçektir. Bu nedenle, bu kitabın argümanının sonuçlarından kaçınmayı umut edenlerin, yalnızca küçük bir terminolojik yeniden karıştırmanın söz konusu olduğunu göstermesini bekleriz. Onlar, "köylü" kelimesi üzerine bu kadar yaygara koparmanın gerekli olup olmadığı, bunun yerine hangi kelimenin kullanılabileceği ve insanları nasıl çağırdığımızın önemli olup olmadığı gibi sorular soracaktır. Dolayısıyla, tekrar etmemiz gerekir ki, tartışmalı olan şey kelime değildir. İngiliz tarihçiler bu kelimeyi yanıltıcı olduğu için tamamen bırakabilseydi, muhtemelen kelime de tartışmalı olurdu. Yine de, öyle görünüyor ki, bu [köylü] ortadan kaldırmak için fazla derine gömülü bir kelimedir. Her ne olursa olsun, ilk bölümde betimlendiği gibi, "köylü ben-

---

15. Postan, *Essays*, s. 280.

16. Hilton, *Bond Men*, s. 39.

zeri" bir genel toplum modeli değiştirilmediği sürece kelimeden kaçınmanın hiçbir değeri yoktur. Buradaki mesele, ilgili özellikler kümesidir. Bu çalışmanın tezinin kabul edilmesiyle, yalnızca tarihsel araştırmaların değil, sosyoloji, antropoloji, ekonomi gibi ilintili alanların, katılımının ortaya çıkartacağı etkilerin birkaçını kısaca göz önüne alırsak, bunun basitçe terminoloji işinden fazlası olduğu anlaşılacaktır. Bu, kişiyi paradigma değişimlerinin söz konusu olduğuna inandıracak şekilde komşu disiplinlerde de ihtiyaç duyulan değişikliklerin ölçeğidir.

Marx ve Weber'in genel teorileri için tartışmanın sonuçlarını bir bir anlatmaya gerek yoktur. Ortaçağ İngiltere'sine dair görüşleri neredeyse her detayında yanlış görünmektedir. Onlar 15. yüzyılın sonuna kadar İngiltere'nin, diğer Avrupa ülkelerine benzer biçimde tam anlamıyla temel bir "köylü" toplum yapısına sahip olduğuna inanmıştır. Bu yüzden ortaçağcılara meydan okumak, Batı toplumunun gelişimiyle ilgili iki çok güçlü teorisyene de meydan okumak demektir. İkisi de İngiltere'yi kapitalizm öncesinden kapitalist bir topluma geçişte öncelikli örnek olarak seçmiştir; bu örneğin tekil ve özel bir örnek olması onlar için bir şanssızlıktır. Aslında, seçimlerinin en büyük nedenlerinden birisi olan merkezi bürokrasinin ortaya çıkardığı alışılmadık iyi kayıtlar, özel durumun bir ürünü ve göstergesidir. En azından Marx için bu bir anlamda önemsizdir. Onun bu özel örnekte hatalı olduğunun kanıtlanması, genel argümanının geçersiz olduğu anlamına gelmez. Yine de, Marx ve Weber'i Batı'daki modern kapitalist ve sanayi toplumunun kökenleri üzerine sormamız gerekenler konusunda rehber olarak almaya devam edersek, yanlış sorular sorabiliriz. Dahası, eğer 16. yüzyılın bir dönüm noktası olduğuna odaklanır ve bu tarihten önce bütün Avrupa'nın esasında benzer olduğunu varsayarsak, bir dizi araştırmaya kendimizi kapamış oluruz. Hukuku, toplumsal yapıyı ve politikayı, geniş ölçüde başka bir şeyin yansıması olarak görmeye itiliriz.

Marx-Weber kronolojisini terk etmek acı verici olduğu kadar da şok edicidir. Ortaçağ İngiltere'si üzerine detaylı herhangi bir çalışmanın zorlukla bulunduğu bir dönemde yazan bu iki yazarın, İngiltere'nin temelde Avrupa'daki diğer tarım toplumlarıyla aynı olduğunu ve Avrupa'daki farkların yalnızca ortaçağın sonlarında ortaya çıktığını varsayması şaşırtıcı değildir. Aynı şekilde, temel tarımsal yapının, neden dünyanın diğer bölgelerinde de aynı olduğuna inandıklarını görmek de zor değildir. Ernest Gellner'in de altını çizdiği üzere, "feodalizm"den "kapitalizm"e geçişin Marksist betimlemesi "doğru olmayabilir, ancak hiçbir şekilde açıkça ya da tamamen yanlış değildir: Bir yüzyıldan daha fazla bir süredir, çözüm bekleyen, materyalin çok zengin, birikimin ise muazzam seviyede olduğu çok sayıda konuyla ilgili olarak sosyolojik teoride herhangi bir anlamlı başarı olmamıştır."[17] Hipotezin devam eden canlılığı, hiç şüphe yok ki bu kitabın argümanına verilen tepkilerle görülecektir.

Bu çalışmada; Marx, Weber ve birçok ekonomi tarihçisi tarafından öne atılan kriterleri kullanarak İngiltere'nin 1550 ya da 1750 yıllarında olduğu gibi, 1250 yılında da "kapitalist" bir ülke olduğu tartışılmıştır. Yani, halihazırda gelişmiş bir piyasa ve emek hareketliliği vardır, arazi bir emtia gibi görülmektedir, özel mülkiyet yerleşmiştir, dikkate değer bir coğrafi ve toplumsal hareketlilik vardır, aile ve çiftlik arasında tam bir ayrım söz konusudur ve hem rasyonel hesaplama hem de kâr güdüleri geniş biçimde yaygındır. Bu, genellikle teknoloji ya da kişi başına düşen gelire fazla vurgu yapıldığı için arka planda kalmıştır. Ancak Weber'in kapitalizmin "ruhu" ile fiziksel dünyanın tezahürü arasında yaptığı ayrım, yüzeysel şekillerin arkasını görmemize yardımcı olur. Tıpkı Furnivall'in Burma'yı "bacaları olmayan fabrika" olarak tanımlaması gibi,[18] biz de 13. yüzyıl İngiltere'sini fabrikaları olmayan bir ka-

---

17. Ernest Gellner, *Thought and Change* (1964), s. 128.

18. Margaret Mead (der.), *Cultural Patterns and Techincal Change* (New York, 1955),

pitalist piyasa ekonomisi olarak tanımlayabiliriz. Kapitalizmin kökenlerini Kara Veba salgınının öncesine götürecek şekilde değiştirerek, diğer çok sayıda problemin de doğasını değiştirebiliriz.

Bunlardan birisi modern bireyselciliğin kökeni problemidir. Konuyla ilgili yazan kişiler, her daim Marx-Weber kronolojisini kabul etmiştir. Örneğin David Riesman, modern bireyselciliğin 15. ve 16. yüzyıldaki eski kolektivist, "geleneğe yönelik" toplumdan ortaya çıktığını varsayar.[19] Bu ortaya çıkış Reform hareketiyle, Rönesansla ve feodal dünyanın yıkılmasıyla doğrudan ilişkilidir. Yoğun bireyselciliğin "içe-yönelimi", 16. ile 19. yüzyıl arasında ortaya çıkar. Bireyselcilik üzerine yapılan güncel genel tarihi ve felsefi çalışmalar, bazı köklerin klasik ve İncil zamanlarının yanı sıra ortaçağ mistisizminde yattığını kabul etse de, Rönesans ve Reform dönemi ile Aydınlanma büyük dönüşüm dönemi olarak vurgulanır. Politik, dini, etik, ekonomik ve diğer türlerdeki bireyselcilik parçalarına Hobbes, Luther, Calvin ve diğer 1500'ler sonrasındaki yazarlarda rastlanabilir.[20] Yine de mevcut tez doğruysa, o halde ekonomik ve toplumsal yaşamdaki bireyselcilik İngiltere'de çok daha eski olmalıdır. Aslında, belgelerimizin kapsadığı zaman içerisinde tek başına durmayan bir İngiliz bulmak imkânsızdır. O, ben-merkezci akrabalık sistemiyle sembolize edilmiş, keskinleştirilmiş ve dünyasının merkezinde dikilmiştir. Bu şu anlama gelir: İngiliz bireyselciliğinin kökenlerini bundan böyle Protestanlık, nüfus değişimi, ortaçağların sonundaki piyasa ekonomisinin gelişimi ya da yazarların altını çizdiği diğer etkenlerle "açıklamak" mümkün değildir. Açıklama başka bir yerde yatıyor olmalıdır, ancak kökenler bizim bu çalışmada denediğimizden daha geriye götürülmediği sürece karanlıkta kalmaya devam edecektir.

s. 53.

19. David Riesman, *The Lonely Crowd* (Yale edisyonu, 1961), s. xxv, 6-7, 12-13; *Selected Essays from Individualism Reconsidered* (New York, 1954), s.13.

20. Steven Lukes, *Individualism* (Oxford, s. 14, 40-41, 47, 53, 62, 67, 74, 80, 89, 95, 99.

Bireyselcilikle yakından ilişkili diğer iki konuysa eşitlik ve özgürlüktür. Eşitlik kavramının varsayılan kökenlerini dikkate alan büyük çalışmalardan birisi Louis Dumont'nun *Homo Hierarchicas* kitabıdır.[21] Dumont, Batı toplumuyla ilgili görüşünü Marx, Weber, Montesquieu ve Tocqueville'e dayandırır. Sonuç olarak aynı çıkarımlarda bulunur; kolay toplumsal hareketlilik içeren ve gruba karşı kişinin güçlü olduğu bireyselci ve eşitlikçi toplumun görece yeni bir olgu olduğunu, 16. yüzyıldan bu yana Batı Avrupa'nın bazı bölgeleriyle sınırlı kaldığını savunur. Amacı, grubun hiyerarşisine ve gücüne yaptığı vurgunun istisnai bir yanı olmamakla birlikte Hint kast toplumunun aslında normal olduğunu göstermektir: İstisnai olan eşitlikçi bireyselciliktir. Her zaman oldukça esnek bir sosyal yapıya sahip görünen altı yüzyıl geriye uzanan çok iyi kayıtları olan büyük bir tarım ülkesiyle karşılaşırsak şayet, bu argüman daha az inandırıcı olur. İngiltere, en azından 13. yüzyıldan beri, bireyin gruptan daha önemli olduğu ve tabakalar arasındaki hiyerarşi dizilerinin birbirine kapalı olmadığı bir ülkeyse eğer, bu durumda hiyerarşiden eşitliğe geçen evrimsel aşamalar serisine ihtiyaç olmadığı da açıktır. Bunlar, zaman içerisinde birlikte var olan alternatif sistemlerdir. Dahası, İngiliz ve Hint sistemleri arasındaki çatışmanın, köylü bir toplumsal yapı ile esasında köylü olmayan, bireyselci bir yapı arasındaki çatışma olduğu daha kolay görülür.

Aynı tema, bireyin bakış açısı ve geniş akrabalık ilişkilerinde de görülebilir. Weber'in akraba temelli toplumdan, piyasa temelli, gayrişahsi, ilişkisiz bir topluluğa doğru bir büyük değişim yaşandığını nasıl tanımladığını gördük. Ayrıca, akrabalığa kademeli olarak küçük ve daha küçük bir rol atfetme, geniş gruplardaki "bozulma" noktasını teknolojik ve ekonomik değişimlerin bir sonucu olarak görme eğilimi bir hayli kuvvetlidir. Buna dair bir örnek, mevcut İngiliz aile sistemini 18. ve 19. yüzyılda

---

21. Louis Dumont, *Homo Hierarchicus* (Paladi edisyonu, 1972), özellikle s. 35-55.

yaşanan değişimlerin bir sonucu olarak gören antropologların çalışmalarında görülebilir. Modern "bireyselci" sistem, çekirdek aileye yaptığı baskıyla birlikte, İngiltere ve Kuzey Amerika'ya yayılmıştır. Ancak genellikle, kapitalizmin, sanayileşmenin ve kentleşmenin yükselmesinin sebep olduğu bozulmalara karşı bir tepki olarak, hem kendine has hem de güncel kökene bağlı kalmıştır. Bununla ilgili üç örneği şöyle sıralayabiliriz:

Radcliffe-Brown, romantik aşka dayalı evliliklerin, daha önceki görücü usulü evlilik toplumundan çıkarak 18. ve 19. yüzyılda geliştiğini savunur: "Modern İngiliz evlilik anlayışı yakın zamanın meselesidir ve şüphesiz alışılmadıktır."[22] Daha güncel olarak ise Edmund Leach çekirdek aile sistemi için "en alışılmadık örgütlenme biçimi ve bunun toplumumuzda yalnızca geçici bir aşama olduğunu tahmin ediyorum" diye yazar.[23] İngiliz akrabalık ve evlilik sistemi üzerine yapılan popüler bir sosyolojik inceleme, aynı zamanda geleneksel, geniş haneye, görücü usulü evliliğe, akrabalığa dayalı "köylü tipi" bir toplumdan, modern çekirdek aile sistemimize geçişin de bir resmini çizer.[24] Fakat İngilizlerin günümüzdeki aile sisteminin, 1250 civarındaki aile sistemiyle neredeyse aynı olduğuna dair fikrimiz doğruysa, akrabalık ve evliliğin ekonomik değişimlerin birer yansıması olduğuna dair argümanlar zayıflar. Kara Veba salgınından, Reform Hareketinden, İç Savaştan sağ çıkabilmek için, fabrikalara ve şehirlere geçişte sistemin oldukça dayanıklı ve esnek olması gerekir. Aslında, hayatta kalabilmesine ve toplumdaki değişimi kabul edebilmesine izin veren moleküler yapının en basit formunun aşırı bireyselcilik olduğu savunulabilir. Dahası, aile sistemi sanayileşmeyi takip eden bir zamana değil de, daha öncesine tarihlenmişse eğer, o

22. A. R. Radcliffe-Brown ve Daryll Forde (der.), *African Systems of Kinship and Marriage* (1950), s. 43; ayrıca bkz. s. 45, 63.

23. E. R. Leach'ten aktaran Nicholas Pole (der.), *Environmental Solutions* (Cambridge, 1972), s. 105.

24. Ronald Fletcher, *The Family and Marriage in Britain* (Penguin, 1962), s. 45, 47, 69, 166.

halde nedensellik bağlantısının, sanayileşmenin bir neden değil, bir sonuç olduğu şeklinde tersine çevrilmesi gerekebilir.[25]

Şimdi, bireyselcilik ve ekonomik değişim arasındaki boşluğu doldurmaya başladığımıza göre, değişmiş görünen bir başka probleme, yani kapitalizmin kökenlerinin açıklanmasına dönebiliriz. Kapitalizm 1250 yılında mevcut olsaydı şayet, bu durumda ne dünya ticaretinin ve sömürgeciliğin dünyaya yayılması ne de Protestanlık, kapitalizmin kökenleriyle ilgili olacaktır. Ayrıca, McLelland'ın yaptığı gibi,[26] 16. yüzyılda dini gelişmelere bağlı olarak yaşanan genel çocuk yetiştirmedeki değişikliklerin sonucu olduğunu iddia etmek de mümkün değildir. Toplumsallaşma ve aile, özellikle de "ataerkil" gücün açıkça olmayışı ve çocukların erken yaşta evden gönderilmesi net bir biçimde çok önemlidir. Fakat bunlar muhtemelen, en azından 13. yüzyılda kurulan bir İngiliz modelinin parçasıdır. Kentlerin gelişiminin de açıklamayla pek bir ilgisi yoktur. Tıpkı Kalvenizm ve büyüyen ticaret gibi, bunlar da yukarıda tanımlanan kalıpların bir sebebi olmaktan ziyade sonucu olarak görülebilir. Yeniden söylemek gerekirse, hikâyeyi daha gerilere götürmemiz gerekir. İngiltere'nin ne zaman gerçek anlamda kapitalist ve bireyselci olduğunu, diğer bir deyişle, ne zaman köylü toplumu olmaktan çıktığını ya da hiç "köylü" toplumu olup olmadığını tespit ettiğimizde, o zaman nedenler üzerine tahminde bulunmak faydalı olacaktır.

Kesin biçimde açık olay bir şey varsa, o da, ekonomik antropolojinin en büyük teorilerinden birisinin, yani 16. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında İngiltere'de tanık olduğumuz piyasasız, ekonominin sosyal ilişkilere "gömülü" olduğu köylü toplumundan, ekonomi ve toplumun birbirinden ayrıştığı modern kapitalist

---

25. Hajnal, *Europoean Marriage*, s. 131-133; W. J. Goode, *The Family* (New Jersey, 1964), s. 108ff ve *World Revolution and Family Patterns* (New York, 1963), s. 10 vd. Eski bir görüş olan "piyasa kapitalizmi kökenlerini devrimde bulur" görüşünü için bkz. E. Shorter, *The Making of the Modern Family* (1976), Bölüm 7.

26. David C. McLelland, *The Achieving Society* (Paper edisyonu, New York, 1967), s. 365.

topluma geçişten bahseden "Büyük Değişim" teorisinin doğru olmadığıdır. Bu görüş en net biçimde Karl Polanyi'nin çalışmalarında dile gelir. Polanyi kendi malzemeleri için Marx, Weber ve ekonomi tarihçilerine dayanır. Bu onu, büyük değişimin esasında 17. ve 18. yüzyılda gerçekleştiği sonucuna vardırır. Bu yüzden İngiltere ve Fransa ile ilgili olarak, "18. yüzyılın son on yılından önce serbest emek piyasasının oluşumunun tartışma konusu bile edilemeyeceğini" yazar.[27] 16. yüzyıldan önce arazi bir emtia olmadığı gibi, piyasalar da ekonomik sistemde önemli bir rol oynamaz.[28] Bu argümandan yapılacak bir çıkarım, Dumont'nun eşitliğin alışılmamış doğasına ilişkin fikirlerine paralel olarak, piyasa ekonomilerinin yeni ve sıradışı olduğudur. O halde, Adam Smith, klasik ekonomilerin akılcı "ekonomik" insanın öncülü olduğunu tespit ettiğinde, evrensel ve uzun süreden beri var olan belirgin bir tipi tanımladığına inandığında, aslında aldatılmıştır.[29] Polanyi'ye göre böyle bir insan, ritüelistik, toplumsal ve politik ihtiyaçlarından sıyrılarak çok yakın bir zamanda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte, mevcut argümandan yapılan çıkarıma göre Smith'in düşüncesi doğru, Polanyi'ninki yanlıştır. En azından İngiltere bağlamında durum budur. *Homo economicus* ve piyasa toplumu Smith yazmadan yüzlerce yıl önce de İngiltere'de mevcuttur. Yine de, İngiltere'nin birçok açıdan çok uzun süredir muhtemelen bildiğimiz diğer bütün büyük tarım toplumlarından farklı olduğunu kavradığımızda, Polanyi'nin, Smith'in kendisine has bir toplumsal çevrede yazdığına dair kavrayışı doğru olur.

Kapitalizmin kökenleriyle ilgili bu eski soruyla yakından ilintili ve eşit derecede önemli bir diğer soru da sanayileşmenin kökenleriyle ilgilidir. Yine de, soracağımız soruların şartları,

---

27. Karl Polanyi, *The Great Transformation* (1944; Beacon edisyonu, Boston, 1957), s. 70.

28. *A.g.e.*, s. 55, 68-71.

29. *A.g.e.*, s. 43. Adam Smith elbette Edinburgh'da çalışan bir İskoçtu, yine de çalışmaları İngilizleşmiş bir gelenekte yerini buldu.

mevcut tezin doğru olması halinde değişecektir. Şimdilerde tarihçilerin, sanayileşmenin nedenlerini yalnızca ekonomik terimlerle açıklayamadığı ayan beyan ortadadır. Ancak bu dönemi tanımlasak ve ana dönemin zamanını belirlesek bile, bunun neden ortaya çıktığını ve özellikle neden ilk olarak İngiltere'de ortaya çıktığını açıklamak fazlasıyla zordur. Daha önce ortaya koyduğumuz başlıca açıklamaların en kısa özeti R. M. Hartwell tarafından verilmiş ve kendisi, her birine karşı verilen ezici itirazlar yapmıştır.[30] Listelenen faktörler şunlardır: sermaye birikimi; teknoloji ve örgütlenmede yenilenme; doğal olarak var olan faktörler (kömür, demir ve kaynaklar); düşüncede, dinde, bilimde mevcut bulunan ve 18. yüzyılda son noktasına erişen hukuktaki *laissez-faire*; piyasanın genişlemesi (hem dış ticaret hem de yerel piyasanın); savaş ve bilginin ve "İngiliz dehasının" özerk gelişimi gibi birtakım ikincil faktörler.

Bunların içindeki bütün ekonomik açıklamaları inceledikten sonra Hartwell, teorilerin "bizim Sanayi Devrimi anlayışımıza çok az katkıda bulunduğu" sonucuna varır.[31] Ona göre, ilgili açıklama yüzlerce yıl süren uzun vadeli faktörlere bağlanmalıdır: "Sanayileşme, genel itibariyle Avrupa medeniyetinin gerçekleşmesi uzun süren bir ürünüdür."[32] Hartwell ayrıca, çözümün belki de bizim "çok az" bildiğimiz toplumsal çevrede yattığına inanır.[33] Bu iki ipucunu biraz takip ederek, 18. yüzyıl öncesindeki İngiltere'de özel bir şeyler olduğunu savunur. Zira İngiltere o zaman sanayileşmemiş olsa da, "gelişmemiş" bir ekonomi değildir. Bazı ara kategorilere uymaktadır. İngiliz ekonomisinin ne zaman "modern" olduğu sorulduğunda, yazar, Charles Wilson'ın var-

---

30. R. M. Hartwell (der.), *Causes of the Industrial Revolution* (1967), s. 10 ve 58. Benzer bir sonuç içeren bir diğer güncel çalışma için bkz. M. W. Flinn, *Origins of the Industrial Revolution* (1966), özellikle s. 90.

31. Hartwell, *Causes of the Industrial Revolution*, s. 77.

32. *A.g.e.*, s. 21; ayrıca bkz. s. 63-64, 78.

33. *A.g.e.*, s. 20.

dığı sonucu, cevabın 1660 yılı olduğunu tekrarlar.[34] Hartwell'in ekonomik açıklamalara yapılan itirazlara dair özetlemesini kabul etsek bile, İngiltere modernleşirken Avrupa'nın kalanının çoğundan farklı bir yol izlemiş gibidir.[35]

Bazı toplumsal tarihçiler, İngiliz mülkiyet ilişkilerinin, özellikle sanayileşmeyle ilgili olarak İngiltere'ye dair özel olan şeylerin tam kalbinde yer aldığını fark etmiştir. Marc Bloch, bireysel mülkiyet gelişiminin İngiltere'ye özgü olduğuna ve bir şekilde, "İngiliz ekonomik tarihindeki iki çok önemli gerçekle – yani sömürgeci yayılma ve Sanayi Devrimiyle–" ilişkili olduğuna inanır.[36] Çok yakın bir zamanda Harold Perkin, Britanya Sanayi Devriminin en büyük sebebinin, "18. yüzyılda gelişen İngiliz toplumunun biricik doğası ve yapısı" olduğunu savunur.[37] Bu sosyal yapının en temel özelliği, "hiyerarşinin açıklığı, aşağı ve yukarı hareket özgürlüğü ve hepsinden öte, yerleşik aristokrasi ile diğerleri arasında yasal ya da geleneksel engellerin olmayışı"dır. Bu, diğer her şey gibi, bireysel mülkiyet modelinden çıkmıştır.[38] Ancak tıpkı Hartwell'in büyük değişimin 17. yüzyılda ortaya çıktığını düşünmesi gibi, bu yazarlar da, bunun Kara Veba salgınından sonra, özellikle 16. ve 17. yüzyılda ortaya çıktığını varsayarlar. Onların bu kavrayışlarını mülkiyet ve toplumsal hareketliliğin merkezi katkısına dâhil edebiliriz; ancak değişim söz konusu olduğunda ve şayet değişim gerçekleşmişse, biz bunun en kötü ihtimalle 13. yüzyıl İngiltere'sinde zaten olduğunu savunuyoruz.

Bu argümanın ışığında, İngiltere'nin 18. ve 19. yüzyıldaki ekonomik ve toplumsal gelişiminin neden daha erken bir dönem-

---

34. *A.g.e.*, s. 23-24.

35. İngiltere'nin Kıta ülkelerinden gerçekte ne derece farklılaştığı konusu gelecekteki çalışmalarla tespit edilecektir.

36. Bloch, *Land*, s. 49.

37. H. J. Perkin, "The Social Causes of the British Industrial Revolution", *Trans. Roy. Hist. Soc.*, 5. Seri, 18 (1968), s. 127.

38. *A.g.e.*, s. 136, 135.

de yaşanmış olması gerektiği konusu daha net bir hal alır, zira ülke aslında çok uzun zamandır bir şekilde diğerlerinden farklıdır. Kosminsky İngiltere'nin, "kapitalist gelişme yoluna çıkan ilk ülke" olmamasına rağmen, yine de "hızlıca bu yola önceden çıkmış ülkeleri geride bırakmasını" nasıl açıklayabileceğimizi sorduğunda, buna bir cevap verebilecek durumda değildir.[39] On beşinci yüzyılın sonundaki büyük kırılmayı gözetip Marksist kronolojiye hapsolmuş bir şekilde, "ortaçağ Avrupa'sının ekonomik yaşamında çok mütevazı bir yer işgal eden bir ülkenin, nasıl diğer bütün ülkelere galip geldiğini" açıklayamaz. Alıntıladığı bilgilerden yola çıkarak, 13. yüzyıl İngiltere'sinin Marx'ın söylediğinden daha gelişmiş bir piyasa ekonomisine sahip olduğunu fark etmiştir. Buna rağmen, soruyu, cevap verilmesi imkânsız bir biçimde sormaya devam eder.

İngiltere, kapitalizm yoluna daha geç bir zamanda çıkmamıştır, bununla birlikte ortaçağ ekonomik yaşamında yalnızca mütevazı bir rol oynaması da söz konusu değildir. Weber'in vurguladığı gibi, dikkat edilmesi gereken Floransa'nın, Agra'nın ya da Pekin'in görkemi değil, kasabalar ve köylerdeki küçük piyasaların toplumsal ve ekonomik yapısı ve zihin dünyasıdır. İngiltere'deki etik ve örgütlenme, onu, kendisini gölgede bırakan daha görkemli köylü medeniyetlerinden halihazırda ayrıştırmıştır. Bu, yağmacı ordular ya da yüksek vergilendirme gibi faktörlerin önemsiz olduğu şeklinde algılanmamalıdır. Fakat, alışılmadık bir toplumsal, demografik ve ekonomik yapıyla ilişkilendirilmemiş olsalardı, bütün bu coğrafi, teknolojik ya da diğer avantajlar hesaba katılmayabilirdi.

Bu yapının kökeni daha sonraki incelemeler için bir problemdir. Ancak İngiltere'nin dönüşümü, Batı Avrupa içinde bile tipik bir dönüşüm değilse eğer; şurası kesindir ki, İngiltere ile günümüzün gelişmekte olan Üçüncü Dünya köy toplumları arasın-

39. Kosminsky, *Studies*, s. 319.

da, yalnızca zenginlikten değil, aynı zamanda toplumsal, siyasal ve psikolojik alanlardan kaynaklanan eşitsizliklerin oluşturduğu devasa farkları göz önüne almadan bir benzerlik kurmak, yalnızca bir felaket reçetesi olur. Şayet en çağdaş ülkeler "köylülük"ten "kentsel-sınai" topluma geçebilmek için bir nesildir uğraşıyorsa ve buna mukabil İngiltere, 600 yıldan daha uzun bir sürede sınai olmayan ancak oldukça "kapitalist" olan ekonomisinden "kentsel-sınai" ekonomisine geçmişse; o zaman travma ve zorlukların çok farklı olmayacağı, ancak muhtemelen daha yoğun olacağı açıktır.[40] Dahası, bu ülkeler Batının sanayi teknolojisini herhangi bir şekilde alırsa, yalnızca fiziksel ya da ekonomik bir ürün almış olmazlar, bununla birlikte çok sayıda bireysel davranış ve hakkı, aile yapısını ve çok eski, çok dayanıklı ve bir hayli kendisine özgü coğrafi ve toplumsal hareketlilik kalıplarını da alırlar. Bu sebeple, İngiliz yapısıyla ilişkili olan yalnızlık, güvensizlik ve aile gerilimlerinin, kazanılacak ekonomik faydalara değip değmeyeceğini de düşünmeleri gerekir.

Burada ileri sürülen teorisinin son testi, açıklamanın genişliği ve ekonomisidir. Hipotez, geçmişin ve şimdiye dair diğer özelliklerin genel kabul görmüş konu setlerinin yaptığından daha makûl bir açıklama mı sunar ve sunarsa, bunu, delilleri en az seviyede yeniden düzenleyerek mi yapar? Açıklama genişliğinin bir örneği olarak, argümanın İngiliz sömürgeciliğinin ilginç etkilerini açıklamaya yardımcı olduğu gerçeğinden bahsedebiliriz. Ülke dışına çıkan bir İngiliz, yanında, dünyanın çoğu yerinde olmayan çok farklı bir sistemi de götürür. Daniel Thorner dünyadaki köylülüğü incelediğinde, köylülüğün olmadığı yegâne yerler olarak, Avustralya, Yeni Zelanda, Kanada ve Kuzey Amerika gibi, İngiltere'nin sömürgesi olan bölgeleri gösterir.[41] Bu kitabın argümanı, bunun bir tesadüf olmadığıdır. En az bir yazarın kurnazca öne sürdüğü gibi,

---

40. W. W. Rostow, *The Stages of Economic Growth* (Cambridge, 1960), s. 31-35.

41. Thorner, *Peasantry*, s. 504.

İngilizler vaat edilmiş topraklara güverte boyunca giderken, basitçe geleneksel toplumsal yapılarını ortalığa saçmamıştır.[42] Jefferson, "Bütün insanların eşit ve özgür yaratıldığı ve bu eşitliğin onlara yaradılıştan gelen ve devredilemez haklar sağladığı gerçeğini kutsal ve inkâr edilemez gerçekler olarak görüyoruz," derken burada, birey ve toplumla ilgili olarak kökleri 13. yüzyıl ya da daha erken bir döneme uzanan bir görüşü kelimelere döker. Bu, bildiğimiz üzere, evrensel ve inkâr edilemez olmadığı gibi, şans eseri Tudor ya da Stuart dönemi İngiltere'sinde ortaya çıkmış da değildir.

Açıklamanın ekonomik ölçütleriyle ilgili bir örnek, bu çalışmayı da bitirecektir. Kabul edilen teori, yani İngiltere'nin 16. yüzyıla kadar Avrupa'nın geri kalanıyla aynı olduğu, fakat bundan sonra farklılaşmaya başladığı ve kabaca benzer gelişme evrelerini izlediği, incelenen döneme ait delillerin çoğunun yeniden düzenlenmesini gerektirir. Geleneksel aklı kabul edenler, 19. yüzyıla kadar İngiltere üzerine yazan kişilerin hemen hepsinin, ister İngiltere'de yaşamış, isterse burayı yalnızca ziyaret etmiş olsun, yanlış yolda olduğunu tartışmaya mecburdur. Benzer şekilde, kendi geçmiş ve şimdilerini inceleyen kişilerin görüşünün de büyük bir yanılsama olduğunu kabul etmeye mecburdurlar. Örneğin daha önce gördüğümüz gibi, Perry Anderson ve J. G. A Pocock, İngiliz çağdaşların ve kimi daha sonraki tarihçilerin görüşlerini yerel ve tamamen hatalı mitler olduğu gerekçesiyle reddeder. Kaynak materyallerin tahrif edilmesi ve reddedilmesini savunmak benim için zordur. Elbette çağdaş isimler hatalar yapar, bizim onların sözlerini tartmamız gerekir; bu durum özellikle, tarihin siyasal amaçlarla kullanımında geçerlidir. Yine de, İngiltere'nin bir biçimde farklı olduğunu savunduklarında, "köylü" kelimesini yalnızca yabancı ülkeler için kullandıklarında ve Norman feodalizminin etkilerini minimize ettiklerinde, genel anlamda ne yaptıklarını bildiklerini varsaymak muhakkak daha makûldür.

---

42. Shorter, *Making of the Modern Family*, s. 242.

SON NOT

Tamamlanmış bu çalışmayı yeniden değerlendirdiğimde, hâlâ takip edilebilecek çok sayıda tartışma ve çok sayıda açığa çıkartılmamış delil olduğunun farkındalığı içerisinde bulunduğumu söylemeliyim. Her ne kadar Maine, Marx, Montesquieu, Tocqueville ve Weber'in çalışmalarını tartışmış olsam da, diğer büyük sosyoloji düşünürleri, özellikle de İskoç Aydınlanmasının üyeleri ile Durkheim ve Tönnies göz önünde tutulmalı. Bu kişileri dışarıda bırakmamın sebebi kısmen bu çalışmanın sosyolojik bir tarih teorisi değil, tarih çalışması olarak tasarlanması, kısmen de argümanın Marx ve Weber ile olan ilişkisi kanıtlandığı takdirde, Durkheim ve Tönnies'in tarihsel görüşlerine dair çıkarımların çok açık olacağına dair inancımdır. Daha fazla ilgiyi hak eden bir diğer düşünür grubu ise İngiliz siyaset felsefecileri, özellikle de Hobbes ve Locke'tur; yanı sıra ortaçağ yazarları önemlidir. Bu kişilerin çalışmalarından ya da çalışmaları hakkında okuduğum şeylerin hiçbiri burada geliştirilen tezlere aykırı düşmez, yine de bu kişilerin çalışmalarını bu teori ışığında incelemek ilginç olacaktır.

Bir diğer önemli eksiklik, Kıtanın toplumsal ve ekonomik yapısıyla ilgili yapılmış bütün geniş tartışmaların ihmal edilmiş olmasıdır. Her ne kadar Tocqueville ve Montesquieu gibi çağdaş yabancıların ve yurtdışına seyahat eden İngilizlerin görüşleri alıntılanmış olsa da, tartıştığım meselenin Fransız, Alman, İtalyan ve diğer ülke arşivlerinden elde edilecek uygun materyallerle sınanması gerekir. Burada sunulanların tümü, Avrupa düzeyinde düşünmüş Bloch, Maine ve Maitland gibi en seçkin tarihçilerin bazı görüşleridir. Bu nedenle sık sık kanıtlanması gereken

iddialarda bulundum. Ancak ifadelerimin genel temayülü konusunda H. J. Habakkuk ve E. P. Thompson gibi sosyal tarihçilerin güncel işlerinde kendime destek bulduğum için mutluyum.[1]

Diğer bir eksiklik, kullanılan İngilizce kanıtların mahiyetiyle ilgili. Ben büyük ölçüde üç tip çağdaş materyalden yararlandım: yerel kayıtlar, yasal metinler ve otobiyografik belgeler. Vaaz, broşür, oyun ve şiirlerdeki didaktik, sanatsal ve ahlaki materyallere çok az başvurdum. Bu tarz materyallere aşina olsam da, İngiliz sosyal tarihinin bozulmasının muhtemel nedenlerinden birinin, üst sınıf edebiyatına ve *olması gerekenler* üzerine yazılanlara fazlaca ağırlık verilmesi olduğunu düşünüyorum. Bu düzeyde olan şeylerin toplumun her kesiminde *gerçekleştiği* çok kolay kabul edilmiştir. Yine de bu tarz kaynakların çalışma içerisinde görece ihmal edilmesinin en az iki sonucu vardır.

Okuyucular için açık olacak bir başka önyargı, bu çalışmanın mesleki ve sınıfsal önyargısıdır. Neredeyse tamamen İngiltere'nin *gentry* olmayan kırsal sakinleri üzerinde yoğunlaştığım aşikârdır. Her ne kadar bu durumun, bu kesimin, incelenen dönem boyunca İngiltere nüfusunun %90'ından fazlasını oluşturduğu gerçeğine dayalı olduğunu bilsem de, toplumun üst kesimlerindeki ve kasabalardaki zanaatkârların ve diğerlerinin sahip olduğu örüntülerin burada betimlenenden çok farklı olabileceğini vurgulamak mühimdir. Tarihin çok büyük bir kısmı yukarıdan aşağıya yazıldığı için, dengeyi biraz olsun telafi etmenin uygunsuz olmadığını düşünüyorum. Yine de, diğer gruplar arasında yapılacak başka bir çalışmanın, onların kalıplarının burada üzerinde durduğumuz modelden ne kadar farklı olduğunu göstereceğini umuyorum.

---

1. H. J. Habakkuk, "La disparition du paysan anglais", *Annates*, 20, no. 4 (Temmuz-Ağustos, 1965); E. P. Thompson, "The Peculiarities of the English," *The Socialist Register*, der. Ralph Milliband ve John Saville (1965). Bu referanslar için Keith Thomas'a minnettarım.

Bir diğer husus ise, bu kitabın argümanının çeşitli çıkarımları olduğu, ancak bunların yalnızca birkaç tanesine sonuç kısmında değinildiğidir. Buraya dâhil edilmeyen çıkarımlardan bir tanesi, "feodal" bir toplum olarak İngiltere'yi nasıl kavramsallaştırdığımız meselesidir. Bu durum, İngiltere'nin ne ölçüde "feodal" bir toplum olduğu sorusunu yeniden gözden geçirmeyi tetikleyebilir, çünkü bu çalışma geleneksel görüşlerle ilgili olarak ciddi şüpheler ortaya koymaktadır. Bu çalışmayla aynı zamanda feodalizmi yeniden mercek altına almak, kitabın argümanını oldukça karmaşık bir hale getireceğinden böyle bir girişimden uzak durulmuştur. Yine de Bloch ve Postan gibi çok sayıda ortaçağcıya benzer şekilde,[2] İngiliz feodalizminin Kıtaya, özellikle de Fransız modeline ne ölçüde uyduğuna dair kuşkularım açık şekilde baki kalacaktır. Bu, ortaçağcıların daha öteye götürebilecekleri bir temadır.

Dahil edilmeyen bir diğer meseleyse şudur: Bu kitap için *İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri* başlığı uygun görülmüştür. Yalnız bu kökenleri (*origins*) aramak için neredeyse 800 yıl önceye, 13. yüzyılın başına gidilmiş ve bu yaparken yalıtılmış olan ilişkili bazı tuhaf özellikler dizisinin kökenlerini bulmak ihmal edilmiştir. Uzmanlığımın mevcut sınırları, buna ek olarak mekân ve zaman kısıtlamaları, *manor* kayıtlarının ortadan kaybolduğu noktada beni durmaya zorlamıştır. Buysa ani bitişin nedenidir. Bu noktaya kadar azimle tahammül eden kimi okuyucular, reddedilen geleneksel açıklamanın yerini tam ve eksiksiz bir alternatif almadığı için hayalkırıklığına uğrayabilir. "Kökenlerin" zamanın ve mekânın neresinde yer aldığına dair kendi kuşkularım var ve bunlar yukarıda, kendisine [İngilizlerin Cermen sisteminden aldıkları babında] atıfta bulunulan Montesquieu'nün kuşkularına benzer. Bununla birlikte, kanıtların desteklemediği tahminleri ortaya koymak gereksizdir. Anlaşılmaz İngilizleri kendi hususi

2. Bloch, *Land*, s. 58-62; Postan, *England*, s. 605-607.

köklerine kadar takip etmeden önce başka çalışmalara ihtiyaç duymaktayız. Umarım bu kitap, araştırmacıları böyle bir arayışa katılmak konusunda teşvik edicidir.

YEREL ÇALIŞMALAR İÇİN ELYAZMASI KAYNAKLAR

Earls Colne, Essex

Bu *parish*in 1400 ile 1750 arasındaki tarihini yeniden yazabilmek için 1500'den fazla farklı "belge" kullanıldı. Bunlar tek tek vasiyetlerden kallavi mahkeme kayıtlarına ya da dört yüz sayfayı aşkın başdiyakozluk amel defterlerine kadar çeşitlilik gösteriyordu. Burada, kullanılan en önemli kaynaklardan yalnızca bazısını listelemek mümkün.

Essex Kayıt Bürosu, Chelmsford:	**Referans No.**
Richard Harlakenden'in muhasebe defteri, 1603-1649	Temp. Acc. 897/8
Vaftiz, evlilik ve cenaze kayıtları, 1558-1755	D/P/209/1/1-4
Earls Colne *Manor*ı mahkeme kayıtları, 1400-1753	D/DPr/66-86
Mahkeme kayıtlarının özeti, Earls Colne *Manor*ı, 1409-1597	D/DPr/91
Kiralıkları gösteren mahkeme kitabı, Earls Colne Manorı, 1588	D/DPr/99
Her iki manor için de giriş cezalarının kaydı, 1610-1759	D/DPr/100
Earls Colne Manorının kiralıkları, 1395-1678	D/DPr/105-113
1838 ondalık vergi haritasıyla 1598 haritasını bağlayan kiralıklar ve etüt	D/DPr/118
Colne Priory Manorı mahkeme kayıtları, 1489-1752 (boşluklarla birlikte)	D/DPr/1-30
Colne Priory Manorı kiralıkları, 1380-1500	D/DPr/5,10,11
Colne Priory Manorı mahkeme kayıtları özeti, 1558-1750	D/DPr/41-43
Colne Priory Manorı kiralıkları, 1400-1590	D/DPr/58-59
Israel Amyce'nin her iki manor için yaptığı etüt ve mal envanteri, 1598	Temp. Acc. 897
Her iki manordaki kiralıklar, 1562-1589	D/DU/292/6
Her iki manordaki kiralıklar, 1638	D/DU/292/7

Israel Amyce'nin her iki manor için hazırladığı harita	D/DSm/PI
Earls Colne mülklerindeki çeşitli işler	D/DPr/175-270

F. G. Emmison'da (der.) listelenen, Earls Colne yerlilerinin vasiyetleri.

Chelmsford'daki vasiyetler, 1400-1619, 1620-1720, 1721-1858:
(Dizin kütüphanesi, Cilt 78, 79, 84, 1958, 1960, 1969); Earls Colne'un yerlilerinin yanı sıra, Earls Colne'da arazi sahibi olan diğer köylülerin 1502-1750 arasındaki vasiyetlerinin toplam sayısı 345'tir. Ayrıca İngiliz Devlet Arşivi (*Public Record Office*) ve Londra Bölgesi Kayıt Ofisindeki diğer 38 vasiyet de kullanılmıştır.

Colchester Başdiyakozu Amel Defterleri, 1540-1666	D/ACA/1-55

Kamu Kayıt Ofisi, Londra:

Temyiz mahkemesi ifadeleri, 1518-1712	C1-C10
Para yardımı kayıtları ve ocak vergisi, 1524-1675	E 179/108-112, 246

Kirkby Lonsdale, Cumbria:
Bu *parish* için de neredeyse aynı sayıda kayıt söz konusudur, ancak detaylı belgeleme 1538'e kadar başlamaz. Üçüncü bölümdeki tartışma için kullanılan kaynaklar arasında şunlar yer almaktadır.

Kayıt Ofisi, Kendal:

Kirkby Lonsdale'in dokuz kasabasındaki yerleşimcilerin listesi, 1695	WD/Ry
Kirkby Lonsdale'deki mülk tapuları	Destek Mülk

Kirkby Lonsdale Kilisesi:
Vaftiz, evlilik ve cenaze kayıtları, 1538-1750.

Kayıt Ofisi, Carlisle:

Kirkby Lonsdale'in dokuz kasabasındaki yerleşimcilerin listesi, 1695	WD/Ry
Kirkby Lonsdale'deki mülk tapuları	Destek Mülk

Kayıt Ofisi, Preston:
Lonsdale Deanery'nin vasiyetle ilgili belgeleri arasında, Kirkby Lonsdale parishindeki vasiyetler ve sayım defterleri toplamda yaklaşık 2500 belgeden oluşmaktadır, 1500-1720.

Kamu Kütüphanesi, Lancaster:

Kirkby Lonsdale manorının kayıp mahkeme kitabının transkripsiyonu, 1639-1670	Chippendall

Kamu Kayıt Ofisi, Londra:

Temiz ifadeleri, 1597-1713	C5-C10

DİZİN

vb.

Yaşayan en saygın antropologlardan biri olan Alan Macfarlane, bu önemli kitapta, İngiltere'nin ortaçağ feodalizminden Sanayi Devrimine uzanan beş yüzyıllık toplumsal dönüşüm hikâyesini ele alıyor.

Macfarlane, feodal sistemin olgunlaşma çağı olan on üçüncü yüzyıl İngiltere'sinin aile hukuku, toprak rejimi, mülkiyet ilişkileri ve dinsel-toplumsal yapılanma modelinin nasıl olup da uzun vadede Avrupa anakarasından farklılaştığını ve "İngiliz istisnailiği" denen olgunun köklerinin nelere dayandığını araştırıyor.

Marx, Weber, Bloch ve Goody gibi birçok tarihsel sosyologla diyalog halindeki *İngiliz Bireyselciliğinin Kökenleri*, sadece İngiliz toplumunda ailenin dönüşümünü, köylülükten kentliliğe geçişi, Aydınlanma ve Sanayi Devrimini hazırlayan koşulları değil, bugünün bireyselleşmiş Anglo-Amerikan yaşam kültürünün de pek çok ayrıntısını gösteren, çok zengin bir çalışma...

